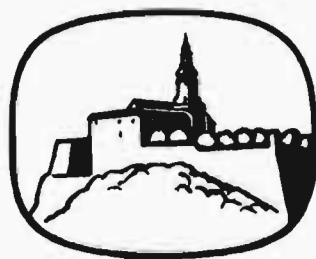

ŠTUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

19

NITRA 1981

ŠTUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

19

NITRA 1981

Na obálke kresba P. Škvarekovej

OBSAH - INHALT - СОДЕРЖАНИЕ

B i a l e k o v á Darina

Slovanské sídliská v Bojniciach	5
Slawische Siedlungen in Bojnice	31
Славянские поселения в г. Войнице	34
Zisťovací výskum v Pobedime v roku 1971	37
Probegrabung in Pobedim im J. 1971	42
Разведочные исследования в с. Победим в 1971 г.	42

B ř e z i n o v á Gertrúda

Staršie nálezy v zbierkach Vlastivedného múzea v Topoľčanoch . . .	45
Ältere Funde in den Sammlungen des Heimatkundlichen Museums zu Topoľčany	47
Старшие находки в фондах Краеведческого музея в г. Топольчани . .	48

B u d i n s k ý - K r i č k a Vojtech

Prvé nálezy zo slovanského sídliska v Sliači-Rybároch	49
Erste Funde aus der slawischen Siedlung in Sliač-Rybáre	54
Перые находки из славянского селища в г. Сляч-Рибаре	54

H a n u l i a k Milan - Z á b o j n í k Jozef

Dva stredoveké objekty na výskume v Chľabe	55
Zwei mittelalterliche Objekte bei der Grabung in Chľaba	63
Два средневековых объекта из исследований в с. Хляба	64

J a v o r s k ý František

Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš v roku 1979	67
Grabungen und Begehungen der Grabungsexpedition Spiš im J. 1979 .	90
Раскопки и разведки Исследовательской экспедиции Спеш в 1979 г. .	93
Záchranný výskum románskeho kostola pri Levoči	97
Notgrabung in einer romanischen Kirche bei Levoča	107
Охранные раскопки романской церкви у г. Левоча	110

L a b u d a Jozef

Výsledky doterajšieho archeologického výskumu na Sitne	113
Ergebnisse der bisherigen archäologischen Grabung auf Sitno . . .	122
Результаты предшествующих археологических исследований на г. Ситно	123

T o č í k Anton

Príspevok k niektorým otázkam metódy terénneho výskumu	125
Beitrag zu einigen Fragen der Grabungsmethode	135
Заметки к некоторым вопросам о методе полевых раскопок	137

T o č í k A n t o n

Záverečná správa zo záchranného výskumu v Komjaticiach v rokoch 1977 a 1979	139
Schlussbericht aus der Rettungsgrabung in Komjatice in den J. 1977 un 1979	147
Заключительный отчет о охранных раскопках в с. Комьятице в 1977 и 1979 гг.	155

T r u g l y A l e x a n d e r

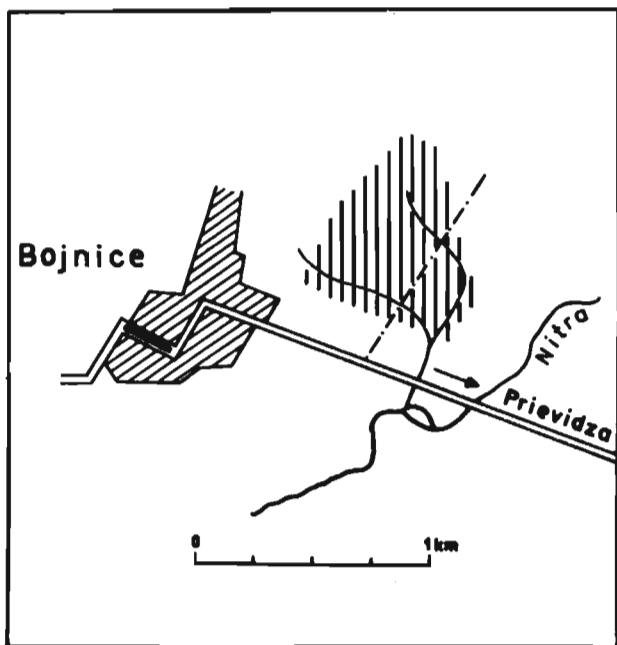
Kostrové pohrebisko z obdobia avarskej ríše v Komárne	159
Awarenzeitliches Skelettgräberfeld in Komárno	160
Могильники с трупоположениями периода аварской державы в г. Комарно	160

SLOVANSKÉ SÍDLISKÁ V BOJNICIACH

Darina Bialeková

Pri publikovaní dechtárskych jám z polôh Zadné lány a Vrábecké v Bojniciach, okr. Prievidza /Bialeková 1962a, s. 823-841; 1962b, s. 31-39/, boli v krátkosti charakterizované aj sídliskové objekty preskúmané na svahu pod novou nemocnicou a v polohách Dolné lány a Lipiny. V súčasnosti je to jeden z najväčších preskúmaných komplexov na hornom Ponitří, preto považujem za potrebné podrobnejšie publikovať dokumentáciu týchto objektov i materiál z nich získaný.

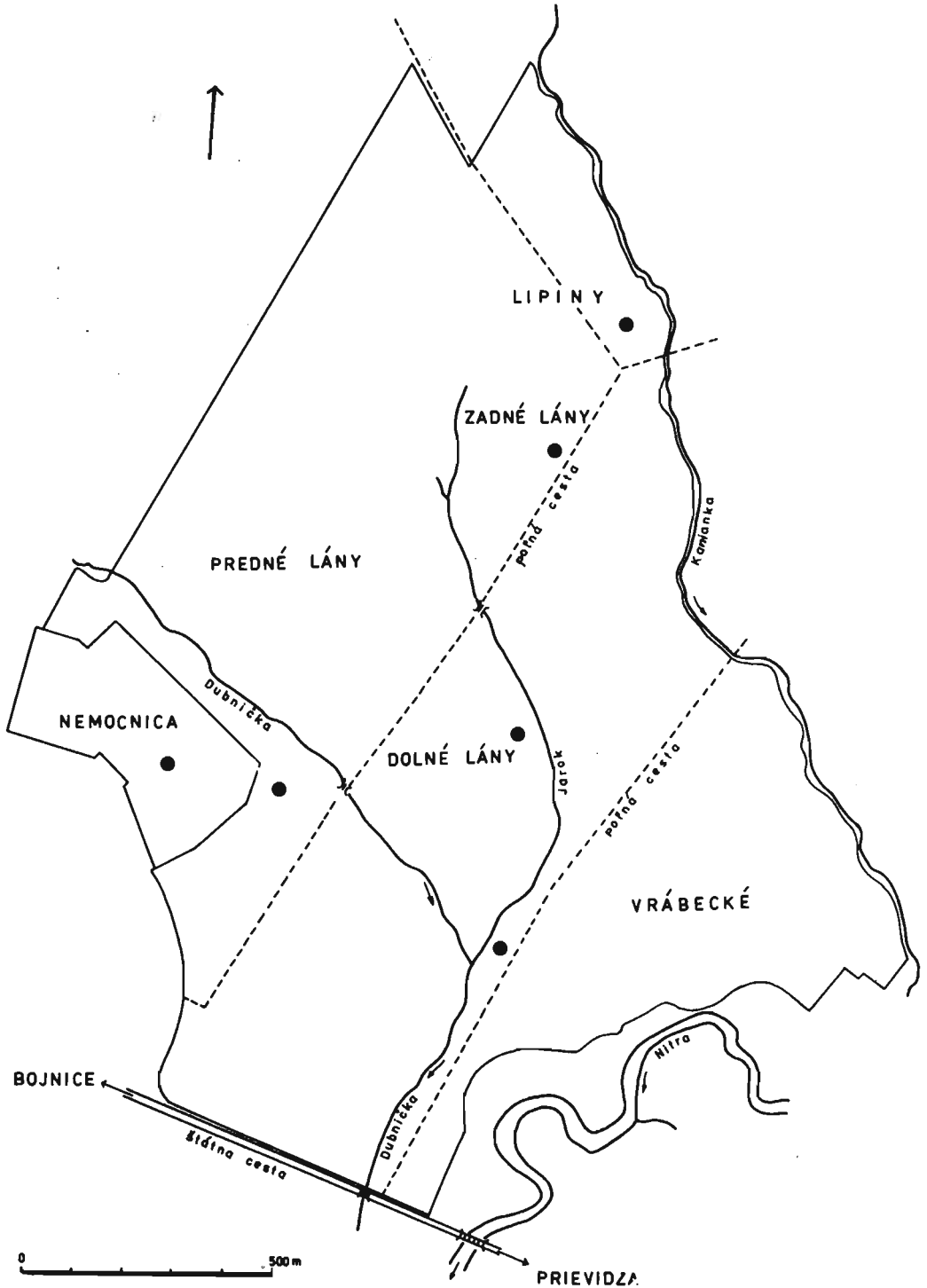
Bojnice ležia na styku strednej časti Hornonitrianskej kotliny s južnými úpäťmi Malej Magury, ktorá je súčasťou Strážovských vrchov /nadmorská výška v strede obce 296 m, v chotári 257-825 m/. Rovinatý až vrchovinný povrch chotára tvoria v kotline treťohorné usadeniny, čiastočne prekryté sprašovými hlinami, na južných svahoch Malej Magury druhohorné a kryštalicke horniny /Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 1. 1977, s. 178; Mazúr - Lukniš 1978, s. 117/. Z pedologického hľadiska prevládajú hnedé lesné pôdy, rendziny a nivné pôdy, vhodné na ovocinárstvo /Tarábek 1959, s. 11 n./. S cieľom využiť tieto prírodné podmienky bola v r. 1960-1961 na ploche 200 ha založená šľachtiteľská ovocinárska stanica /do jej areálu patria polohy Pod nemocnicou, Dolné lány, Zadné lány, Lipiny a Vrábecké/, situovaná po pravej strane hradskej z Prievidze do Bojníc /obr. 1/. Pred výsadbou stromkov bola pôda zrigolovaná do hĺbky 50-60 cm a rozparcelovaná. Pri týchto prácach sa postupne objavovali archeologické objekty, rozložené na svahoch mohutnej terasy rieky Nitry, členenej prítokmi Kaniankou, Dubníčkou a Jarkom na niekoľko spomínaných okrskov /obr. 2/.

Obr. 1. Bojnice. Situovanie náleziska. Kolmo šrafované miesto označuje areál šľachtiteľskej ovocinárskej stanice

V dvoch výskumných sezónach /1960-1961/ Archeologický ústav SAV v Nitre a Vlastivedné múzeum v Bojniciach urobili na ohrozených lokalitách záchranný výskum. Pre rýchly postup výsadby ovocných stromkov sledovali sa predovšetkým samotné ohrozené objekty a len pri odkrývke dechtárskych jám sa venovala zvýšená pozornosť aj blízkeho okoliu týchto unikátnych výrobných zariadení. Podrobnejšia charakteristika výskumu jednotlivých polôh už bola publikovaná /Bialeková 1962a, s. 823-825/, preto sa týmito otázkami nebudeme opätovne zaoberať. Jednotlivé lokality sú fixované súradnicovým systémom /Šimana - Vencľ 1970, s. 574-585/ na mape 1: 25 000 /M-34-110-Ca/. Numerické údaje sa týkajú stredu lokality a sú uvádzané v zátvorke za jednotlivými lokalitami. Osteologický

materiál z objektov určil C. Ambros, paleobotanické zvyšky E. Hajnalová. Autorom fotografií predmetov je K. Blaško a Ľ. Laco, terénu D. Bialeková. Náčrt polohovej situácie a plánu objektov prekreslila M. Bérešová.

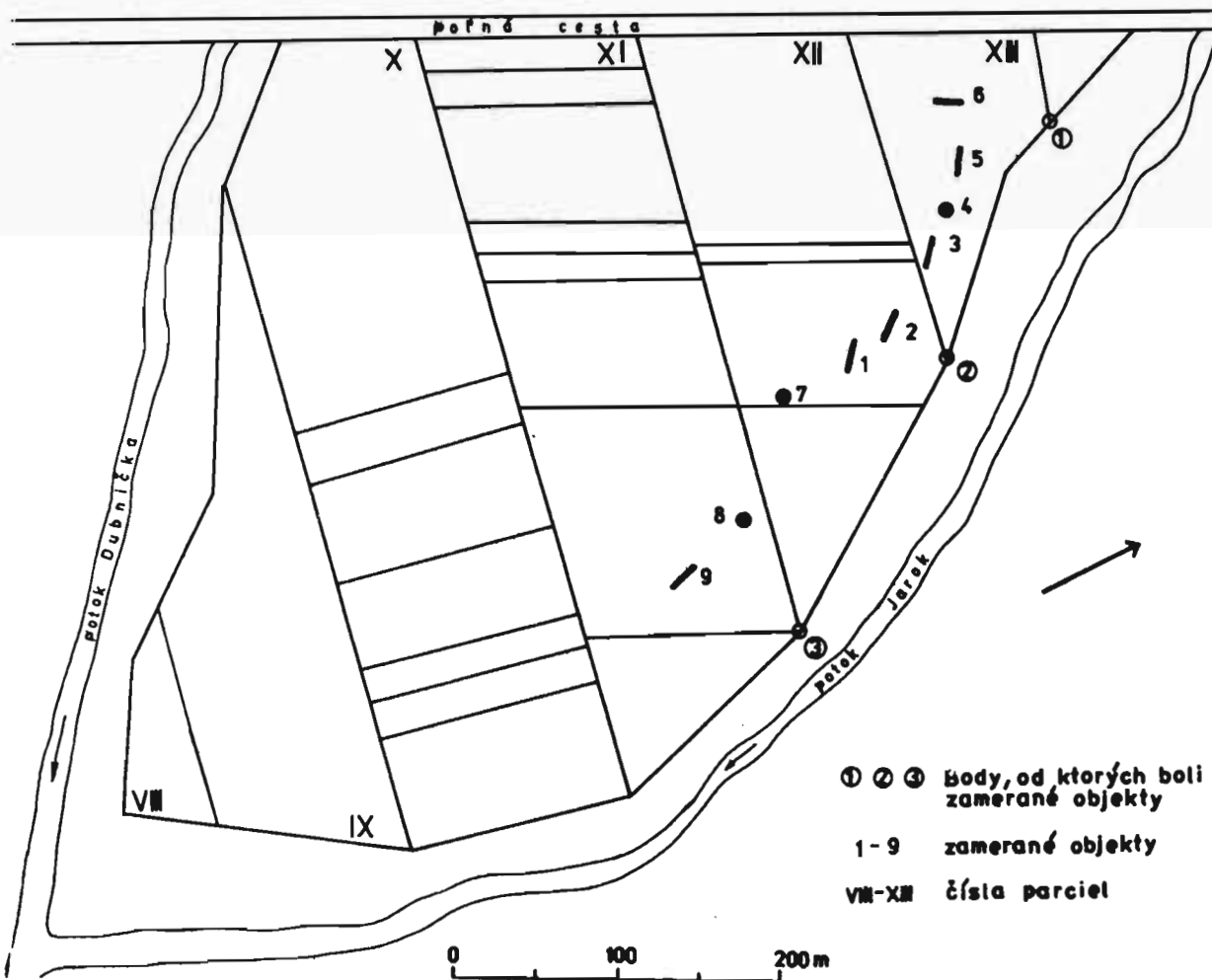
Obr. 2. Bojnice. Plán šľachtiteľskej ovocinárskej stanice. Body označujú stred objavených slovanských lokalít

Obr. 3. Bojnice. Pohľad na polohu Dolné lány

D o l n é l á n y

Najväčšia koncentrácia sídlisko-
vých objektov sa zistila v polohe Dol-
né lány /23,625 : 08,230/, obtekanej
Dubníčkou a Jarok /obr. 3; obr. 4/.
Sídliisko sa rozkladalo na severový-
chodnom a východnom svahu polohy, nad
potokom Jarok /parcely XI-XIII/. Možno
povedať, že s výnimkou dvoch-troch ob-
jektov, ktoré boli rigoláciou úplne
zničené a ostali po nich len popolo-
vité miesta s črepmi a kameňmi, sa
preskúmali zvyšky obytných a výrobných
stavieb, ktoré boli aspoň čiastočne za-
hĺbené. V zrigolovanej pôde sa však ne-
dali postrehnúť také povrchové stavby,
ako sú hospodárske prístrešky, ohrady
pre dobytok a pod., ktoré spravidla
tvoria súčasť takejto osady.

Obr. 4. Bojnice /Dolné lány/. Plán novej parcelácie polohy a rozloženia sídlisko-
vých objektov

Objekt 1/61. Z porušeného objektu sa zachovala len najspodnejšia časť, a to v hĺbke 50 cm od povrchu /obr. 5: 1/. Zahĺbenie pokračovalo ešte 20-30 cm v neporušenom podlaží. Zistená dĺžka bola 296 cm, max. š. 94 cm, dlhšia os objektu smerovala v osi SZZ-JVV /290°/. V porušenej vrstve sa našli črepy, mazanica a železná troska; vo výplni zachovanej časti objektu boli črepy, fragment žarnova a zvieracie kosti.

1. Črepy z nádob vyhotovených na hrnčiarskom kruhu, materiál jemne piesčitý, v niekoľkých prípadoch badať prímies hrubšieho piesku a sludy. Na niektorých nádobách bol povrch ešte zahladený a premazaný jemne plavenou hlinou. Na vnútornej strane viacerých črepov je prischnutá kašovitá hmota. Vypálenie keramiky je pomerne dobré, na povrchu črepov prevláda oranžovohnedá, na vnútornej strane sivovočierna farba. Formovanie hornej časti nádob sa vyznačuje prevažne nízkym hrdlom, pričom okraj je von vyhnutý a šikmo zrezaný /obr. 6 : 3, 4, 14/ alebo zaočlený /obr. 6: 1, 9/, v jednom prípade je lievikovite sformovaný. Ojedinelý je črep z nádoby, ktorý materiálom, spôsobom zhotovenia aj profiláciou pripomína včasnოსlovenskú keramiku pražského typu /obr. 6: 10/. Dná nádob majú väčšiu variabilitu. Buď sú masívne a na vnútornej strane kotlíkovite formované, čím opäť pripomínajú tvarovanie dna včasnოსlovenskej keramiky, alebo naopak, dno je tenké, dokonca v strede tenšie ako na obvode. Z vonkajšej strany majú niektoré dna okraj odsadený, iné ostro hranený alebo zaočlený. Hrúbka črepov z tela nádoby je ca 0,7-1 cm. Povrch zdobí jednoduchá /obr. 6: 13, 16/ alebo niekoľkonásobná rozťahnutá, prípadne husto rytá vlnovka so sklonom doľava /obr. 6: 2, 4, 6, 7, 9, 12, 14, 15/, dva rady vrypov /obr. 6: 5, 11/ i pásy obvodových líníí, striedajúcich sa s pásom vlnovky /obr. 6: 8/.

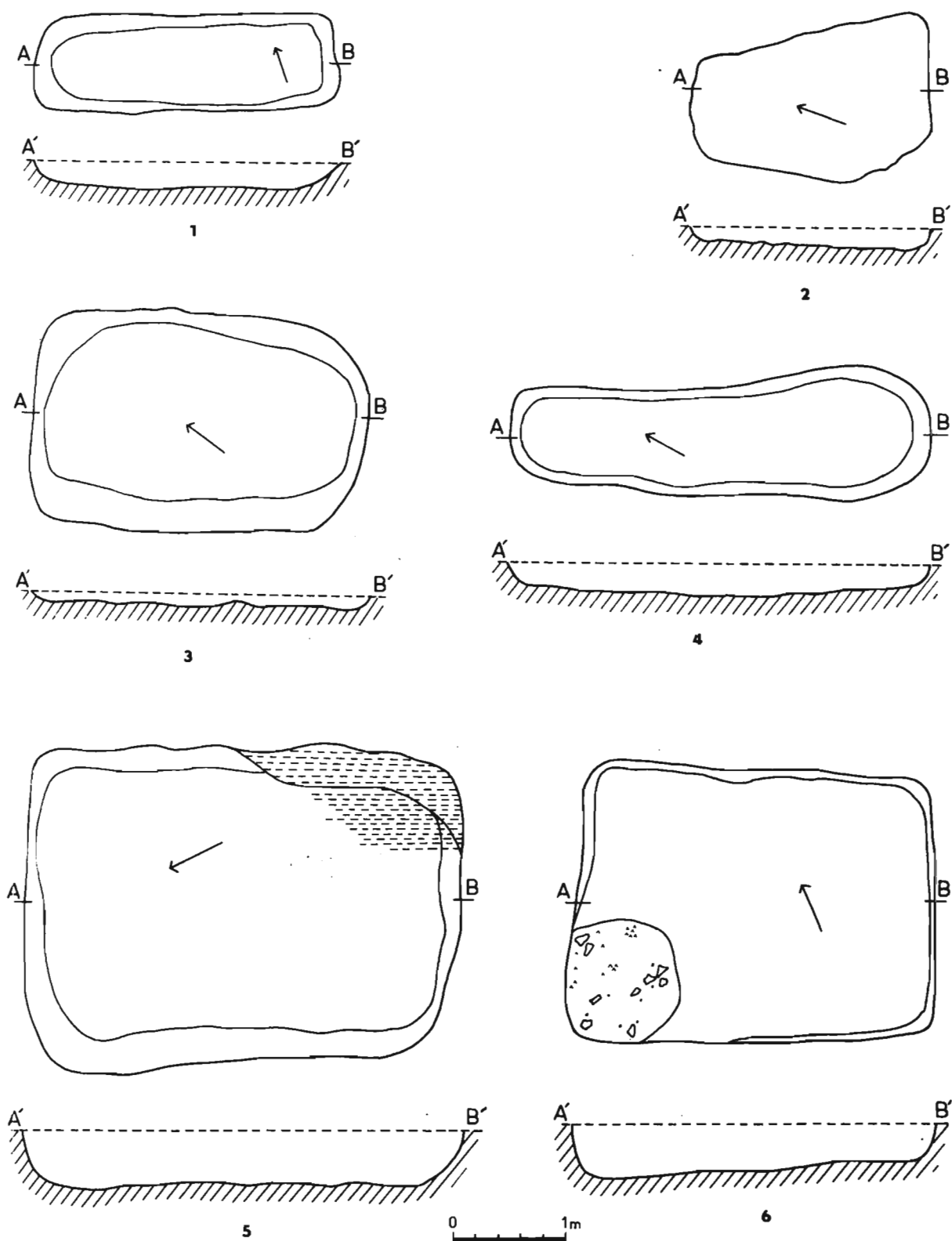
2. Kostí z hovädzieho dobytku.

3. Fragment žarnova z ryolitu; hr. 4,6 cm, rozmer ca 6 x 6 cm.

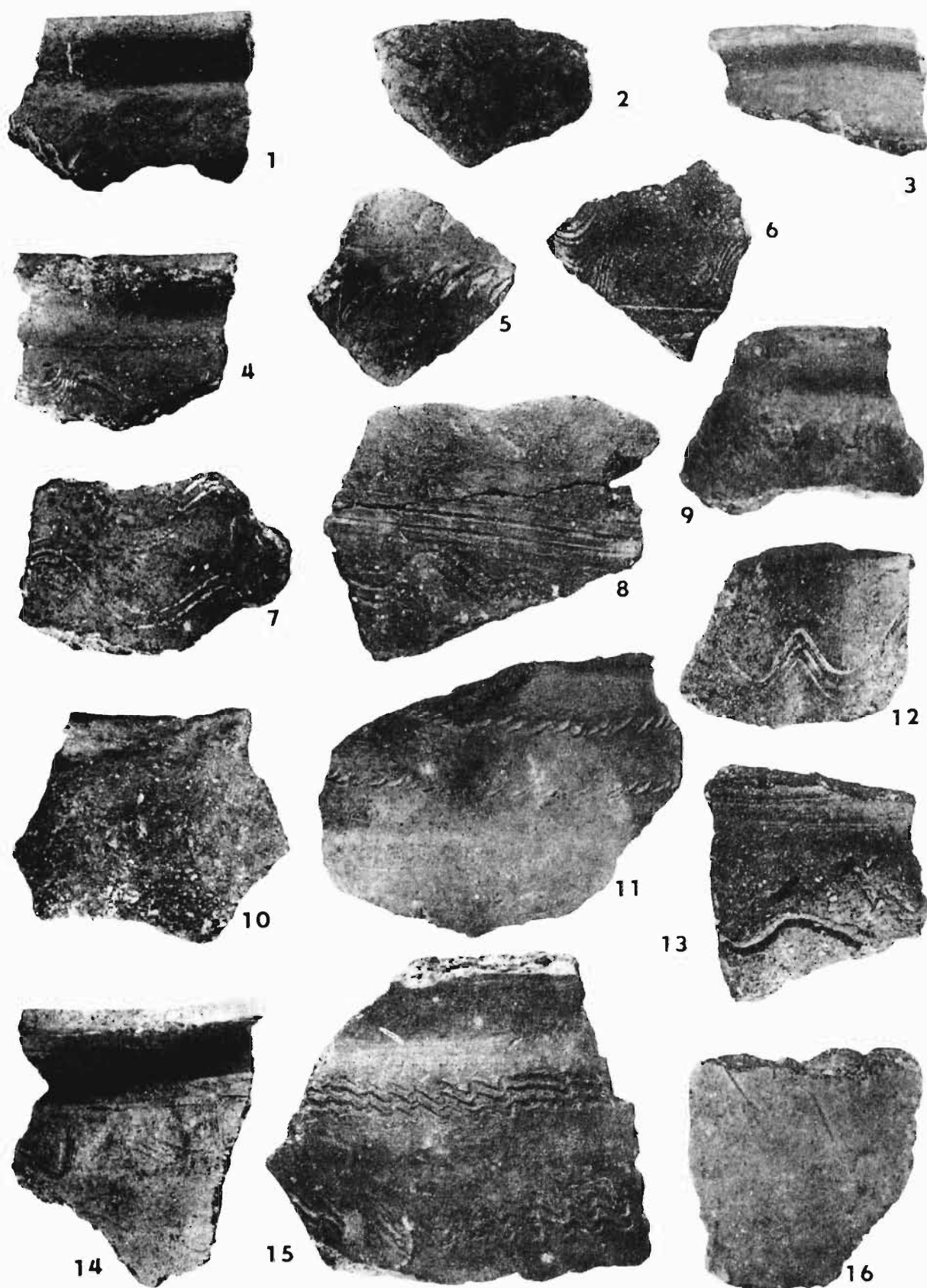
4. Fragment bochníka železnej trosky /pôvodný priemer ca 23-25 cm/ so zaočleným okrajom; rozmer 10 x 13 cm; hr. ca 5 cm /obr. 23: 5/.

Objekt 2/61. Rigoláciou takmer úplne zničený objekt, z ktorého sa zachovala len jeho najspodnejšia časť obdĺžnikového pôdorysu s korýtkovite prehĺbeným dnom /obr. 5: 4/. Úroveň zistenia v h. 50 cm od povrchu, max. d. 388 cm, max. š. 133 cm, h. zachovanej časti od úrovne zistenia 30 cm. Dlhšia os objektu v smere SZ-JV /330°/. V rozrušenej vrstve sa našli črepy a zvieracie kosti, vo výplni zachovanej časti objektu mazanica, prepálené kamene, črepy, rozbitý hrniec, dve misky a zvieracie kosti.

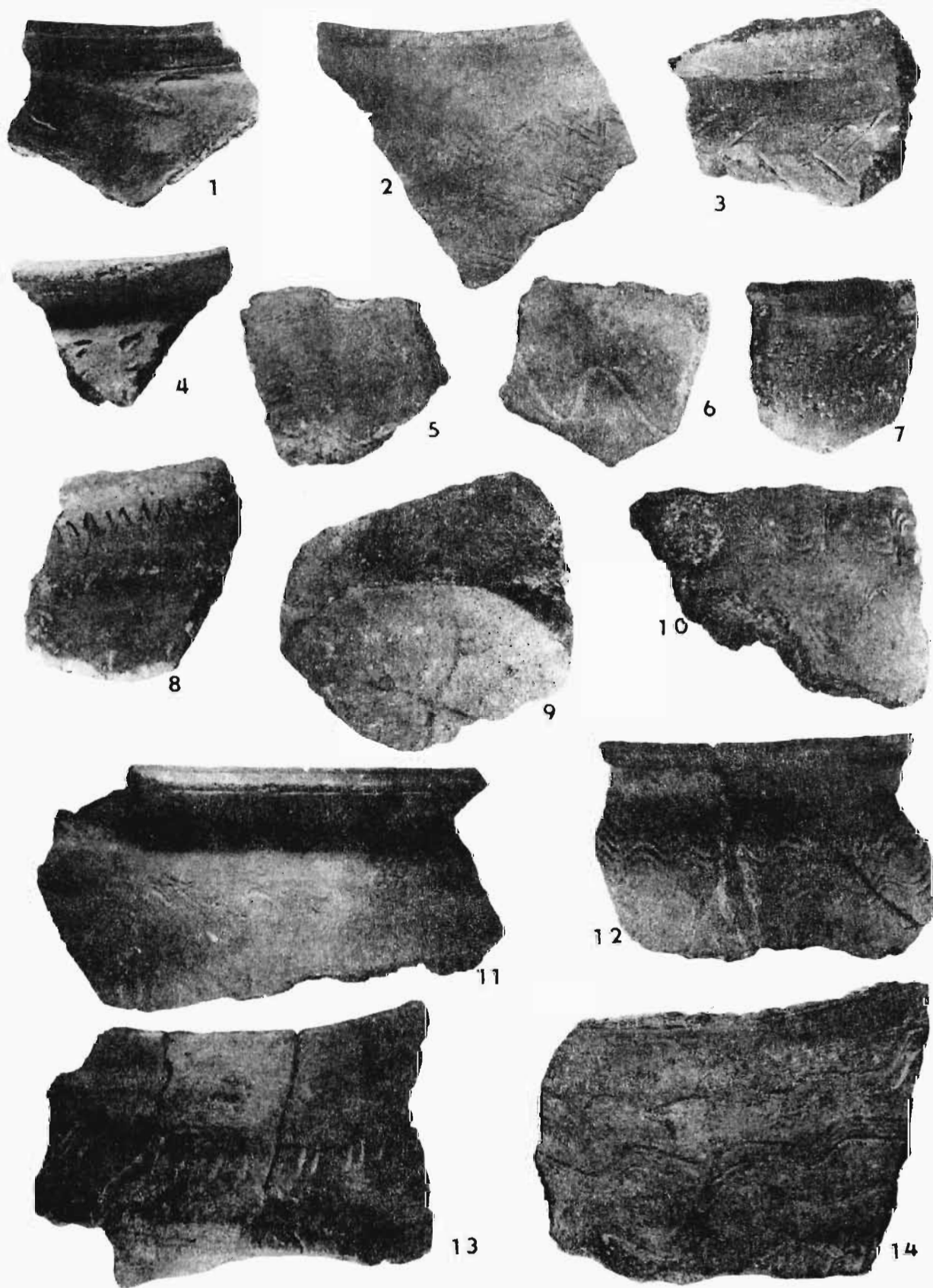
1. Črepy z nádob zhotovených na hrnčiarskom kruhu. V hline prímies jemného, zriedkavejšie hrubšieho piesku. Keramika z tohto objektu bola takmer bez výnimky na povrchu premazávaná jemne plavenou hlinou. Vypálenie nádob je pomerne dobré, povrch črepov má tehlovočervenú farbu a podobné sfarbenie je aj na vnútornej strane väčšiny črepov. Na mnohých čepoch sa na vnútornej strane zachovali zvyšky kašovitej hmoty. Profilácia hornej časti nádob je esovitá, pričom hrdlo je pomerne nízke /obr. 7: 1-4, 7, 11, 12/ alebo aj úplne chýba, a vtedy je okraj len zaočlený /obr. 7: 13/. Výzdoba na nádobách, rytá hrebienkovým rydlom, vytvára obvodové pásy líníí, resp. zošikmenej vlnovky /obr. 7: 2, 5, 10-12, 14/. Iný variant predstavuje vlnovka rytá jednozubým rydlom, zdobiaca celý povrch alebo len plecía nádoby /obr. 7: 1, 6, 8/. Menej časté sú obvodové pásy vrypov /obr. 7: 4, 13/, krokvicový ornament zo zásekov /obr. 7: 3/ alebo vpichov robených hrebienkovým rydlom /obr. 7: 7/. Dná sú tenké a po celom obvode rovnako hrubé, len výnimočne

Obr. 5. Bojnice /Dolné lány/. Pôdorysy objektov: 1 - objekt 1/61; 2 - objekt 9/61; 3 - objekt 3/61; 4 - objekt 2/61; 5 - objekt 6/61; 6 - objekt 5/61

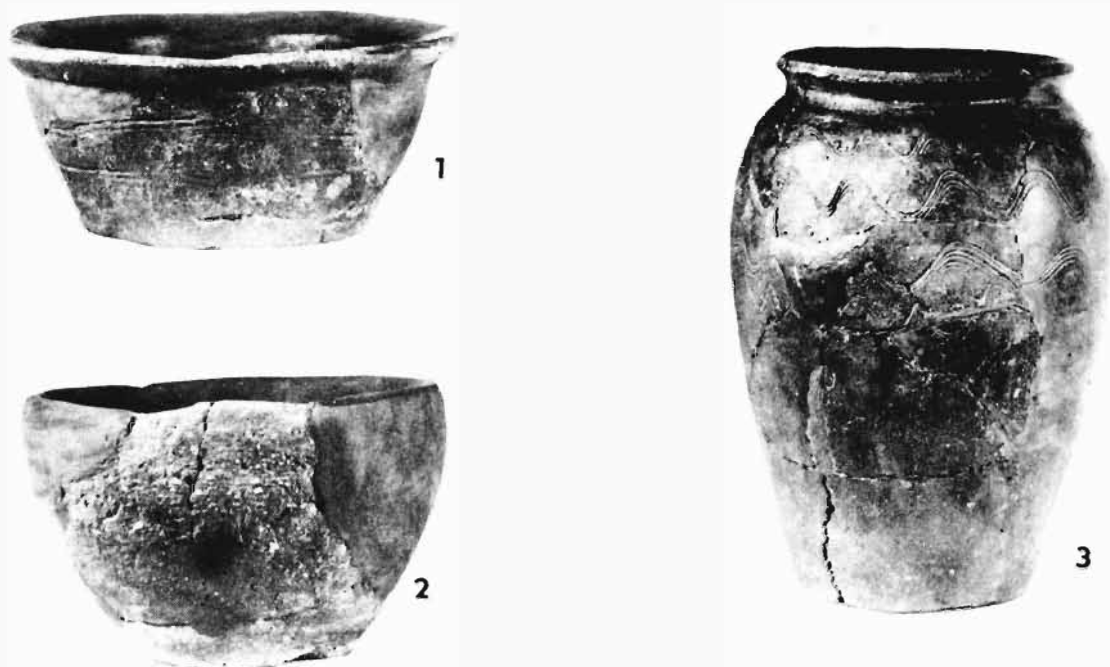

Obr. 6. Bojnice /Dolné lány/. Objekt 1/61. Porušená vrstva - 1, 4, 6, 7, 10-14, 16; výplň - 2, 3, 5, 8, 9, 15

Obr. 7. Bojnice /Dolné lány/. Objekt 2/61. Porušená vrstva - 3, 5, 8, 10, 14;
výplň - 1, 2, 4, 6, 7, 9, 11-13

sa vyskytlo kotlíkovite formované dno. Na štyroch dnách sú plastické značky /obr. 7: 8; obr. 21: 2, 3, 4/. Berúc do úvahy profiláciu okrajových črepov, možno hovoriť o prevahe hrncovitých tvarov obvyklej esovitej profilácie s maximálnym vydutím v hornej tretine. Vyskytli sa však aj vakovité tvary s nepatrne naznačenými plecami.

Obr. 8. Bojnice /Dolné lány/. Objekt 2/61. Výplň - 1-3

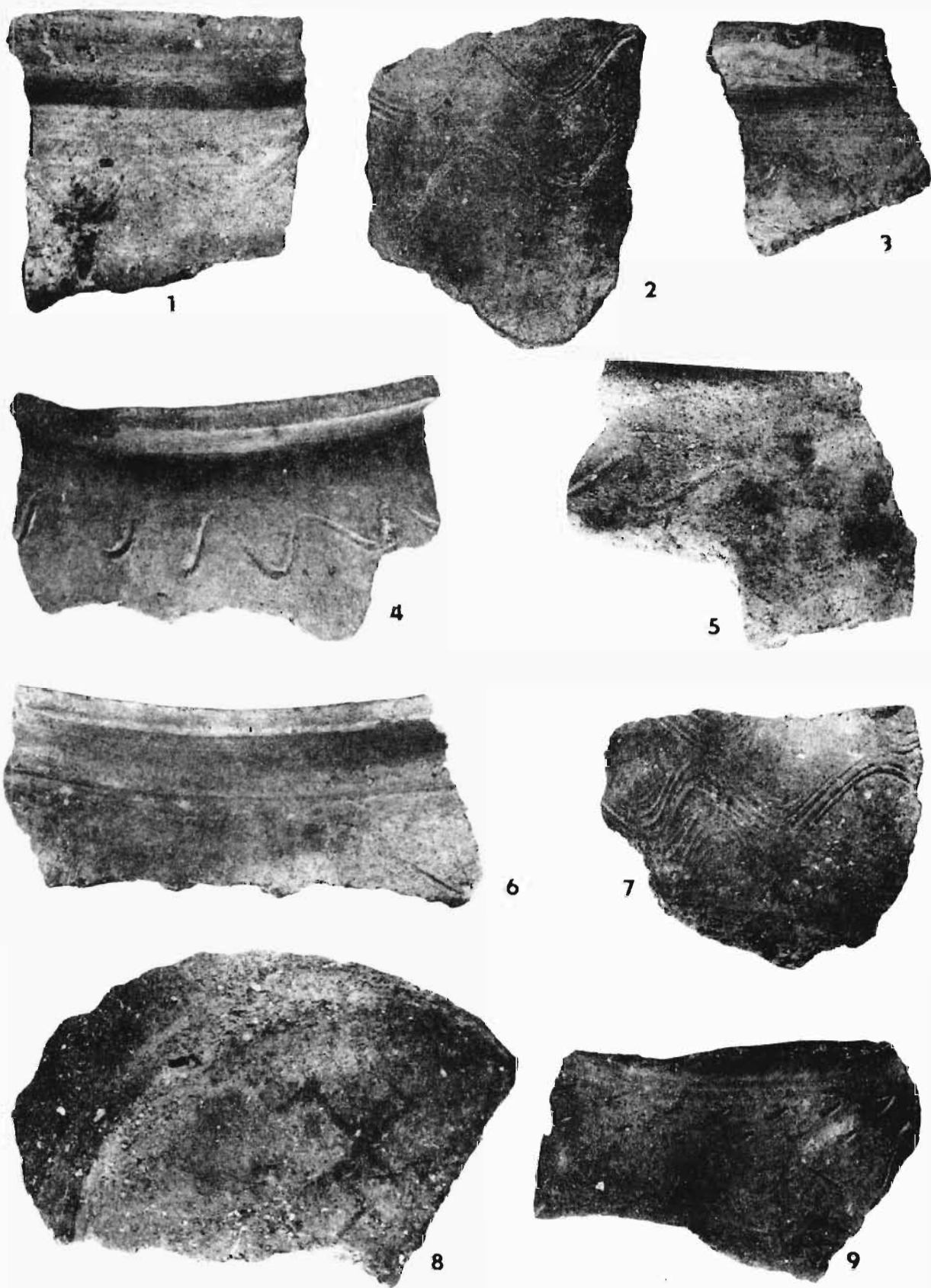
2. Nesúmerná miska, zhotovená pomerne primitívne v ruke z hlíny s prímесou jemného piesku. Okraj smerom dovnútra vtiahnutý a zaoblený. Pomerne dobre vypálená; v. 9 cm, $\varnothing$ ústia 14,3 cm, max. $\varnothing$ 15,5 cm, $\varnothing$ dna 8 cm /obr. 8: 2/.

3. Miska zhotovená na hrnčiarskom kruhu. Steny sú šikmé a mierne profilované, okraj vodorovne von vyhnutý, dno rovné, zvonka odsadené. Povrch zdobí jednoduchá obvodová špirála, rytá vo väčších rozstupoch; v. 7 cm, $\varnothing$ ústia 16 cm, $\varnothing$ dna 10,5 cm, hr. steny 0,7-1 cm /obr. 8: 1/.

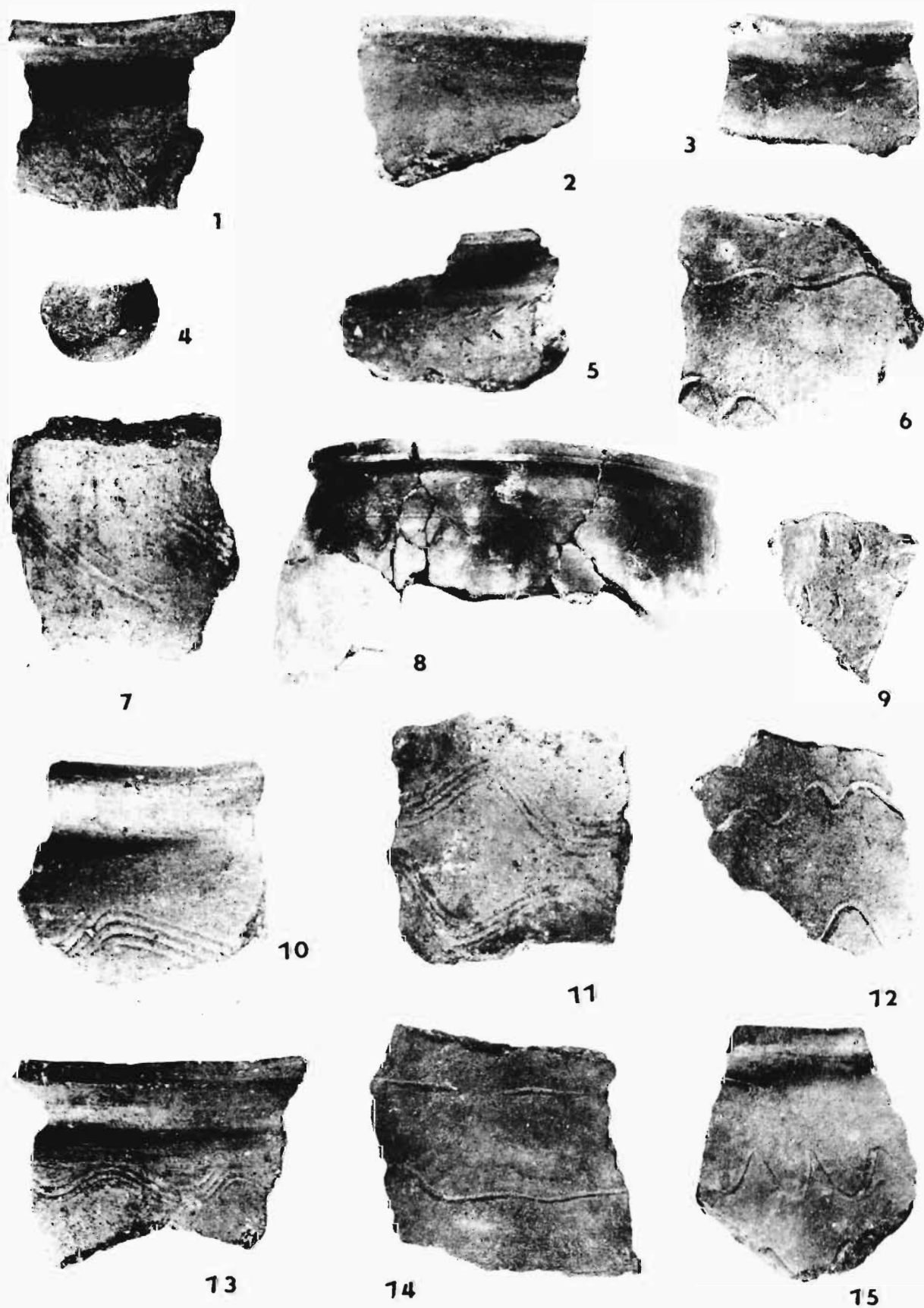
4. Nádob s maximálnym vydutím v hornej tretine, zhotovená na hrnčiarskom kruhu. Hrdlo je nízke, okraj veľmi krátky a šikmo zrezaný. Pod hrdlom je plytší žliabok, pod ním štyri rady vlnovky rytej hrebienkovým rydlom. Dno je rovné a na jeho vonkajšej strane je plastická značka so solárnym motívom. Materiál, z ktorého bol hrniec zhotovený, obsahuje prímес jemného piesku a sludy. Vypálenie je kvalitné, farba povrchu v dolnej časti okrovočervená, v hornej hnedosivá, vnútro je sivočierne; v. 27,2 cm, $\varnothing$ ústia 14,2 cm, max. $\varnothing$ 19,5 cm, $\varnothing$ dna 12 cm /obr. 8: 3/.

5. Kosti z hovädzieho dobytká, kozy-ovce a ošípanej.

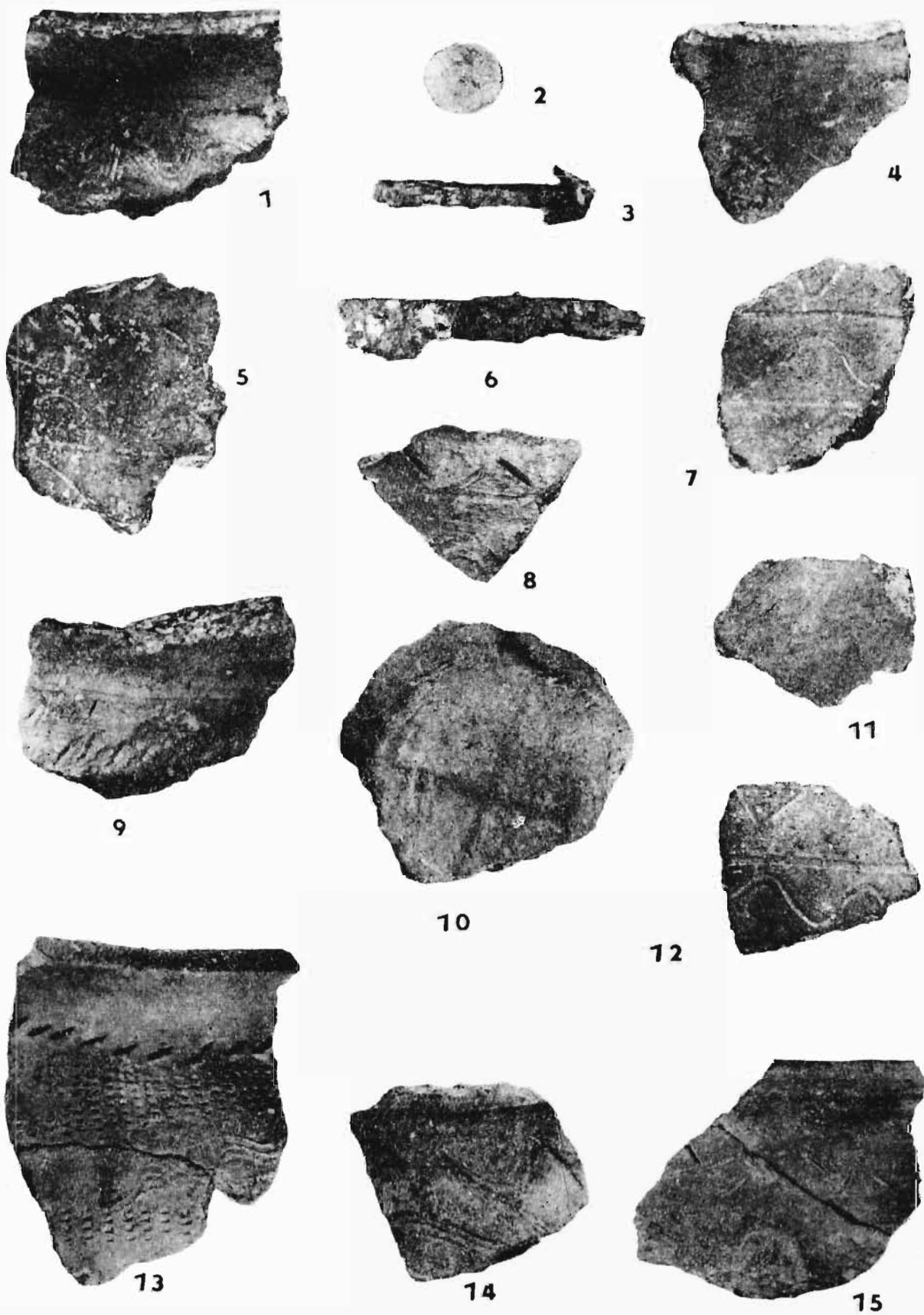
Objekt 3/61. Čiastočne zničený jednopriestorový pravouhlý objekt /obr. 5: 3/, zistený v h. 50 cm od povrchu. V neporušenom podloží pokračoval ešte do hĺbky 10-20 cm od úrovne zistenia. Zachytená max. d. 320 cm, max. š. 206 cm, dlhšia os obj. v smere SZ-JV /320°/. V porušenej vrstve nad objektom sa našli črepy z tela nádob /obr. 9: 2, 7, 9; obr. 10: 1-3, 5, 8, 10, 13, 15/, okraje a dná /obr. 9: 1, 3, 4-6, 8/.

Obr. 9. Bojnice /Dolné lány/. Objekt 3/61. Porušená vrstva - 1, 2, 4, 5, 7; výplň - 3, 6, 8, 9

Obr. 10. Bojnice /Dolné lány/. Objekt 3/61. Výplň - 1-15

Obr. 11. Bojnice /Dolné lány/. Objekt 4/61 - 3, 9, 11. Objekt 5/61, porušená vrstva - 1, 4, výplň - 2, 5-8, 10, 12-15

1. Keramika zhotovená na pomaly rotujúcom hrnčiarskom kruhu z jemne piesčitého materiálu bola na povrchu premazávaná jemne plavenou hlinou. Okrem toho, že vypálenie nádob bolo kvalitné, na črepoch badať ešte aj sekundárne prepálenie. Na mnohých črepoch je v časti pod hrdlom žliabok /obr. 9: 3, 6, 9, 10; obr. 10: 1, 3, 5, 10, 13, 15/. Okrajové črepy majú esovitú profiláciu, krátky, von vyhnutý okraj šikmo zrezaný /obr. 9: 4, 6; obr. 10: 1, 5, 8, 10, 13, 15/ alebo zaoblený /obr. 9: 1, 3, 5; obr. 10: 2, 3/. Obvyklou výzdobou sú pásy vlnovky rytej hrebienkovým rydlom /obr. 9: 1-3, 6, 7; obr. 10: 1, 7, 10, 11, 13/, jednoduchá nepravidelná vlnovka /obr. 9: 4, 5; obr. 10: 6, 8, 12, 14, 15/ alebo vrypy na podhrdlí /obr. 9: 9; obr. 10: 3, 9/, v niektorých prípadoch usporiadané do krokvice /obr. 10: 5/. Na hrubo vymodelovanom dne je excentricky umiestnená značka /obr. 9: 8; 21: 1/. Z veľkej súdkovitej nádoby sa zachoval väčší fragment hornej časti /obr. 10: 8/.

2. Polovička dvojkonického praslena /obr. 10: 4/ s rebrom na najširšom obvode; v. 1,7 cm.

3. Kostí z hovädzieho dobytku, kozy-ovce a ošípanej.

4. Fragment väčšieho kameňa s dvoma opracovanými ploškami; hr. 3,5 cm.

5. Malé kúsky železnej trosky.

Objekt 4/61. Úplne rozoraný, pôvodne asi len čiastočne zahĺbený objekt, o ktorého existencii svedčí iba popolovitá zem zmiešaná s črepmi, uhlíkmi /Quercus spec./, so škvrou a železnou troskou. Z tohto miesta je aj poškodená železná strelka. Podľa rozptylu nálezov a popolovitej zeme možno usúdiť, že tvar a rozmery objektu asi odpovedali parametrom ostatných objektov v tejto polohe.

1. Črepy z tela nádob, dva okraje a dva fragmenty zo dna nádob. Keramika bola zhotovená na hrnčiarskom kruhu z piesčitého materiálu. V niekoľkých prípadoch bol do hlíny primiešaný hrubý piesok. Farba črepov na povrchu je tehlovočervená, hnedá, na vnútornej strane sivohnedá alebo sivá. Výzdoba pozostáva z radov vrypov alebo vlnovky rytej hrebienkovým rydlom /obr. 11: 9, 11/.

2. Železná strelka so spätnými krídelkami, bez tuľajky. Hrot a krídelká sú poškodené; zachov. d. 3,8 cm /obr. 11: 3/.

3. Malé kúsky železnej trosky.

Objekt 5/61. Úroveň zistenia

v h. 50 cm od povrchu. Je to pomerne najzachovalejší, jednopriestorový objekt s pozostatkami kamennej pece v SZ rohu, kde sa koncentruje mazanica, prepálené kamene a uhlíky /obr. 5: 6; obr. 12/. Max. d. v strede 324 cm, max. š. 258 cm, h. 30-45 cm od úrovne zistenia. Dlhšia os v smere SZZ-JVV /300°/. V povrchovej vrstve sa našli črepy, mazanica, fragment železného nožíka, vápencový kameň, zvieracie kosti a kamene z pece. Aj výplň objektu bola bohatá na nálezy /črepy, mazanica, časť žarnova, škvara, železná troska, suk buka, pôvodne považovaný za opracované drevo - Bialeková 1962a, s. 829 - a zvieracie kosti/.

Obr. 12. Bojnice /Dolné lány/. Objekt 5/61 počas odkryvky

1. Z povrchovej vrstvy nad objektom aj z výplne jeho zachovanej časti je veľa zdobených i nezdobených črepov z tela nádob, okraje i dná a fragment misky. Nádoby, zhotovené na hrnčiarskom kruhu z jemného piesčitého materiálu, boli dobre vypálené /na mnohých čepoch badať sekundárne prepálenie/. Okrajové časti sa vyznačujú krátkym, nepatrne von vyhrnutým okrajom, ktorý je prevažne šikmo zrezaný. Výnimočne sa objavuje rímsovite formovaný okraj. Na niektorých čepoch je na časti hrdla žliabok /obr. 11: 1, 15/. Výzdobným prvkom je vlnovka rytá hrebienkovým rydlom /obr. 11: 1, 4, 14/, jednoduchá vlnovka striedajúca sa s obvodovou špirálou /obr. 11: 7, 12/, cikcakovité vrypy /obr. 11: 8, 15/ a krokvice /obr. 11: 5/ kombinovaná s vlnovkou. Zriedkavejšie sa vyskytuje výzdoba vpichovaná hrebienkovým rydlom so štvorcovými zubmi /obr. 11: 13/. Na jednom dne je krížová značka /obr. 11: 10; obr. 21: 5/. Fragment okraja menšej misky; okraj ústia dnu vtiahnutý.

2. Železný nožík s odlomeným koncom čepele; zachov. d. 5,3 cm /obr. 11: 6/.

3. Dolomitová konkrécia, rozmermi a tvarom pripomínajúca slepačie vajíčko; 3,8 x 3,4 cm /obr. 11: 2/.

4. Kosti z hovädzieho dobytku, kozy-ovce a ošípanej.

5. Opracovaný kameň s dvoma plôškami; hr. 8,5 cm.

6. Malé kúsky železnej trosky /obr. 24: 1-4, 6/.

Objekt 6/61. Úroveň zistenia v h. 60 cm od povrchu. Pravidelný obdĺžnikový objekt, orientovaný dlhšou osou v smere SSV-JJZ /210°/. Max. d. v strede 400 cm, max. š. v strede 288 cm, h. neporušenej časti objektu približne 50 cm od úrovne zistenia /obr. 5: 5/. V južnom rohu sa koncentrovala sadzová masťná zem - asi zvyšok dna pece. V porušenej vrstve nad objektom sa prichádzalo na črepy, zvieracie kosti a kamene z pece. Výplň neporušenej časti objektu obsahovala črepy, mazanicu, železnú trosku, nožík a zvieracie kosti.

1. Z povrchovej vrstvy aj výplne neporušenej časti objektu je keramika podobných technologických vlastností ako z predchádzajúcich opísaných objektov, ale častejšia je prímies hrubšieho piesku alebo aj drobných kamienkov. Povrch zdobia rady jednoduchej /obr. 13: 5, 16; obr. 14: 1, 7/ alebo hrebienkovým rydlom rytej vlnovky, rady vpichov hrebienkovým rydlom /obr. 13: 11-15, 17; obr. 14: 2, 4-6, 16/, kvapkovité vrypy /obr. 13: 1, 4, 6; obr. 14: 10/, záseky usporiadané do krokvice /obr. 13: 10/ a obvodová špirála /obr. 14: 15/. Okraje sú krátke, von vyhnuté a šikmo alebo kolmo zrezané /obr. 13: 7-9; obr. 14: 1, 3, 6/, niekoľkokrát sa vyskytol dlhší, šikmo vytiahnutý okraj /obr. 13: 3; obr. 14: 3/.

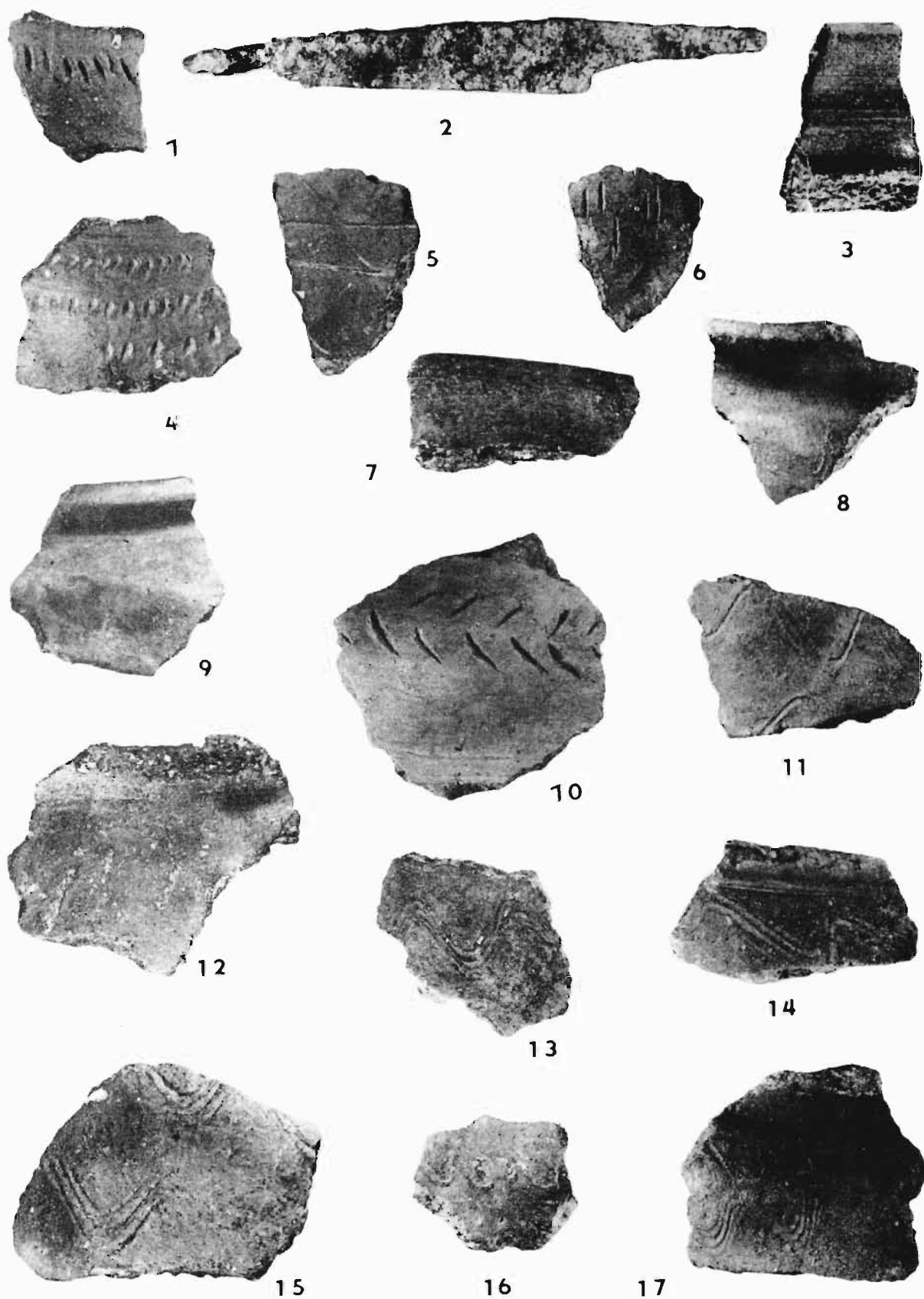
2. Železný nožík, na hrote čepele poškodený; d. 10,3 cm /obr. 13: 2/.

3. Zvyšky kostí hovädzieho dobytku, ošípanej a jeleňa.

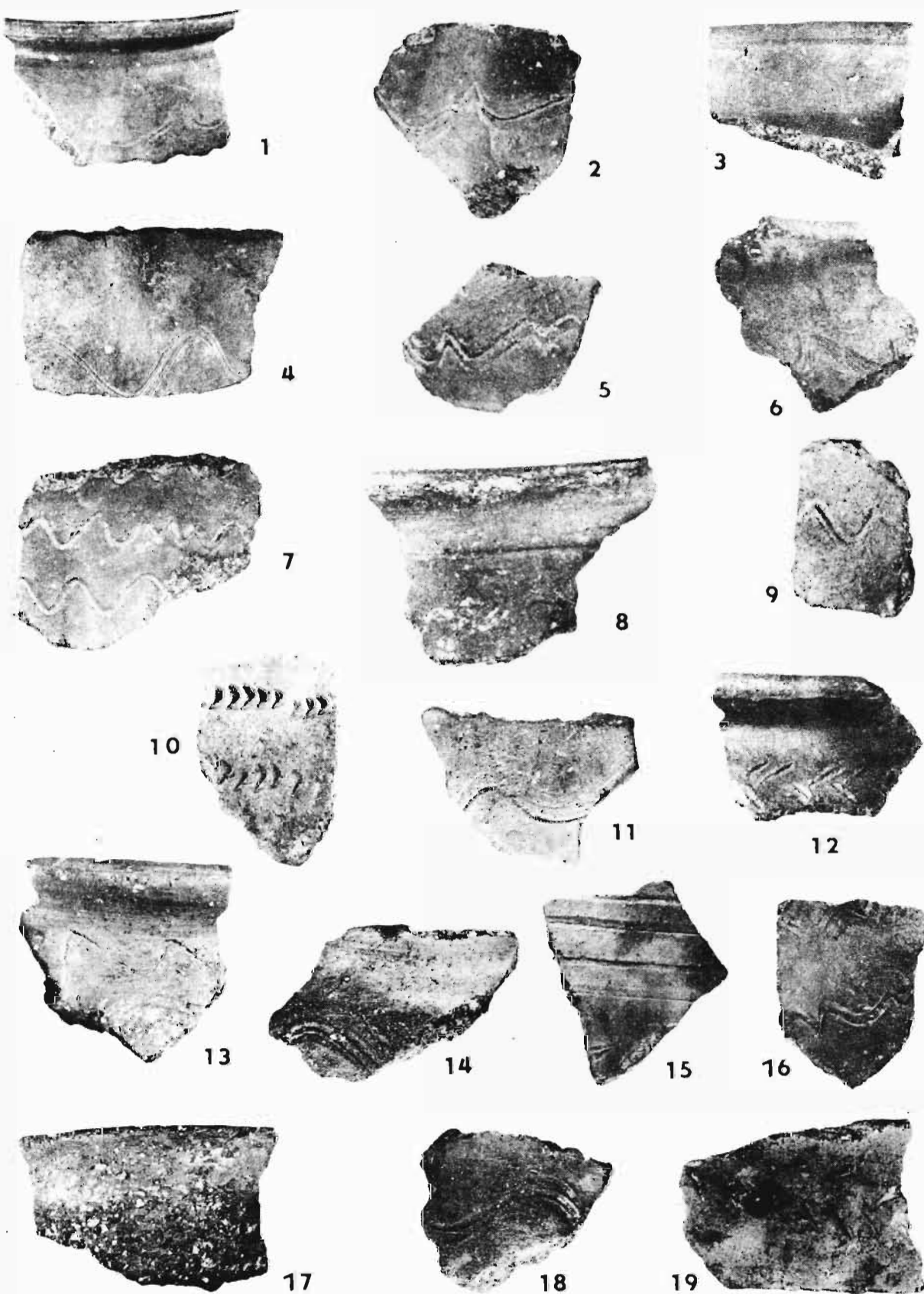
4. Malé kúsky železnej trosky.

Objekt 7/61. Úplne rozoraný, pravdepodobne povrchový alebo len čiastočne zahĺbený objekt. Na jeho mieste sa koncentrovala popolovitá zem zmiešaná s črepami a kameňmi opálenými ohňom, pochádzajúcimi asi z pece. Pôdorys objektu sa nedal zistiť.

Črepy sú z nádob zhotovených na hrnčiarskom kruhu z hlíny s prímiesou jemného piesku. Vypálenie je dobré, farba tehlovočervená a hnedá. Jeden črep je časťou lievikovite roztvoreného ústia /obr. 14: 17/. Výzdoba je rytá jednoduchým aj hrebienkovým rydlom a pozostáva z vlnoviek a pásov obvodových rýh /obr. 14: 9, 14/. Častým výzdobným motívom je krokvice na podhrdlí nádoby /obr. 14: 19/.

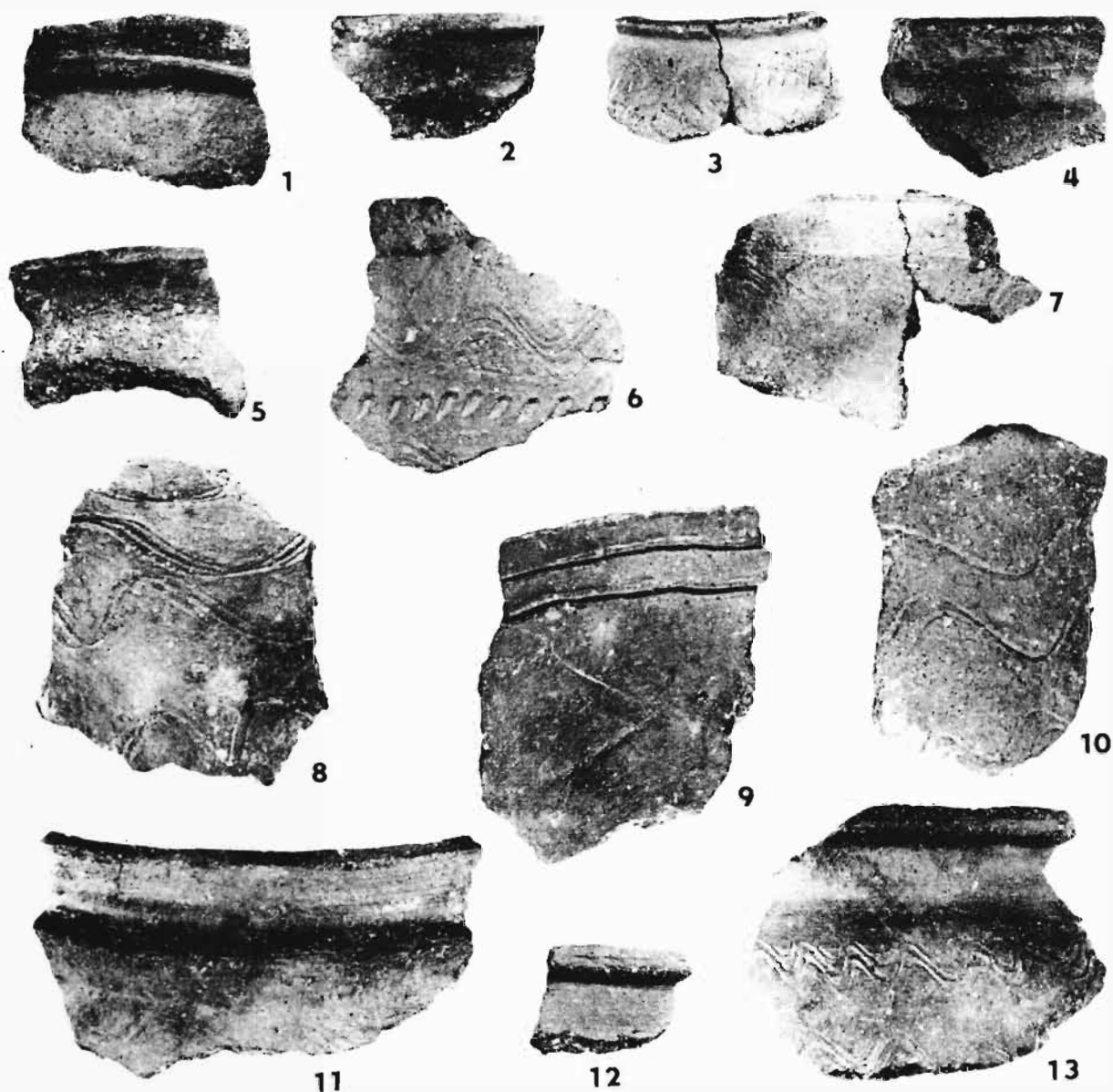
Obr. 13. Bojnice /Dolné lány/. Objekt 6/61. Porušená vrstva - 3, 10, 12, 15;
výplň - 1, 2, 4-9, 11, 13, 14, 16, 17

Obr. 14. Bojnice /Dolné lány/. Objekt 6/61. Porušená vrstva - 4, 7, 16; výplň - 1-3, 5, 6, 10, 15. Objekt 7/61 - 9, 14, 17, 19. Objekt 8/81 - 8, 11-13, 18

Objekt 8/61. Rigoláciou úplne zničený objekt. O jeho existencii svedčil iba fľak popolovitej zeme zmiešanej s črepmi a kameňmi opálenými ohňom /asi z pece/. Pôdorys objektu sa nepodarilo zistiť.

Črepy z nádob vyhotovených na hrnčiarskom kruhu, v hline prímies jemného, zriedkavejšie aj hrubšieho piesku alebo drobnejších kamienkov, povrch premazávaný jemne plavenou hlinou. Vypálenie pomerne kvalitné, farba na vonkajšej strane červenohnedá až tehlovočervená, na vnútornej sivá až čiernosivá. Výzdoba pozostáva z obyčajnej alebo hrebienkovým rydlom rytej vlnovky /obr. 14: 8, 11, 13, 18/, kombinovanej s obvodovou špirálou, prípadne iným výzdobným prvkom. Na podhrdlí sa často vyskytuje krokvicový ornament /obr. 14: 12/ a vrypy. Okrajové črepy majú obvyklú esovitú profiláciu s krátkym a šikmo zrezaným okrajom /obr. 14: 8, 12, 13/; na jednom črepe je na hrdle zreteľné prežliabnutie; ďalší pochádza z nádoby vakovitého tvaru so širokým ústím a bez formovania hrdla.

Obr. 15. Bojnice /Dolné lány/. Objekt 9/61. Porušená vrstva - 2-5, 7, 11, 12; výplň - 1, 6, 8-10, 13

Objekt 9/61. Rigoláciou takmer úplne zničený sídliskový objekt, z ktorého sa zachovala iba najspodnejšia časť, zahĺbená do neporušeného podlažia ca 10-20 cm /obr. 5: 2/. Na povrchu objekt indikoval len popolovitý fľak zeme s typickými črepami slovanskej keramiky. Po odstránení porušenej vrstvy sa objavil v hĺbke 50 cm od povrchu zvyšok pôdorysu, ktorého pôvodný tvar bol asi obĺžnikový /dlhšia os v smere SSZ-JJV - 340°/. Max. zistená d. 226 cm, max. zistená š. 156 cm. Vo výplni neporušenej časti objektu sa našli uhľíky, kamene z pece, črepy, mazanica a zvieracie kosti.

1. Črepy z nádob zhotovených z piesčitého materiálu na hrnčiarskom kruhu. Vypálenie keramiky dobré, farba na povrchu hnedá, červenohnedá, na vnútornej strane a lome sivá až čiernosivá. Povrch zdobia rôzne kombinácie jednoduchej aj mnohonásobnej vlnovky /obr. 15, 7, 8, 11, 13/ s obvodovou špirálou /obr. 15: 9/ alebo vrypmi /obr. 15: 3, 6/. Okraje sa vyznačujú väčšou variabilitou stvárnenia /obr. 15: 2, 5, 12, 13/. Okrem črepov z nádob s bežnými esovitými okrajmi sú zastúpené črepy s lievikovite roztvoreným ústím /obr. 15: 4, 11/, nepatrne naznačeným okrajom /obr. 15: 3/, okraj z nádoby vakovitého tvaru, bez hrdla, s lištou z vonkajšej strany ústia /obr. 15: 1/.

2. Zlomky kostí hovädzieho dobytku,

L i p i n y

Poloha zaberá najsevernejšiu časť areálu šľachtiteľskej ovocinárskej stanice /23,515 : 08,450/ nad pravým brehom potoka Kanianka /obr. 2./ Pravdepodobne sa tu rozkladalo ďalšie slovanské sídlisko, z ktorého boli objavené iba dva objekty.

Objekt 1/61. Hlbokou orbou úplne zničený pravdepodobne výrobný objekt, o ktorého existencii svedčil na povrchu fľak popolovitej zeme zmiešanej s kameňmi a mazanicou. V nižšej vrstve rozoraného objektu boli črepy, praslen, dýza a fragment téglíka.

1. Črepy z nádob zhotovených na hrnčiarskom kruhu, v hline prímies jemného, v niekoľkých prípadoch aj hrubšieho piesku, vypálenie dobré, farba povrchu aj vnútornej strany tehlovočervená /sekundárne prepálenie?/. Na vnútornej strane jedného okrajového črepu je žliabok /obr. 16: 8/. Podobné prežliabnutie je aj na okraji hrdla fľašovitej nádoby. Ostatné okraje majú buď rímsovitú profiláciu /obr. 16: 3, 8/, alebo sú len šikmo zrezané /obr. 16: 7, 9/, prípadne zaoblené /obr. 16: 1/. V jednom prípade ide o lievikovité ukončenie ústia nádoby /obr. 16: 4/. Črepy zdobia jednoduchá alebo hrebienkovým rydlom rytá vlnovka /obr. 16: 4, 5, 7, 8/, obvodová špirála a veľmi časté sú vpichy alebo vrypy na podhrdlí /obr. 16: 5, 8/, niekedy usporiadané do krokvice /obr. 16: 2, 9/. Zachovalo sa dno a časť nádoby veľkých rozmerov / $\varnothing$ dna 17 cm; hr. steny 1,5 cm/. Dve ďalšie dna majú priemer 10-12 cm a sú veľmi tenké; na nich bola nalepená kašovitá hmota.

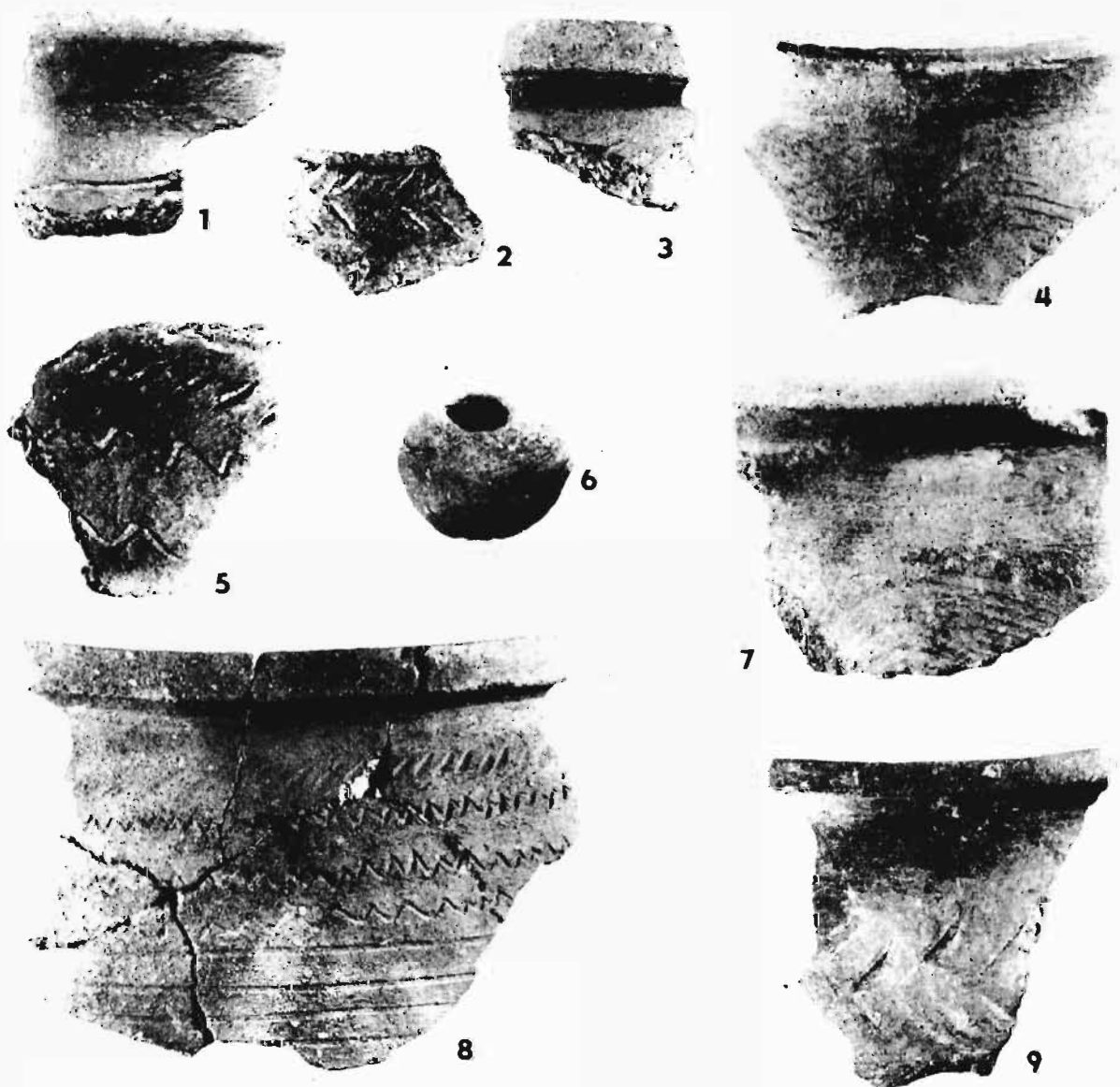
2. Praslen guľatého tvaru; $\varnothing$ 2,4 cm /obr. 16: 6/.

3. Fragment drobného, masívneho, v ruke zhotoveného téglíka s vodorovne zrezaným okrajom; v. 3 cm, $\varnothing$ ústia ca 4,3 cm /obr. 17:2/.

4. Hlinená dýza; d. 4 cm, $\varnothing$ ústia 3 cm, $\varnothing$ bázy 4,5 cm /obr. 17: 4/.

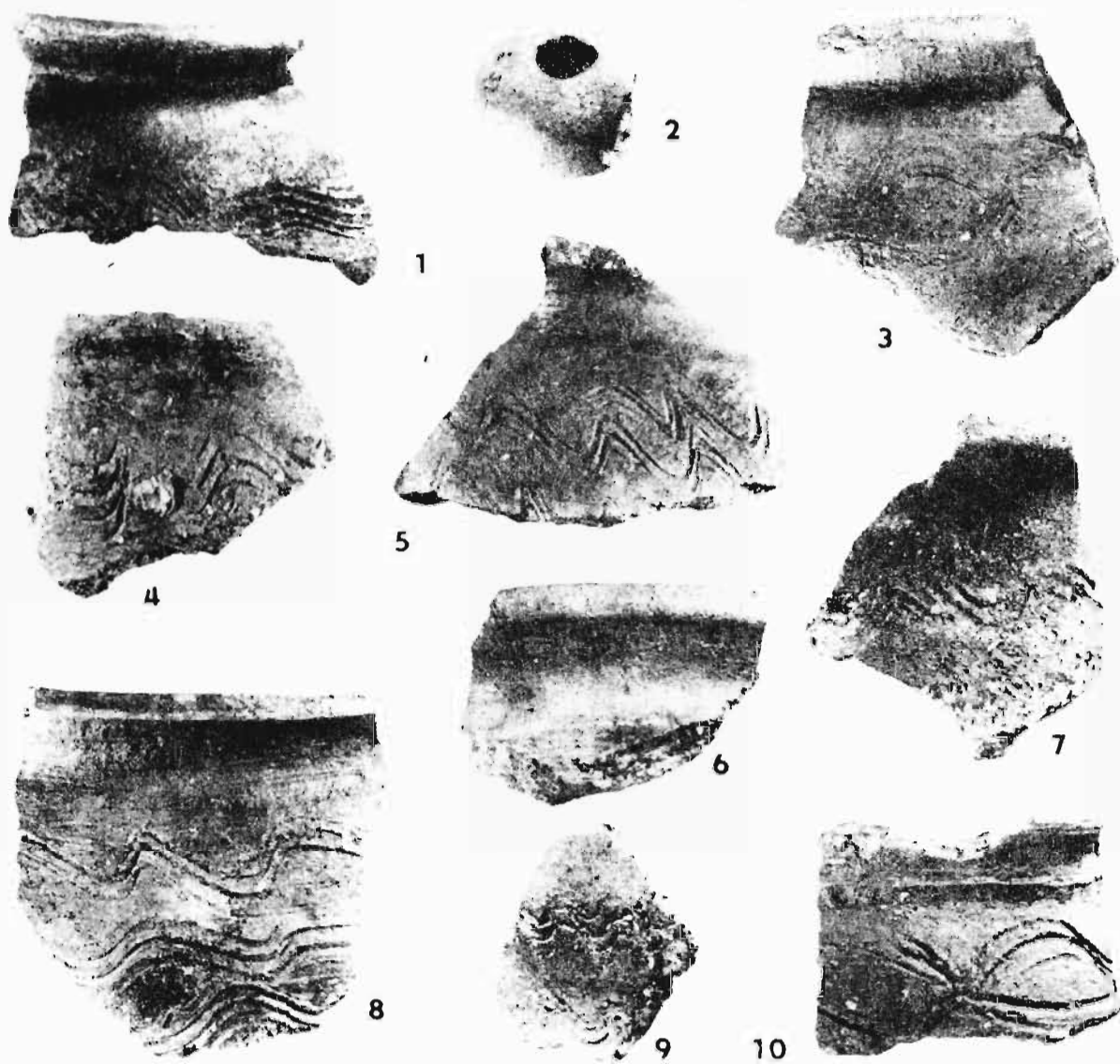
Objekt 2/61. Hlbokou orbou úplne rozrušený objekt. V popolovitej vrstve sa našli črepy, kamene, mazanica, uhľíky /medzi nimi aj zuhoľnatené zvyšky Clematis vitalba/, praslen, dve neúplné ručne zhotovené nádoby nepodarky a zvieracie kosti.

1. Črepy sú z nádob zhotovených na hrnčiarskom kruhu z piesčitého materiálu; farba hnedá až tehlovočervená. Na vonkajšej strane jedného dna sú evidentné stopy podsýpania hrubým pieskom. Typickou črtou nádob z tohto objektu sú pomerne tenké dná, často tenšie ako steny. Črepy z hornej tretiny nádob sa vyznačujú krátkym, nepatrne von vyhnutým a kolmo alebo šikmo zrezaným okrajom /obr. 17: 1, 3, 5-8/. V jednom prípade je namiesto hrdla len hrubšia lišta z vonkajšej strany ústia /obr. 17: 10/, na ďalšom črepe je na hrdle žliabok. V ornamentácii prevláda vlnovka rytá hrebienkovým rydlom /obr. 17: 1, 3-5, 7-10/.

Obr. 16. Bojnice /Lipiny/. Objekt 1/61

2. Poškodený praslen valcovitého tvaru so zaoblenými hranami; $\varnothing$ 2,5 cm /obr. 17: 2/.
3. Malá v ruke hrubo modelovaná miska nepodarok /obr. 18: 1/.
4. Neúplná miniatúrna nádobka /nepodarok/, zhotovená v ruke /obr. 18: 3/.
5. Kostí z kozy-ovce a ošípanej.

Obr. 17. Bojnice /Lipiny/. Objekt 2/61

Obr. 18. Bojnice /Lipiny/. Objekt 1/61, 2 - téglík, 4 - dýza. Objekt 2/61, 1, 3 - nepodarky

P o d n e m o c n i c o u

Objekt na svahu pod nemocnicou /23: 08,225/. Ide o súčasť sídliska zisteneho v roku 1956 priamo na mieste stavby novej nemocnice /obr. 19/. Sídlisko sa rozkladalo na celej terénnej vlně /Bialeková 1962a, s. 824, 830/ a rozsahom približne odpovedalo sídlisku v polohe Dolné lány.

Obr. 19. Bojnice. Pohľad na miesto slovanského sídliska v polohe Nemocnica a Pod nemocnicou

Objekt 1/61. Hlbokou orbou úplne zničený objekt. Zachovalo sa len výrazné popolovité miesto s mazanicou, kameňmi, črepmi, uhlíkmi a veľkými kusmi železnej trosky. Podľa charakteru nálezov môže ísť o výrobný objekt.

1. Črepy z nádob zhotovených na hrnčiarskom kruhu, v hline prímies jemného piesku, farba hnedá až tehlovočervená, vypálenie dobré. Vo výzdobe prevláda vlnovka rytá hrebienkovým rydlom, zriedkavejšia je obvodová špirála a vrypy na podhrdlí, usporiadané cikcakovite /obr. 20: 2-5/. Na okrajových čepoch sa zachovalo nízke hrdielko a malý, nepatrne von vytiahnutý okraj. Na fragmente dna je značka svastika /obr. 21: 6/.

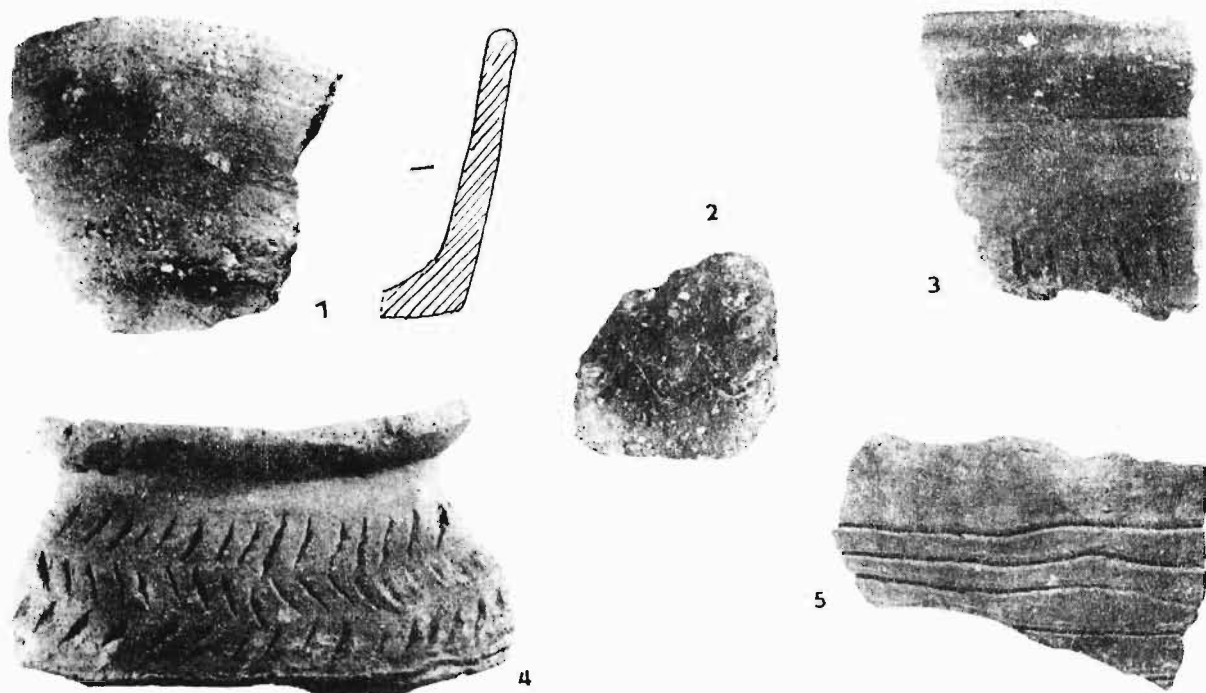
2. Fragment nezdobenej misky so šikmými stenami a zaobleným okrajom ústia, zhotovenej na hrnčiarskom kruhu. Podľa zachovanej časti možno odhadnúť výšku na 5 cm.

3. Päť veľkých kusov železnej trosky z bochníka priemeru ca 25 cm.

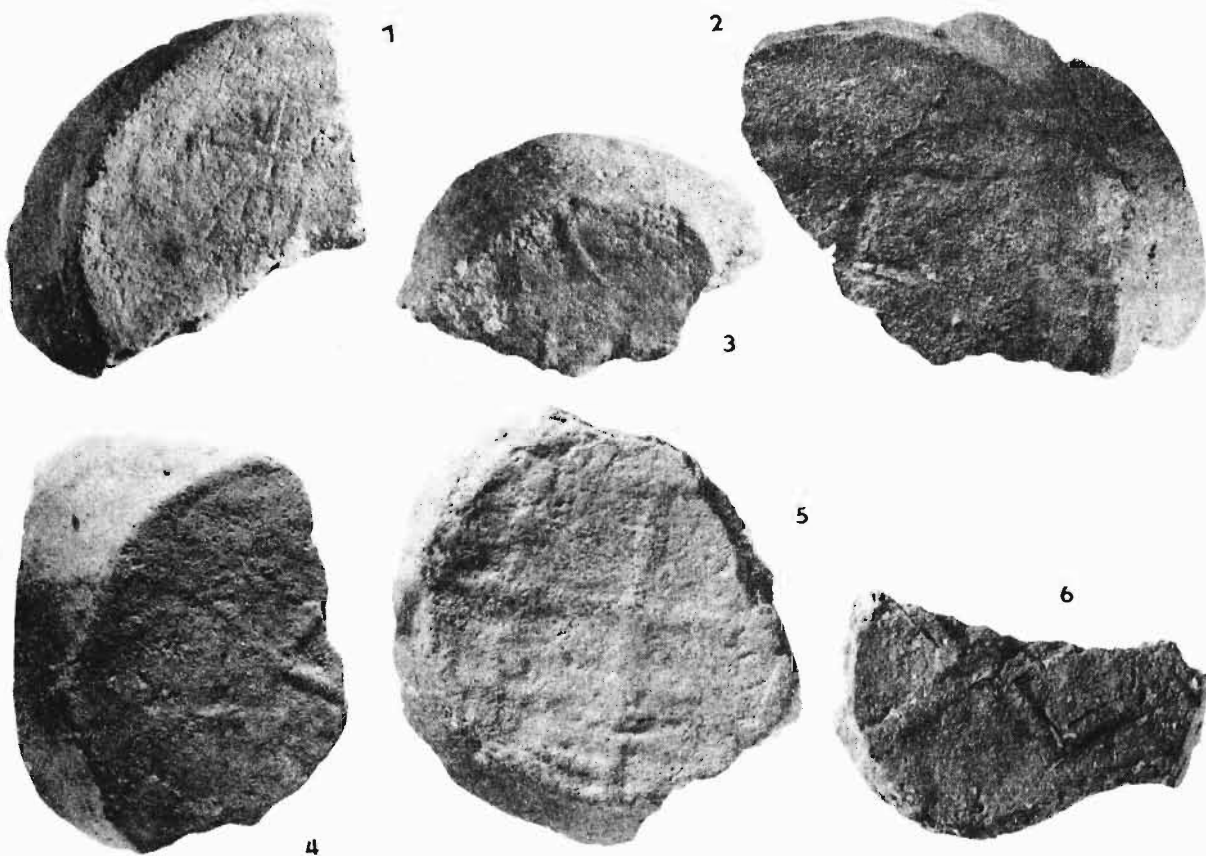
4. Oslička hranolovitého tvaru z pieskovca; d. 13,5 cm, v. 3 cm, š. 5 cm.

Ako už bolo spomenuté, najväčší sídliskový komplex sa preskúmal v polohe Dolné lány. Na osídlenie bola využitá len severovýchodná a čiastočne východná strana polohy; v juhozápadnej časti, zdvíhajúcej sa nad potokom Dubnička, sa neprišlo na stopy po osídlení. Rozloženie objektov 1-9/61 v polohe Dolné lány poukazuje na reťazovitú zástavbu osady, ktorá sa v poloblúku rozkladala na vrchole duny, pozvoľna sa zvažujúcej ku brehu potoka Jarok. Preskúmané objekty, teda tie, z ktorých sa zachovali pôdorysy, boli dlhšou stranou obrátené k severovýchodu a východu a len objekt 6/61 bol opačne orientovaný /obr. 4/. Určité odlišnosti v zahĺbení, rozmeroch a najmä v nálezoch sa dajú využiť na posúdenie funkčnej stránky jednotlivých objektov /Hrubý 1965, s. 114-118/.

Pôvodné slovanské sídliskové niveau v polohe Dolné lány je v hĺbke približne 40-45 cm pod dnešným povrchom. Vychádzajúc z tohto poznatku možno konštatovať, že popri vyslovene povrchových stavbách /obj. 4/61, 7/61, 8/61/, ktoré boli v dôsledku toho zničené úpravou pôdy, aj štyri ďalšie objekty treba považovať za povrchové, pretože ich dno, zväčša so sklonom na niektorú stranu, bolo iba 10-35 cm pod vtedajšou sídliskovou úrovňou /obj. 1/61 - 25-35 cm; obj. 2/61 - 35 cm; obj. 3/61 - 10-25 cm; obj. 9/61 - 15-25 cm/. Toto nepravidelné prehĺbenie asi vzniklo opotrebovaním hlinenej podlahy, ktorá sa neopravovala. Naznačuje to aj sklon stien,

Obr. 20. Bojnice /Pod nemocnicou/. 1 - fragment misky, 2-5 - črepy

Obr. 21. Bojnice. Značky na dnách. Poloha Dolné lány: Objekt 2/61 - 2-4. Objekt 3/61 - 1. Objekt 5/61 - 5. Poloha Pod nemocnicou: Objekt 1/61 - 6

ktoré nie sú kolmé, ako by sa pri intencionálnom zahĺbení dalo predpokladať, ale smerom k stredu zošikmené. Čiastočne zahĺbené boli objekty 5/61 - /35-50 cm/ a 6/61 /65 cm/. Ich zastrešenie zvonka mohlo siahať až po zem, ako to vidieť na rekonštrukcii zemnice zo Starých Zámkov u Líšně /Staňa 1960, s. 277, 278, obr. 27/. Na jamky po kolovej konštrukcii sa neprišlo ani priamo v objektoch, ani

Obr. 22. Bojnice /Zadné lány/. Dechtárska jama 2/61 - identické značky na dnoch dvoch nádob

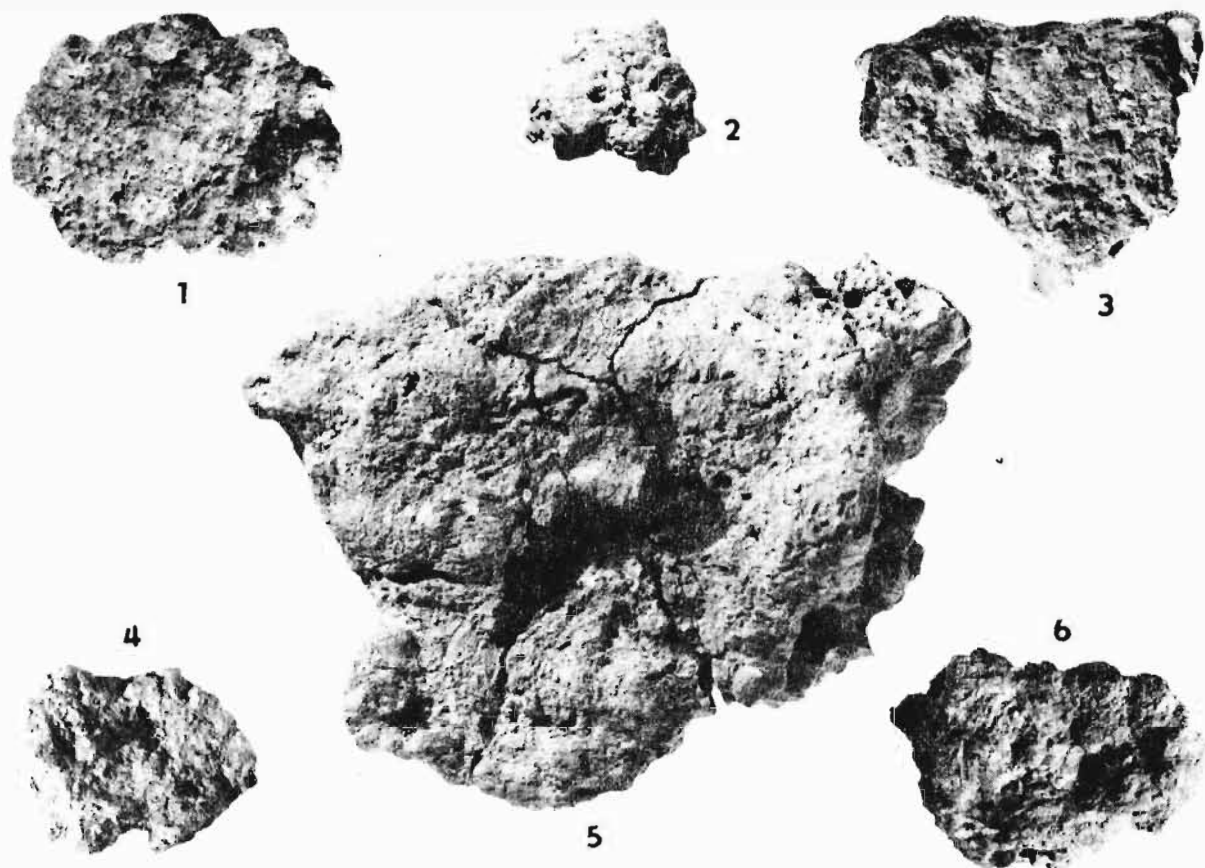
v ich bezprostrednej blízkosti, preto sa nazdávame, že všetky stavby mali zrubovú nadzemnú časť. Tým sa líšili napr. od súvekých príbytkov s kolovou konštrukciou z osady v Bešeňove /Bialeková 1958, s. 393-400/. V Bojniciach je teda zastúpený osobitý typ s črtami zrubu aj zemnice, aký sa sporadicky vyskytuje na území západných Slovanov /Donat 1980, s. 60/.

Podľa charakteru nálezov aj celkovej dispozície objektov usudzujeme, že objekty 3/61, 5/61, 6/61, 9/61 a hádam aj orbou zničené objekty 7/61 a 8/61 mohli byť príbytkami s obytnou plochou ca 10-12 m² /obr. 5: 2, 3, 5, 6/. Stopy po umiestnení vykurovacieho zariadenia sa zachovali len v objekte 5/61 /SZ roh/ a 6/61 /južný roh/, avšak ohňom prepálené kamene a mazanica, ktorá evidentne nepochádza z výmazu stien, sú nesporným dôkazom toho, že pece boli vo všetkých príbytkoch. Pravdepodobne to bola pec s hlinenou kopulou so skeletom z prúteného výpletu /odtlačky prútov/ a ohniskom vyloženým okruhliakmi, prípadne to mohla byť pec tvaru zrezaného kužela s hornou plochou pokrytou kameňmi /Skrušný 1963, s. 241, obr. 9/. Ďalšie detaily príbytkov /vchod, vnútorné členenie, kolové jamky po zariadení a pod./ sa nezistili.

Nejasná je funkcia objektov 1/61 a 2/61, pretože majú neúmerne úzky tvar. V ich výplni sa našlo najviac črepov, celé nádoby a zvieracie kosti /stavby hospodárskeho účelu?/. Objekty stoja vedľa seba v strede osady. Mohli by to však byť aj obytné stavby alebo nejaké dielne s hlinenými lavicami, vyrezanými do terénu po bokoch úzkeho priechodu, z ktorých sa po rigolácii pôdy zachovali len zahĺbené časti.

Nálezové okolnosti v objekte 4/61 naznačujú, že tu môže ísť o kováčsku dielňu. V rozrušenej vrstve tohto povrchového objektu sa našlo len nepatrné množstvo črepov, žiadne zvieracie kosti, zato hojne sa vyskytovala škvara, železná troska a popol zmiešaný s uhlíkmi. Podľa analýzy jednej vzorky to bolo dubové drevo. Je to ďalšia indícia na podopretie domnienky, že ide o kováčsku

dielňu. Totiž drevné uhlie pripravované z hraba, duba a borovice sa pre vysokú výhrevnosť používalo v kováčskych vyhníach /Pleiner 1962, s. 22-23, 135/. Pravdepodobne aj táto dielňa bola zrubová, čo by neprekvapovalo, pretože zrubové kováčske dielne sa až do súčasnosti zachovali v niektorých horských oblastiach

Obr. 23. Bojnice /Dolné lány/. Železná troska. 1-4, 6 - objekt 5/61;
5 - objekt 1/61

Slovenska, napr. na Orave /Krištek 1969, s. 87-108/. Existenciou kováčskej dielne v osade na Dolných lánoch by sa vysvetlil i pomerne hojný výskyt železnej trosky aj v ďalších objektoch /obr. 23/.

Aj objekty preskúmané v polohe Lipiny náležali k typu povrchových zrubových stavieb. Jeden z nich možno interpretovať ako príbytok /obj. 2/61/, druhý ako kováčsku dielňu /obj. 1/61/. Okrem typickej popolovitej zeme zmiešanej s uhlíkmi sa v objekte 1 našla hlinená dýza a téglik /obr. 18: 2, 4/.

Aj v ďalšej zaniknutej slovenskej osade - v polohe Pod nemocnicou a na stavenisku nemocnice - sa prišlo na zvyšky kováčskej dielne, ktorá bola postavená na okraji sídliska v blízkosti potoka Dubnička /obr. 2/. Z jej výplne je opäť veľa škvary, uhlíkov, popola a niekoľko veľkých fragmentov železnej škvary.

Nálezy zo skúmaných lokalít reprezentujú len úzky sortiment a navyše nie sú ani spoľahlivejším datovacím kritériom pre presnejšie časové zaradenie jednotlivých osád. Železné nožíky z objektov 5/61 a 6/61 /obr. 11: 6; obr. 13: 2/ a strelku so spätnými krídelkami z objektu 4/61 /obr. 11: 3/ možno len rámcovo datovať do 9.-10. stor. a to isté platí aj o najpočetnejších nálezoch - keramike.

Hrnčiarske výrobky zo slovanských osád v polohách Dolné lány, Lipiny a Pod nemocnicou sa vyznačujú istou osobitosťou, vlastnou hrnčiarskej výrobe v 9.-10. stor. na hornom Ponitří /Točík 1955, s. 415; Chropovský 1962, s. 201-210; Bialeková 1962a, s. 839-840/. Charakteristickými črtami sú: obtáčanie na ručnom hrnčiarskom kruhu, jemný piesčitý materiál, v mnohých prípadoch s prímiesou hrubšieho piesku alebo sludy, dodatočné premazávanie povrchu nádob plavenou hlinou, dobré, tvrdé vypálenie a tehlovohnedé až oranžovočervené sfarbenie. Podobné technologické vlastnosti majú nádoby z dechtárskych jám v Bojniciach, v polohách Zadné lány a Vrábecké /Bialeková 1962a, s. 836, 840, obr. 268, 269/, na súvekých slovanských sídliskách v Nedožeroch-Brezanoch, Bojniciach-Dubnici /Remiášová 1978, s. 73-87/, Novákoch /Ruttkay 1965, s. 205-206, obr. 20: 3/, na mohylníku vo Veľkých Hostiach /Porubský 1955, s. 226, tab. I-V/ a v hrobe 2 z Diviackej Novej Vsi /Ruttkay 1965, s. 192, obr. 2: 3, 4/.

Nedokonalosť hrnčiarskej výroby zanechala svoju pečať v nesúmernosti nádob, excentrickom umiestnení značiek /obr. 21: 1/ a kruhovej podložky na dnoch /obr. 22/, ako aj v spôsobe formovania okraja a dna. Aj technický detail - kolmé "vyťahovanie" hliny pri vytáčaní - je na vnútornej strane nádob veľmi zreteľný. Mnoho črepov bolo sekundárne prepálených /asi následok používania keramiky na prípravu jedla na ohnisku/ a často sa vyskytujú zvyšky kašovitej potravy na stenách a dnoch hrncov.

Tvarová rôznorodosť hrnčiarskych výrobkov nie je veľká. Hrnce majú prevažne súdkovitý, zriedkavejšie situlovitý tvar a v nepatrnom množstve sa vyskytli aj vakovité nádoby s lištou na vonkajšej strane ústia /obr. 9: 1; obr. 15: 1; obr. 17: 10; obr. 20: 3/ alebo bez nej /obr. 7: 13; obr. 15: 9/. Typické je nízke hrdielko a krátky nevyvinutý okraj, nepatrne von vytiahnutý, zriedkavejšie lievikovite sformovaný. Veľmi často sa objavuje žliabok na hrdle /obr. 6: 1, 4, 14; obr. 7: 11; obr. 9: 6, 9; obr. 10: 1, 5, 13; obr. 11: 1, 9, 11; obr. 13: 9, 17; obr. 15: 4, 11, 13/.

Aj na stvárnení dolnej časti nádoby vidieť nedokonalosť hrnčiarskeho remesla v tejto oblasti. Dná sú buď masívne a znútra kotlíkovite sformované, čím pripomínajú včasnოსlovanskú keramiku, alebo sú tenké a v niektorých prípadoch zreteľne prilepené na nádobu, pričom na vonkajšej strane vzniká odsadenie dna. Zistilo sa aj dno vtiiahnuté dnu, podsýpané pieskom alebo na okraji osekané nožom. Na dnoch sa vyskytli značky. Ojedinelý je solárny motív na hrnci z objektu 2/61 /poloha Dolné lány/ alebo svastika /obr. 9: 8, obr. 21: 1/. Ďalej sú to rôzne kombinácie krížového motívu /obr. 7: 9; obr. 11: 10; obr. 21: 2-6/. Značky sa neviažu len na isté objekty alebo osady. Výnimku tvorí dvojica identických značiek /obr. 22/ z dechtárskej jamy 2/61 /Zadné lány/. V otázke funkčnosti značiek na dne sa dosiaľ nedospelo k jednotnosti názorov /Točík 1962, s. 378-380; Chropovský 1959, s. 823; 1962, s. 209-211; Hrubý 1965, s. 302-303 a ď./ a široký územný rozptyl niektorých značiek na lokalitách značne časovo diferencovaných neprispieva k riešeniu tejto otázky.

Výzdoba keramiky z bojnických sídlisk bola rytá jednoduchým alebo hrebienkovým rydlom. Najčastejším motívom je vlnovka v kombinácii s vpichmi, vrypmi, krokvicovým ornamentom, obvodovým pásom alebo špirálou. Typickým znakom pre keramiku bojnickej oblasti sú však rady nechtových vrypov /obr. 6: 1, 5; obr. 7: 13; obr. 9: 9; obr. 10: 3, 5, 9; obr. 11: 4, 5, 9, 13; obr. 13: 1, 4; obr. 14: 10; obr. 15: 3, 6; obr. 16: 5, 8/, zvislé záseky /obr. 13: 6; obr. 16: 2, 9;

obr. 20: 3, 4/, krokvicový ornament /obr. 6: 1; obr. 7: 3; obr. 11: 8, 15; obr. 13: 10; obr. 14: 12, 19/ i vpichy hrebienkovým rydlom /obr. 7: 7; obr. 11: 13; obr. 13: 12/.

Na každom zo skúmaných sídlisk sa vyskytli hlinené misky, napr. celé exempláre v polohe Dolné lány /obj. 2/61 - typ Ia, zhotovený v ruke - obr. 8: 2 a typ IIIa1, vytočený na kruhu - obr. 8: 1/ alebo fragmenty misiek typu IIa /obr. 20: 1/ v polohách Lipiny /obj. 2/61/ a Pod nemocnicou /obj. 1/61/, takisto zhotovené na kruhu /Váňa 1958, s. 185-247/. Tieto typy misiek sa na území Slovenska vyskytujú od konca 8. stor. a pretrvávajú až do 10. stor. V Nitre /poloha Lupka/ boli zastúpené v hrnčiarskych dielňach i na pohrebisku z 9. stor. /Chropovský 1959, s. 823; 1962, s. 205, obr. 23: 5, tab. XV: 4; tab. XVIII: 8/.

Do sortimentu hrnčiarskych výrobkov patrí fragment fľašovitej nádoby s plastickým profilovaním hrdla /typ IIe - Váňa 1956, s. 119-122/.

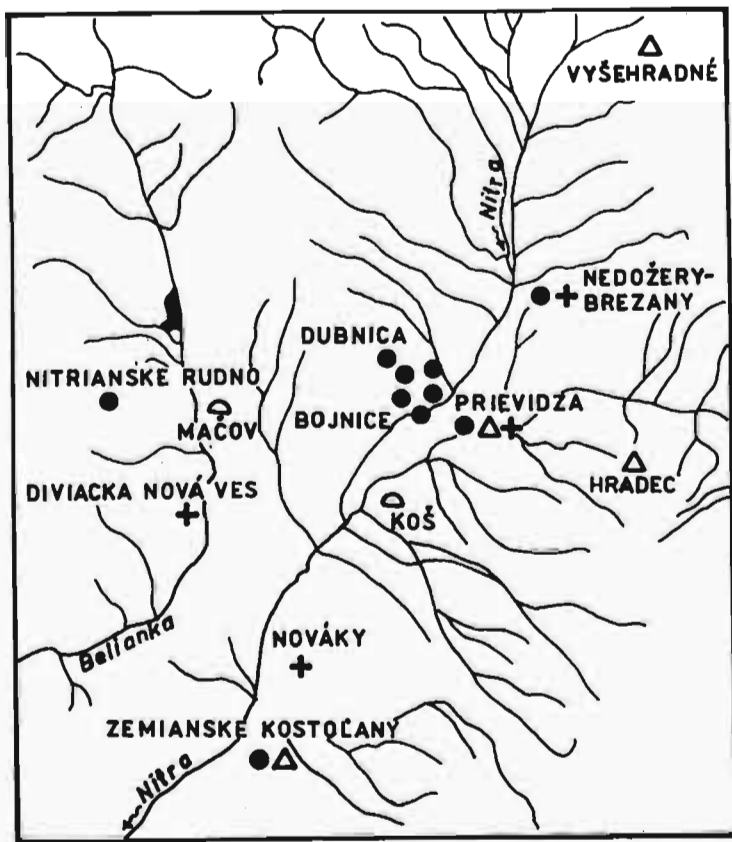
Na podomácku hrnčiarsku výrobu priamo v bojnickej oblasti poukazuje nielen jednotný habitus keramiky z hodnotených sídlisk a bližšieho okolia /Remiášová 1978, s. 73-87/, ale i hrnčiarske nepodarky objavené vo výplni objektu 2/61 v polohe Lipiny /obr. 18: 1, 3/. Aj ďalšie hlinené úžitkové predmety - téglik /obr. 18: 2/, prasleny /obr. 10: 4, 6; obr. 17: 2/ a dýza - museli byť zhotovené tamojšími hrnčiarmi, pretože majú tie isté technologické vlastnosti.

Množstvo črepov v jednotlivých objektoch zhruba súhlasí s funkciou toho-ktorého objektu, napr. v objektoch interpretovaných ako kováčske vyhne /Dolné lány - obj. 4/61; Lipiny - obj. 1/61; Pod nemocnicou - obj. 1/61/ je minimum črepov a zvieracích kostí. Naproti tomu v príbytkoch a hospodárskych stavbách početnosť črepov odpovedá približne 10-15 nádobám.

Prehľad výskytu keramiky v objektoch

Poloha, objekt	Fragmenty				
	okrajov	z celkového počtu nádob	dien	z celkového počtu nádob	z tela
Dolné lány					
1/61	10	9	16	16	123
2/61	16	15	18	15	135
3/61	33	31	15	11	181
4/61	2	2	2	2	22
5/61	14	12	5	5	66
6/61	11	11	15	12	281
7/61	3	3	1	1	34
8/61	5	5	2	2	67
9/61	13	13	-	-	9
Lipiny					
1/61	6	6	1	1	6
2/61	10	5	5	5	73
Pod nemocnicou					
1/61	2	2	4	4	62

Pri zakladaní slovanských osád v katastri dnešných Bojníc boli využité vhodné prírodné podmienky, ktoré poskytovala mohutná zahlinená terasa rieky Nitry, členená prítokmi na niekoľko výrazných polôh. Osady sú vždy v blízkosti niektorého z potokov /osada v polohe Nemocnica a Pod nemocnicou na pravom brehu Dubničky, Dolné lány na pravom brehu Jarku, Lipiny na pravom brehu Kanianky/ a rešpektujú jeho koryto, čo sa prejavilo v spôsobe zástavby. Rozloženie objektov v polohách Dolné lány, Nemocnica, Pod nemocnicou poukazuje, ako už bolo konštatované, na reťazovitú zástavbu. Takáto osada pozostávala z 5-6 príbytkov, kováčskej dielne a niekoľkých hospodárskych stavieb. Výskumy v r. 1960-61 a 1965 priniesli aj ďalší poznatok - obyvatelia osád bojnicko-prievidzskej oblasti sa popri poľnohospodárstve, chove dobytka a domácich zvierat /koza-ovca, ošípaná/ a podomáckej výrobe zaoberali aj špecializovanými remeslami, a to dechtárstvom, /Bialeková 1962a, s. 823-824, 827-841; Remiášová - Ruttkay 1967, s. 455-464/, kováčstvom a asi aj spracovaním železnej rudy, čo má pre posúdenie vývoja sídliskových aglomerácií nesmierny význam. Aj napriek tomu, že pre nedostačujúce datovacie kritériá sa nemožno pokúsiť o presnejšiu rekonštrukciu sídliskového obrazu tohto mikroregiónu vo veľkomoravskom a v veľkomoravskom období, nálezy z Bojníc, Prievidze a bližšieho okolia /obr. 24/ umožňujú už teraz vysloviť predpoklad, že postupne objavované sídliská museli byť už v 9. storočí ekonomickým zázemím nejakého významnejšieho centra na hornom Ponitří /Bialeková - Pieta 1964, s. 458-459/.

● SÍDLISKO + POHREBISKO ○ MOHYLA △ HRADISKO

Obr. 24. Mapa slovanského osídlenia Prievidzského okresu. ● - sídlisko, + - pohrebisko, ○ - mohyla, △ - hradisko

Výskum v Bojniciach priniesol ďalšie poznatky o type a veľkosti osád a sídliskových stavieb v hornatých oblastiach Slovenska, o rozvoji špecializovaných remesiel a vzniku sídliskovej aglomerácie vo veľkomoravskom období, ktorá asi pretrvala aj politický pád Veľkej Moravy.

L i t e r a t ú r a

- BIALEKOVÁ, D. 1958: Záchranný výskum slovanských sídlisk v Nitrianskom Hrádku a Bešeňove, okr. Šurany. Slovenská archeológia, 6, s. 388-413.
- BIALEKOVÁ, D. 1962a: Slovanské príbytky a dechtárske jamy v Bojniciach. Archeologické rozhledy, 14, s. 823-841.
- BIALEKOVÁ, D. 1962b: Archeológia hovorí o slovanskej minulosti Bojníc: In: Vlastivedný sborník Horná Nitra. 1. Banská Bystrica, s. 31-39.

- BIALEKOVÁ, D. - PIETA, K. 1964: Zisťovací výskum v Hradci, okres Prievidza. Slovenská archeológia, 12, s. 447-466.
- DONAT, P. 1980: Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7.-12. Jahrhundert. Berlin.
- HRUBÝ, V. 1965: Staré Město. Velkomoravský Velehrad. Praha, s. 114-118.
- CHROPOVSKÝ, B. 1959: Slovanské hrnčiarске pece v Nitre. Archeologické rozhledy, 11, s. 818-825, obr. 297-304.
- CHROPOVSKÝ, B. 1962: Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke. Slovenská archeológia, 10, s. 175-240.
- KRIŠTEK, I. 1969: Zrubové kováčske vyhne na Orave /Príspevok k štúdiu kováčskych výrobných stavieb/. In: Zborník Slovenského národného múzea. 63. Etnografia. 10. Bratislava, s. 87-108.
- MAZÚR, E. - LUKNIŠ, M. 1978: Regionálne geomorfologické členenie SSR. Geografický časopis, 30, č. 2, s. 117.
- PLEINER, R. 1962: Staré evropské kovářství. Praha.
- PORUBSKÝ, J. 1955: Slovanský mohylník vo Veľkých Hostiach, okr. Bánovce n/Bebrovou. Slovenská archeológia, 3, s. 222-234.
- REMIÁSOVÁ, M. 1978: Slovanské lokality na hornom Ponitří. In: Vlastivedný zborník Horná Nitra. 8. Banská Bystrica, s. 73-87.
- REMIÁSOVÁ, M. - RUTKAY, A. 1967: Zisťovací výskum v Koši. Slovenská archeológia, 15, s. 455-464.
- RUTKAY, A. 1965: Nové nálezy z horného Ponitria. In: Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV. 15. Nitra, s. 189-214.
- SKRUŽNÝ, L. 1963: Příspěvek k třídění a chronologii slovanských otopných zařízení na území ČSSR. Památky archeologické, 54, s. 234-265.
- STAŇA, C. 1960: Slovanské obytné objekty na hradišti Staré Zámky u Líšně. Památky archeologické, 51, s. 240-293.
- SIMANA, M. - VENCL, Sl. 1970: Návrh na jednotné polohové určování archeologických nálezíšť. Archeologické rozhledy, 22, s. 574-585.
- TARÁBEK, K. 1959: Pôdnegeografický náčrt hornej Nitry. In: Acta geologica et geographica Universitatis Comenianae - Geographica. 1. Bratislava, s. 11-12, 17-18.
- TOČÍK, A. 1955: Význam posledných archeologických výskumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a Veľkomoravskej ríše. Historický časopis, 3, s. 410-421.
- TOČÍK, A. 1962: Keramika so značkami na dne zo slovansko-avarských pohrebísk na juhozápadnom Slovensku. Památky archeologické, 53, s. 378-380.
- VÁŇA, Zď. 1956: Lahvovité tvary v západoslovanskej keramice. Památky archeologické, 47, s. 105-150.
- VÁŇA, Zď. 1958: Mísy v západoslovanskej keramice. Památky archeologické, 49, s. 185-247.
- VLASTIVEDNÝ SLOVNÍK OBCÍ NA SLOVENSKU. 1. Bratislava 1977.
- SLAWISCHE SIEDLUNGEN IN BOJNICE. In den J. 1960-1961 wurde in Bojnice, Bez. Prievidza, auf einer Fläche von 200 ha eine Station für Obstbaukultur angelegt. In ihr Areal gehören die Fluren Pod nemocnicou, Dolné lány, Predné lány, Zadné lány, Lipiny und Vrábecké /Abb. 1-4/. Vor der Anpflanzung der Baumchen wurde die ganze Fläche bis in 50-60 cm Tiefe rigoliert und bei diesen Arbeiten stiess man auf Teerschwelereigruben /Zadné lány, Vrábecké/, einen Siedlungskomplex /Dolné lány/

und vereinzelte Objekte /Pod nemocnicou und Lipiny/ - /Bialeková 1962a, S. 823-841; 1962b, S. 31-39/. Die Fundstellen fixierte man im Koordinatensystem /Šimánka - Vencel 1970, S. 574-585/ auf der Karte 1: 25 000 /M-34-110-Ca/.

Die Flur Dolné lány /23, 625: 08, 230/ wird von den Bächen Dubnička und Jarok umflossen /Abb. 3 und 4/. Die Siedlung erstreckte sich auf dem Dunengipfel im NO- und Ostteil der Flur über dem Bach Jarok. Es wurden neun mehr oder weniger beim Rigolen des Bodens beschädigte Objekte entdeckt. Objekt 1/61 - T. 70-80 cm von der Oberfläche, L. 296 cm, Br. 94 /Abb. 5: 1/. Funde: Scherben /Abb. 6/. Rinderknochen, Mahlsteinfragment, Eisenschlacke /Abb. 24: 5/. Objekt 2/61 - T. 80 cm von der Oberfläche, L. 388 cm, Br. 133 cm /Abb. 5: 4/. Funde: Scherben /Abb. 7/, zwei Schüsseln und ein Gefäß /Abb. 8/, Knochen von Rind, Ziege-Schaf und Schwein, Lehmverputz, Steine. Objekt 3/61 - T. 60-70 cm von der Oberfläche, L. 320 cm, Br. 206 cm /Abb. 5: 3/. Funde: Scherben /Abb. 9 und 10/, ein Spinwirtel /Abb. 10: 4/, Knochen von Rind, Ziege-Schaf und Schwein, ein mit zwei Arbeitsflächen und Eisenschlacke. Objekt 4/61 - völlig zerpflegt; die Erde mit Holzkohlestückchen, Asche, Schlacke, Eisenschlacke und Scherben vermengt /Abb. 11: 9, 11/. Aus dem Objekt stammt eine Pfeilspitze /Abb. 11: 3/. Objekt 5/61 - T. 80-95 cm von der Oberfläche, L. 324 cm, Br. 258 /Abb. 5: 6; Abb. 12/, in der NW-Ecke Ofenreste. Funde: Scherben /Abb. 11: 1, 2, 4-8, 10, 12-15/, ein Messer /Abb. 11: 6/, eine Dolomitkonkretion /Abb. 11: 2/, Knochen von Rind, Ziege-Schaf und Schwein, ein Stein mit zwei Arbeitsflächen und Eisenschlacke /Abb. 24: 1-4/. Objekt 6/61 - T. 110 cm, L. 400 cm, Br. 288 cm, in der Südecke Ofenreste /Abb. 5: 5/. Funde: Scherben /Abb. 13; 14: 1-7, 10, 15/, ein Messer /Abb. 13: 2/, Knochen von Rind, Schwein und Hirsch, ferner Eisenschlacke. Objekt 7/61 - durch Pflügung vernichtet, die aschige Erde mit Steinen und Scherben vermischt /Abb. 14: 9, 14, 17, 19/. Objekt 8/61 - zerpflegt, das aschige Erdreich mit Steinen und Scherben vermengt /Abb. 14: 8, 11-13, 18/. Objekt 9/61 - durch Überpflügung beinahe vollkommen vernichtet, nur der unterste Teil erhalten, T. 60-70 cm von der Oberfläche, L. 226 cm, Br. 156 cm /Abb. 5: 2/. Im aschigen Erdreich Holzkohlestückchen, Scherben /Abb. 15/, Steine Lehmverputz, Rinderknochen.

Das ursprüngliche slawische Siedlungsniveau in der Flur Dolné lány befand sich in 40-45 cm Tiefe unter der heutigen Oberfläche und deswegen muss von diesem Aspekt die Eintiefung der einzelnen Objekte beurteilt werden. Es skizziert sich, dass Oberbauten dominierten, die vollständig zerpflegt /Objekte 4/61, 7/61, 8/61/ oder teilweise gestört sind /Objekte 1/61, 2/61, 3/61, 9/61/. Teilweise eingetieft waren nur die Objekte 5/61 und 6/61. Der Oberbau war in Blockbau-technik errichtet, bzw. handelt es sich um einen Typ mit Zügen einer Blockbau- und auch Halbgrubenkonstruktion /Donat 1980, S. 60/. Als Wohnhäuser gelten die Objekte 3/61, 5/61, 6/61, 9/61 und etwa auch Objekte 7/61 und 8/61 und 8/61 mit ca. 10-12 m² Wohnfläche. In ihnen befanden sich Lehmöfen, deren Kuppel und Feuerstelle mit Steinen ausgelegt war, bzw. kegelstumpffartige Ofen /Skružný 1963, S. 241, 247, Abb. 9/. Auch die Objekte 1/61 und 2/61 hatten etwa wirtschaftliche Funktion, Objekt 4/61 war eine Schmiede mit Blockbaukonstruktion /Křižtek 1969, S. 87-108/.

Flur Lipiny /23, 515: 08, 450/. Die Siedlung erstreckt sich am rechten Ufer des Kaniánka-Baches /Abb. 2/, von ihr wurden zwei Objekte untersucht, die beim Rigolen stark beschädigt worden sind. Objekt 1/61 - Schmiedewerkstatt; die aschige Füllerde enthielt Steine, Lehmverputz, wenige Scherben, einen Spinnwirtel

/Abb. 16/, einen Tiegel /Abb. 18: 2/ und eine Tondüse /Abb. 18: 4/. Objekt 2/61 - etwa ein Wohnhaus; in der Verschüttungsschicht waren Scherben, ein Spinnwirtel /Abb. 17/, zwei keramische Fehlerzeugnisse /Abb. 18: 1, 3/, Knochen von Ziege-Schaf und Schwein.

Flur Pod nemocnicou /23 : 08,225/. Das Objekt ist Bestandteil einer grösseren Siedlung, die beim Bau des Krankenhauses entdeckt wurde /Abb. 19/ und die sich auf der ganzen Geländewelle erstreckt. Nach dem Fundcharakter handelt es sich um eine Schmiedewerkstatt, die Holzkohlestückchen, Steine, Lehmverputz, Scherben /Abb. 20; 21: 6/, Eisenschlacke und einen Wetzstein lieferte.

Die Funde aus den untersuchten Siedlungen bieten ein schmales Sortiment und bilden kein verlässliches Datierungskriterium. Rahmenhaft werden sie in das 9.-10. Jh. verwiesen. Keramikerzeugnisse sind durch Töpfe von tonnenförmiger, seltener situlaförmiger oder beutelförmiger Gestalt, Schüsseln /Typ Ia, IIa, IIIa 1 - Váňa 1958, S. 185-247/, ein Flaschenfragment mit profiliertem Hals /Typ Ile - Váňa 1956, S. 119-122/, tönernen Spinnwirtel, einen Tiegel, eine Düse und Fehlerzeugnisse /Abb. 18: 1, 3/ vertreten. Die Keramik zeichnet sich durch gewisse Primitivität aus, die für die Töpferproduktion des 9.-10. Jh. im oberen Nitratal kennzeichnend ist /Točík 1955, S. 415; Chropovský 1965, S. 201-210; Bialeková 1962a, S. 839-840/. Charakteristische Züge sind: Herstellung auf handbetriebener Töpferscheibe, feines sandiges Material, in vielen Fällen mit Beimischung groberen Sandes oder Glimmer, Überzug mit geschlammtem Ton, gute Brennung und ziegel- bis orangerote Verfärbung.

Die Gefässe sind unsymmetrisch, die Ränder kurz und unausgebildet, selten trichterförmig modelliert. Im Halsunterteil erscheint häufig eine Rille. Die Böden sind massiv oder eingesetzt, gedellt, mit Sand bestreut oder am Rand mit einem Messer beschnitten. Die vorkommenden Bodenzeichen /Solarmotiv, Swastika, verschiedene Variationen des Kreuzmotivs/ sind meist exzentrisch untergebracht /Abb. 21 und 22/. Die Verzierung wurde mit einem einfachen oder mehrzinkigem Stichel ausgeführt. Das häufigste Motiv ist eine Wellenlinie in Kombination mit Einstichen, Kerben, dem Sparrenornament, einem umlaufenden Band oder einer Spirale. Typologisch und technologisch ähnliche Keramik wurde nicht nur in Siedlungen im Kataster von Bojnice gefunden, sondern auch in Brezany-Nedožery, Nováky, auf dem Hügelgräberfeld in Veľké Hoste und im Grab 2 von Diviacka Nová Ves /Remiášová 1978, S. 73-87; Ruttkay 1965, S. 192, 205-206, Abb. 2: 3, 4; 20: 3; Porubský 1955, S. 206, Taf. I-V/. Die Menge des Scherbenmaterials richtet sich grob nach der Funktion eines betreffenden Objektes /Abb. 23/, z. B. in Schmiedewerkstätten fand sich nur ein Minimum an Scherben und Tierknochen, hingegen entspricht in den Wohnhäusern und Wirtschaftsobjekten die Scherbenmenge ungefähr 10-15 Gefässen.

Die Grabung in Bojnice lieferte weitere Kenntnisse über den Typ und die Grösse der Siedlungen und Siedlungsbauten in den Gebirgsgegenden der Slowakei, über die Entfaltung spezialisierter Handwerkszweige und die Entstehung einer Siedlungsagglomeration in der Mikroregion des oberen Nitrates, wo ein weiteres bedeutungsvolles Zentrum des grossmährischen Staates vorausgesetzt werden muss /Bialeková 1962a, S. 840; Bialeková - Pieta 1964, S. 458-459/.

СЛАВЯНСКИЕ ПОСЕЛЕНИЯ В Г. БОЙНИЦЕ. В 1960-1961 гг. была в Войницах, рай. Прже-
видза основана на площади 200 га садоводческая селекционная станция. В ее ком-
плексе находятся урочища "Под Немоцинцоу" "Долне Лани", "Предне Лани", "Липи-
ни" и "Врабецке" /рис. 1, 4/. До посадки деревьев земля разрыхлилась на г.
50-60 см и в ходе работ обнаружили дегтярные ямы /"Задне Лани", "Врабецке"/,
комплекс поселения /"Долне Лани"/, а также одиночные объекты /"Под Немоцинцоу",
"Липини" - Bialeková 1962a, с. 823-841; 1962b, с. 31-39/. Местонахождения фик-
сированы системой координат /Šimara - Vendl 1970, с. 374-585/ на карте 1: 25 000
/М-34-110-Са/.

Урочище "Долне-Лани" /23,625 : 08,230/ обтекают ручьи Дубничка и Ярок
/рис. 3, 4/. Поселок был расположен на вершине дна в северо-восточной и вос-
точной частях урочища над ручьем Ярок. Обнаружилось 9 селищных объектов более
менее разрушенных глубокой послойной перекопкой почвы. Объект 1/61 - г. 70-80
см от поверхности, д. 296 см, ш. 94 см /рис. 5: 1/. Находки: черепки /рис. 6/,
кости крупного рогатого скота, фрагмент жернова, железный шлак /рис. 24: 5/.
Объект 2/61 - г. 80 см от поверхности, д. 388 см, ш. 133 см /рис. 5: 4/. Наход-
ки: черепки /рис. 7/, две миски и сосуд /рис. 8/, кости крупного рогатого ско-
та, козы-овцы, свиньи, обмазка, камни. Объект 3/61 - г. 60-70 см от поверхности,
д. 320 см, ш. 206 см /рис. 5: 3/. Находки: черепки /рис. 9; рис. 10/, пряслице
/рис. 10: 4/, кости крупного рогатого скота, козы-овцы, свиньи, камень с двумя
обделанными гранями, железный шлак. Объект 4/61 - земля совсем распахана и пе-
ремешана с угольками, пеплом, топливным и железным шлаком, черепками /рис. 11:
9, 11/. В объекте обнаружилась стрелка /рис. 11: 3/. Объект 5/61 - г. 80-95 см
от поверхности, д. 324 см, ш. 258 см /рис. 5: 6; рис. 12/; в СЗ углу - остатки
печи. Находки: черепки /рис. 11: 1, 2, 4-8, 10, 12-15/, ножик /рис. 11: 6/, до-
ломитсвая конкреция /рис. 11: 2/, кости крупного рогатого скота, свиньи, ка-
мень с двумя обделанными гранями, железный шлак /рис. 24: 1-4/. Объект 6/61 -
г. 110 см, д. 400 см, ш. 288 см, в южном углу остатки печи /рис. 5: 5/. Наход-
ки: черепки /рис. 13; рис. 14: 1-7, 10, 15/, ножик /рис. 13: 2/, кости круп-
ного рогатого скота, свиньи, оленя, железный шлак. Объект 7/61 - разрушен па-
хотой, перемешанная камнями и черепками зольная почва /рис. 14: 9, 14, 17, 19/.
Объект 8/61 - разрушен пахотой, зольная почва перемешанная с камнями и череп-
ками /рис. 14: 8, 11-13, 18/. Объект 9/61 - пахотой почти совсем разрушен,
сохранилась только самая нижняя его часть, г. 60-70 см от поверхности, д. 226 см,
ш. 156 см /рис. 5: 2/. В зольной почве были угольки, черепки /рис. 15/, камни,
обмазка, кости крупного рогатого скота.

Первоначальный уровень славянского поселения в урочище "Долне Лани" нахо-
дился на г. 40-45 см под нынешней поверхностью и поэтому углубления отдельных
объектов надо обсуждать с этой точки зрения. Показывается, что преобладают па-
хотой совсем разрушенные /объекты 4/61, 7/61, 8/61/ или частично поврежденные
поверхностные сооружения /объекты 1/61, 2/61, 3/61, 9/61. Объекты 5/61 и 6/61
были только частично углублены. Надземные надстройки были срубовые, и таким
образом можно говорить о типе с чертами сруба и землянки /Donat 1980, с. 60/.
Жилищами считаются объекты 3/61, 5/61, 6/61, 9/61, а также правдоподобно объек-
ты 7/61 и 8/61 с жилой площадью около 10-12 м². В объектах обнаружались гли-
няные печи с куполом и обложенным камнями очагом, или же печи в форме усеченно-
го конуса /Skružný 1963, с. 241, 247, рис. 9/. Объекты 1/61 и 2/61 были правдо-
подобно хозяйственными строениями; объект 4/61 был кузнечный срубный горн
/Křišteck 1969, с. 87-108/.

Урочище "Липини" /23,515 : 08,450/. Поселение расположено над правым берегом ручья Каньянка /рис. 2/; два находившиеся на нем исследованные объекта были слегка разрушены глубокой послойной перекопкой земли. Объект 1/61 - кузнечный горн; в вольном заполнении были камни, обмазка, немного черепков, пряслице /рис 16/, баночка /рис. 18: 2/, глиняное сопло /рис. 18: 4/. Объект 2/61 - правдоподобно жилище; в заполнении были найдены черепки, пряслице /рис. 17/, два гончарных брака /рис. 18: 1, 3/, кости козы-овцы и свиньи.

Урочище "Под Немоцницу" /23 : 08,225/. Объект является составной частью обнаруженного в ходе стройки больницы большего поселения /рис. 19/, расположенного по всей складке местности. Опираясь на характер находок можно говорить о кузнечной мастерской, в которой обнаружили уголки, камни, обмазка, черепки /рис. 20; рис. 21: 6/, железный шлак и оселок.

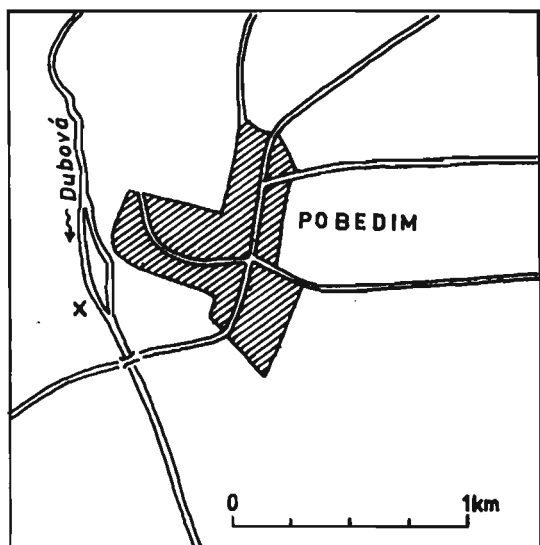
Обнаруженные на исследованных поселениях находки представляют узкий ассортимент и они не являются достоверным критерием датировки. Они датируются приблизительно IX-X вв. Гончарные изделия представлены горшками бочковидной, иногда и ситуловидной или мешковидной форм, мисками /типы Ia, IIa, IIIa1 - Váňa 1958, с. 185-247/, фрагментом бутылки с профилированным горлом /тип Váňa 1956, с. 119-122/, глиняными пряслицами, баночкой, соплом и гончарными браками /рис. 18: 1, 3/. Керамика отличается определенной характерной для гончарного дела IX-X вв. на территории Северного Понитрья простотой /Točík 1955, с. 415; Chropovský 1965, с. 201-210; Bialeková 1962a, с. 839-840/. Характерными чертами являются: подправка на гончарном круге, мелкий песчаный материал, во многих случаях с примесью грубого песка или слюды, смазанная отмученной глиной поверхность, крепкий обжиг, а также кирпично-красная и оранжево-красная окраски. Сосуды ассиметрические, с короткими и неразвитыми краями, иногда воронкообразной формы. Под горлом часто встречается желобок. Дна массивные или вставленные, с вмятиной, осыпанные песком или на краях обрезанные ножом. На днах встречаются знаки /соллярный мотив, свастика, различные вариации крестовидного мотива/ часто эксцентрически размещены /рис. 21-22/. Украшение гравировано простым или гребенчатым резцом. Наиболее часто встречающимся орнаментом является волнистая линия комбинированная орнаментом с проколами, насечкой и стропилом, опоясывающей линией или спиралью. Типологически и технологически аналогичная керамика обнаружилась не только на поселениях в кадастре г. Войнице, но также и на местонахождениях Брезани-Недожери, Новаки, на могильнике в с. Вельке-Госте и в погребении 2 в г. Дивиацка-Нова-Вес /Remiášová 1978, с. 73-87; Ruttkay 1965, с. 192, 205-206, рис. 2: 3, 4; рис. 20: 3; Forubský 1955, с. 206, табл. I-V/. Количество обнаруженных черепков в общем соответствует функции определенного объекта /рис. 23/, напр. в кузнечных горнах обнаружилось только небольшое количество черепков и звериных костей, с другой стороны в жилищах и хозяйственных объектах количество обнаруженных черепков соответствует числу 10-15 сосудов.

Проведенные в Войницах исследования принесли новые сведения о типе и размерах поселков и селищных ремесл и возникновении селищной агломерации в микрорегионе Северного Понитрья, где нужно предполагать новый крупный центр Велikomоравского государства /Bialeková 1962a, с. 840; Bialeková - Pieta 1964, с. 458-459/.

ZISŤOVACÍ VÝSKUM V POBEDIME V ROKU 1971

Darina Bialeková

Archeologický ústav SAV v Nitre v rámci systematického prieskumu a výskumu slovanských lokalít v katastri obce Pobedim /okr. Trenčín/ urobil v roku 1971 zisťovací výskum v polohe Háj /v tom čase využiteľ ako záhradníctvo/. Háj susedí s polohami Šmelcerovie záhrada a Na laze /obr. 1/. Fixovanie lokality súradnicovým systémom /Šimana - Vencel 1970, s. 574-

Obr. 1. Pobedim. Krížikom označené miesto zisťovacieho výskumu

cionálne zaplavovaná. Plocha bola odvodnená až po zahrnutí do pôdneho fondu JRD. V 18. a 19. stor. Považie postihli veľké povodne, po ktorých ostali najmä v blízkosti vodných tokov mohutné naplaveniny. Tým je vysvetliteľný hrubý nános hliny, ktorý v blízkosti potoka Dubová do značnej miery zmenil pôvodnú konfiguráciu terénu. Nebyť toho, že sa sondovalo v mieste, kde sa malo stavať, nebolo by sa vedelo, že pôvodné slovanské sídliskové niveau v tejto časti treba hľadať pod takmer metrovou naplaveninou sterilnou na nálezy.

Sonda I/71 /5 x 1 m/

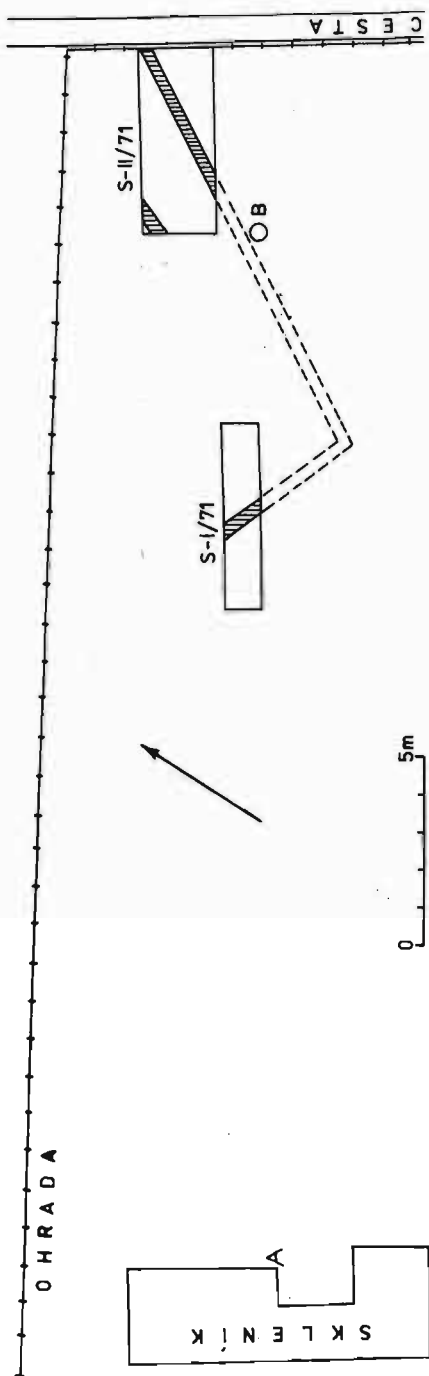
Hornú vrstvu tvorí 80-90 cm hlinitý nános, ktorý sa obrába len v posledných dvoch desaťročiach, a preto sa tu nevytvorila výraznejšia humusovitá vrstva. Pod týmto nánosom nasleduje 50-60 cm slovanská sídlisková vrstva sivočierneho sfarbenia. Podklad tvorí íl, v nižších polohách zmiešaný so štrkom. Približne stredom sondy viedol zákop z druhej svetovej vojny. V slovanskej sídliskovej vrstve sa sporadicky prichádzalo na črepy, nožík, trosku a zvieracie kosti.

1. Železný nožík s odlomeným rapom; d. 8,5 cm, š. čepele 1,4 cm /obr. 7: 2/.
2. Polovica bochníčkovitej lupy; $\varnothing$ ca 10 cm. Na spodnej strane vidieť odtlačok formy, do ktorej bolo vytavené železo vyliate /obr. 7: 3/.

3. Črepy z nádob obtáčaných na kruhu /22 z tela nádob, 2 dna, 3 okraje/, zhotovených z hliny s prímiesou jemnejšieho aj hrubého piesku /črepy s väčším obsahom piesku sa drobia/. Povrch niektorých nádob bol premazávaný plavenou hlinou. Farba

vým systémom /Šimana - Vencel 1970, s. 574-585/ je 06 : 94,300 na mape 1 : 25 000 M-33-132-Ba. Vytýčené sondy I-II/71 /obr. 2/ boli zamerané na body A /roh skleníka/ a B /stĺp elektrického vedenia/. Sonda I/71 bola vyhlásená v mieste výraznejšieho terénneho zvlnenia, sonda II/71 v úseku, ktorý sa zvažuje k ceste pozdĺž potoka Dubová. V sondách sa skúmalo do hĺbky 180 cm. V oboch sa zistil totožný pôdny a kultúrny profil /obr. 3-5/ a stopy po zákopoch z druhej svetovej vojny, ktoré v sonde I/71 porušili slovanskú sídliskovú vrstvu /obr. 3: 1/, v sonde II/71 slovanskú sídliskovú vrstvu /obr. 3: 2/ a objekt /obr. 3: 3, 4; obr. 5/.

Poloha Háj, v minulosti využívaná na obecné pasienky, bola každoročne inten-

Obr. 2. Pobedím. Situačný plán zisťovacieho výskumu v polohe Háj /záhradníctvo/

črepov na lome je sivočierna a podobne sfarbený je aj povrch a vnútorná strana, len ojedinele sa vyskytli črepy na povrchu hnedé alebo tehlovohnedé. Keramika pôsobí masívnym dojmom, dna sú hrubé a kotlíkovite modelované, hrubé sú aj steny /0,7-1,5 cm/ i jednoduché a šikmo zrezané okraje. Výzdobným prvkom je vlnovka kombinovaná s obvodovým pásom alebo so špirálou, ryta jednoduchým /obr. 8: 6/ alebo hrebienkovým rydlom /obr. 8: 3, 8, 10/.

Sonda II/71 /2 x 2 m/

Pôdny a kultúrny profil je podobný ako v sonde I/71, ale v severovýchodnej časti sa v hĺbke 120 cm výraznejšie koncentrovali črepy, vápencová drviná, uhličky, ktoré, ako sa ukázalo pri ďalšom kopaní, patrili k zásypu objektu sčasti zachyteného v severnom rohu /obr. 4; obr. 5/. Do hĺbky 160 cm rezali sondu dva novoveké zákopy /obr. 2; obr. 3: 2, 4/.

V severnom rohu sondy sa zachytil južný roh pravouhlého objektu /obr. 3: 3, 4/, ktorý pokračoval pod dnešnú cestu, preto nemohol byť úplne preskúmaný. V SV a SZ profile sondy /obr. 4; obr. 5/ je dobre viditeľné, že mal kolmé steny a rovné dno, ktoré sa končí v hĺbke 180 cm od dnešného povrchu. Vzhľadom na pôvodné slovanské sídliskové niveau objekt bol však len 40 cm zahĺbený do podlažia. Preskúmaná časť má rozmery 104 x 100-110 cm /obr. 6/. Zásyp tvorila sivočierna zem s vápencovou drvinou s výrazným pruhom sadzovomastnej usadeniny z uhlíkov a popola /obr. 4; obr. 5/. Pri odkrývaní objektu sa prišlo na črepy, zvieracie kosti,

fragment železa, ktorý pochádza pravdepodobne z obruče vedierka, kúsky kovárskej trosky a železný nožík.

1. Nožík s odlomeným rapom a poškodenou čepeľou; d. 8 cm, š. čepele 1,2 cm /obr. 7: 1/.

2. Kovárska troska.

3. Črepy z nádob /13 z tela, 6 zo dna, 3 okraje/ podobných technologických a typologických vlastností ako fragmenty nájdené v sonde I/71 /obr. 8: 1, 4, 5, 7, 9/. Jeden črep má na podhrdlí hrubú lištu, do ktorej bola vyrytá drobná, nepravidelná vlnovka /obr. 8: 2/.

1 2

3 4

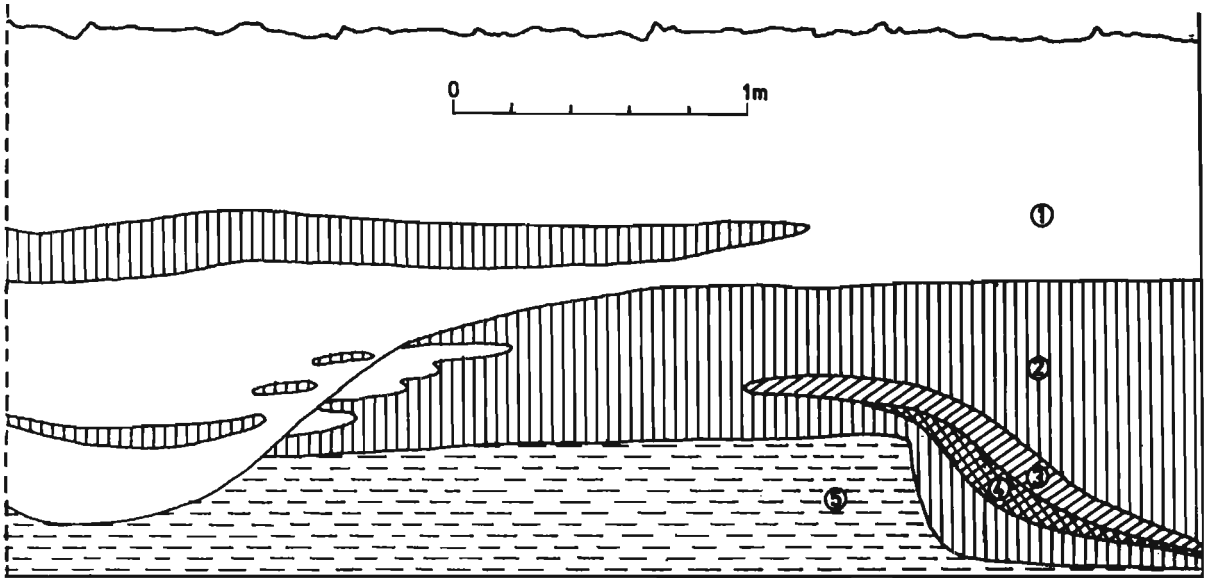

Obr. 3. Pobedim. 1 - sonda I/71, novoveký zásah v stene sondy; 2 - sonda II/71, novoveký zásah v JV stene sondy; 3, 4 - sonda II/71, novoveký zásah do slovanského objektu

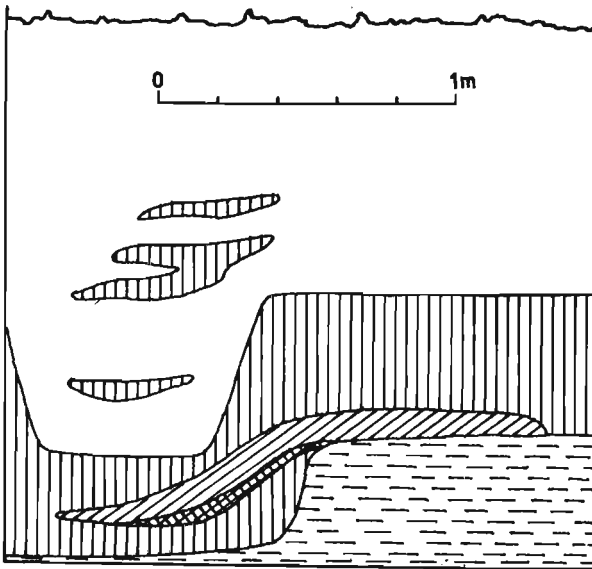
Podľa charakteru nálezov objekt mohol byť kováčskou dielňou. Pre datovanie sídliskovej vrstvy aj objektu však nieto v inventári spoľahlivejšej opory. Keramika sa síce veľmi podobá nálezom z osady Na laze /IIA/, datovanej ostrohami s háčikmi do 8. až na prelom 8.-9. stor. /Vendtová 1969, s. 199, 204/, ale je pravdepodobnejšie, že tento výrobný objekt patril k osade zameranej na spracovanie železa a kováčstvo /dýza, rotačný brúsik, depot sekerovitých hrivien, polovýrobky/, objavenej v susedných polohách Šmelcerovie záhrada /Vendtová 1969, s. 147, 149, 194, obr. 11: 2, obr. 34: 6, obr. 35: 26-28/ a Na laze /nepublikovaný výskum z r. 1971/. Táto osada, rozkladajúca sa pozdĺž potoka Dubová, bola súčasťou ekonomického zázemia slovanského hradiska a je datovaná do prvej tretiny 9. storočia. Takto asi treba datovať aj sídliskovú vrstvu a objekt v polohe Háj.

L i t e r a t ú r a

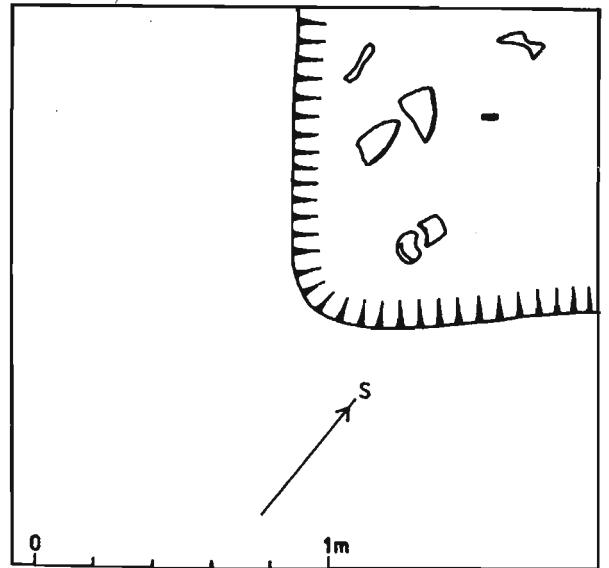
- SIMANA, M. - VENCL, Sl. 1970: Návrh na jednotné polohové určování archeologických nalezišť. Archeologické rozhledy, 22, s. 574-585.
- VENDTOVÁ, V. 1969: Slovanské osídlenie Pobedima a okolia. Slovenská archeológia, 17, s. 119-232.

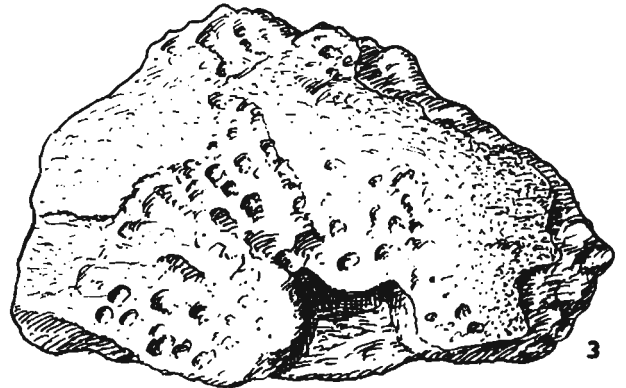
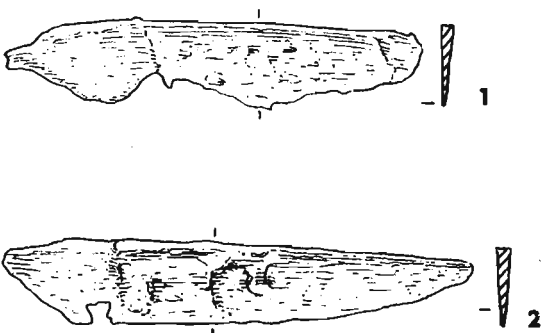
Obr. 4. Pobodim. Severozápadný profil sondy II/71. 1 - naplavenina; 2 - slovenská kultúrna vrstva; 3 - zem zmiešaná s uhlíkmi; 4 - sadzovomastná usadenina z uhlíkov a popola; 5 - ílovité podložie

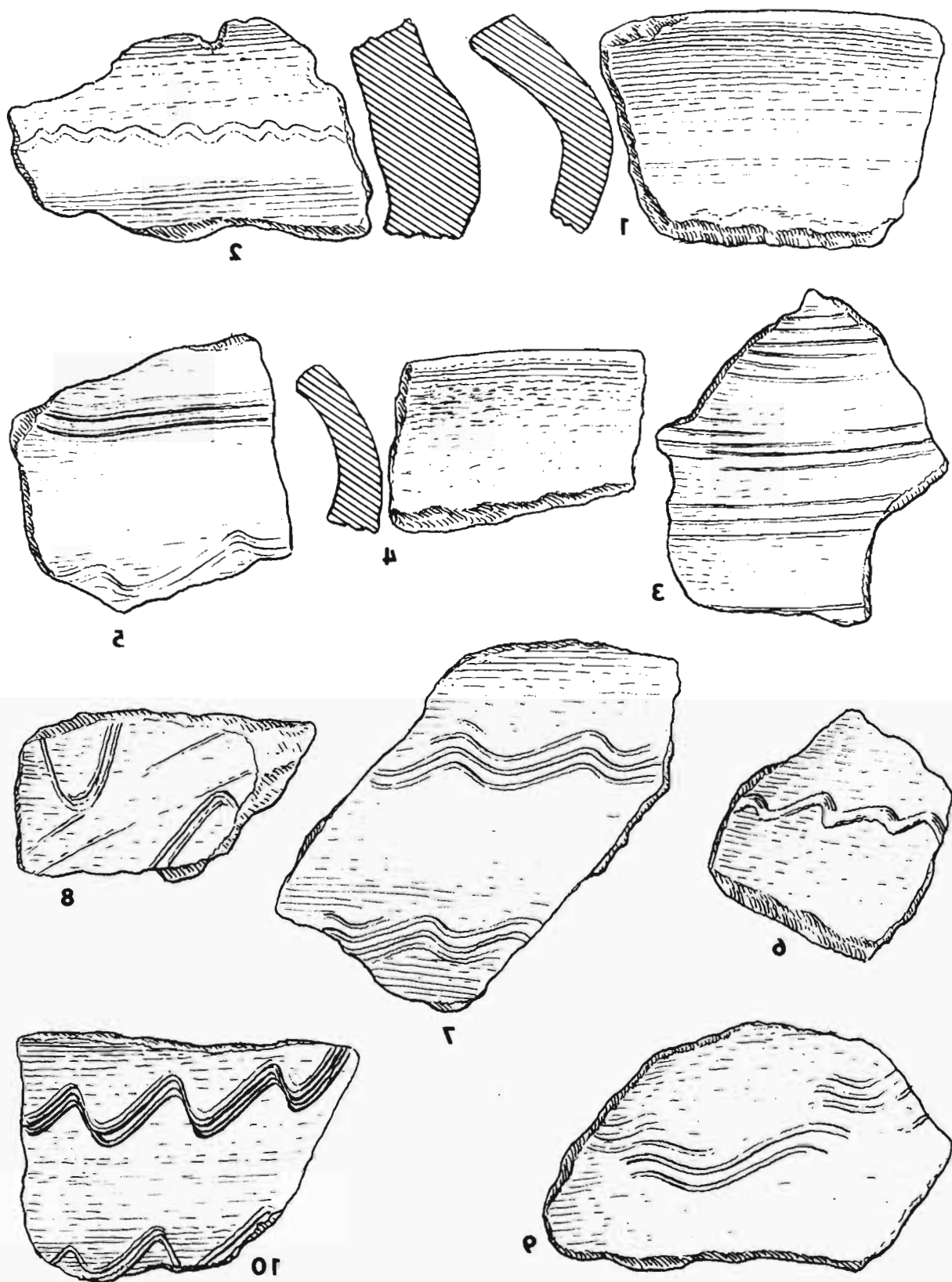
Obr. 5. Pobodim. Severovýchodný profil sondy II/71. Novoveký zásah do slovenského objektu. Pôdny profil ako na obr. 4

Obr. 6. Pobodim. Sonda II/71 - časť slovenského objektu po vybratí

Obr. 7. Pobodim. 1 - sonda II/71; 2, 3 - sonda I/71

Obr. 8. Pobedim. 1, 2, 4, 5, 7, 9 - sonda II/71; 3, 6, 8, 10 - sonda I/71

PROBEGRABUNG IN POBEDIM IM J. 1971. Das Archäologische Institut der SAW verwirklichte im Rahmen der systematischen Untersuchung der slawischen Besiedlung des Gemeindekatasters von Pobedim, Bez. Trenčín eine Probegrabung in der Flur Háj /Gärtnerei/, die an die Fluren Šmelcerovie záhrada und Na laze grenzt /Abb. 1/. Fixierung der Fundstelle mittels des Koordinationssystems: /Šimana - Vencľ 1970, S. 574-585/ -06 : 94,300 - auf der Landkarte 1: 25 000, M-33-132-Ba. Die Schnitte I-II/71 Abb. 2/ wurden auf die Punkte A und B gerichtet und bis in die Tiefe von 180 cm untersucht. In beiden wurde dasselbe Bodenprofil und jenes der Kulturschichten /Abb. 3 - 5/ sowie neuzeitliche Eingriffe festgestellt, welche die slawische Siedlungsschicht /Abb. 3: 1, 2/ und ein Objekt /Abb. 3: 3, 4; Abb. 5/ störten. Die mächtige fundlose Lehmannschwemmung, welche das ursprüngliche slawische Siedlungsniveau überdeckte, ist das Ergebnis von intentionellen Überschwemmungen der Flur /ursprünglich Weideplatz/, wie auch von Hochfluten, die im 18. und 19. Jh. den Wagtal heimsuchten. Im Schnitt I/71 /5 x 1 m/ lag in der Tiefe von 90 bis 140-150 cm eine slawische Siedlungsschicht, von der Scherben /Abb. 8: 3, 6, 8, 10/, ein Messer /Abb. 7: 2/ und eine laibförmige Eisenluppe /Abb. 7: 3/ stammen. Im Schnitt II stellte man dasselbe Bodenprofil und jenes der Kulturschichten, wie im Schnitt I/71 fest, doch in der Nordwestecke erfasste man die Südecke eines rechteckigen Objektes mit senkrechten Wänden und gerader Sohle, die sich in einer Tiefe von 40 cm unter der damaligen und 180 cm unter der heutigen Oberfläche befand. Das Objekt wurde durch einen neuzeitlichen Graben /Abb. 3: 3, 4; Abb. 4, 5, 6/ gestört. Die Ausmasse des untersuchten Teiles machten 104 x 100-110 cm aus /Abb. 6/. Die Füllung bildete grauschwarze Erde mit Kalksteinsplitt und ein Ablagerungstreifen aus Holzkohlestückchen und Asche /Abb. 4, 5/. Funde - ein Messer /Abb. 7: 1/, Schmiedeluppe, Scherben /Abb. 8: 1, 2, 4, 5, 7, 9/ und ein Reifenstück vom Eimer. Das Objekt /eine Schmiedewerkstatt/ gehörte wahrscheinlich einer auf Eisenhandwerk und -verarbeitung gerichteten Siedlung an, die in den Nachbarfluren Šmelcerovie záhrada /Vendtová 1969, S. 147, 149, 194, Abb. 11: 2, Abb. 34: 6; Abb. 35: 26-28/ und Na laze /nicht publizierte Grabung aus dem J. 1971 entdeckt wurde. Diese Ansiedlung erstreckte sich längs des Dubová-Baches und sie war Bestandteil des ökonomischen Hinterlandes eines slawischen Burgwalls /die Fluren Hradištia und Podhradištia/. Die Ansiedlung, wie auch das Objekt aus der Flur Háj wurde in das erste Drittel des 9 Jh. angesetzt.

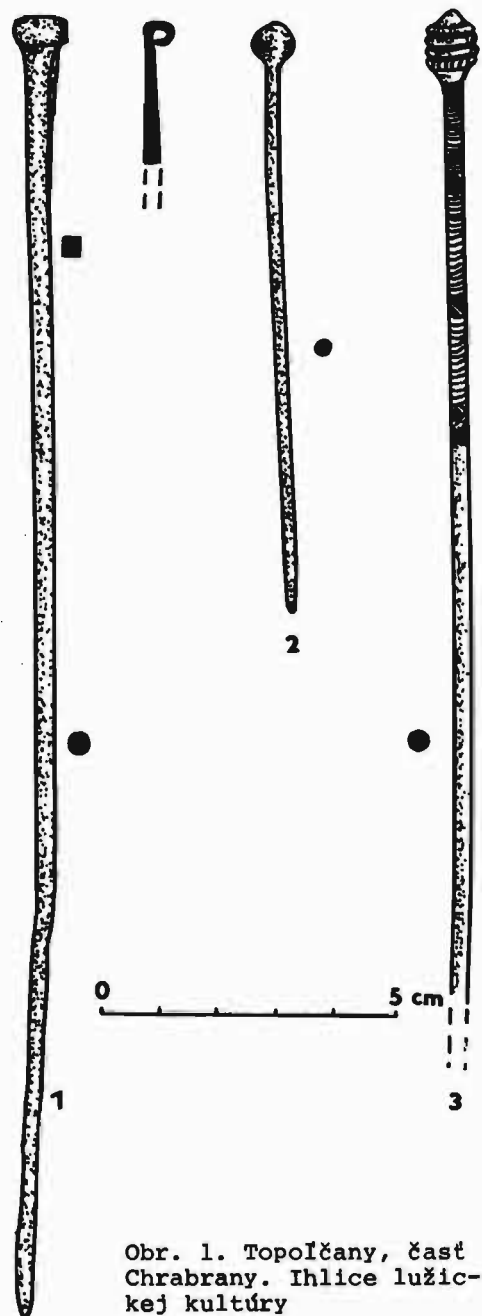
РАЗВЕДОЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В С. ПОБЕДИМ В 1971 Г. Институт археологии САН проводил в рамках систематических разведок и исследований славянского заселения в кадастре с. Победим /рай. Тренчин/ в прилегающем к урочищам "Шмелцеровье-Заграда" и "На-Лазе" /рис. 1/ урочище "Гай" /садоводство/ разведочные исследования. Фиксирование местонахождения системой координат /Šimana - Vencľ 1970, с. 574-585/ - 06 : 94,300 - на карте 1 : 25 000, М-33-132-Ба. Шурфы I-II/71 /рис. 2/ были направлены на точки А и В и исследованы на г. 180 см. В обоих обнаружился сходный почвенный и культурный профили /рис. 3-5/, а также нарушившие первоначальный славянский слой /рис. 3: 1, 2/ и объект /рис. 3: 3, 4; рис. 5/ вмешательства нового времени. Мощный, стерильный находками глинистый нанос /90 см/, перекрывший первоначальный славянский уровень - результат преднамеренного затопления урочища /первоначально сельских пастбищ/, а также постигших в XVIII и XIX вв. Повалье наводнений. Шурф I/71 /5 x 1 м/ обнаружил на г. от 90 до 140-150 см славянский селищный слой, в котором вскрылись черепки /рис. 8: 3, 6, 8, 10/, ножи /рис. 7: 2/, буханкообразный железный доменный шлак

/рис. 7: 3/. Шурф II/71 /2 x 5 м/ открыл аналогичный культурному и почвенному профилям в шурфе I/71 профиль, но в северном углу был затронут разрушен окопами нового времени /рис. 3: 3, 4; рис. 4, 5, 6/ южный угол прямоугольного объекта с отвесными стенами и ровным дном /углубление от современной поверхности 180 см/. Размеры исследованной части - 104 x 100-110 см /рис. 6/. Заполнение образовала почва серо-черного цвета /рис. 4, 5/. Находки - ножик /рис. 7: 1/, кузнечный шлак, черепки /рис. 8: 1, 2, 4, 5, 5, 9/ и кусок обруча ведерка. Объект /кузнечная мастерская/ относился правдоподобно к поселку ориентированному на кузнечное дело и обработку железа и обнаруженному в соседних урочищах "Шмельчеровье-Заграда" /Vendtová 1969, с. 147, 149, 194, рис. 11: 2, рис. 34: 6; рис. 35: 26-28/ и "На Лазе" /неопубликованные исследования 1971 г./. Этот поселок был расположен вдоль ручья "Дубова" и образовал составную часть местности, прилегающей к промышленному и торговому центру славянского городища /урочища "Градиштя" и "Подградиштя"/. Поселок, в том числе также объект "Гай" датируются первой третью IX в.

STARŠIE NÁLEZY V ZBIERKACH VLASTIVEDNÉHO MÚZEA V TOPOĽČANOCH

Gertrúda Březinová

Vo Vlastivednom múzeu v Topoľčianoch sú tri ihlice z Chrabrian, časti Topoľčian, ktoré mu v r. 1977 darovala učiteľka J. Valentová. Našli ich žiaci miestnej ZDŠ. Podľa predbežných zistení E. Opluštla sú z výkopu na pravej strane cesty smerom do Topoľčian. Bližšie nálezové okolnosti nie sú známe.

Obr. 1. Topoľčany, časť Chrabrany. Ihlice lužickej kultúry

1. Ihlica s roztepanou hlaviceou zvinutou do očka. V hornej tretine je ihla štvorhranná a v ďalších zaoblená; d. 22 cm, $\varnothing$ 4 mm, š. hlavice 1 cm; inv. č. A/372 /obr. 1: 1/.

2. Ihlica so zaoblenou dvojkónickou hlaviceou a rovnou ihlou s kruhovým prierezom; d. 10 cm, $\varnothing$ ihly 2 mm, $\varnothing$ hlavice 8 mm; inv. č. A/372 /obr. 1: 2/.

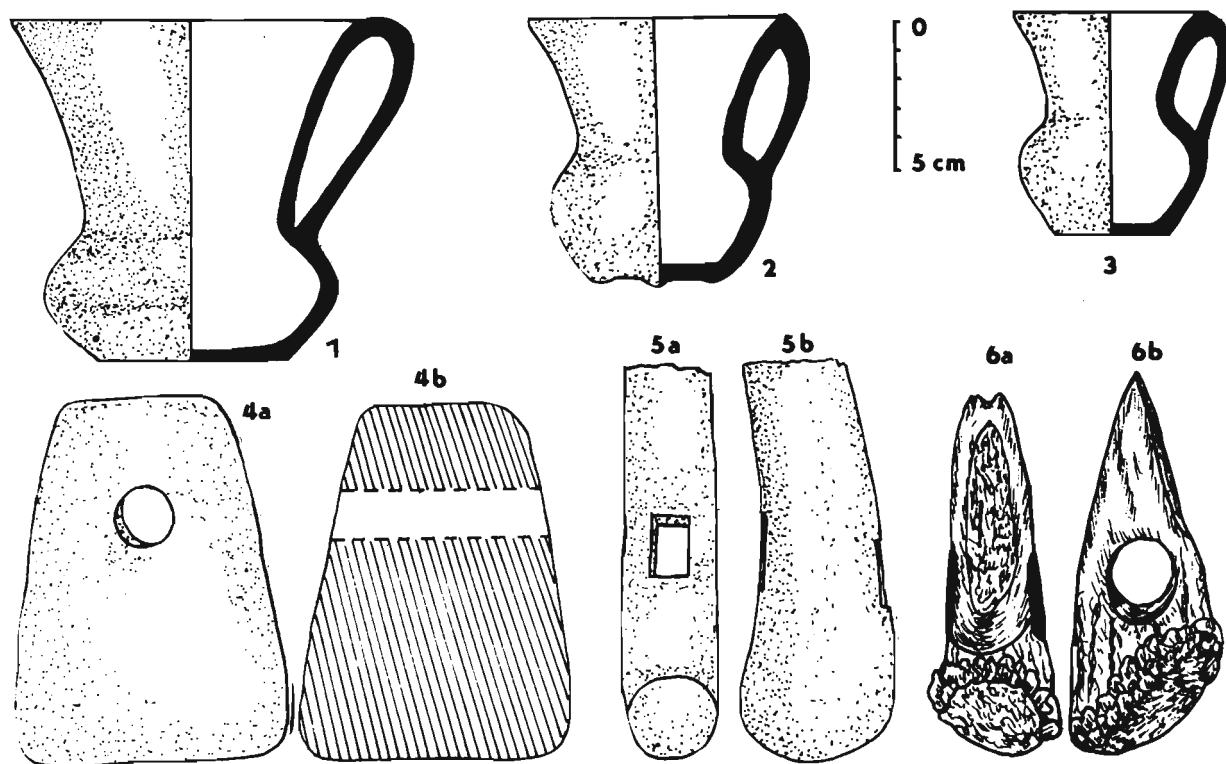
3. Ihlica s nábehom na pyramídovitú štvornásobne členenú hlaviceou. Pod hrdlom sú vodorovné ryhy, ktoré prerušuje vetvičkovitý motív. Výzdoba siaha do polovice ulomenej ihly; d. 16,7 cm, $\varnothing$ ihly 3 mm, $\varnothing$ hlavice 9 mm; inv. č. A/372 /obr. 1: 3/.

Ide o ihlice lužickej kultúry, ktoré majú určité znaky podobné s ihlicami z Partizánskeho /Porubský 1958/. Roztepaná hlavica zvinutá do očka sa vyskytuje v priebehu celej doby bronzovej, nemôže byť teda datovacím kritériom. Podobné exempláre ihlíc sú z Nových Košarísk /Pichlerová 1976, obr. 7: 1, 2/, Veselého, zo Včelínec a Hodejova /Novotná 1979/. Ihlica s dvojkónickou zaoblenou hlaviceou má analógie v Chotíne a Ilave a je datovaná do HA₁ /Novotná 1979/. Ihlicu s členenou pyramídovitou hlaviceou zaraďujeme pre podobnosť s nálezmi z Partizánskeho /Porubský 1958, tab. IV: 2/ do HA₂.

Vo februári 1973 získal J. Gergel pre múzeum súbor maďarovských nálezov. Tvorila ho tri džbáanky, päť parohových nástrojov, bočnica zubadla a hlinené tkáčske závažie. Predmety boli uložené v zbierkach ZDŠ v Urminciach /okr. Topoľčany/. Lokalizácia ani bližšie nálezové okolnosti sa nezistili.

Všetky tri získané džbáanky /obr. 2: 1-3/ sa podľa triedenia keramických typov, ako ho vypracoval na základe rozboru materiálu z Nitrianskeho Hrádku A. Točík, radia k typu A3 a A4. Sú to tvary

charakteristické pre klasickú fázu maďarovskej kultúry, datovanej do Reineckeého stupňov BA₂-BB₁. Zastúpené sú predovšetkým na výšinných opevnených sídliskách, ako je Nitriansky Hrádok, Veselé, a na birituálnom pohrebisku v Dolnom Petre /Dušek 1969, s. 53, 57/.

Obr. 2. Neznáma lokalita. Nálezy maďarovskej kultúry

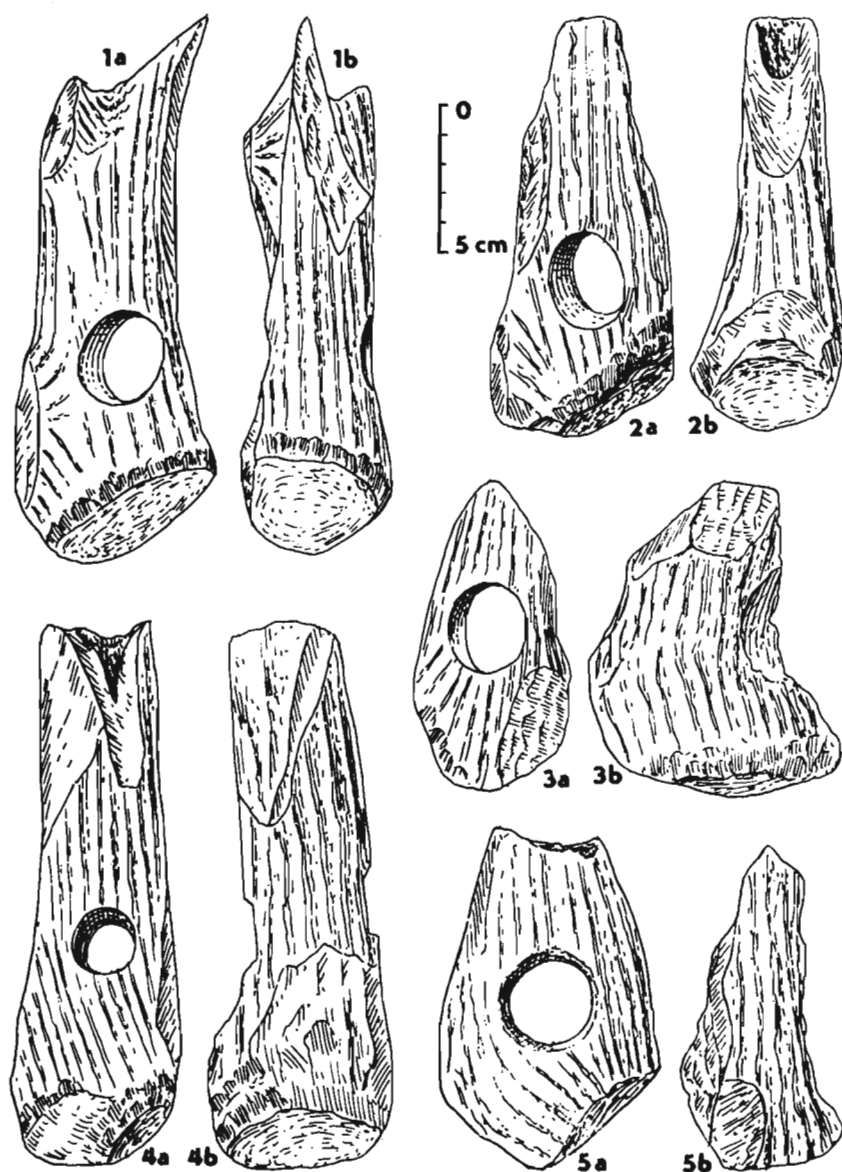
Hlinené tkáčske závažie /obr. 2: 4ab/ má analógie predovšetkým na výšinných sídliskách maďarovskej kultúry /Točík 1971, s. 61/.

Potvrdením správnosti datovania tohto komplexu nálezov do klasickej fázy maďarovskej kultúry je i parohová bočnica zubadla /obr. 2: 5ab/ s obdĺžnikovou dierkou, bez výzdoby; spodná časť využíva zaoblené ukončenie parohu, horná je pravdepodobne ulomená /Točík 1959, s. 27/.

Súbor získaných parohových nástrojov /obr. 2: 6ab, obr. 3: 1-5/ predstavujú sekeromlaty, mlaty alebo obojstranné mlaty /Točík 1959, s. 23-53/, ktoré väčšinou sa vyrábali tak, aby sa využila vlastná ružica parohu. Spoločným znakom je kruhový otvor s priemerom 2 cm. Zhodné tvary sú z Nitrianskeho Hrádku a Maďaroviec - teraz Santovka /Točík 1959/ a sú datované do BA₂-BB₁.

L i t e r a t ú r a

- BENKOVSKÁ-PIVOVAROVÁ, Z. 1976: Zur Enddatierung des Kulturkreis Maďarovce-Věteřov-Böheimkirchen. Germania, 54, s. 341-359.
- DUŠEK, M. 1969: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava.
- NOVOTNÁ, M. 1979: Die Nadeln in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde. 13, 6. München. /Za poskytnutie rukopisu ďakujem doc. M. Novotnej./
- PICHLEROVÁ, M. 1976: Pohrebisko stredodunajskej mohylovej kultúry a iné nálezy z Dunajskej Lužnej, okres Bratislava-vidiek. In: Zborník Slovenského národného múzea. 70. História. 16. Bratislava, s. 5-29.

Obr. 3. Neznáma lokalita. Parohové nástroje maďarovskej kultúry

PORUBSKÝ, J. 1958: Lužické popolnicové pole v Partizánskom. Slovenská archeológia, 6, s. 97-98.

TOČÍK, A. 1959: Parohová a kostená industria maďarovskej kultúry na juhozápadnom Slovensku. In: Študijské zvesti AŮ SAV. 3. Nitra, s. 23-39.

TOČÍK, A. 1964: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava.

TOČÍK, A. 1971: Staršia a stredná doba bronzová. In: Slovenské dejiny. 1. Bratislava, s. 52-77.

VLADÁR, J. 1971: Parohové bočnice zubadiel otomanskej kultúry na Slovensku. Slovenská archeológia, 19, s. 5-11.

ÄLTERE FUNDE IN DEN SAMMLUNGEN DES HEIMATKUNDLICHEN MUSEUMS ZU TOPOĽČANY. In den Sammlungen des Heimatkundlichen Museums zu Topoľčany befinden sich drei Nadeln der Lausitzer Kultur aus Chrabrany /Bez. Topoľčany/. Sie wurden in einer Grube an der rechten Strassenseite in Richtung nach Topoľčany gefunden. Nähere

Fundumstände sind nicht bekannt. Die Rollennadel /Abb. 1: 1/ kommt die ganze Bronzezeit hindurch vor und ist deshalb nicht datierungsfähig. Die Nadel mit doppelkonischem Kopf ist in die Stufe HA₁ /Novotná 1979/ und die Nadel mit vierfach gegliedertem pyramidenförmigem Kopf in die Stufe HA₂ datiert worden /Abb. 1: 2, 3/.

Im J. 1973 gewann das Museum einen Depotfund der Maďarovce-Kultur. Es handelt sich um drei Krüge /Abb. 2: 1-3/, fünf Geweihwerkzeuge /Abb. 2: 6ab; 3: 1-5/, eine Trensenquerstange /Abb. 2: 1ab/ sowie ein tönernes Webgewicht /Abb. 2: 4ab/. Über die genauere Lokalisierung und die Fundumstände wurden keine höheren Informationen gewonnen. Die Funde sind für die klassische Phase der Maďarovce-Kultur /Reinecke-Stufe BA₂-BB₁/ charakteristisch.

СТАРШИЕ НАХОДКИ В ФОНДАХ КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ В Г. ТОПОЛЬЧАНИ. В фондах Краеведческого музея в г. Топольчани хранятся три булавки лужицкой культуры из с. Храбрани /район г. Топольчани/. Они были обнаружены в котловане, на правой стороне дороги, по направлению к г. Топольчани. Более близкие условия находки не известны. Булавка с расплющенной головкой свернутой в очко /рис. 1: 1/ встречается на протяжении целого бронзового века. Булавка с закругленной биконической головкой датируется ступенью HA₁ /Novotná 1979/ и булавка с пирамидальной, в четыре раза расчлененной головкой ступенью HA₂ /рис. 1: 2, 3/.

В 1973 г. музей приобрел комплект находок маďаровской культуры. Это три кувшина /рис. 2: 1-3/, пять роговых инструментов /рис. 2: 6ab; 3: 1-5/, псалий удил /рис. 2: 5ab/ и глиняное ткацкое грузило /рис. 2: 4ab/. Точное установление местонахождения и более близкие условия находки не определены. Находки типичны для классической фазы маďаровской культуры /ступни Райнеке BA₂-BB₁/.

PRVÉ NÁLEZY ZO SLOVANSKÉHO SÍDLISKA V SLIAČI-RYBÁROCH

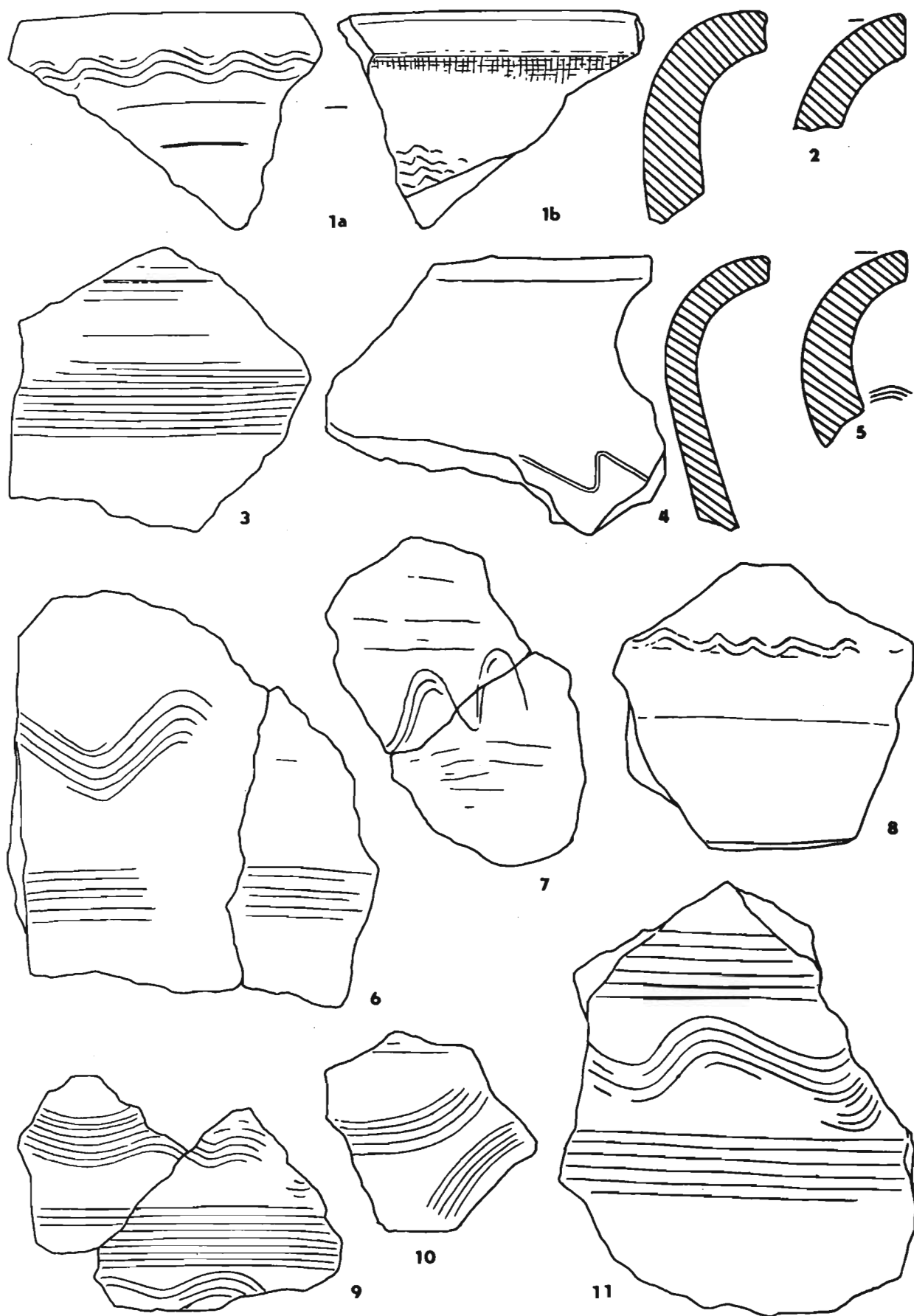
Vojtech Budinský-Krička

Po publikovaní nálezov zo záchranného zberu r. 1977 na slovanskom sídlisku v Sliači-Rybároch /Budinský-Krička 1978, s. 56, 57, obr. 25/ je žiadúce zverejniť aj správu o prvých nálezoč z tohto rozsiahleho a z hľadiska skúmania slovanského osídlenia stredného Pohronia dôležitého sídliska, objaveného a sledovaného J. Macákom v septembri 1976 pri odvodňovaní oráčiny v polohe Horné zeme na ľavobrežnej terase Hrona severne od časti Rybáre. Tento pozoruhodný materiál je uložený v Okresnom múzeu vo Zvolene, ktorého pracovník M. Gajdoš výdatne pomáhal pri záchranných podujatiach J. Macáka v Rybároch. Časť nálezov z prvého záchranného zberu pochádza z dvoch objektov /J. Macák ich označil písmenami A a B/, ktorých stopy sa najvýraznejšie črtali na povrchu oráčiny, ostatný materiál je z iných úsekov lokality.

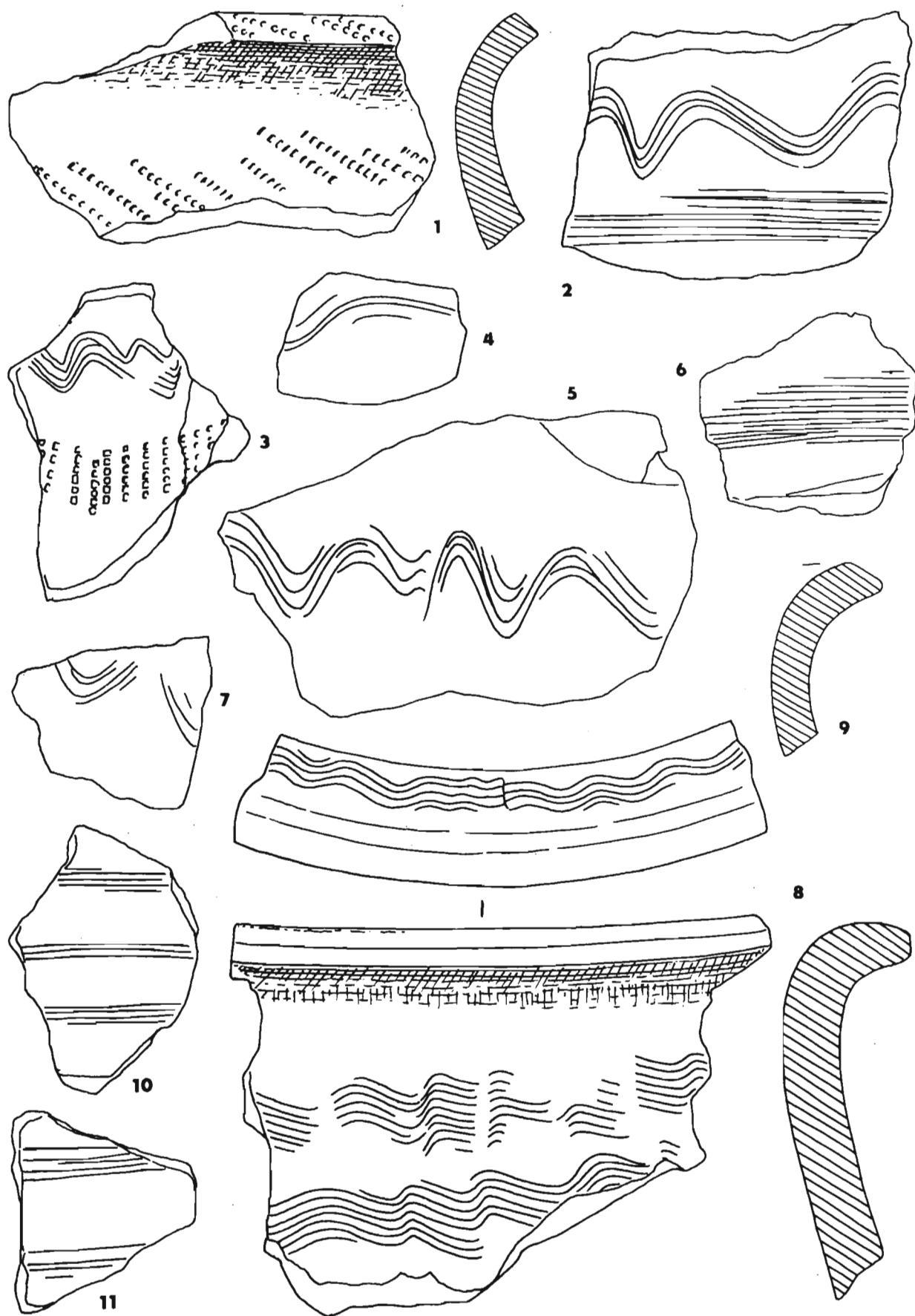
O b j e k t A. Z povrchovej vrstvy objektu sa zachránilo 16 výrazných a 13 atypických črepov, 6 kusov tehloviny, niekoľko zlomkov zvieracích kostí, zvierací zub a striebisto lesklá čiernosivá železná troska. Črepy sú z hrncovitých nádob sivastej, sivastohnedej, žltohnedej a červenohnedej farby, zhotovených pomocou kruhu z piesočnatej hliny s bohatou prímесou sludy a zdobených viacnásobnými vlnovkami a pásmi vodorovných rýh /obr. 1: 1b, 3, 5-7, 9-11/, výnimočne jednoduchými vlnovkami /obr. 1: 4, 8/. Ústie nádob bolo výrazne roztvorené, na okraji zvisle zrezané /obr. 1: 2, 4, 5/ alebo žliabkom delené /obr. 1: 1b/ a na vnútornej strane výnimočne zdobené trojitou vlnovkou /obr. 1: 1a/.

O b j e k t B. Z povrchu tmavej výplne objektu sa vyzdvihlo 18 výrazných a 2 atypické črepy. Ako zlomky z predchádzajúceho objektu i tieto sú z nádob podobného tvaru, a to hnedej, sivastohnedej a okrovosivej farby, vyrobených pomocou kruhu z podobnej hliny a zdobených viacnásobnými vlnovkami a pásmi vodorovných rýh /obr. 15/, výnimočne aj riadkami vpichov /obr. 2: 1/. Ústie nádob bolo výrazne vyhnuté a na okraji zvisle zrezané /obr. 2: 8/ alebo mierne roztvorené a na okraji šikmo zrezané /obr. 2: 1, 9/. Na vnútornej strane ústia jednej nádoby sa ťahala viacnásobná vlnovka /obr. 2: 8/, okraj ústia inej nádoby bol zdobený riadkami vpichov /obr. 2: 1/.

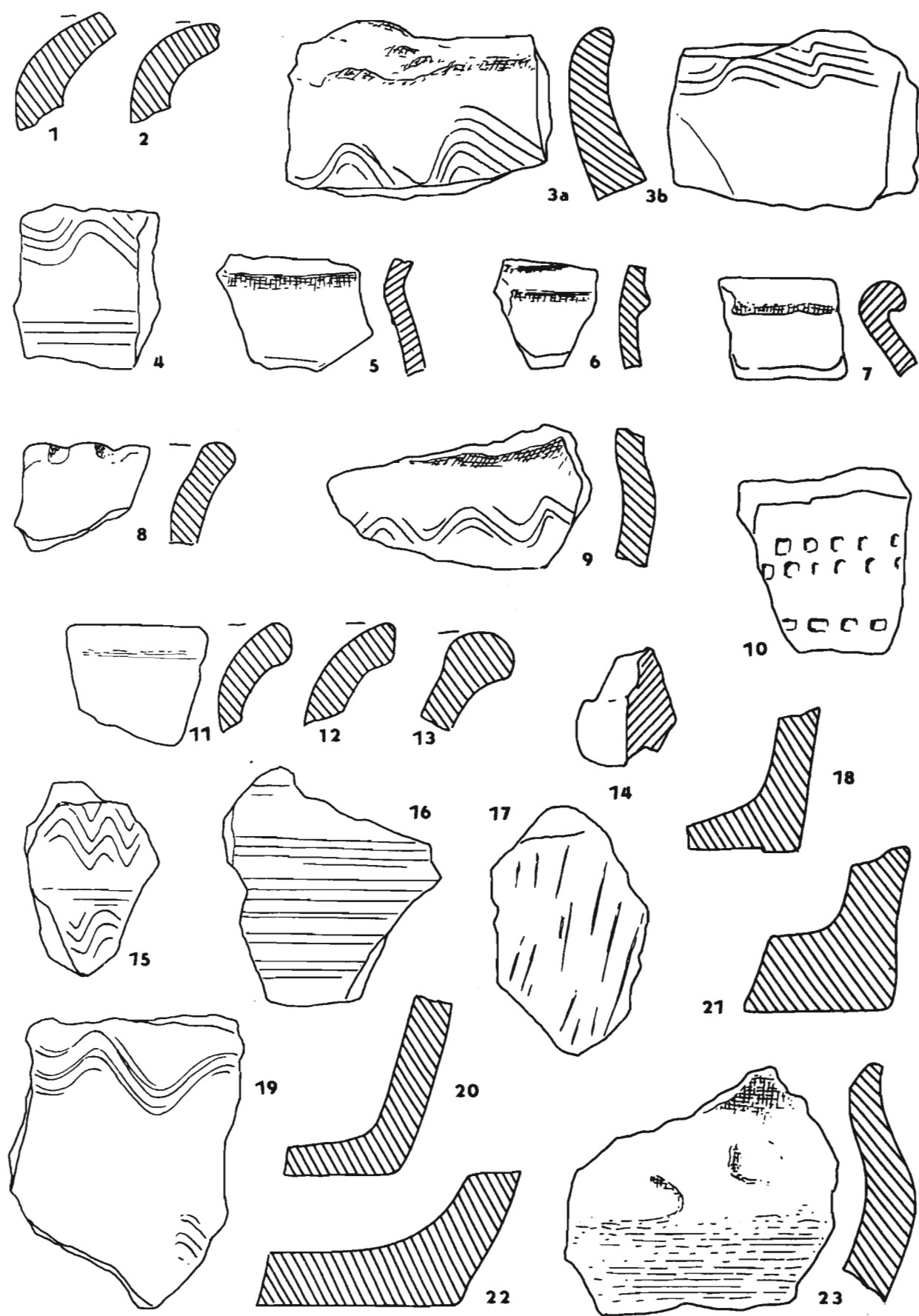
V ostatnom materiáli zo zberu r. 1976 je 61 výrazných a 51 atypických črepov, 18 kusov tmavosivej železnej trosky, zlomok tehloviny, 3 zvieracie kosti a 3 zvieracie zuby. Výnimočne sa našiel aj žltohnedý črep so slamovaným povrchom, pripomínajúci eneolitickú keramiku /obr. 3: 17/, a odštep hnedého rohovca /obr. 3: 14/. Zlomky slovanskej keramiky sú i v tomto prípade z hrncovitých nádob, a to tmavosivej, jasnosivej, sivožltej, hnedej, žltohnedej a červenohnedej farby, zhotovených pomocou kruhu z piesočnatosľudnatej hliny. Len niekoľko zlomkov pochádza z nádob hrubej výroby, zhotovených voľnou rukou; sú tmavej sivastohnedej farby a v hline je málo zrníek sludy /obr. 3: 23/; jeden z týchto črepov je z hrnca s pretláčaným okrajom /obr. 4: 8/. Ústie nádob, pokiaľ ide o keramiku formovanú pomocou kruhu, bolo zväčša výrazné, niekedy až vodorovne vyhnuté a len výnimočne mierne roztvorené a ich okraj bol šikmo alebo zvisle zrezaný, výnimočne aj zaoblený alebo zdurený /obr. 3: 1-3, 11-13, obr. 4: 1, 2/. Okrem črepov s bež-

Obr. 1. Sliach, časť Rybáre /Horné zeme/. Nálezy zo slovanského sídliskového objektu A

Obr. 2. Sliač, časť Rybáre /Horné zeme/. Nálezy zo slovanského sídliskového objektu B

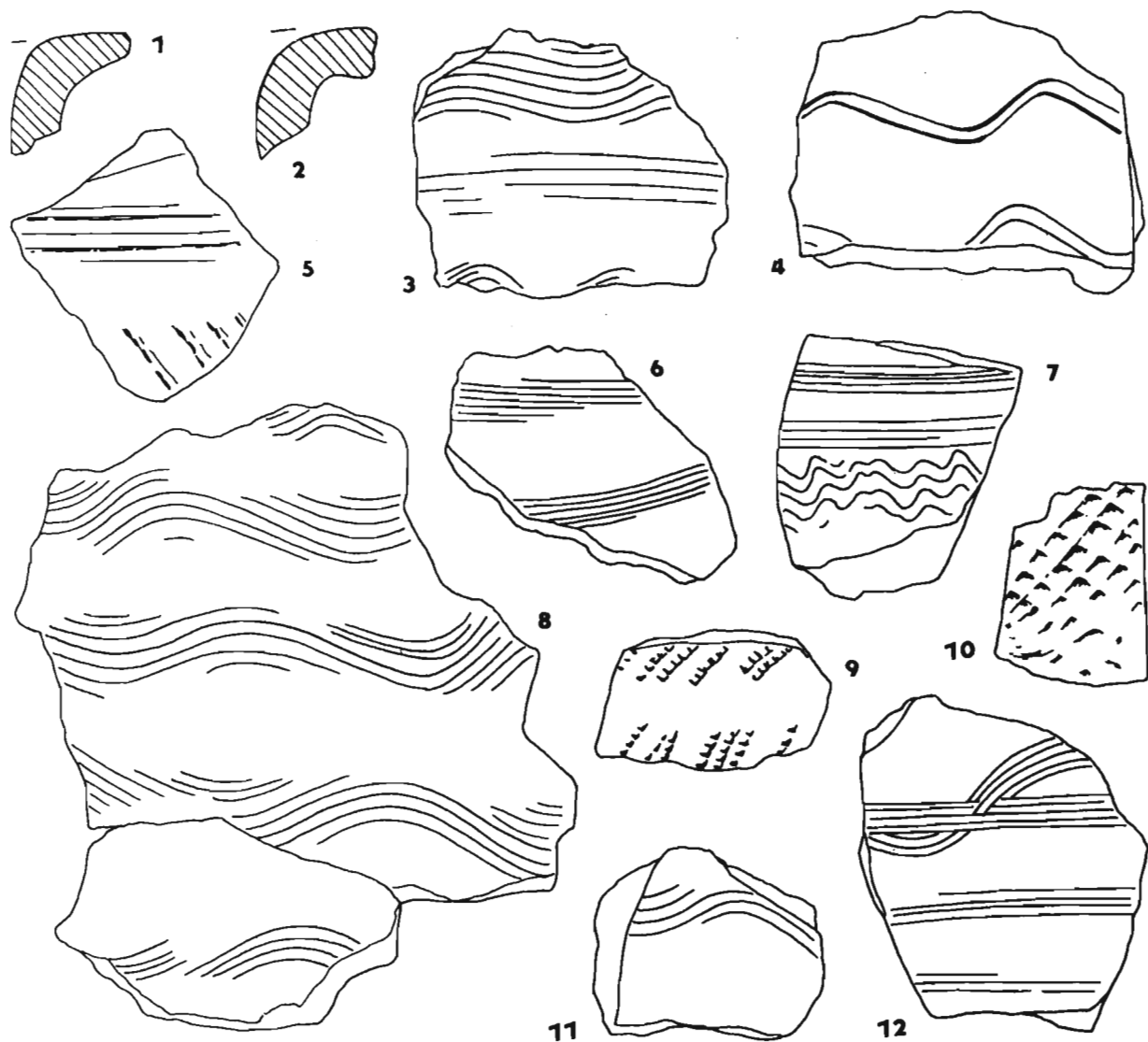

Obr. 3. Sliač, časť Rybáre /Horné zeme/. Nálezy zo slovanského sídliska

nými výzdobnými prvkami /viacnásobné vlnovky, pásy vodorovných rýh; obr. 3: 3a, 4, 9, 15, 16, 19, obr. 4: 3, 5-8, 11, 12/ sú v materiáli zo zberu len výnimočne zlomky s inou výzdobou /jednoduché vlnovky, riadky vpichov alebo jamôk; obr. 3: 10, obr. 4: 5, 9, 10/. K výnimočným nálezom patrí aj črep hrnca zdobeného na vnútornej strane ústia trojitou vlnovkou /obr. 3: 3b/.

Zlomky keramiky zo zberu r. 1976 v Sliači-Rybároch umožňujú datovanie slovanského sídliska do 8., ale hlavne do 9. stor. S najmladším osídlením lokality súvisia v zbere z roku 1976 bezpochyby ojedinelé zlomky sivej tenkostennej keramiky z 10.-11. stor. /obr. 3: 5-7/. Nálezy železnej trosky upozorňujú na rozvinuté železiarske hutníctvo u obyvateľstva slovanskej osady v Sliači-Rybároch.

Z typologického hľadiska možno nálezy zdobenej, pomocou kruhu formovanej keramiky z doterajších záchranných zberov zo sídliska v Sliači-Rybároch zaradiť do okruhu podunajského typu. O ojedinelých zlomkoch nezdobenej keramiky hrubej výroby sa dá s určitou rezervou pripustiť, že sú blízke keramike pražského typu. Vzťahuje sa to najmä na publikovaný fragment hrnca zo záchranného zberu J. Macáka r. 1977 /Budinský-Krička 1978, obr. 25: 1/.

Obr. 4. Sliač, časť Rybáre /Horné zeme/. Nálezy zo slovanského sídliska

Okresné vlastivedné múzeum v Banskej Bystrici /M. Mácelová/ v spolupráci s Okresným múzeom vo Zvolene a s podporou Archeologického ústavu SAV v Nitre podniklo v roku 1979 na slovanskom sídlisku v Sliači-Rybároch prvý systematický výskum a v ďalšej odkrývke sa bude vzhľadom na značný historický význam lokality pokračovať.

L i t e r a t ú r a

BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1978: Slovanské sídlisko v Sliači-Rybároch. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1977. Nitra, s. 56, 57, obr. 25.

ERSTE FUNDE AUS DER SLAWISCHEN SIEDLUNG IN SLIAČ-RYBÁRE. Im J. 1976 verwirklichte man bei der Verfolgung der Meliorationsarbeiten auf der slawischen Siedlung in Sliač-Rybáre /Bez. Zvolen/ die erste Rettungsaktion. Das gewonnene archäologische Material befindet sich im Bezirksmuseum zu Zvolen. Ein Teil davon stammt aus der Oberflächenschicht von zwei Objekten, deren Spuren sich im Ackerboden am deutlichsten skizzierten /Abb. 1 und 2/, die übrigen Funde stammen aus verschiedenen Abschnitten der Siedlung /Abb. 3 und 4/. Auf den Scherben der verzierten, scheibengedrehten Keramik sind Beziehungen zum donauländischen Typus deutlich zu sehen. Vereinzelte unverzierte Gefässfragmente grober Herstellung erinnern wiederum an die Keramik des Prager Typus. Das keramische Material datiert die slawische Siedlung aus Sliač-Rybáre in das 8., doch vor allem in das 9. Jh. Die jüngsten Besieglungsspuren repräsentieren Einzelfragmente grauer dünnwandiger Keramik aus dem 10.-11. Jh. /Abb. 3: 5-7/. Ausser Keramik gewann man grössere Anzahl von Schlackenfundten sowie vereinzelte Ziegelbruchstücke und Tierknochen.

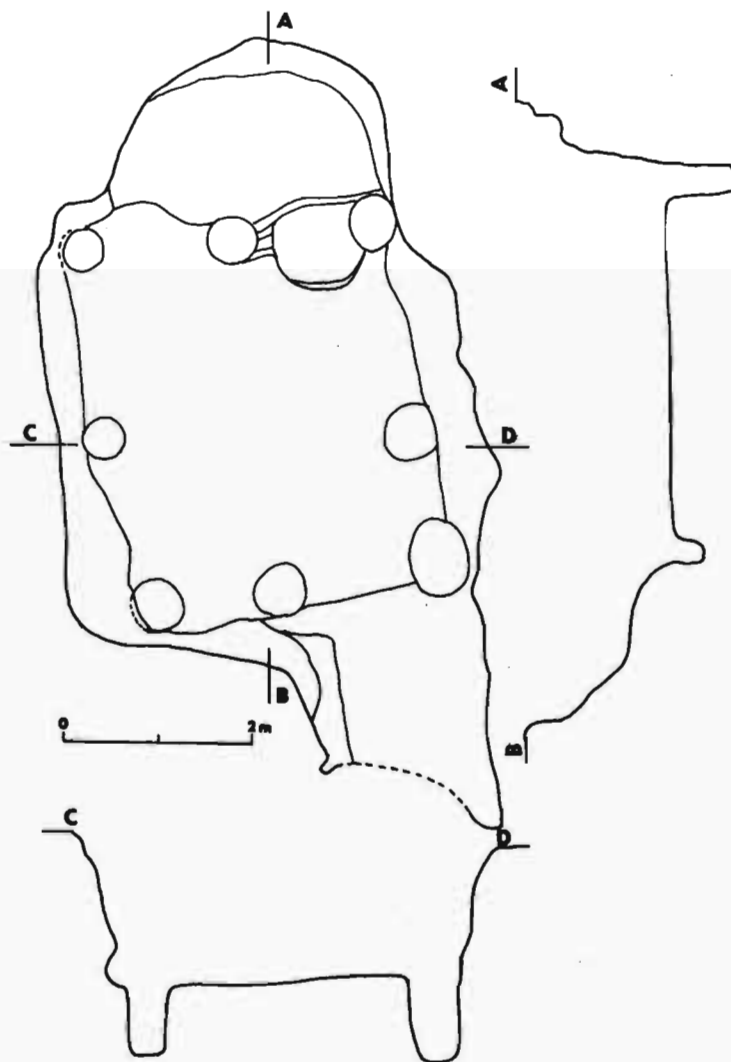
ПЕРВЫЕ НАХОДКИ ИЗ СЛАВЯНСКОГО СЕЛИЩА В Г. СЛЯЧ-РИБАРЕ. В 1976 г. на славянском городище в г. Сляч-Рибаре осуществился, во время мелиорационных работ, первый охранный сбор. Получен из этого сбора археологический материал хранится в Районном музее г. Зволена. Часть материала была найдена в поверхностном слое двух объектов, следы которых наиболее выразительны на поверхности пахоты /рис. 1 и 2/, остальные находки были обнаружены на разных участках местонахождения /рис. 3 и 4/. На обломках украшенной гончарной керамики выразительно проявляются отношения к подунайскому типу. Единичные обломки неукрашенных, грубо обработанных сосудов, напоминают керамику пражского типа. Керамический материал датирует славянские поселения на местонахождении Сляч-Рибаре VIII, но прежде всего IX в. Единичные обломки серой тонкостенной керамики, относящейся к X-XI вв. /рис. 3: 5-7/, представляют современные следы поселения на этом местонахождении. Кроме керамики было обнаружено определенное количество железного шлака и единичные обломки кирпичной глины и костей животных.

DVA STREDOVEKÉ OBJEKTY NA VÝSKUME V CHĽABE

Milan Hanuliak - Jozef Zábojník

Pri sledovaní hospodárskych vzťahov na roľníckych usadlostiach stredovekej dediny vystupuje do popredia úzka spojitosť stavieb s pracovnou oblasťou reprezentovanou poľami, lúkami, vinicami a lesmi /Frolec 1976, s. 49/. Popri terénnej práci na zaniknutých stredovekých dedinách mnohokrát býva predmetom nášho bádania bližšie osvetlenie vzťahov medzi obytnými a hospodárskymi priestormi vyčlenenými z tohto rámca. Z tohto hľadiska sa pokúsime o rekonštrukciu a časové zaradenie dvoch objektov odkrytých v roku 1980 na lokalite Chľaba /Dunaj, km 1711/.

Obidva objekty sú súčasťou menšieho sídliskového celku z 10.-16. stor. so sakrálnou stavbou a skupinou sedemnástich hrobov. Na prvý pohľad sa svojou dispozíciou stotožňujú. Členia sa na zahĺbenú centrálnu časť obdĺžnikového tvaru, plytšie zahĺbený výklenok a vstupný priestor, šikmo sa zvažujúci do centrálnej časti.

Obr. 1. Chľaba /Dunaj, km 1711/. Plán objektu 48

Pri pozornejšom sledovaní jednotlivých detailov zisťujeme rôznorodosť, ktorá nás núti objekty opísať a hodnotiť samostatne.

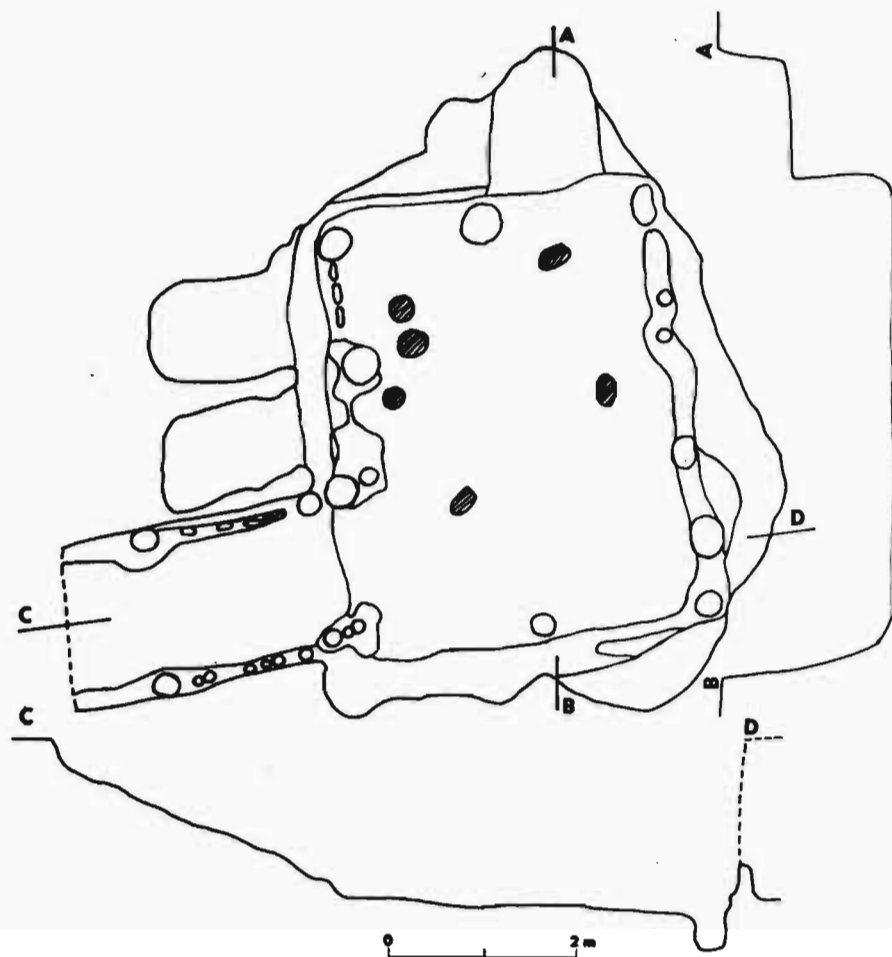
Centrálna časť objektu 48 má v dolnej obrysovej línii rozmery 455 x 375 cm. Steny zvislo klesajú k rovnému dnu v hĺbke 160 cm. V pozdĺžnej osi sa k tomuto priestoru primkyna polkruhovitý výklenok rozmerov 235 x 185 cm, zahĺbený 132 cm, v juhovýchodnom rohu ústi do centrálnej časti vstupný priestor, zvažujúci sa pod uhlom 32°. Nezachoval sa v úplnosti. Horné ukončenie bolo porušené mladším objektom a vojenským zákopom. V rohoch a v strede každej strany sa na dne centrálnej časti našli jamy po koloch nosnej konštrukcie. Ich priemer sa pohyboval v rozmedzí 44-60 cm, hĺbka od úrovne dna bola 70-91 cm /obr. 1/.

Centrálna časť objektu 49 má v dolnej obrysovej línii rozmery 490 x 390 cm. Steny zvislo klesajú k rovnému dnu v hĺbke 180 cm. V pozdĺžnej osi sa k tomuto priestoru primkyna polkruhovitý výklenok rozmerov 130 x 150 cm, zahĺbený 75 cm. V juhozápadnom rohu ústí do centrálnej časti vstupný priestor. Na pozdĺžnu os centrálnej časti sa pripája pod uhlom 105°. Pozvoľný 30stupňový sklon vstupného priestoru je porušený štyrmi priečnymi nerovnosťami v temer pravidelných rozstupoch. Sú zostatkom schodíkov vytesaných do hliny. Pozdĺž zvislých stien sa vo vstupnej časti tiahnu žľaby, 10-20 cm široké a 7-12 cm hlboké. V severnom žľabe boli plytko zapustené štyri tenké koly, vymedzené na okrajoch dvoma hlboko osadenými kolmi väčšieho priemeru. Na dne centrálnej časti sú kolové jamy rozmiestnené odlišným spôsobom ako v objekte 48. Novým prvkom je tu sústredenie šiestich kolov do 30 cm širokého a 12 cm hlbokého žlabu pozdĺž východnej steny. Náznačky obdobného riešenia sú i na protiľahlej strane. Tu sa žlab nezachoval tak markantne. Priemer kolových jám sa pohyboval v rozmedzí 14-40 cm, hĺbka od úrovne dna bola 28-60 cm. Na dne centrálnej časti bolo šesť nevelkých červených flákov - pozostatkov ohňa. Na západnej strane objektu sú na úrovni terénu dva výbežky, zapustené 4-10 cm, súbežné so vstupnou časťou. Horná obrysová línia stien je v štyroch prípadoch vždy na dvoch protiľahlých miestach porušená výklenkami, do ktorých boli pôvodne horizontálne osadené trámy /obr. 2/.

Objekty príbuzné obom opísaným objektom sa na Slovensku dosiaľ neskúmali. Najbližšie analógie k nim pochádzajú z výskumov zaniknutých stredovekých dedín Mstěnice /Nekuda 1972, s. 12-45/ a Pfaffenschlag /Nekuda 1975/ na území Moravy a Sárvaly, Csút, Nagyvászony-Csepely /Parádi 1979, s. 65-66/ v Zadunajsku. Na týchto lokalitách sú aj prvé doklady úzkej spätosti objektov vo funkcii komôr, pivníc a sýpok s hospodárskou sférou roľníckych usadlostí.

Všetky objekty na týchto náleziskách sa zhodujú obdĺžnikovým tvarom pôdorysu centrálnej časti. Ich rozmery však bývajú i v rámci jednej lokality nejednotné a vykazujú značné rozdiely. V Sárvaly sa napríklad vnútorný rozmer centrálnych častí pohyboval v rozmedzí 440 x 400 až 880 x 570 cm. Objekty z Chľaby sa rozmermi 455 x 375 a 490 x 390 cm radia do spodnej hranice tohto rozpätia. Ich pôdorysy sú na rozdiel od všetkých objektov z ostatných lokalít obohatené o plytšie zahĺbené polkruhovité výklenky umiestnené v pozdĺžnej osi. Slúžili zrejme ako odkladací priestor na menšie predmety a zásoby, ktoré by sa boli mohli vo vlhkom prostredí na dne zahĺbeného priestoru znehodnotiť.

Popri objektoch vybudovaných na úrovni terénu sa v hojnejšom počte vyskytujú prípady, keď spodné časti boli 80-100 cm zahĺbené. Na lokalite Sárvaly bola úroveň dna spodných podlaží v hĺbke 100-180 cm. Maximálne zahĺbený objekt 5 z tohto náleziska, objekt z lokality Nagyvászony-Csepely a dva objekty z Chľaby

Obr. 2. Chľaba /Dunaj, km 1711/. Plán objektu 49

sa popri jednotnej hĺbke spodného podlažia v rozmedzí 160-180 cm líšia od ostatných objektov drevenou konštrukciou. Použitie sústavy drevených kolov úzko súviselo so stavebnou podobou nadzemných priestorov. Podľa výskumom zistenej absencie kameňa sa predpokladá ich vybudovanie z hliny. Priamym dokladom toho môže byť hrubá ílovitá vrstva vo výplni objektu 5 v Sárvaly. Objekt 49 z Chľaby má v spodnej časti 70 cm hrubý zásyp kompaktnej hliny. Pri hrúbke 40 cm by táto kubatúra stačila na vybudovanie obvodových stien nadzemnej časti do výšky 170 cm. Použitie hliny ako stavebného materiálu je ďalším kritériom, ktoré tieto objekty odlišuje od ostatných, vybudovaných čiastočne alebo v úplnosti z kameňa.

Dva objekty odkryté v Chľabe sa navzájom líšia charakterom kolovej konštrukcie. V objekte 48 bola táto konštrukcia hlavným nosným prvkom dlážky horného podlažia. Určitý význam mohla mať aj pre nadzemné časti. Rovnakého typu je kolová konštrukcia v objekte 5 zo Sárvaly /Parádi 1979, obr. 7/. Menší priemer a hĺbka kolových jám v objekte 49 z Chľaby sú dokladom toho, že tu kolová konštrukcia nebola nosným prvkom. Táto funkcia sa preniesla na vodorovne umiestnené trámy, osadené vo výklenkoch po obvoде hornej obrysovej línie stien. Sústava kolov sústredených do žlabov poskytovala najskôr oporu systému obloženia stien slúžiaceho na dokonalejšie odizolovanie interiéru zahĺbeného priestoru.

Kolová konštrukcia v šikmo klesajúcej vstupnej časti objektu 49 z Chľaby mala za úlohu chrániť tento priestor pred nežiadúcimi poveternostnými vplyvmi. Rozmiestnenie kolov dokladá jej prekrytie pultovou strechou opierajúcou sa o štyri

hlboko zapustené hrubšie koly. Priestor medzi nimi, vyplnený tenšími kolmi, bol zrejme vypletený prútím. Obdobné konštrukcie s rovnakou funkciou treba predpokladať pri viacerých objektoch na ostatných lokalitách. Ich zvyškami sú nevysoké múriky, vybudované z kameňa, pozdĺž jednej alebo oboch strán vstupnej časti.

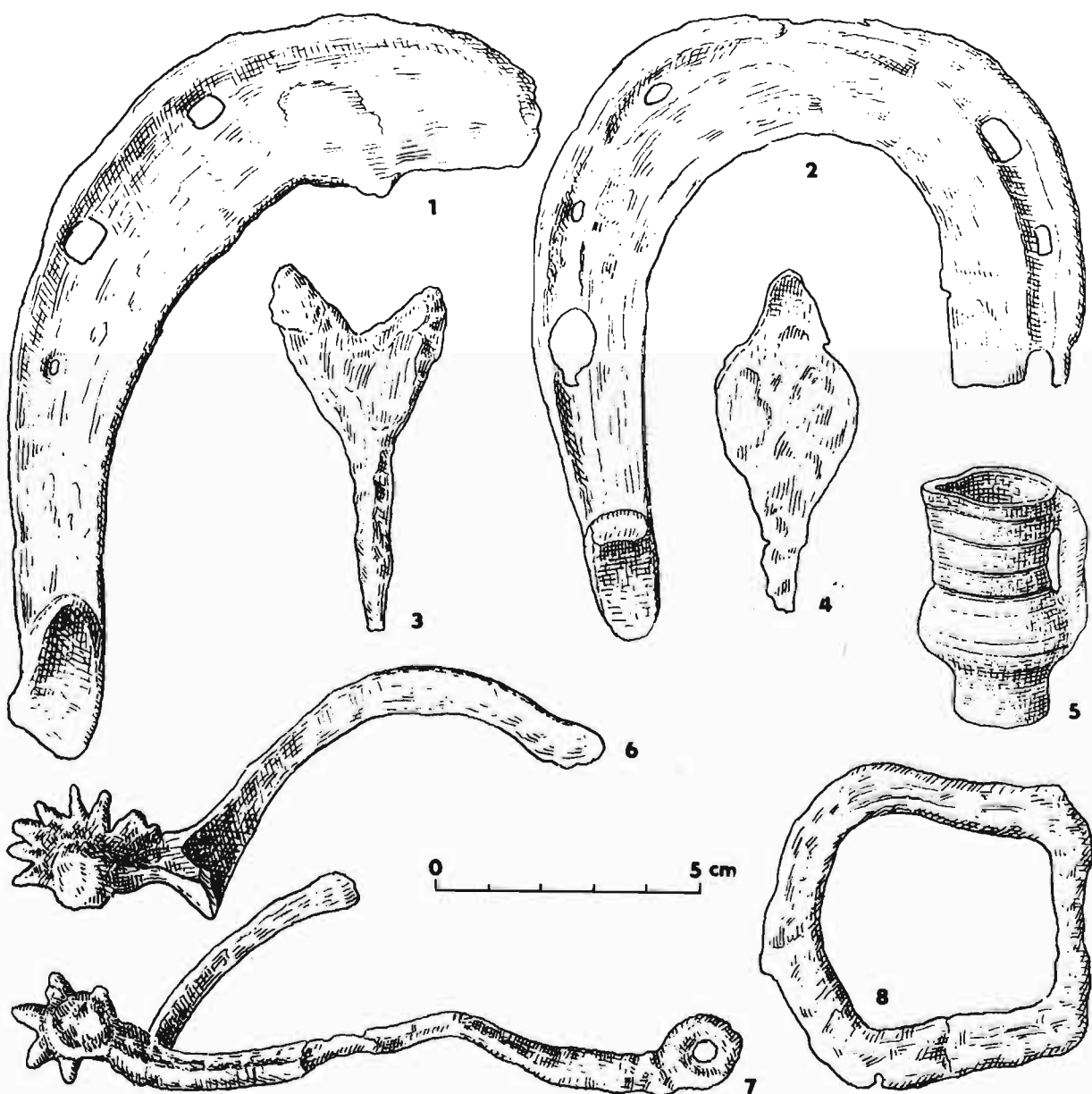
Najbližšie analógie k stavebnej podobe objektov odkrytých v Chľabe a k spôsobu využívania ich jednotlivých častí nájdeme v národopisnom materiáli. V oblasti podunajského hlineného a kamenného domu bývali nadzemné múry objektov - komôr vybudované z hlinených váľkov. Sedlová strecha zo slamy alebo trstiny prekrývala murivo stien /Mencl 1980, s. 6-173/. Druh použitého stavebného materiálu a poloha komôr sa riadili protipožiarnymi kritériami. Pre tieto dôvody nezriedka stáli v blízkosti potokov. I v Chľabe boli objekty vzdialené od koryta Dunaja iba ca 30 m. Interiér objektov sa trámovým stropom horizontálne delil na dve podlažia. Nad horným podlažím bola povala, takisto oddelená trámovým stropom. Pri objekte 49 z Chľaby máme v dvoch plytko zahĺbených výbežkoch z úrovne terénu doklad použitia rebríkového schodiska, ktoré sprístupňovalo povalu horného podlažia. V hornom podlaží sa skladovalo vymlátene obilie. Jeho úschova vyžadovala chlad, sucho, čistotu a vetranie. Okná boli preto skonštruované tak, aby sa zamedzilo prenikanie nadmerného slnečného tepla a vlhkosti spôsobenej zrážkovou činnosťou. Krátkodobu tu spávali i mladí manželia, pokiaľ nemali deti. Spodné podlažie slúžilo ako komora na úschovu cennejšieho hospodárskeho náradia /lisy na tvaroh, šechtáre, motyky, kosáky, kosy, sudy na kapustu/ a na uloženie zimnej zeleniny prikrytej slamou /Kšír 1958, s. 260; Mencl 1980, s. 41-52/.

L. Niederle /1913, s. 748/ vidí v takýchto objektoch ďalší stupeň vo vývoji slovanského domu. Splynutím ich priestoru s dvojpriestorovou dispozíciou /izba a sieň/ predpokladá jeho završenie vznikom trojpriestorového domu. Začiatočné obdobie vývoja možno sledovať na lokalite Pfaffenschlag. Pôdorysná dispozícia usadlostí IX a XI ukazuje, že komora pôvodne stála samostatne v blízkosti domu /Nekuda 1975, s. 85-87/. Rovnaká situácia sa zistila i v Mstěníciach a Sárvaly. Vchod bol pre bezpečnostné dôvody na mieste viditeľnom z obydľia. V ďalšom stupni vývoja si komory, i napriek pričleneniu k obytnému domu v pozdĺžnej osi, naďalej udržiavajú čiastočnú samostatnosť. Dokladá to umiestnenie vchodov do spodných podlaží /Holl 1979, obr. 8, 9/. Objekty s kolovou konštrukciou, medzi ktoré patria i objekty z Chľaby, stáli vždy samostatne. V Sárvaly bola komora v strede nádvoria najhonosnejšieho domu v dedine, označeného pre blízkosť sakrálnej stavby a zloženie zvyškov potravy, za príbytok kňaza alebo zemepána /Holl 1979, s. 51/. V Chľabe bola vstupná časť objektu 48 obrátená južným smerom, k sakrálnej stavbe, vstupná časť objektu 49 smerovala na západ, no oba sotva možno dať do súvisu s niektorým z dosiaľ odkrytých objektov. Z relatívnej samostatnosti i polohy objektov s kolovou konštrukciou k ostatným objektom stredovekej usadlosti vyplýva ich osobitné postavenie a zrejme i odlišná funkcia od objektov vybudovaných z kameňa, ktoré boli užšie spojené s obytnou stavbou.

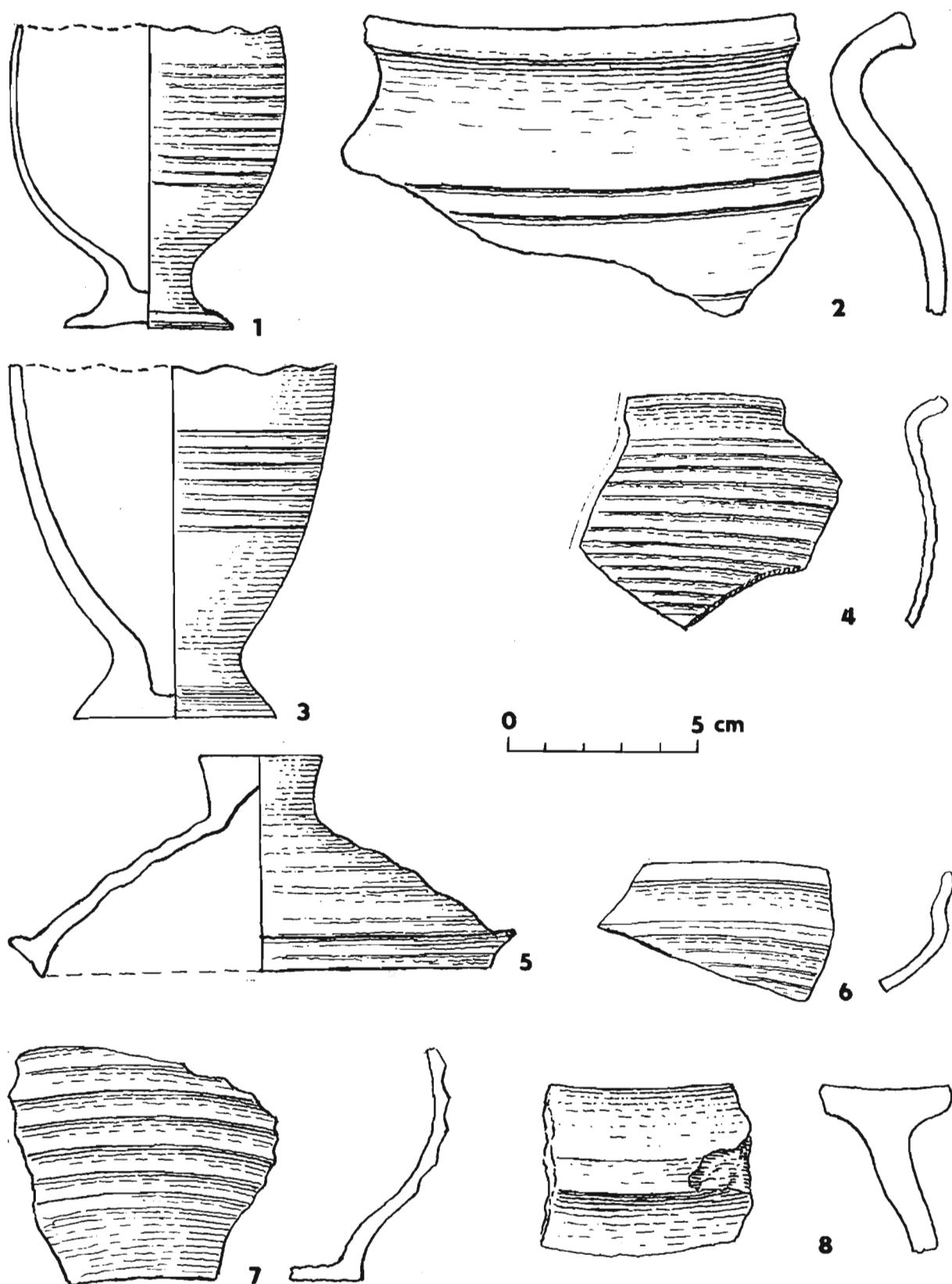
N. Parádi /1979, s. 66/ predpokladá, že zámerne budované šikmo klesajúce široké vstupné časti umožňovali uskladňovať v zahĺbenom podlaží rozmernejšie predmety, napr. sudy s vínom. Prepálené červené fľaky na dnách objektov spája s vykurovaním týchto priestorov v zimnom období /ochrana vína pred zamrznutím/. Na základe znalosti praktík spojených s dorábaním a skladovaním vína nemožno tieto názory bezvýhradne prijať. Vykurovanie spodných podlaží s dreveným stropom vyžadovalo opatrné narábanie s otvoreným ohňom vo vykurovadiach prenosného typu.

Teplo sa mohlo využívať skôr na podporenie kvasného procesu vína v chladnejšom období. V Chľabe sa prepálené fľaky našli na dne objektu 49. Sústreďovali sa v priestore vzdialenom od vstupnej časti, kde sa predpokladá uloženie zísob. Obdobne sú prepálené fľaky rozložené vnútri troch objektov v Sárvaly /Parádi 1979, obr. 3-5/. Väčší počet prepálených fľakov z jedného objektu a ich rozmiestnenie svedčia o viacnásobnom krátkodobom vyhrievaní priestorov. Sotva však možno uvažovať o vykurovaní týchto v zemi zahĺbených priestorov na krátkodobé bývanie /Nekuda 1975, s. 87/.

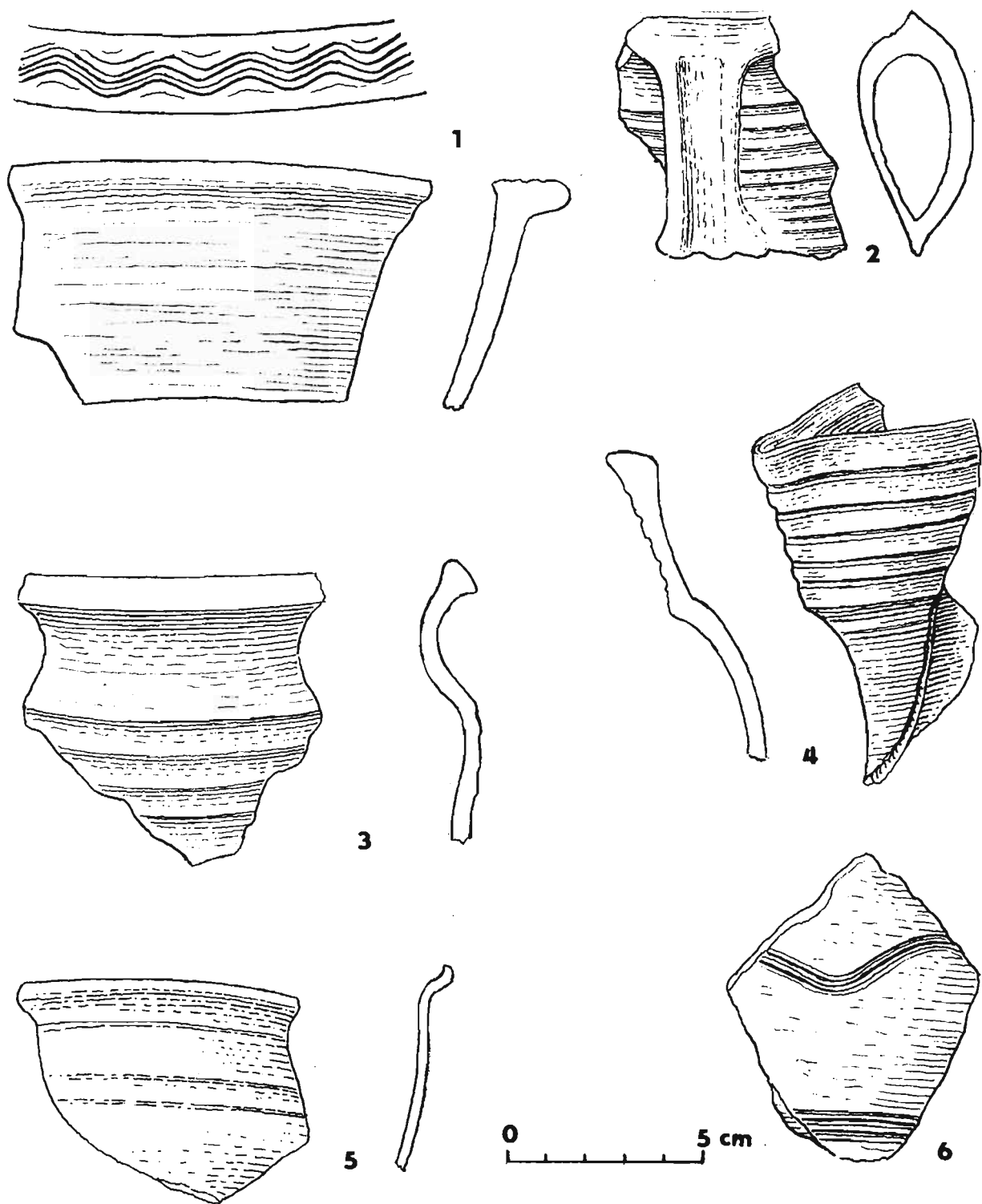
Vo výplni objektov z Chľaby sa nenašiel materiál poskytujúci možnosti k úvahám o funkcii jednotlivých častí. Súbor keramických fragmentov a železných predmetov je iba dokladom ich neskoršieho využívania ako odpadových jám po zániku pôvodnej funkcie. O prvotnom využívaní objektov na uskladňovanie poľnohospodárskych nástrojov a produktov však nemožno pochybovať, najmä ak tu má poľnohos-

Obr. 3. Chľaba /Dunaj, km 1711/. Výber nálezov. 1-5, 7, 8 - objekt 49; 6 - objekt 48

Obr. 4. Chľaba /Dunaj, km 1711/. Výber keramiky. 1, 3-5, 8 - objekt 48; 2 - objekt 48a; 6, 7 - objekt 49

Obr. 5. Chľaba /Dunaj, km 1711/. Výber keramiky. 1-5 - objekt 48; 6 - objekt 48a

podárska výroba včítane vinohradníctva dlhodobú tradíciu /Súpis pamiatok 1967, s. 476; Vlastivedný slovník 1977, s. 479; Povincová 1974, s. 123/. Podľa tradície sa tu hrozno pestovalo nielen na južných svahoch Kováčovských kopcov, ako v súčasnosti, ale i v príľahlej časti údolnej roviny, na ktorej okraji je skúmaná lokalita. Využívanie spodných podlaží odkrytých objektov na uskladňovanie vína neodporuje dosiaľ získaným poznatkom. Neskoršie doklady o takomto využívaní prístreškov nájdeme v národopisnom materiáli vo vinohradníckych oblastiach. V tzv. vinárskych domkoch sa lisovalo hrozno, dorábalo víno, skladovali zásoby ovocia, zeleniny a zabíjačkových výrobkov. Na povalu sa ukládalo seno pre dobytok /Kondert 1980, s. 101-102/.

Datovanie oboch objektov z Chľab' a určenie dĺžky ich používania je obťažné. Nálezy z ich výplne majú platnosť iba pomocného chronologického kritéria, pretože pochádzajú až z obdobia po zániku pôvodnej funkcie objektov. Kovové predmety, ako rázsochovitá a romboidná strelka /obr. 3: 3, 4/, dve neúplné podkovy z pravej nohy koňa s otvormi po podkovacích klincoch sústredených do plytkého žliabku /obr. 3: 1, 2/, päťuholníková pracka z postrojového remeňa /obr. 3: 8/ a dve ostrohy s prehnutými ramienkami a hviezdicovitým bodcom /obr. 3: 6, 7/, sú zo 14.-16. stor. /Nekuda 1975, s. 138-153/. Keramický materiál možno takisto iba rámcovo datovať do rovnakého obdobia. V hojnejšom počte sa v ňom vyskytujú fragmenty svetložltej až bielej farby, ktoré spájajú lokalitu s oblasťou tzv. bielej keramiky, typickej v povodí rieky Ipeľ /Hoššo 1971, s. 61-69/. Spomedzi bežných tvarov si zasluhujú pozornosť fragmenty tenkostenných pohárikovitých nádobiek na jemne profilovaných nôžkach /obr. 4: 1, 3, 4, 6/. Iný fragment pochádza zo spodnej časti pohárikovitej nádoby odlišnej profilácie /obr. 4: 7/. V komplexe bielej keramiky je výnimočná miniatúrna nádobka v tvare krčiazka so zeleno glazovaným povrchom /obr. 3: 5/. Fragment okraja kotlíkovitej nádoby /obr. 4: 8/ a misovitej nádoby /obr. 5: 1/ sú zriedkavé. Častejšie sa vyskytujú fragmenty kužeľovitých pokrývok /obr. 4: 5/, džbánkov /obr. 5, 2, 4/ a menších hrncovitých nádob /obr. 5: 3-5/, patriace do súboru tzv. sivej keramiky /Nekuda - Reichertová 1968, s. 127-136/.

Pre datovanie objektu 48 je dôležitá jeho superpozícia s objektom 48a /obr. 4: 2; 5: 6/ a 48b i typologicko-quantitatívne zastúpenie keramických fragmentov. Po zohľadnení týchto kritérií možno objekt zaradiť do druhej polovice 14. až do 15. stor. Objekt 49, ako sa podľa typologicko-quantitatívneho zastúpenia keramických fragmentov zdá, je mladší a pochádza z 15.-16. stor. Vylúčiť nemožno ani jeho súčasnú existenciu s objektom 48 a neskoršie obdobie zániku. Dispozičná i konštrukčná vyspelosť však podporuje skôr prvú alternatívu. Ako pomocné kritérium, spresňujúce zánik objektu 49, možno využiť jeho vzťah k sakrálnnej stavbe vzdialenej ca 16 m juhovýchodným smerom. V súlade s tým sa dá zánik prvej funkcie hospodárskeho objektu datovať na začiatok druhej štvrtiny 16. stor. V tom čase sa mení charakter tejto časti sídliskového celku v dôsledku začatia stavebných prác na sakrálnom objekte /Hanuliak - Zábojník 1981/.

L i t e r a t ú r a

- PROLEC, V. 1976: Pokus o etnografickú interpretáciu archeologických výskumů středověké zemědělské usedlosti. In: *Archaeologia Historica*. 1. Brno, s. 49-52.
- HANULIAK, M. - ZÁBOJNÍK, J. 1981: Najnovšie výsledky výskumu v Chľabe. In: *Archaeologia Historica*. 6. Brno, v tlači.

- HOLL, I. 1979: Die mittelalterlichen Wohnhauser von Sárvaly. *Archaeologiai Értesítő*, 106, s. 50-51.
- HOŠŠO, J. 1971: Biela stredoveká keramika na Slovensku podľa doterajšieho stavu bádania. In: *Zborník Filozofickej fakulty UK. Musaica*. 22 /11/. Bratislava, s. 61-70.
- KONDERT, J. 1980: Vinařské domky a sklepy v Sebechlebech. *Slovenský národopis*, 28, s. 100-109.
- KŠÍR, J. 1958: Lidové stavitelství na Hané. *Československá etnografie*, 6, s. 237-269.
- MENCL, V. 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.
- NEKUDA, V. 1972: Středověká ves Mstěnice. *Vlastivědný věstník moravský*, 24, s. 12-45.
- NEKUDA, V. 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.
- NEKUDA, V. - REICHERTOVÁ, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.
- NIEDERLE, L. 1913: Slovanské starožitnosti. I-2. Praha.
- PARÁDI, N. 1979: Die Keller und Offen der mittelalterlichen Ortschaft Sárvaly. *Archaeologiai Értesítő*, 106, s. 65-66.
- POVINCOVÁ, E. 1974: Priestorová skladba poľnohospodárstva. In: *Slovensko*. 1. Ľud. Bratislava, s. 101-148.
- Súpis pamiatok na Slovensku. 1. Bratislava 1967.
- Vlastivědný slovník obcí na Slovensku. Bratislava 1977.

ZWEI MITTELALTERLICHE OBJEKTE BEI DER GRABUNG IN CHĽABA. Im J. 1980 wurden auf der Fundstelle Chľaba-Dunaj, km 1711, bei der Abdeckung eines Siedlungsverbandes aus dem 10.-16. Jh. zwei Wirtschaftsobjekte untersucht.

Der zentrale Teil des Objektes 48 misst 455 x 375 x 160 cm. In der Längsachse schliesst sich an diesen Raum eine seichter eingetiefte halbkreisförmige Nische an. In der SO-Ecke liegt der Eingang in den zentralen Teil. In den Ecken und in der Mitte einer jeden Seite beobachtete man auf der Sohle des zentralen Teiles Pfostenlöcher der Tragkonstruktion /Abb. 1/. Der zentrale Teil des Objektes 49 hat die Ausmasse 490 x 390 x 180 cm. In der Längsachse knüpfte an diesen Raum eine seichter eingetiefte halbkreisförmige Nische an. In der SW-Ecke liegt der Eingang in den zentralen Teil. Längs beider Wände befinden sich seichte Rinnen mit Pfostenlöchern. Es sind Reste der Konstruktion, die diesen Raum geschützt hatte. Auf der Sohle des zentralen Teiles weisen die Pfostenlöcher eine abweichendere Verteilung als im Objekt 48 auf. Sechs Pfostenlöcher sind hier in einer seichten Rinne längs der Ostwand konzentriert. Andeutungen einer ähnlichen Konstruktionslösung befinden sich auch auf der gegenüberliegenden Seite. Auf der Westseite des Objektes sind im Niveau des Geländes zwei seicht eingetiefte Vorsprünge. Die obere Umrisslinie der Wände ist immer an zwei gegenüberliegenden Stellen durch Nischen unterbrochen, in welchen ursprünglich Holzbalken eingesetzt waren /Abb. 2/.

Objekte ähnlichen Gepräges, wie sie in Chľaba abgedeckt wurden, hat man in der Slowakei bisher nicht freigelegt. Die naheliegendsten Analogien zu ihnen begegnen in Mähren /Mstěnice, Pfaffenschlag/ und in Transdanubien /Sárvaly, Csút, Nagyvászony-Csepely/. Abgesehen von Abweichungen in manchen Einzelheiten, wie grundlegende Ausmasse, Gesamtdisposition, Typ der Baukonstruktion, Gattung des verwedeten Baumaterials, waren die Objekte in ihrer Funktion einheitlich. In

бäuerlichen Siedlungen dienten sie als Kammern, Keller und Schüttboden /Speicher/. In ihrem oberen Geschoss wurden das gedroschene Getreide und Lebensmittel aufbewahrt. Kurzfristig wurde dieser Raum als Notwohnung ausgenützt. Das untere Geschoss diente zur Aufbewahrung landwirtschaftlicher Geräte und des Wintergemüses. Die breiten, schräg sich senkenden Eingangsteile in die unteren Geschosse ermöglichten es, in diesem Raum auch grössere Gegenstände aufzubewahren, wie z. B. Weinfässer. Mit der Lagerung von Wein hängen am ehesten die rotgebrannten Flecke im Fussboden der unteren Geschosse zusammen. Mit der Aufbewahrung von Wein in den unteren Geschossen ist insbesondere in den Gegenden mit Weinbautraditionen zu rechnen. In ein solches Gebiet gehört auch Chľaba mit seiner nächsten Umgebung.

Die Datierung der bei der Grabung in Chľaba freigelegten Objekte ist schwierig. Die aus ihrer Füllerde stammenden Funde entfallen erst in die Zeit nach dem Untergang ihrer primären Funktion. Die Eisengegenstände, wie Pfeilspitzen, Hufeisen, eine Schnalle und Sporen, stammen aus dem 14.-16. Jh. /Abb. 3: 1-4, 6-8/. Die Keramikfragmente der sog. weissen und grauen Keramik weisen dieselbe Zeitstellung auf /Abb. 3: 5; 4: 1-8; 5: 1-6/. Aufgrund ihrer Typologie und des Vorkommens in der Verschüttungsschicht war es möglich, das Objekt 48 in die zweite Hälfte des 14. bis in das 15. Jh. und das Objekt 49 in das 15.-16. Jh. zu datieren.

ДВА СРЕДНЕВЕКОВЫХ ОБЪЕКТА ИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ В С. ХЛЯБА. В 1980 г., обнаруживая на местонахождении Хляба-Дунай, км 1711 датированный X-XVI вв. селищный комплекс, исследовались два хозяйственных объекта.

Центральная часть объекта 48 была размерами в 455 x 375 x 160 см. В продольной оси присоединяется к этому объекту мелко углубленный полукруглый подбой. В юговосточном углу ведет в центральную часть входная площадь. В углах и середине каждой стороны обнаружили на дне центральной части ямы от столбов несущей конструкции /рис 1/. Центральная часть объекта 49 размерами в 490 x 390 x 180 см. В продольной оси присоединяется к этому объекту мелко углубленный полукруглый подбой. В югозападном углу ведет в центральную часть входная площадь. Вдоль обеим стенам находятся мелкие хелоба со столбовыми ямами - остатки защищающей эту площадь конструкции. На дне центральной части находятся расположенные иным способом чем в объекте 48, столбовые ямы. Шесть столбов сосредоточилось в мелком желобе вдоль восточной стены. В общих чертах прослеживается подобная обстановка также на противоположной стороне. На западной стороне объектов находятся на уровне местности два мелко запущенных выступа. Верхняя контурная линия стенок на двух противоположных местах разрушена подбоями, в которые были первоначально запущены деревянные колоды /рис. 2/.

Объекты аналогичные с объектами обнаруженными на местонахождении Хляба не были донные в Словакии исследованы. Их ближайшие аналогии встречаются в Моравии /Мстенице, Пфафеншлаг/ и в Задунавье /Шарвай, Чут, Надъвасонь-Чепей/. Помимо таких отличий в деталях, какими являются основные размеры, общее расположение, тип конструкции сооружения, использованный строительный материал - объекты по функции сходились. На крестьянской усадьбе служили для кладовой, подвала, зернохранилища. На верхнем этаже хранилось обмолоченное зерно и продукты. Пространство кратковременно использовалось в качестве временного жилища. Нижний этаж служил для хранения сельскохозяйственного орудия и зимних овощей. Широкие косо опускающиеся в нижний этаж входные части давали возможность

хранить здесь также и предметы больших размеров, такие, какими были напр. бочки с вином. С хранением вина связаны в красный цвет обоженные пятна на дне нижних этажей. Вино хранилось правдоподобно в областях с винодельческой традицией. С. Хляба и его окрестности являются одной из таких областей.

Датировка исследованных на местонахождении Хляба объектов сложная. Обнаруженные в их заполнении находки датируются периодом, в котсром они уже не выполняли первоначальную функцию. Железные предметы - стрелки, подкова, пряжка и сбруи датируются XIV-XVI вв. /рис. 3: 1-4, 6-8/. Керамические фрагменты т. наз. белой и серой керамик датируются одинаковым периодом /рис. 3: 5; 4: 1-8; 5: 1-6/. На основе их типологии, а также их проявления в заполнении можно объект 48 датировать второй половиной XIV в. - вплоть до XV в., объект 49 - XV-XVI вв.

VÝSKUMY A PRIESKUMY VÝSKUMNEJ EXPEDÍCIE SPIŠ V ROKU 1979

František Javorský

Ťažisko výskumnej činnosti expedície spočívalo v roku 1979 v realizovaní záchranných výskumov /Smižany-hradisko I, Chrást nad Hornádom-farský kostol, Vítkovce-Tureň a Žehra-Za Dreveníkom/a prieskumov v regióne Spiša. V rámci tejto činnosti sa získali nasledujúce výsledky:

D r a v c e /okr. Spišská Nová Ves/

V roku 1977 sa v polohe Pod Skalicou zistilo osídlenie v mladšej dobe bronzovej a v 8.-10. storočí. Prieskumom v roku 1979 sa objavili objekty porušené hlbokou orbou. Pochádzajú z nich črepy, mazanica a zatiaľ presne neidentifikovateľný nález charakteru hlušiny zo spráženej rudy, resp. zostatkov téglika použitého pri tavbe železnej rudy. Chronologické určenie nateraz nie je možné.

V polohe Za Bartoša sa prieskumom medzi kótami 538,6 až 577,3 nad ľavým brehom potoka Veľká Biela voda zistilo niekoľko výrazne tmavo sfarbených plôch. Získaný materiál zatiaľ umožňuje s istotou datovať len osídlenie v 8.-9. storočí. Časť črepov, 17 kusov železoviny a dva rohovcové úštepky sa nedajú časovo zaradiť.

Plocha bola hlavne vo východnej a južnej časti v minulosti ničená ťažbou štrkopiesku. Preskúmaný úsek je už len torzom veľkého náleziska nad sútokom uvedeného potoka a rieky Hornádu.

H r a b u š i c e /okr. Spišská Nová Ves/

V polohe Košariská, juhozápadne od obce, narušili v roku 1979 pri kopaní základov objektu pionierskeho tábora ČSD v Spišskej Novej Vsi tri zemnice. Čiastočným preskúmaním sa z nich získal materiál z mladšej doby bronzovej, niekoľko črepov i fragment hlineného praslena kultúry s kanelovanou keramikou a časť šálky zo staršej doby rímskej. Eneolitický materiál môže súvisieť s neďalekou opevnenou osadou v prielome Hornádu /SZ od kóty 525,1/.

C h r a s ť n a d H o r n á d o m /okr. Spišská Nová Ves/

V súvislosti s odvodňovaním základov farského kostola /obr. 1/ a výmenou dlažby sa robil záchranný archeologický výskum objektu a sledovali sa následné stavebné práce.

Najstaršia časť kostola má štvorcovú loď so štyrmi apsidami a štvorcovou vežou nad loďou. Mladšie stavebné úpravy objektu sú podľa historických prameňov známe v rokoch 1721, 1749-1755 a v 20. stor.

Historikov a historikov umenia najviac zamestnávala práve najstaršia časť objektu. Obdobie jej vzniku datovali rôzne, a to do 11.-14. storočia /Pirhalla 1899, s. 39; Vajdovský - Divald 1905, s. 9; Špirko 1936, s. 10-11; Mencl 1937, s. 353; Struhár 1971, s. 244, 261/. Uvedení autori sa opierali prevažne o listinu z r. 1302, ktorú, ako sa neskôr ukázalo, omylom spájali s výstavbou kostola v Chrásti nad Hornádom. Až I. Chalupický /1967, s. 74-75/ dokázal, že listina hovorí o postavení kostola v susednej obci Vítkovce. S prihliadnutím na túto skutočnosť historici posunuli vznik kostola do 13. storočia /Šašky 1974, s. 135/.

A. Avenarius /1974, s. 27 a 28/ sa pokúsil zaradiť tento objekt na základe typologického zhodnotenia pôdorysu až do 11. storočia.

Obr. 1. Chrást nad Hornádom /farský kostol/. Pohľad na kostol od SZ

Archeologický výskum sa robil sondážou /obr. 2/ a mal úlohu zistiť všetky fázy osídlenia polohy, na ktorej je kostol postavený, a získať čo najviac poznatkov potrebných na datovanie najstaršej časti kostola.

Sonda I/79 /8 x 2 m/, orientovaná z JV do miesta styku východnej a južnej apsidy, sa začala pri múre kostolného dvora a končila sa pri základoch kostola.

Sonda II/79 / 10 x 1 m/ sa začala v piatom metri sondy I/79 a bola vytýčená od nej JZ smerom.

Sonda III/79 /6 x 2 m/ bola situovaná v mieste styku základov južnej apsidy a lode kostola.

Sonda IV/79 /max. 3,4 x 2 m/ sledovala západnú polovicu vnútra južnej apsidy.

Sonda V/79 skúmala miesto styku severnej apsidy so severnou stenou lode kostola.

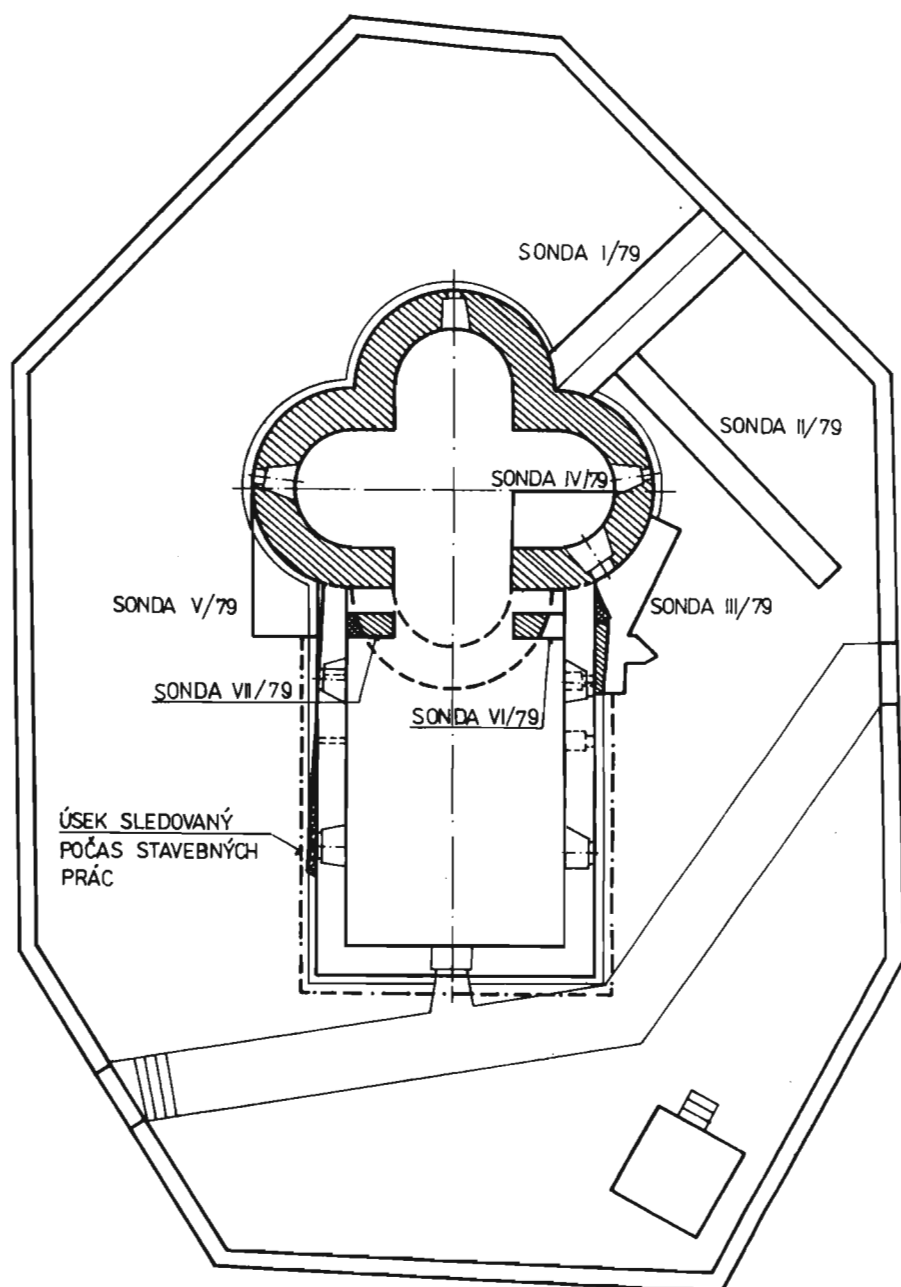
Sonda VI/79 bola vytýčená v lodi kostola, v mieste stupňa pred pravým /južným/ bočným oltárom.

Sonda VII/79 sledovala v lodi kostola plochu stupňa pred ľavým /severným/ bočným oltárom.

Sondami I-VI/79 sa zachytili kostrové hroby cintorína. Dovedna sa zistilo 46 hrobov, ktoré však pre intenzívne pochovávanie na malej ploche /až do 24. 3. 1786/ boli veľmi porušené. Len hroby z najmladšieho obdobia /7, 18 a 30/79/ neboli porušené.

Hroby v sonde I/79 rešpektovali stavbu kostola i múru kostolného dvora. Hroby v blízkosti základov /14, 21, 22 a 23/79/ boli orientované J-S alebo S-J, hroby vzdialené viac ako dva metre od základov kostola /7, 13, 15-19/79/ boli s menšími odchýlkami orientované v smere V-Z.

Kostry boli vo všetkých hroboch v drevených truhlách, čo potvrdzujú nálezy železných klincov v pôvodnej polohe, ale aj v zásype jám, ako aj fragmenty dosák.

Obr. 2. Chrást nad Hornádom /farský kostol/. Rozloženie sond na lokalite

Výbava bola veľmi chudobná. V hrobe 7/79 sme v ruke pochovaného našli malý medailón z 18. storočia. V jedinom hrobe v tejto sonde orientovanom Z-V /19/79/ sa v porušenej vrstve nad kostrou našiel penár Mateja Korvína /1458-1490/.

V sonde sa našla štiepaná industria a črepy, ktoré môžeme rámcovo zaradiť od 9. až do 19. storočia, ľudské kosti, úlomky skla, kamene a malta z prestavieb kostola.

Základy obnažené touto sondou mali v mieste styku južnej a východnej apsidy výšku 96 cm, pri severnej stene sondy mali výšku 85 a pri južnej 105 cm.

Murivo základu je riadkové, z pieskovcových dosák rozdielnej dĺžky a hrúbky /hr. od 5 do 26 cm, d. od 10 do 75 cm/. Kamene boli spájané maltou z riečneho piesku a nehaseného vápna. Kvalita malty je rôzna; medzi kameňmi je málo súdržná, na obvode základu veľmi tvrdá.

Základy boli zapustené do ryhy v ílovitom podloží v hĺbke okolo 40 cm. Ostatná časť bola obsypaná zeminou a stavebným materiálom. /Obr. 3./

Obr. 3. Chrást nad Hornádom /farský kostol/. Základové murivo východnej a južnej apsidy v sonde I/79

V sonde II/79 sa úplne nepreskúmal ani jeden hrob zo staršej fázy pochovávaní. Šírka sondy /1 m/ dovolila väčšinu hrobov preskúmať len čiastočne /3, 4, 8, 9, 24-45/. Aj tieto hroby rešpektujú stavbu kostola. Zistila sa orientácia: Z-V /hroby 3, 27 a 43/, V-Z /hroby 4, 24, 26 a 45/, JV-SZ /hroby 25, 30-33, 37 a 40/, JZ-SV /hroby 9 a 28/, SZ-JV /hroby 36, 38, 39, 41, 42 a 44/.

Aj obsah týchto hrobov bol veľmi chudobný. Len v hrobe 41/79 bol trojgroš /Poľsko, Zigmund III., 1587-1632/.

V sonde III/79 sa v hĺbke 20-50 cm zachytila vrstva plochých pieskovcových kameňov, ktorá pravdepodobne vytvárala dlažbu chodníka k portálu v juž-

nej apside alebo nejakého prístreška pred portálom. Sondou sa odkryla časť základového múru južnej apsidy a základu lode. V mieste styku je viditeľná 2-8 cm široká cezúra.

Základový múr apsidy je aj v tejto časti z pieskovcových dosák, spájaných maltou z riečneho piesku a nehaseného vápna. Výška základu v mieste styku je 105 cm. Šírka základu je 133 cm.

Základový múr južnej steny lode bol sondážou obnažený v dĺžke 4 m, avšak v priebehu stavebných a odvodňovacích prác sa sledoval na celej dĺžke. Toto základové murivo nie je monolitné. Zistili sme tri stavebné fázy. Vo vzdialenosti 100 cm od styku s južnou apsidou je základ vysoký 110 cm a jeho konštrukcia je iná než pri základoch apsid. Bol zapustený do ryhy v ílovitom podloží v šírke 125 cm, vyliatej maltou v priemernej hrúbke 5 cm. Murivo už nie je riadkované, ale je spájané maltou z jemného až bahnitého piesku a nehaseného vápna, ktorá je tvrdšia než malta v základoch apsid.

Orientácia tohto úseku základu sa rozchádza s orientáciou nadzákladového múru lode i ďalších častí základu. Vo vzdialenosti 100 cm sa vychýľuje JZ smerom o 27 cm. Až po zistení priebehu ďalších častí základu tejto fázy stavby sme našli vysvetlenie. Základ je z najstaršej, dosiaľ neznámej prestavby kostola a jeho orientácia sa odchyľuje od stredovej osi terajšej lode v SZ smere o 2°.

Od hranice metra 1 sa ešte viac odchyľuje od vonkajšej steny lode kostola; vo vzdialenosti 125 cm je to až 40 cm. Od tohto bodu sa jeho smer mení a je rovnobežný s nadzákladovým múrom. Charakter tohto úseku základu sa podstatne líši od predchádzajúceho. Rozdielna je kvalita uloženia kameňa i jeho spojenia maltou. Základ nie je zapustený do vykopanej ryhy, ale postavený v širokom žlabe a potom obsypaný zeminou /chýba aj vyliatie maltou/.

Táto časť základu predstavuje ďalšiu fázu stavebnej úpravy kostola, narušenú mladším zásahom, pravdepodobne výstavbou krypty /18. stor./. Výška základu druhej stavebnej úpravy kostola je 140 cm a šírka 130 cm.

V sonde III/79 boli pri prvej stavebnej úprave /kostol II/ kopaním základovej ryhy narušené hroby 12 a 46/79, ktoré podľa črepov z neporušenej časti hrobových jám môžu pochádzať z 13. stor.

Sondou IV/79 sa malo overiť, či jadro pôvodnej stavby, štvorcová loď, bolo postavené súčasne s apsidami alebo skôr. Obnažením základu sa potvrdilo, že celá časť na úrovni základu je postavená súčasne. V juhozápadnej časti základu sa zistila poloha pôvodného zamurovaného portálu.

Pod dlaždicovou podlahou bola vrstva stavebného materiálu; v prostriedku apsidy boli prevažne pieskovcové kamene a kusy malty. V častiach okolo základu sa najlepšie zachovala liata maltová podlaha a staršie úpravy terénu pod ňou. V hĺbke 30-40 cm sa začali črtiť dve hrobové jamy.

Hrob 1 bol takmer v prostriedku apsidy, orientovaný J-S, a predstavoval najmladší hrob z troch preskúmaných v tejto sonde. Kostra bola uložená na chrbte v drevenej truhle, zdobenej bronzovým kovaním. Hĺbka jamy bola 225 cm. V zásype sa našla v hĺbke 220 cm medená minca asi zo 16.-17. storočia. Hrobom 1 bol porušený starší hrob 10/79.

Hrob 2 sa nachádzal tesne pri západnej stene apsidy a mal orientáciu S-J. Porušil hrob 10/79 a bol prekrytý liatou maltovou podlahou. Bez milodarov.

Hrob 10/79 s orientáciou Z-V, narušený hrobmi 1 a 2/79, neobsahoval v neporušenej časti žiadny datovací materiál. V porušenej vrstve nad hrobom bol strieborný denár z r. 1528 /Uhorsko, Ján, 1526-1540/.

Sledovaním navrstvenia zemin, stavebného materiálu a maltovej podlahy sme došli k poznatku, že pieskovitá vrstva nad ílovitým podložíom, zmiešaná s drobnými uhlíkmi, predstavuje úroveň najstaršej podlahy štvorapsidového kostola. Liata maltová podlaha nad ňou je z polovice 13. storočia a reprezentuje úroveň kostola II. Nie je isté, či vrstva piesku s plochými pieskovcovými kameňmi je podlahou zo 17., 18. alebo až začiatku 20. storočia.

Sonda V/79, tak ako sonda III/79, mala pomôcť ujasniť situáciu v mieste styku základov apsidy /severnej/ a múru lode kostola.

Zachytil sa v nej hrob 5/79, orientovaný Z-V, značne poškodený mladšími zásahmi, bez datovacieho materiálu. Vo východnej časti sondy sa zistilo osárium 1/79, založené najpravdepodobnejšie už pri prvej prístavbe kostola, lebo sa zachytili jeho mladšie narušenia. Medzi kosťami sa našla aj spodná čeľusť, znútra oxidovaná medenkou.

Odkrytý základ severnej apsidy mal v mieste styku so základom lode výšku 83 cm a jeho charakter bol zhodný s časťami zistenými v predchádzajúcich sondách.

Základ lode kostola II je z čias prvej prístavby lode a kvalitou a technickými parametrami je zhodný s časťou základu zisteného v metri O-1 v sonde III/79. Jeho orientácia sa rozchádza s orientáciou nadzákladového múru lode. Od miesta

styku oboch základov sa vychýľuje v SZ smere. V mieste styku je 34 cm a v dvoj-metrovej vzdialenosti ešte 10 cm pod vonkajšou hranou základového múru lode. V ďalších metroch vychádza spod nadzákladového múru lode, a to až do 40 cm vzdialenosti od vonkajšej steny. Šírka základu je 125 cm.

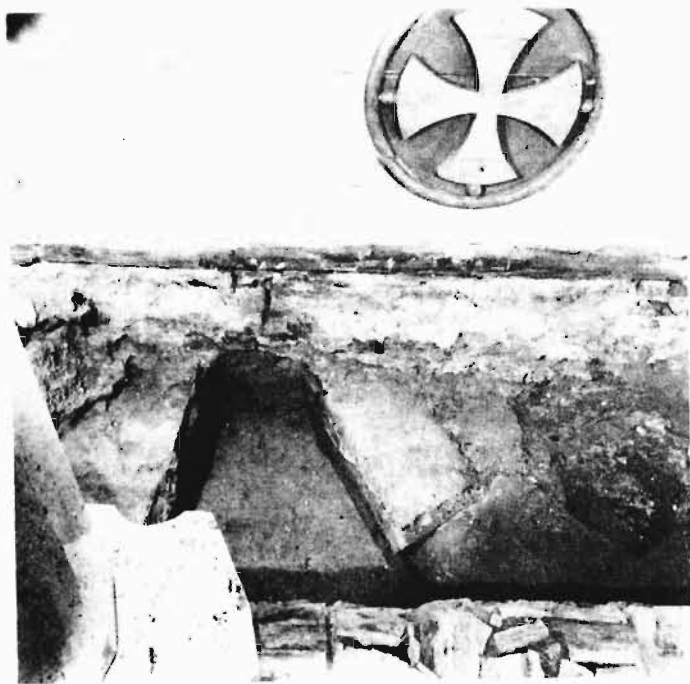
Sondou VI/79 sa pod náhrobnou doskou z travertínu zachytil základ zaniknutej, štvrtej /západnej/ apsidy, odkryl základ lode a zistil hrob, ktorý zasiahla prvá fáza základov lode. Fragmentárne sa zachytili aj jednotlivé podlahy.

Náhrobná doska s rozmermi 170 x 75 x 19 cm má na opracovanej vrchnej strane včasnogotický kríž s hornými ramenami ukončenými do kruhového medailónového tvaru. Spodné rameno je na konci rozdvojené do krokvice.

Pod vrstvou stavebného materiálu /h. 25 cm/ sa zachytil základ zaniknutej štvrtej apsidy. Rádus zaoblenia vonkajšej steny základu je 333 cm, teda zhodný s rádiom zachovaných apsid. Riadkovanie múru nie je po celej jeho šírke. Do riadkov sú uložené iba kamene na okraji múru, vnútri sú voľne pohádzané do malty. Výška základu zachovaného v sonde je 42-45 cm.

Na zostatku základu apsidy je postavená murovaná menza bočného /južného/ oltára. Je z lomového pieskovcového kameňa a malty obsahujúcej pomerne veľké kúsky nehaseného vápna. Múr menzy je spojený s nadzákladovým múrom lode, ale nie so základom, ktorý je v tejto časti pod úrovňou vnútornej steny lode až 10 cm.

V sonde VII/79 sa ďalej zachytil pod náhrobným kameňom z roku 1612 základ zaniknutej štvrtej apsidy, základ lode kostola z prvej prístavby a zvyšky jednotlivých podláh. /Obr. 4./

Obr. 4. Chrást nad Hornádom /farský kostol/. Časť základu zaniknutej apsidy v lodikostola

Základ apsidy je vo všetkých detailoch zhodný ako v sonde VI/79.

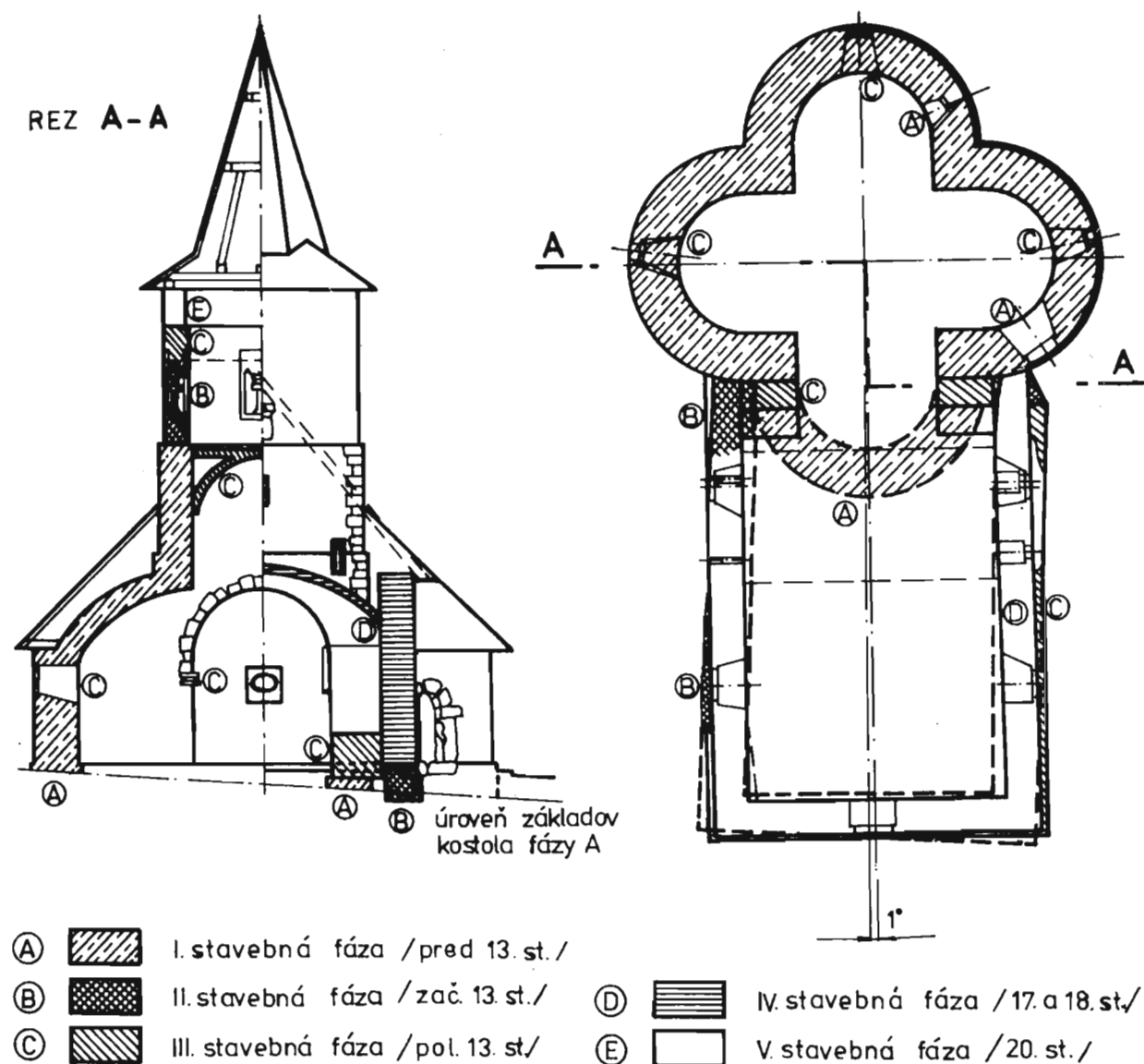
V murive menzy sa použili okrem pieskovcového kameňa aj úlomky tehál. Menza prekrýva nielen základ zaniknutej apsidy, ale v šírke 20 cm aj základ lode z prvej prístavby. Múr menzy je zviazaný s nadzákladovým múrom lode.

Podľa poznatkov získaných v tejto sonde súvisí zánik štvrtej apsidy kostola I s prístavbou lode kostola II a výstavba bočných oltárov v lodi s druhou stavebnou úpravou /kostol III/.

Počas výskumu sme dôkladne zamerali objekt a jeho architektonické detaily. Získané údaje sú východiskom k zhodnoteniu pôdorysu jednotlivých stavebných fáz /obr. 5/.

Na upresnenie poznatkov, ktoré sme získali o stavebných zásahoch do jednotlivých častí pôdorysu kosto-

la, bolo potrebné ujasniť si vzťahy k zásahom v časti objektu nad úrovňou základov. Pre tento dôvod sme urobili dôkladnú obhliadku a prieskum celého objektu.

Obr. 5. Chrást nad Hornádom /farský kostol/. Pôdorys kostola a rez A-A

Zistili sme, že pôvodný kostol so štvorcovou loďou a štyrmi apsidami bol celý z lomového pieskovcového kameňa. Kameň v murive nebol opracovaný. Opracované boli len konzoly na nárožiach apsid, ostenie spodného štrbinového okienka vo veži, ostenie portálu v južnej apside a pieskovcové kvádre na nárožiach veže. Murivo je až do výšky 910 cm riadkované. Vo výške 600 cm sa veža zužuje zo 610 na 580 cm. V zúženej časti je múr hrubý 90 cm.

Pozornosť sme venovali aj dvom štrbinovým okienkam na západnej strane veže /teraz v podkroví lode kostola/, ktoré viedli starších historikov k domnienke o strážnej funkcii veže. Spodné okienko je vo výške 540 cm a jeho svetlosť je 100 x 15 cm, vertikálna os 80 cm od okraja veže. Vrchné okienko je v strede západnej steny vo výške 740 cm, svetlosť 70 x 10 cm.

Ďalšie štrbinové okienko, ktoré si dosiaľ nevšimol žiadny bádateľ, je zamurované v južnej stene veže, na úrovni vrchného okienka v západnej stene. Obe okienka boli zamurované pri osadzovaní terajšej klenby nad štvorcovou loďou.

Poloha spomínaných okienok naznačuje, že nad pôvodnou klenbou štvorcovej lode bol priestor, do ktorého sa vchádzalo schodiskom, osvetľovaným spodným okienkom v západnej stene veže.

Vo východnej apside sme zistili ďalšie zamurované štrbinové okienko, ktorého svetlosť v najužšej časti je 25 x 75 cm. Okienko sa dovnútra zväčšuje na šírku 66 cm a výšku 133 cm.

Zistenie tohto okienka mení doterajšie predstavy, že elipsovité okienka v apsidách pod terajšou klenbou štvorcovej lode sú pôvodné; okienka pochádzajú z druhej stavebnej úpravy kostola.

V JZ stene južnej apsidy bol zamurovaný portál /obr. 6/, o ktorého existencii sa vedelo zo staršej literatúry. Má ostenie z kresaných pieskovcových kvádrov a jeho svetlosť je 96 x 20 x 203 cm, šírka ostenia 33 cm. Murivo, ktorým bol portál uzatvorený, má charakter muriva z druhej stavebnej úpravy kostola.

Základové murivo lode kostola II je charakterom veľmi blízke múru zaniknutého románskeho kostola z rozhrania 11.-12. storočia v polohe Vojenské cvičisko pri Levoči /Javorský 1980a, s. 124 n./.

Obr. 6. Chrást nad Hornádom /farský kostol/.
Výskumom odkrytý portál

Výstavba tejto lode porušila hroby cintorína a pôvodná konfigurácia terénu si iste vynútila aj úpravu kostolného dvora.

Druhou stavebnou úpravou kostola, ktorá musela nasledovať po značnom rozrušení múrov lode, sa urobili podstatné zmeny hlavne v interiéri.

Ako vidno na jednotlivých častiach základov i nadzákladového muriva, loď kostola III nebola postavená zo severnej strany v úrovni múru lode kostola II a z južnej strany takisto. Loď má v pozdĺžnej osi inú orientáciu a jej presadenie sme zistili sondami III, V, VI a VII/79. Dĺžka lode zodpovedala terajšej, ale šírka sa zväčšila na 750 cm.

Základ, postavený v tejto fáze, bol zapustený do hĺbky 140 cm. Súčasne s nadzákladovým murivom lode boli postavené aj obe menzy bočných oltárov. Rozdielnosť ich dĺžky /južná 160 cm a severná 180 cm/ zapríčinilo práve presadenie lode.

Pri predbežnom hodnotení výsledkov výskumu môžeme konštatovať, že táto etapa priniesla závažné poznatky o osídlení polohy i nové pohľady na datovanie vzniku kostola a rozpoznali sa jednotlivé stavebné fázy.

Praveké osídlenie je doložené štiepanou industriou. Dôležité, hoci nepočetné sú nálezy slovanskej keramiky, ktoré môžeme zaradiť rámcovo do 9. stor.

Početnejší a rôznorodejší je materiál z 13. až 19. storočia. Naše zistenie, že najstaršia časť kostola v Chrašti nad Hornádom pochádza z obdobia pred 13. storočím, nabáda k realizovaniu ďalšieho archeologického, architektonického a historického výskumu.

V katastri obce, na severnom svahu kopca Kropaje, sa zistila asi 500 m od kóty 589,0 pec na sprážovanie železnej rudy. Hĺbka objektu je 60 cm a priemer 80 cm. Na dne boli vo vrstve popola a uhlíkov, hrubej asi 10 cm, vápencové kamene a kúsky nespraženej železnej rudy.

L e g n a v a /okr. Stará Ľubovňa/

V katastri obce sme urobili obhliadku polohy Monastier, ku ktorej sa viaže tradícia o zaniknutom benediktínskom kláštore.

Lokalita je okolo 1500 m SV od obce /kóta 448,5/. Na plošine pod severným úpätím kopca Daľná hora je doteraz používaná kaplnka /v Súpise pamiatok na Slovensku sa neuvádza/, ktorej dĺžka je temer 12 m a šírka 5 m. Na plošinu, kde sú viditeľné terénne úpravy, vedie cesta k brodu cez rieku Poprad.

L e t a n o v c e /okr. Spišská Nová Ves/

V polohe Za humnami sme urobili po jesennej orbe zber. Získaný materiál patrí do mladšej doby bronzovej.

L e v o č a /okr. Spišská Nová Ves/

Pri kopaní základov rodinného domu v polohe Vinica boli zasiahnuté tri kupolovité hlinené pece, prekryté 120-150 cm vrstvou zeminy naplavenej z vyšších polôh. Pece boli zahĺbené do ílovitého podlažia v hĺbke 145, 180 a 105 cm. Dná mali kruhový tvar priemeru okolo 100 cm, nad nimi sa našli prevažne úlomky mazanice z klenby pece a črepy, ktoré umožnili zaradiť objekty do mladšej doby bronzovej. Je predpoklad, že v blízkosti sú aj ďalšie pece.

Vo výkopoch na vodovodné potrubie na ceste Slobody v intraviláne Levoče v máji a júni sa preskúmala a zdokumentovala trasa od polohy Pri podkove až po križovatku pri Košickej bráne.

Výkop viedol terénom pred priekopou stredovekého opevnenia mesta, ale aj cez časť pravekého sídliska a pohrebiska.

V polohe Pri podkove sa výkop začínal v mieste ukončenia starej cesty Levoča - Spišská Nová Ves pred novou cestou. Na úseku do vzdialenosti 80-85 m bola výrazná kultúrna vrstva. V profile sa črtali tri zemnice s ohniskami. Z úrovne podlahy zahĺbenej časti a z ohnísk sa získali uhlíky, zvieracie kosti a črepy. Zistili sa aj štyri hroby /1, 3 a 4/79 preskúmala D. Staščíková-Štukovská a hrob 2/79 autor príspevku/. Jama hrobu 2/79 /d. 180 cm, š. 70 cm/ bola 110 cm pod úrovňou cesty. Rohy mala zaoblené. Neporušená zostala iba JV časť a väčšia časť SZ konca hrovej jamy /obr. 7/. Z kostry môžeme usúdiť, že ležala v skrčenej polohe na ľavom boku, orientovaná JV-SZ. V hrobe sa nenašli milodary, avšak podľa výbavy ostatných hrobov môžeme aj tento zaradiť rámcovo do staršej doby bronzovej.

Prieskum výkopu sa urobil aj na úrovni vjazdu do dvora pri bytovkách, kde sa zistila priekopa /š. okolo 500 cm a zistená h. 170 cm/. Nie je vylúčené, že je to priekopa opevnenia Levoče ešte z čias pred výstavbou terajšej fortifikácie, lebo poloha mala v stredoveku názov Staré priekopy /Suchý 1974, s. 92/.

Podobná priekopa sa zistila aj o 150 m vyššie. Rozmery obvodu sa takmer zhodujú a navyše jej smerovanie naznačuje pripojenie k tejto priekope.

Na úrovni križovatky ulíc cesta Slobody a riadok Klementa Gottwalda bola kultúrna vrstva nenarušená. Sporadicky sa v nej nachádzali črepy z mladšej doby bronzovej. Pred vchodom do reštaurácie Družba sa zachytil objekt, zahĺbený pod úrovňou 100 cm navážky pod telesom cesty, z ktorého sme získali črepy z 10.-11. storočia.

Obr. 7. Levoča /cesta Slobody/. Severozápadná časť porušeného hrobu 2/79

potrubie pred domom č. 11 zistili narušený zahĺbený objekt. Pod vrstvou prepáleného stavebného materiálu sa vo vrstve hrubej 15-25 cm nachádzali uhličky a črepy z 13. storočia.

S m i ž a n y /okr. Spišská Nová Ves/

V polohe hradisko I sa roku 1978 robil rozsiahly záchranný výskum /Javorský 1980b, s. 131 n/. V roku 1979 sa skúmala ešte plocha, na ktorej sa predpokladali ďalšie hroby. /Odborným vedúcim výskumu bol B. Chropovský, výkonnou vedúcou bola D. Staššíková./ Preskúmal sa hrob skrčenca 1/79, v ktorom sa zistili už len zvyšky kostry a kónická šálka, a žiarový hrob 2/79. V hrobovej jame oválneho tvaru bola šálka a miska tmavosivej farby s ústím vtiiahnutým dovnútra, ktorá mala na maximálnom vydutí šesť jazykovitých výčnelkov a pásikové uško. Zvyšky nedohorených kostí boli v tmavohnedej urne so slamovaným povrchom a so šiestimi von vytiahnutými výčnelkami na ústí.

Hrob 1/79 patrí ku koštiansko-otomanskému horizontu /BA₁-BA₂/, žiarový hrob 2/79 /obr. 8/ pravdepodobne až do fázy BB₁. Zistili sa ešte dve jamy detských hrobov /3 a 4/79/, avšak boli prázdne. V profile starého bagroviska sa zachytil západný koniec hrobovej jamy s plochým kameňom, kolmo postaveným k západnej strane /hrob 5/79/. Len podľa polohy, orientácie a konštrukcie jám môžeme aj tieto hroby zaradiť do koštiansko-otomanského horizontu.

Pred Košickou bránou, 21 m od okraja chodníka po pravej strane cesty k bráne, sme zistili priekopu pred zaniknutým barbakanom, vyplnenú bahnitým materiálom. V hĺbke 80 cm boli štyri brvná, uložené v smere cesty, hrubé 30-40 cm, pravdepodobne z drevenej výstuže cesty nad bahnitou výplňou priekopy /Suchý 1974, s. 97/.

V polohe Pri podkove sa kontrolou lokality skúmanej v r. 1978 zistilo, že stavebnými prácami sa porušila nepreskúmaná sídlisková vrstva. Získali sme z nej črepy z 9.-10. storočia a črepy kultúry s mladšou lineárnou keramikou.

Na Hviezdoslavovej ulici sme pri kopaní ryhy na vodovodné

Nad cestou Smižany - Čingov sa črtá val fortifikácie hradiska I, na ktorom je osídlenie od neolitu do 10. stor. Sondou 200 x 400 cm sme chceli určiť, ku ktorej fáze osídlenia patrí táto časť valu. Šírka valu z kameňa a zeminy je v základe ca 150 cm; zachoval sa do výšky 100 cm. Iné detaily sa nezistili. Pri päte valu z vnútornej strany sa v kultúrnej vrstve našli črepy z mladšej doby bronzovej. Na ploche sektorov 4/a, 4/b a 5/b z r. 1978 sa zberom získali v úrovni nad pleistocénnou vrstvou drobnotvaré úštepky z rohovca, obsidiánu a rádiolaritu.

Pod hradiskom I sa po orbe našli črepy prevažne púchovskej kultúrnej skupiny a veľa železoviny.

Zberom na sledovanej lokalite Pri kňazovej studni sa získalo vyše sto črepov, mazanica, železovina a kamenný brúsik. Črepy sú z 9. stor. a niektoré atypické črepy barbarskej keramiky sú z doby rímskej.

V polohe Záhrady výstavba rodinných domov a cesty narúša sídliskovú vrstvu. Prevažne atypické črepy a mazanica zaraďujú lokalitu do mladšej doby bronzovej.

Už niekoľko rokov sledujeme lokalitu Smižianska Maša /zvyšok rozsiahleho sídliska zničeného ťažbou štrkopiesku/. Na ploche 250-300 m² sa koncentrujú nálezy. Aj po jesennej orbe r. 1979 sme získali črepy prevažne z mladšej

Obr. 8. Smižany /hradisko/. Urnový hrob 2/79

doby bronzovej, časť z mladšej doby rímskej, mazanicu, rohovcové jadro a železné koliesko z ostrohy.

V polohe štrkovisko IV sa v profile ťažobnej jamy zistili dve kultúrne a štyri kolové jamy. Záchranným výskumom sa získali zvieracie kosti, mazanica a črepy mladšej lineárnej keramiky, železovskej a bukovohorskej kultúry.

S p i š s k á N o v á V e s

Na ulici Ing. Kožucha sa zistila zemnica z mladšej doby bronzovej.

Pri hoteli Metropol sa pri kopaní základov kongresovej haly narušila kultúrna vrstva so stopami objektov v h. 200 cm. Zachránila sa mladšia lineárna keramika.

Od r. 1971 sledujeme lokalitu Smižianska roveň. Po jesennej orbe sme získali črepy keramiky bukovohorskej kultúry. V asanovanej časti na riadku Kl. Gottwalda výstavba objektov pre Geologický prieskum v Spišskej Novej Vsi narušila sídliskovú vrstvu /stredovek, novovek/. Najstaršia keramika je z 13. stor. Šesťdesiat metrov od priečelia domov sme zachytili priekopu zaniknutého opevnenia mesta /š. 550 cm, h. 175 cm/. V jej zásype sa rozlíšili tri navrstvenia štrku, humusu a stavebného materiálu.

Z lokality Kapustnice I sme získali 556 črepov /bukovohorská kultúra, kultúra s mladšou lineárnou keramikou, otomanská a pilinská kultúra, 9.-10. stor./ kamenné brúsky, nákovky, fragmenty kamenných sekier a úštepky z rohovca a obsidiánu.

Pri výstavbe sídliska Východná na riadku Sovietskej armády sa ničí sídlisko, na ktorom sme záchranným výskumom v novembri a decembri zistili zostatky neolitických kultúr, pilinskej kultúry, osídlenia z 9. storočia a stredovekého predterajšou zástavbou. Hoci stredovekou a novovekou zástavbou bola sídlisková vrstva značne porušená, objavujú sa tu ešte zahĺbené časti objektov a bohaté nálezy.

Vo výkopoch kanalizačnej ryhy a základov bytoviek sa zistili nielen viaceré kultúrne jamy, ale aj priekopa /š. 600 cm, h. 250 cm/. V spodnej časti zásypu priekopy sa našli črepy z 13. storočia a v horných vrstvách črepy z 15. storočia. V ryhe na kanalizáciu bager porušil kostrový hrob. Hrobová jama bola 70 cm pod úrovňou terénu. Poloha kostry, uloženej v truhle, sa už nedala určiť; podľa časti chrbtice a ľavej ruky bola orientovaná Z-V. Neďaleko od tohto hrobu sa v minulosti našlo pri stavbe čínžiakov ešte päť hrobov.

V máji 1979 sme sledovali bagrovanie zeminy vo dvore Vlastivedného múzea Spiša s galériou na riadku Klementa Gottwalda 52. V JV časti dvora sa vo vzdialenosti 5 m od predného traktu budovy zachytili základy z pieskovcových kameňov kladených na hlinu. Múr, široký 60 cm, tvoril východnú stenu nejakej pivnice. Vo vzdialenosti 100-180 cm od tohto múru bolo ohnisko s nálezmi z 15. storočia. Pod ohniskom sa našli v kultúrnej vrstve črepy z 13. storočia.

Poloha sa bude naďalej sledovať, pretože objekt bol v 15.-18. storočí mestskou radnicou.

Obhliadkou ryhy na kábel elektrického vedenia v kostolnom dvore sa zachytili základy z pieskovcových kameňov a tehál zaniknutých kupeckých domčekov, z ktorých niektoré boli ešte v 18. storočí pristavané z vonkajšej strany múru kostolného dvora. Z vrstvy sa získal materiál z 13.-18. storočia.

V polohe Pod Kudlovcom sme robili pri stavebných prácach záchranný výskum, pri ktorom sa našla v ohnisku staroslovanská nádoba z obdobia sťahovania národov. V r. 1979 sme v narušenom svahu vedľa novej cesty urobili zisťovací výskum JV od spomínaného ohniska. Po dočistení plochy sa črtalo oválne ohnisko /100 x 140 cm/ so zúženým, zarovnaným dnom. Nad dnom sa našlo vo vrstve popola a uhlíkov niekoľko pieskovcových a zlepecových kameňov. Na dne i v zásype ohniska sa sporadicky nachádzali črepy keramiky z mladšej doby bronzovej a doby sťahovania národov. Dno pece bolo v hĺbke 100 cm pod úrovňou terajšieho terénu.

S p i š s k é B y s t r é - H r a n o v n i c a /okr. Poprad/

Na pravobrežnej terase rieky Hornádu medzi uvedenými obcami sú v polohe Pusta Ugovské viditeľné zvyšky zaniknutých objektov kláštorného komplexu. Stavebný materiál, zachovaný nad úrovňou terénu, a časti ešte nezasypaných pivníc umožňujú porovnať situovanie jednotlivých objektov v teréne so zakreslením na starej katastrálnej mape. Podľa autora dejín Štiavnického opátstva na Spiši /Vencko 1927, s. 46, 47, 230, 231/ už pred rokom 1320 tu cisterцитi postavili malý kláštor - majer, ktorý po ďalších prístavbách mal na rozlohe 150 x 150 m budovy chránené múrom. V teréne sa dalo identifikovať pätnásť objektov. Pri prieskume sme na základoch objektu pri drevenom kríži našli čiastočne otesanú travertínovú dosku.

S p i š s k é P o d h r a d i e /okr. Spišská Nová Ves/

V polohe Dlhé sme zistili na ploche asi 10 000 m² sídlisko. Zberom získané črepy sú zo staršej doby bronzovej a z 9. storočia.

Ľadová jaskyňa na Dreveníku nebola archeologicky skúmaná a častými návštevami turistov je poškodzovaná. Zistili sme zásahy do humusovitej vrstvy pod skalným

previsom vo vzdialenosti 25-30 m od vchodu. V narušenej vrstve sa našli črepy a fragment praslena kultúry s kanelovanou keramikou a črepy z 15. storočia.

Polohu Kobuliany sledujeme už niekoľko rokov, pretože je sem situovaná rovnako zvaná zaniknutá stredoveká osada /Vencko 1941, s. 326-327/. Ani prieskumom v r. 1979 sme nezískali dostatok poznatkov k jej presnejšej lokalizácii. Na oráčine medzi kótami 419,0 a 422,6 sa našli črepy z mladšej doby bronzovej a menší počet stredovekých črepov, ktoré však problém lokalizácie neriešia.

S p i š s k é T o m á š o v c e /okr. Spišská Nová Ves/

Na rozlohe asi 1000 m² v polohe Sedliská sa sústavne vyorávajú archeologické nálezy z 9.-10. a z 13.-15. storočia. Prieskumom sa zistilo, že sídliskové objekty boli aj nad pravým brehom potoka Brusník /Wenigbach/, pri starej

Ohr. 9. Spišské Tomášovce /Pod hradiskom/. Múrik z vonkajšej strany valu a žľab za valom

ceste zo Smižian a Čingova do zaniknutých slovanských osád nad ľavým brehom potoka Brusníka a do obcí Arnutovce a Spišský Štvrtok. Podľa koncentrácie nálezov a tmavých škvŕn tu boli tri objekty.

Výskum lokality Pod hradiskom priniesol v r. 1979 viaceré závažné poznatky o sídliskových pomeroch, ale hlavne o konštrukcii fortifikácie. Ešte pred jeho začatím, pri kontrole objektov preskúmaných v roku 1977, sa pri objekte 10/77 našiel pod vrstvou deštrukcie valu fragment ostrohy s háčikom. Polohou v horizonte spreď zániku fortifikácie slovanského hradiska dopĺňa doterajší súbor nálezov dôležitých pre jeho datovanie.

Pred hotelom Flóra sa okrem plochy medzi valom a ihriskami venovala pozornosť detailnejšiemu výskumu niektorých častí fortifikácie. Sondou III/79 v sektore VIII/9-10 sa sledovalo pokračovanie múrika valu nad Tomášovským potokom. V metroch 0-8 bol múrik čiastočne zachovaný, avšak v metroch 8-15 sa nezachoval, hoci konfigurácia terénu tu naznačovala nejakú kamennú konštrukciu. Na južnom konci sondy III/79 sme vytýčili v smere S-J sondu IIIa/79. Zachytila sa ňou len nevýrazná kultúrna vrstva, ale nenašli sa žiadne náznaky konštrukcie valu. Situáciu môže objasniť len plošná odkryvka.

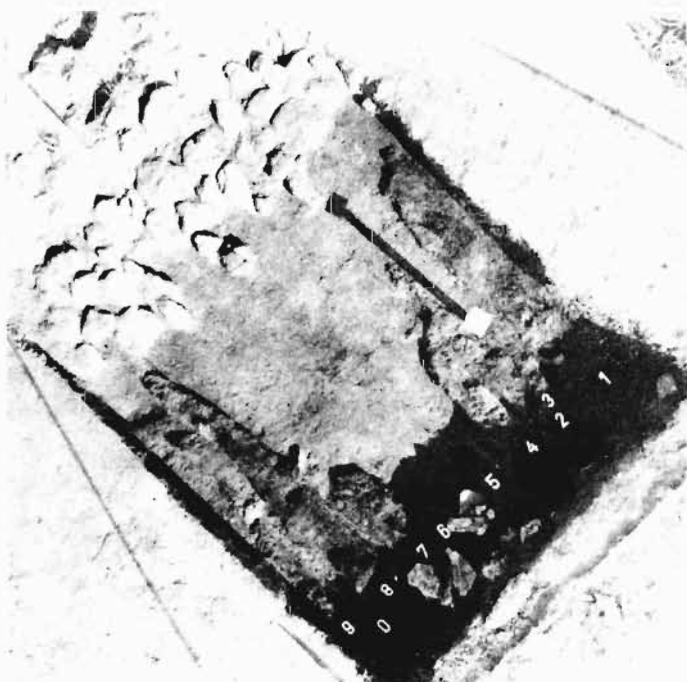
Pretože konštrukcia i poloha brány vnútorného pásma severnej časti opevnenia sídliska nenasvedčujú, že to bola hlavná brána, a navyše, keď zoberieme do úvahy existenciu tvrdej, štetovanej cesty pod úpäťm západnej steny hradiska I, nanucuje sa otázka, kde táto brána mohla byť. Je pravdepodobné, že bola práve na úrovni terajšej cesty k hotelu Flóra. Vedľa cesty je aj najväčšie zoskupenie kameňov z deštrukcie valu, a preto bola v tomto mieste vytýčená sonda V/79, dlhá 15 m a široká 1 m. Napriek tomu, že sa zistilo vonkajšie líčovanie múru valu, výskum sa tu neskončil.

Sondou IV/79, vytýčenou v sektoroch VII/18, sa malo overiť, aká je konštrukcia valu nad Tomášovským potokom, v miestach, kde koryto potoka dosahuje hĺbku 25,3 m. Zachytila sa časť múrika na vonkajšej strane valu. Zistená šírka valu

je 250 cm. Vedľa vnútornej steny valu bol žľab na odvádzanie dažďovej vody. /Obr. 9./ Preskúmala sa aj časť zahĺbenia objektu 147. Vo výplni zahĺbenej časti s ohnískom sa našla keramika z 8.-9. stor., čo zaraďuje obj. k horizontu pred zánikom fortifikácie. Pod úrovňou základu bola kolová jama s prepáleným okrajom, vyhĺbená nad terénnym zlomom. Je pravdepodobné, že jama je po kole palisádového opevnenia sídliska púchovskej skupiny.

Sondou I/79 sa začala skúmať v sektore V/5 plocha pred bránou. Okrem keramiky sa v nej našiel sklenený korál.

Pre potreby paleobotanického zhodnotenia drevín použitých v roštovo-komorovej konštrukcii valu sa preskúmala sondou VI časť za-

Obr. 10. Spišské Tomášovce /Pod hradiskom/. Zuhorľnatené brvná z roštovo-komorovej konštrukcie valu v sonde VI/79

chovaného zuhoľnatého roštu západnej brány, na rozhraní sektorov V/5 - 6 a VI/5 - 6. Detailným sledovaním drevín sa potvrdilo, že brvná použité na úrovni základu valu tvorili rošt nad výplňou púchovských objektov. Ich hrúbka bola 20-40 cm. Jednotlivé brvná boli založené do múrika na vonkajšej strane valu. Do valu boli

ukladané brvná s neotesanými vetvami. Zachytila sa aj časť brvna, ktoré bolo na vnútornej stene valu priečne na brvno v rošte. Ani na jednom brvne sa nezistili záseky alebo zuby na zviazanie zrubovej konštrukcie. /Obr. 10./

Ďalšou prístavbou hotela Flóra bola ohrozená časť lokality za hotelom, preto sa v septembri a októbri robil záchranný výskum na tejto ploche. Autor príspevku preskúmal objekty 160, 163 a 166 /obr. 11./

Objekt 160 bola slovanská zemnica s deštruovaným ohniskom v zahĺbenej južnej časti. Zahĺbenie malo takmer štvorcový tvar /300 x 300 cm/ a maximálnu hĺbku 70 cm. Zemnica bola sčasti v superpozícii s objektom 163 pilin-

Obr. 11. Spišské Tomášovce /Pod hradiskom/. Preskúmaná zahĺbená časť objektov 160, 163 a 166

skej kultúry. Ohnisko malo v základe oválny tvar s dlhšou osou orientovanou S-J. Pôvodne bolo založené len v plytkej jame a až na vrstve popola boli uložené kamene, viacnásobne prevrstvené popolom, zvieracími kosťami a črepmi.

Zahĺbená časť /h. 105 cm/ mladopilinského objektu mala nepravidelný, skôr oválny tvar. V prostriedku bolo ohnisko, v ktorom sa okrem uhlíkov a zvieracích kostí našli aj výrazné črepy z hrncov a mís. V SZ časti zahĺbenia sa našli zuhoľnaté zvyšky konštrukcie lavičky alebo police.

Nad SV okrajom objektu 163 bola jama priemeru 100 cm a hĺbky 70 cm /obj. 166/, ktorá patrí k horizontu mladšej doby bronzovej.

S p i š s k é V l a c h y /okr. Spišská Nová Ves/

Pri prieskume ľavobrežnej terasy Hornádu v polohe Fonfaj, na okraji mesta, sa zistil rozptýl archeologického materiálu v miestach s tmavosivo zafarbenou ornitou. Najviac nálezov bolo medzi benzínovou čerpacou stanicou a hospodárskym dvorom štátnych majetkov. Terénna situácia nasvedčuje, že podstatnú časť náleziska zničila výstavba čerpacej stanice a dvora ŠM. Prevažne atypické, veľmi ošúchané črepy možno len rámcovo zatriediť do neolitu a mladšej doby bronzovej.

S p i š s k ý Š t i a v n i k /okr. Poprad/

Objekt kaštieľa je známy prevažne v terajšej podobe a v polohe, kde bol postavený okolo roku 1533. J. Vencko /1927, s. 26/ uvádza, že pôvodný kláštor cistercitov stál už v prvej polovici 13. storočia na ploche terajšej záhrady východne od tohto kaštieľa. Polohu sledujeme už niekoľko rokov. V teréne vidieť

rozostavenie zaniknutých objektov, ochranného múru a priekopy. Podľa tradície bol kláštorň kostol v mieste terajšej sýpky, ktorá má stáť na jeho základoch. Doposiaľ sa zachovali aj dve pivnice.

Obr. 12. Spišský Štiavnik /kaštieľ/. Hlavica včasnogotického stĺpu

Obr. 13. Spišský Štiavnik /kaštieľ/. Hlavica gotického stĺpu z konca 13. storočia

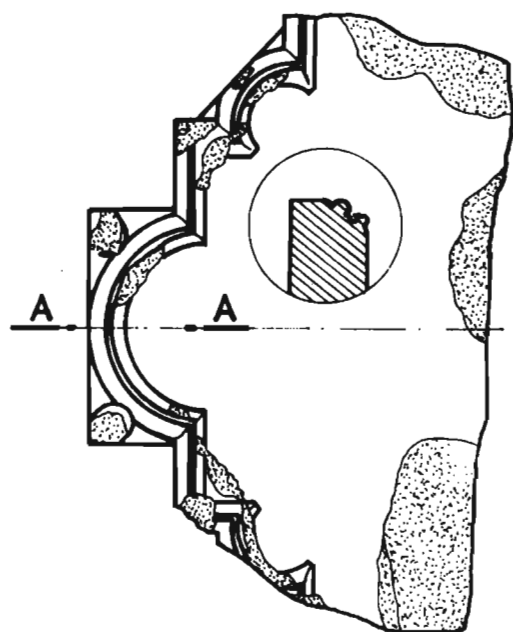
Celý areál obhospodarujú Štátne majetky v Betlanovciach. Premávkou nákladných áut a traktorov sa poškodili architektonické články zo zaniknutého kostola, ktoré boli pri poľnej ceste. Je to hlavica stĺpa zo začiatku 13. storočia /obr. 12/, hlavica stĺpa a článok polostĺpa z konca 13. storočia /obr. 13/.

Pri úprave poľnej cesty buldozér vytiahol spod humusu dosku z pätky prípoje stĺpa. Tvar dosky je vo všetkých detailoch zhodný s tvarom dosiek podstavcov polostĺpov v katedrále v Spišskej Kapitule /Špirko 1936, s. 21 a 22; Schürer - Wiese 1938, s. 123, obr. 8/. Na plinte sú poškodené nárožné lupene, podľa ktorých ju zaraďujeme do románsko-gotického slohu /obr. 14/. Celková typologická zhoda tejto dosky s doskami v katedrále v Spišskej Kapitule môže pomôcť pri datovaní výstavby katedrály, ale aj zistení súčinnosti stavebníkov na týchto významných stavbách.

Architektonické články boli v záujme záchrany prevezené na pracovisko Výskumnej expedície Spiš.

S p i š s k ý Š t v r -
t o k /okr. Spišská Nová Ves/

V polohe Pod kostolom sa pri prieskume získali črepy, charakterom blízke slovanskej keramike z 9.-10. storočia. Náležisko je západne od kóty 561,2, na svahu zvažujúcom sa k potoku. Nie je vylúčené, že materiál bol sem splavený z kopca, na ktorom

Obr. 14. Spišský Štiavnik /kaštieľ/.
Románsko-gotická doska podstavca po-
lostípu

na oráčiine tmavo sfarbená plocha asi 800 m². Prepálená zemina zasa nasvedčuje, že orba porušila tri ohniská. V ohniskách ani v ich blízkosti sa nenašiel žiadny keramický materiál. Len pri ohnisku 3/79 bo poškodený rohovecový hrot.

V polohe Pod gelendrami bola v bezprostrednej blízkosti plochy skúmanej v roku 1971 bagrovaním porušená keramika z doby rímskej. Urobili sa opatrenia proti poškodzovaniu lokality.

S t a r i n a /okr. Stará Ľubovňa/

Na základe hlásenia Štefana Semančíka, učiteľa na dôchodku, sme zistili, že hroby, na ktoré sa narazilo pri stavbe vodovodu, sú z minulého storočia. Starý, dnes zaniknutý kostol s cintorínom bol v polohe Solotruková lúka. Získali sa údaje o ďalších troch miestach, kde sú tzv. "cholerové hroby".

Zvyšky pivnice v polohe Mikušianka plac sú zostatkom panského sídla, na ktoré sa ešte starí obyvatelia obce pamätajú.

V súvisi so zaniknutými objektmi v okolí obce je najzaujímavejší údaj o existencii základov objektu v polohe Marcinka /nie Marcénka/. Podľa záznamu v obecnej kronike a tradície sú to zostatky kostola osady staršej než terajšia obec.

Ú d o l /okr. Stará Ľubovňa/

V roku 1932 bratia Štefan a Mikuláš Čanda začali stavať rodinný dom v blízkosti terajšieho kostola. Keď pri kopaní narazili na ľudskú kosť, od stavby na tomto mieste upustili. V tejto polohe sa v novoveku nikdy nepochovávalo. Starý kostol s cintorínom bol v terajšej záhrade materskej školy a tu sa pochovávalo ešte v roku 1841. Okrem toho sú nad obcou ešte dva cintoríny, na ktorých sa pochováva od 19. storočia. Nie je teda vylúčené, že to bol hrob z čias niektorej cholerovej epidémie alebo možno aj starší.

evidujeme slovanské sídlisko. Lokalita sa bude naďalej sledovať.

Prieskumom polohy Nad širokými lúčami sa získali ďalšie nálezy. Okrem jadra z rohovca, kamenného brúsika a železoviny sa našli črepy z doby bronzovej.

Polohu Nižné Garhalovské sledujeme vždy po orbe. Zberom v jeseni 1979 sa získalo väčšie množstvo železnej rudy, železoviny a črepov z mladšej doby rímskej a z 9. storočia.

Asi kilometer JV od obce, v polohe Ovsisko, sa urobil prieskum medzi kótami 517,0 a 546,3. Na miernom svahu nad pravým brehom potoka sa črtá plocha výrazne tmavosivej ornice, na ktorej sa našiel kus železoviny a slovanské črepy z 9. storočia.

Asi 150-200 m severne od kóty 630,6 a cca 750 m východne od známej lokality Myšia hôrka sa v polohe Skladziky črtala

V i k a r t o v c e /okr. Poprad/

V polohe Nad cigánmi sme na ploche okolo 2000 m² urobili prieskum v miestach výrazne tmavo sfarbenej pôdy. Nálezisko je nad ľavým brehom potoka Červenec, východne od obce a severne od kóty 760,3. Za nepriaznivých poveternostných podmienok sme zberom získali črepy keramiky prevažne z mladšej doby bronzovej.

V í t k o v c e /okr. Spišská Nová Ves/

Záchranný výskum v polohe Tureň, realizovaný od 16. 7. do 31. 8. 1979, vyvolalo rozširovanie ťažby vápenca v kameňolome, kde sa ničí výšinné opevnené sídlisko. Lokalita je v súčasnosti zalesnená, ale ešte koncom minulého storočia tu boli pastviny. Prvé údaje o archeologických nálezoch sú práve z tohto obdobia. Pozemok patrila spišskej kapitule, preto keď pastier oviec našiel zlatý pliešok, odovzdal ho majiteľovi pozemku. To isté urobil ďalší nálezca, kapitulský horár, ktorý údajne našiel dva takéto pliešky.

Nezalesnený terén s výrazným valom prilákal aj amatérskych prieskumníkov. Najviac nálezov z tejto polohy získal Štefan Oravec, niekdajší správca fary v Spišskom Hrušove, ktorý časť odovzdal do múzea v Spišskej Kapitule a časť do Spišského múzea v Levoči. Materiál uložený v múzeu v Spišskej Kapitule sa nezachoval, v levočskom múzeu sú nálezy zaevidované pod prírastkovými číslami 434-529 /Novotný - Novotná 1971, s. 15 a 28/.

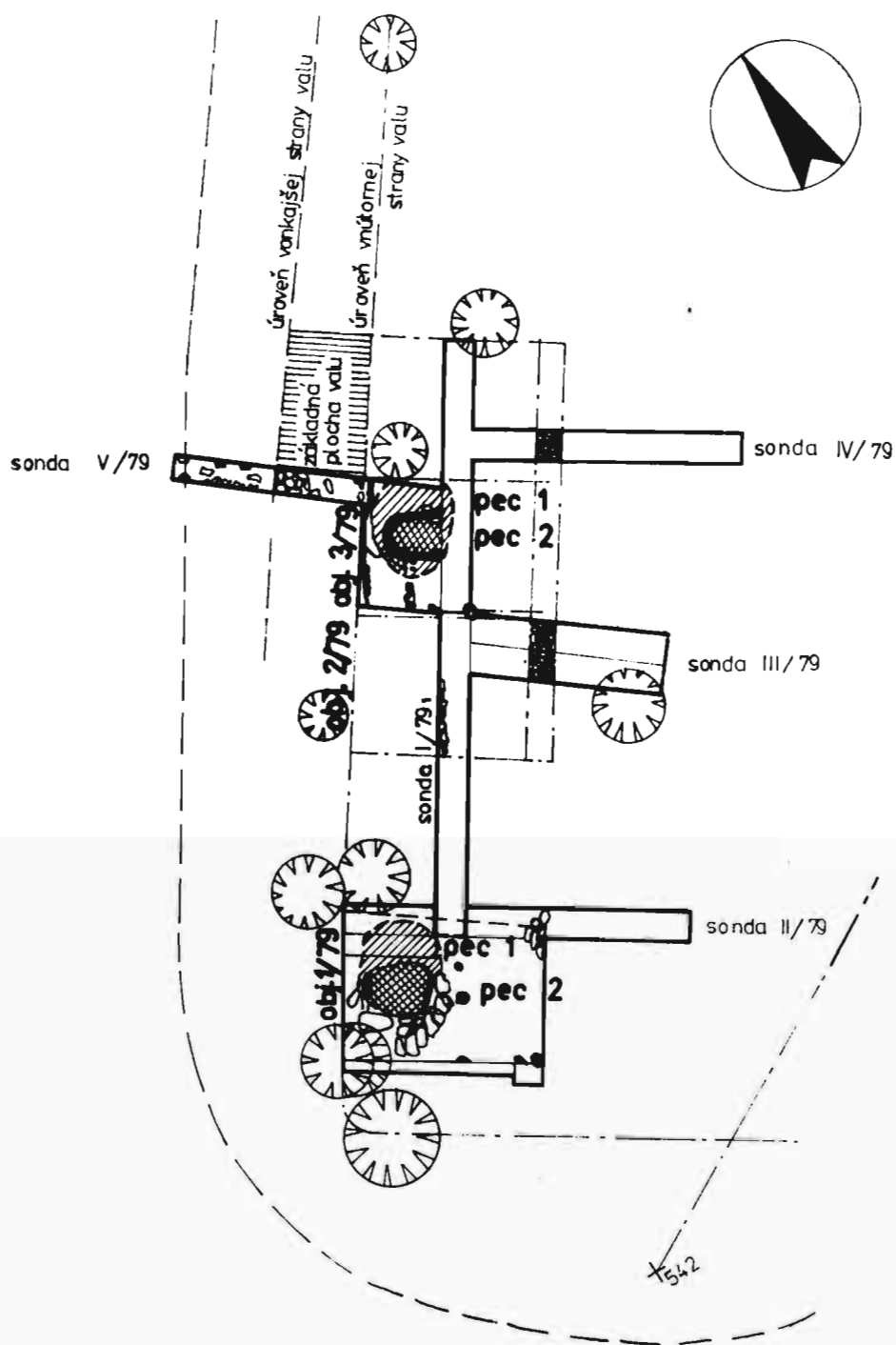
Túto dávnejšie známu lokalitu sledujeme od roku 1974. Podľa dostupných informácií a pôvodnej konfigurácie terénu môžeme predpokladať, že sídlisko siaha vo východnom smere až nad sútok Hornádu s Kamenným potokom. Ťažbou boli zničené najmenej dve tretiny.

Lokalitu môžeme charakterizovať ako výšinné opevnené sídlisko, chránené z JV i JZ strmými skalnými stenami a od sedla nazývaného Vlčí dol mohutným valom. Val sleduje terénny zlom a od najvyššieho bodu sídliska /535 m n. m/ prebieha v SSV smere v dĺžke 120 m. Potom mení smer na SV a vo vzdialenosti okolo 35-40 m sa pripína na okraj skalnej steny nad riekou Hornádom. Lokalita je na svahu s pomerne veľkým sklonom. V dĺžke 125 m je výškový rozdiel 40 m.

Záchranný výskum priniesol tieto poznatky:

Sondami I-VIII/79 sa zistilo, že objekty sú rozložené podľa určitej urbanistickej koncepcie, určovanej predovšetkým priebehom valu a terénymi možnosťami vnútri osady. Terén pri vnútornej stene valu bol terasovite upravený. Terasy s priemernou šírkou 5 m sú orientované kolmo na val. Na každej bol samostatný objekt. Dĺžka objektov je určená meter širokým múrikom, zisteným vo vzdialenosti 6 m od valu. Predpokladáme, že vonkajší rozmer jednotlivých objektov pristavaných k vnútornej stene valu bol 5 x 7 m. /Obr. 15./ Spevnenie podláh objektov sa nezistilo. Zachytili sa kolové jamy a zvyšky zuhoľnatých stĺpov z konštrukcie stien chát. Preskúmali sa aj hlinené pece v objektoch 1 a 3/79. Podľa zistenia sondou I/79 boli v každom objekte pri vale takéto pece. Podložie na úrovni stien objektov je na viacerých miestach prepálené.

Sondou I/79 sme zachytili v úrovni podláh, ale aj v humusovitej vrstve nad nimi, pomerne veľké množstvo črepov. Koncentrácia nálezov bola už v prvých metroch sondy, preto sme ju rozšírili tak, že sme sledovali úroveň a rozlohu podlahy objektu 1/79. Aj tu, vo vzdialenosti 6-7 m od valu, sa zachytil zvyšok múrika a na jeho úrovni zárez do podlažia, ktorý ohraničuje objekt v JV smere. Preskúmala sa podlaha rozmerov 550 x 700 cm. Našli sa v nej zvyšky zuhoľnatých stĺpov. V SZ časti objektu sa zachytili zostatky hlinených klenbových pecí. Pec 1 patrí

Obr. 15. Vítkovce /Tureň/. Časť preskúmanej plochy s objektmi 1, 2 a 3/79

k staršiemu horizontu. Zachovala sa z nej časť rovno vyhladenej podlahy, uložená na štrkovitej vrstve. Pod podlahou sa v planírke našli črepy. Pec 2 je v superpozícii s pecou 1. Pec mala v pôdoryse podkovovitý tvar s rozmermi 130 x 60 cm. Medzi zvyškom plášťa a kamenným múrikom /obr. 16/ sa okrem keramického materiálu našlo aj bronzové šidlo. Pec bola 30-40 cm od vnútornej steny valu. Táto vzdialenosť však môže reprezentovať hrúbku zrubovej steny valu.

Pec podobnej konštrukcie bude aj v objekte 2/79, ktorý sa nemohol preskúmať celý. Ploché pieskovcové kamene s náznakmi po prepálení a uložení do múrika, zachytené sondou I/79, to nasvedčujú.

Obr. 16. Vítkovce /Tureň/. Kamenný múrik pri peci v objekte 2/79

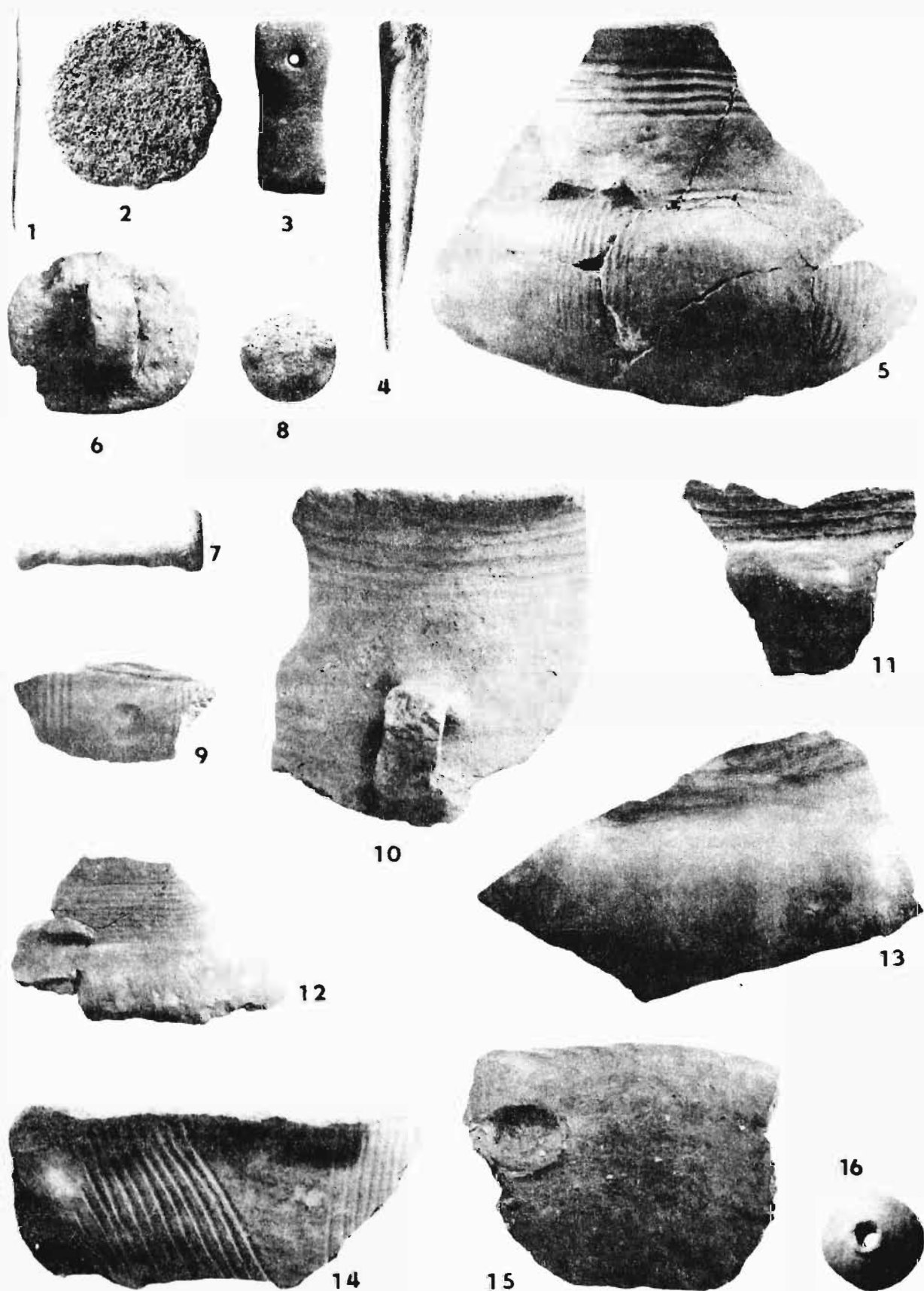
Obr. 17. Vítkovce. /Tureň/. Plášť a podlaha pece 2 v objekte 3/79

Plošný výskum podlahy objektu 3/79 priniesol pozoruhodné poznatky. Aj v tomto objekte sa zistili dve pece. Zo staršej sa zachytila len časť podlahy a rozhodené kusy plášťa. Jej rozmery a orientácia sa nedali presne vymedziť, avšak podľa zachovanej podlahy môžeme predpokladať, že bola rozmernejšia než pec 2, z ktorej je celý pôdorys a časť steny do výšky 15 cm. Dno pece tvorila vypálená hlina v hrúbke 5-10 cm. Na niektorých miestach sa zistili pod podlahou naplocho uložené črepy. Plášť mal podkovoovitý tvar /obr. 17/. Pec bola dlhšou osou orientovaná kolmo na vnútornú stenu valu, otvor bol na JV. Vnútorná dĺžka pece je 100 cm a šírka 50 cm.

Sonda III/79 zachytila podlahu spomínaného objektu 2/79 a jeho JV okraj, ukončený kamenným múrikom, širokým 100 cm, v ktorého okolí bolo aj väčšie množstvo mazanice. Za múrikom sa už archeologický materiál takmer nenachádzal. Sonda bola rozšírená JZ smerom o ďalší meter.

Sondou IV/79 sa zachytila časť ďalšieho objektu a múrik v rovnakej úrovni ako v sonde III/79.

Sonda V/79 prerezala val a zistila niektoré jeho konštrukčné prvky. Šírku základu valu, postaveného nad okrajom svahu, udáva z vnútornej strany okraj objektu 3/79 a z vonkajšej úroveň osadenia kolu v podloží i koncentrácia kameňov z múrika na vonkajšej strane valu. Šírka je 300 cm. V navrstvení telesa valu

Obr. 18. Vítkovce /Tureň/. Výber nálezov. 1-3 - objekt 1/79; 4, 5 - objekt 3/79; 6-10 - objekt 4/79; 11-15 - sonda I/79; 16 - sonda IV/79

sa dajú sledovať zuhoľnatené brvná z roštovo-komorovej konštrukcie. Výška sa týmto rezom nedala zistiť pre predpokladaný veľký zosuv materiálu, ktorý je na svahu pod valom. Konfigurácia terénu pod valom naznačuje existenciu ešte jedného pásma opevnenia na svahu kopca. Nie je vylúčené, že priehlbne na úpätí svahu pod valom, pri lúke Vlčí dol, sú zvyškom priekopy fortifikačného systému osady.

Podľa prepáleného stavebného materiálu vo vale, v miestach, kde bola drevená konštrukcia, môžeme predpokladať, že opevnenie zaniklo pri veľkoplošnom požiari sídliska.

Sondou VI/79 sa zachytila časť podlahy objektu 4/79, preto sme preskúmali celú terasu. Podľa niektorých zistení usudzujeme, že objekt mal drevenú rámovú alebo zrubovú konštrukciu. V miestach stien je intenzívne prepálené podlažie a nachádzalo sa tam aj najviac mazanice s odtlačkami po košatinovom výplete stien. Rozmery takto zachyteného objektu sú 8 x 6-7 m. V JV časti bolo ohnisko.

Sonda VII/79 zistila ďalší objekt na umelo vytvorenej teraske.

Aj sondou VIII/79 sa zachytila podlaha objektu, čím sa potvrdila pomerne veľká hustota objektov na celej ploche chránenej valom.

Výskumom sa získal početný archeologický materiál, v ktorom prevažujú črepy; okrem toho sa našlo väčšie množstvo mazanice, uhlíkov, niekoľko tkáčskych závaží, hlinených valčekov, kamenných i hlinených terčikov, praslenov, pokrývok, kamenných brúsikov a klinov rôznych tvarov, ale aj opracovaných a neopracovaných kostí. Medzi opracovanými kosťami sú šidlá a dlátko /obr. 18: 1, 4/. Z objektu 1/79 pochádza hlinený dvojkónický praslen okrovej farby /obr. 18: 16/, kamen-

Obr. 19. Vítkovce /Tureň/. Plochý hlinený prívesok z objektu 4/79

ný terčík /obr. 18: 2/ a kamenný brúsik s dierkou /obr. 18: 3/. Z objektu 3/79 je hlinená pokrývka /obr. 18: 6/. V sonde IV/79 bol ďalší dvojkónický praslen tmavosivej farby. Tkáčske závažia sa našli vo všetkých objektoch, ale najviac /5/ v objekte 4/79, v ktorom boli aj pokrývky hnedej farby so zachovaným uškom, hlinené valčeky /cievky? - obr. 18: 7/, hlinený terčík /obr. 18: 8/ a plochý hlinený prívesok /obr. 19/.

Medzi nálezmi sa sporadicky vyskytuje inventár kultúry s kanelovanou keramikou, a to hlavne v sonde I/79. Avšak aj v tejto sonde prevláda materiál, ktorý môžeme zaradiť k lužickej kultúre, na tejto lokalite výrazne ovplyvnenej gávskou kultúrou. Najpočetnejšie črepy sú z hrubostenných hrncovitých nádob. V materiáli takmer všetkých druhov nádob je evidentné väčšie množstvo drobných vápencových kamienkov. Črepy sú čierne, sivé, ale aj tehlovočervené a okrove, s povrchom upraveným hladením, leštením a tuhovaním. Na hrubostenných črepoch sú jazykovité a kužeľovité výčnelky. Zastúpené sú i črepy z amforovitých nádob, mís, zo šálok a z hrnčiekov, z kónickej misy so zrezaným ústím, zdobeným presekávaním, ale aj s ústím vtiahnutým dovnútra a zdobeným žliabkovaním /obr. 18: 15/. V rôznych obmenách sa nachádzajú črepy zdobené šikmo presekávanou lištou. Črepy z menších hrncovitých nádob s mierne vytiahnutým ústím a plytkými čiarami pod

okrajom sa vyskytli len sporadicky. Pomerne viac sa našlo zdobených črepov z hrdla amforovitých nádob alebo z rozhrania hrdla a tela. Pozoruhodné sú črepy s vypuklinami pod hrdlom /obr. 18: 11/ alebo s plytkými kanelúrami na tele /obr. 18: 13/. Častou výzdobou na telách amfor sú zväzky šikmých čiar, lemujúcich kužeľovitý výčnelok pod hrdlom /obr. 18: 14/. Gávske vplyvy sú najvýraznejšie na amforách typu Somotor /obr. 18: 5/. Na rozhraní hrdla a tela majú nádoby rohovitý výčnelky. Tvarovú rozmanitosť amforovitých nádob reprezentuje i ukážka na obr. 18: 10.

Menej sa našlo črepov z menších súdkovitých nádob, ktoré majú pod okrajom násikové uško a sú bez výzdoby alebo sú s uškami a s protiľahlými plochými výčnelkami. Z hrncovitých nádob menších rozmerov je aj niekoľko črepov s výčnelkom na konci pretlačeným.

Výskumom sa získali aj črepy tenkostenných šálok z jemne plaveného materiálu čiernej, hnedej a okrovej farby, s rôznou výzdobou /obr. 18: 9, 12/.

Medzi ojedinelé nálezy patrí aj črep z hnedej kónickej misy z piesčitej hlíny, ktorý má náznakovite lomené hrdlo výrazne oddelené od tela. Ústie je lalokovite vytiahnuté a na laloku je z vnútornej strany rebro.

Uvedený výber reprezentuje bohatú škálu keramického materiálu, ktorý môžeme podľa analógií začleniť do mladšej a neskorej doby bronzovej.

V polohe Zlopy sme urobili prieskum, pretože stredoveké listiny sem lokalizujú zaniknutú osadu rovnakého názvu a navyše tradícia hovorí, že pred tatárskym vpádom tu bol drevený hrad /Fekete Nagy 1934, s. 120-121/.

Obhliadkou medzi kótami 518,2 a 550,2 sme zistili terasovitú úpravu, ktorá môže predstavovať zemné valy, obopínajúce vyvýšeninu nazývanú aj Vítkovská hura. Na najvyššej terase sme našli veľký kus železoviny.

V polohe Rovnice nás k prieskumu viedla snaha preveriť celé okolie skúmaného opevneného sídliska Tureň. Sondou 100 x 100 cm sme zistili, že pod humusovitou vrstvou lesnej pôdy, hrubou 10-20 cm, je 10-25 cm sídlisková vrstva. Našli sme v nej drobné kúsky mazanice a črepy z mladšej doby bronzovej.

Západne od lokality Tureň, v polohe Nad Vlčím dolom, sa v hustom lesnom poraste črtajú zoskupenia menších mohylovitých útvarov. Vzhľadom na blízkosť opevnenej osady sme predpokladali, že to môžu byť buď objekty na spracovanie bronz, alebo hroby. V narušenej časti jednej mohylky sme našli kus odtaveného bronz.

V y d r n í k /okr. Poprad/

Od roku 1968 sledujeme archeologickú lokalitu v polohe Pod hradom. Vtedy sa výkopom ryhy na plynovod narušili slovanské zemnice, ktoré sme čiastočne preskúmali.

Povrchovým zberom na ploche vymedzenej severným oplotením dvora Piloimpregny Hrabušice, kótami 570,0 a 567,6 a potokom Brusník /Wenigbach/ sme získali mazanicu, železnú rudu, železnú trosku a črepy keramiky hlavne z 9. a 10. storočia.

Ž e h r a /okr. Spišská Nová Ves/

V polohe Nad záhrady sa nad pravým brehom potoka Žehra črtala výrazným tmavosivým sfarbením sídlisková plocha okolo 5000 m². Prieskumom sa z nej získali štyri úštepy z rohovca, mazanica, železovina, črepy z mladšej i staršej doby bronzovej a 15 slovanských črepov z 9. a 10. storočia.

V polohe Koniarňa sa urobil prieskum na tmavo sfarbenej ornici, kde sa nachádza väčšie množstvo železoviny. Zberom sa získali vzorky - kusy železoviny

a črepy z mladšej doby bronzovej a z obdobia púchovskej skupiny. Nálezisko je medzi západným okrajom obce Žehra a parkom kaštieľa v Hodkovciach. Pretože staršie zbery púchovského materiálu, uložené v Spišskom múzeu v Levoči, sa uvádzajú z doliny za zámkom v Hodkovciach /Novotný - Novotná 1971, s. 15 a 28/, je potrebné overiť, či nejde o to isté nálezisko.

V rámci prípravy výstavby účelových budov nového kameňolomu v polohe Za Dreveníkom požiadal investor stavby Slovenský priemysel kameňa v Leviciach o archeologický výskum na ohrozenej ploche. Hĺbením hydrogeologických sond bola už na lokalite porušená sídlisková vrstva.

Stavenisko s rozlohou asi 20 000 m² je západne od obce Žehra, pod južným úpäťm vrchu Dreveník /609,3/, medzi starým travertínovým lomom a štátnou cestou Spišské Podhradie - Spišské Vlachy.

Záchranný výskum sa realizoval v mesiaci auguste. Desiatimi sondami /d. 3-5 m, š. 1 m/ v miestach, kde budú postavené murované objekty, sa zistila naplavená vrstva zeminy, hrubá 120-160 cm. V nej sa sporadicky nachádzal materiál pravdepodobne splavený z Dreveníka. Až vo vrstve od 140 do 185 cm sa sondami III, V, VII a IX/79 zachytili časti objektov s kamennou konštrukciou. V ich náplni sa našli úštepy z rohovca a rádiolaritu, zvieracie kosti, uhľíky a črepy kultúry s kanelovanou keramikou.

Sporadickosť nálezov, malá hustota objektov a navyše veľká hĺbka, v ktorej sa objekty nachádzajú, zapríčinili, že výskum sa obmedzil iba na sledovanie stavebných výkopov.

V južnej časti Dreveníka je Puklinová jaskyňa, v ktorej bol už v minulosti urobený čiastkový archeologický výskum /Bárta 1958, s. 465-476/. Novšie nálezy i ohrozenie jaskyne ťažbou travertínu si vyžadujú ďalší výskum. Pri obhliadke jaskyne sme zistili narušenie sídliskovej vrstvy na viacerých miestach. Najväčšie zásahy boli v Ohniskovej sieni, kde sme okrem črepov kultúry s kanelovanou keramikou získali aj väčšie množstvo zvieracích kostí.

Okrem uvedených záchranných výskumov, prieskumov a zberov realizovala Výskumná expedícia Spiš v roku 1979 ešte viacero prieskumov miest zasiahnutých stavebnou činnosťou alebo výstavbou diaľkového vodovodu medzi Spišskou Novou Vsou a Spišským Bystrým v okrese Poprad. Výsledky však neboli jednoznačne pozitívne, preto ich neuvádzame.

GRABUNGEN UND BEGEHUNGEN DER GRABUNGSEXPEDITION SPIŠ IM J. 1979. Der Schwerpunkt der Forschungstätigkeit der Expedition lag in der Durchführung von Notgrabungen in Smižany-Hradisko I, Chrást nad Hornádom-Pfarrkirche, Vítkovice, Tureň und Žehra-Za Dreveníkom /alle Bez. Spišská Nová Ves/. Ausserdem wurde eine Begehung des Zipser Gebiets verwirklicht.

D r a v c e /Bez. Spišská Nová Ves/. In der Flur Pod Skalicou gewann man Keramikscherben aus jüngerer Bronzezeit und aus dem 8.-10. Jh.

H r a b u š i c e /Bez. Spišská Nová Ves/. In der Flur Za Bartoša wurde Besiedlung aus dem 8.-9. Jh., in der Flur Košariská Objekte und Funde der Kultur mit kannelierter Keramik aus jüngerer Bronzezeit und älterer römischer Zeit festgestellt.

C h r a s t n a d H o r n á d o m /Bez. Spišská Nová Ves/. Bei der Entwässerung der Pfarrkirche /Abb. 1/ wurde eine Untersuchung durchgeführt, um die Datierung der Pfarrkirche zu präzisieren. Der älteste Teil der Kirche hat

quadratisches Schiff und vier Apsiden /Pirhalla 1899, S. 39; Vajdovský 1905, S. 9; Špirko 1936, S. 10-11; Mencl 1937, S. 353; Struhár 1971, S. 244, 261; Chalupecký 1967, S. 74-75; Šašky 1974, S. 135; Avenarius 1974, S. 27 und 28/.

Durch Schnitte I-VII /Abb. 2/ wurden 46 Gräber untersucht und die Fundamente aller Bauphasen der Kirche freigelegt /Abb. 3, 4/. Man stellte fest, dass der älteste Kirchenteil aus dem 13. Jh. und weitere bauliche Gestaltungen aus dem 13. und 18. Jh. stammen /Abb. 5/. Es wurden weitere Spaltfenster des ursprünglichen Baues entdeckt und das Portal in der Südapsis freigelegt /Abb. 6/.

In der Flur Kropaje fand sich ein Ofen zum Rosten des Eisenerzes.

L e g n a v a /Bez. Stará Ľubovňa/. Es wurde eine Begehung der Flur, mit der sich die Tradition des untergegangenen mittelalterlichen Klosters verbindet, durchgeführt.

L e t a n o v c e /Bez. Spišská Nová Ves/. In der Flur Za humnami gewann man Scherben aus jüngerer Bronzezeit.

L e v o č a /Bez. Spišská Nová Ves/. In der Flur Vinica wurden tönerner Kuppelöfen aus jüngerer Bronzezeit festgestellt. Auf der Fundstelle cesta Slobody wurden Gräber aus älterer Bronzezeit /Abb. 7/, ein mittelalterlicher Graben /Suchý 1974, S. 92/ und der Graben unter der Schiessscharte vor der Košicer Pforte /Suchý 1974, S. 97/ untersucht.

In der Flur Pri podkove gewann man Scherben der Kultur mit älterer Linear-keramik sowie slawische Scherben aus dem 9.-10. Jh. und in der Strasse Hviezdoslavova ulica lieferte ein gestörtes Objekt Keramik aus dem 13. Jh.

S m i ž a n y /Bez. Spišská Nová Ves/. In der Flur Hradisko I wurden Gräber des Košťany-Otomani-Horizontes /BA₁-BA₂/ sowie ein Urnengrab /Abb. 8/ des Otomani-Pilinyer Horizontes /BB₁/ untersucht /Javorský 1980b, S. 131/.

In der Flur Záhradky rettete man aus gestörten Objekten Scherben aus jüngerer Bronzezeit, in der Flur Smižianska Maša wiederum Scherben und anderes Material aus jüngerer Bronze- und jüngerer römischer Zeit, auf der Fundstelle Štrkovisko IV wurden bei einer Rettungsaktion Tierknochen und Scherben der Kultur mit jüngerer Linear-keramik, der Želiezovce-Gruppe und Bükker Kultur gewonnen.

S p i š s k á N o v á V e s. In der Strasse ulica Ing. Kožucha fand man Scherben aus jüngerer Bronzezeit, in der Strasse ulica Februárového víťazstva gewann man Scherben der Kultur mit Linear-keramik, in der Flur Smižianska roveň Keramikmaterial der Bükker Kultur, auf der Baustelle der Wohnsiedlung Východ, Strasse riadok Kl. Gottwalda Funde aus dem 13. Jh., in der Flur Kapustnice I Scherben aus dem Neolithikum und aus der Bronzezeit sowie slawische aus dem 8.-9. Jh. In der Strasse ulica Sovietskej armády wurde ein mittelalterlicher Graben, im Hof des Heimatkundlichen Museums Fundamentreste einer älteren Architektur und Keramik aus dem 13.-18. Jh., in der Flur Pod Kudlovcom Keramik aus dem 5.-6. Jh.

S p i š s k é B y s t r é /Bez. Poprad/. In der Flur Pusta Ugovské wurden Reste eines untergegangenen Klosters festgestellt.

S p i š s k é P o d h r a d i e /Bez. Spišská Nová Ves/. In der Flur Dlhé erfasste man eine Siedlung aus älterer Bronzezeit und aus dem 9. Jh., in der Eishöhle fanden sich Scherben der Kultur mit kannellierter Keramik und aus dem 15. Jh., in der Flur Kobuliany wurden bei der Untersuchung der Lage einer mittelalterlichen Dorfwüstung /Vencko 1941, S. 326, 327/ Scherben aus jüngerer Bronzezeit und aus dem Mittelalter entdeckt.

S p i š s k é T o m á š o v c e /Bez. Spišská Nová Ves/. Bei einer Fundlese gewann man Material aus dem 9.-15. Jh. Auf der Fundstelle Pod Hradiskom wurde der Teil einer Siedlung und Befestigung /Abb. 9-11/ untersucht.

S p i š s k é V l a c h y /Bez. Spišská Nová Ves/. Am Südostrand der Stadt fanden sich Keramikscherben aus dem Neolithikum und der jüngeren Bronzezeit.

S p i š s k ý Š t i a v n i k /Bez. Poprad/. Aus dem Schlossgarten wurden gestörte architektonische Glieder einer Klosterkirche gerettet /Abb. 12-14/.

S p i š s k ý Š t v r t o k /Bez. Spišská Nová Ves/. In der Flur Pod kostolom fand sich Material aus dem 9.-10. Jh., in der Flur Nad širokými lúkami bronzzeitliches, in der Flur Nižné Garhalovské jüngrömerzeitliches Material sowie Funde aus dem 9. Jh., auf der Fundstelle Ovsisko Scherben aus dem 9. Jh., in der Flur Skladziky eine Hornsteinspitze und in der Flur Pod gelendrami Keramikscherben aus jüngerer römischer Zeit.

S t a r i n a /Bez. Stará Ľubovňa/. Man begläubigte hier die Angaben über eine Kirchenwüstung und einen aufgelassenen Friedhof.

Ú d o l /Bez. Stará Ľubovňa/. Man begläubigte hier gleichfalls die Angaben über ein neuzeitliches Skelettgrab.

V i k a r t o v c e /Bez. Poprad/. In der Flur Nad cigánmi wurden bei einer Geländebegehung jungbronzezeitliche Scherben aufgelesen.

V í t k o v c e /Bez. Spišská Nová Ves/. Die Erweiterung des Steinbruchs bei der Fundstelle verursachte in der Flur Tureň die Durchführung einer Notgrabung. Durch die Schnitte I-VIII/79 wurden die Siedlungsverhältnisse in der wallbefestigten Ansiedlung sowie die Hauptangaben über die Wallkonstruktion und den Siedlungsurbanismus festgestellt. Man gewann zahlreiches Material, das zusammen mit dem älteren, vorwiegend im Zipser Museum zu Levoča ausgestellten Material /Novotný - Novotná 1971, S. 15-28/ die Grundlage für die zeitliche und kulturelle Einordnung dieser Fundstelle bildet.

Die Siedlung befindet sich auf dem Vorsprung eines Felsens über dem Zusammenfluss der Flüsse Hornád und Kamenný potok. An der Innenseite des Walls wurden Objekte festgestellt, die auf einer in Terrassen zugerichteten Kalkunterlage gebaut waren /Abb. 15/. Die Objekte 1 und 3/79 lieferten Reste von tönernen Kuppelöfen /Abb. 16, 17/.

Das überwiegend keramische Material gehört zur Lausitzer Kultur, die auf dieser Fundstelle unter starkem Einfluss der Gáva-Kultur stand. Ausser Keramik gewann man Webgewichte, Tonwirtel, Tonscheiben, kleine Walzen, Knochen- und Bronzefrieme, Tierknochen, Schleifsteine, einen flachen tönernen Anhänger u. a. /Abb. 18, 19/. Anhand der Funde ist die Besiedlung in die jüngere und späte Bronzezeit datiert worden.

In der Flur Zlopy, wo sich den schriftlichen Nachrichten zufolge /Fekete Nagy 1934, S. 120, 121/ eine mittelalterliche Dorfwüstung befand, wurde terrassenartige Zurichtung des Terrains festgestellt und ein grösseres Roh Eisenstück gefunden.

In der Flur Rovnice wurde durch Schnitte jüngronzezeitliche Besiedlung erfasst, in der Flur Nad Vlčím dolom gewann man aus einem gestörten hügelartigen Objekt ein Bronzestück.

V y d r n í k /Bez. Poprad/. In der Flur Pod hradom wurden Scherben aus dem 9. und 10. Jh. gefunden.

Z e h r a /Bez. Spišská Nová Ves/. In der Flur Nad záhrady gewann man Hornsteinabsplisse, sowie Scherben aus der Bronzezeit und dem 9.-10. Jh. In der Flur Koniarňa fanden sich bronzezeitliche und altrömerzeitliche Roheisenstücke. Es ist nicht ausgeschlossen, dass auch die im Zipser Museum zu Levoča deponierten Funde von dieser Fundstelle stammen /Novotný - Novotná 1971, S. 15 und 28/. Bei einer Notgrabung wurde in der Flur Za Dreveníkom auf der Baustelle der geplanten Gebäude des Steinbruchs äneolithische Besiedlung erfasst. Bei der Besichtigung der teilweise schon untersuchten /Bárta 1958, S. 465-476/, doch ständig gestörten Höhle Puklinová jaskyňa wurden aus einer gestörten Siedlungsschicht Tierknochen und Scherben der Kultur mit kannelierter Keramik gewonnen.

РАСКОПКИ И РАЗВЕДКИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ЭКСПЕДИЦИИ СПИШ В 1979 Г. Экспедиция сосредоточила свою исследовательскую деятельность на охранные раскопки в городище в с. Смижани, в приходской церкви в с. Храсть-над-Горнадом, в сс. Витковце, Турень, Жегра-За древеником /села района Спишска-Нова Вес/. Помимо этого осуществились разведки района Спиша.

Д р а в ц е /район Спишска-Нова-Вес/. В урочище "Под Скалицоу" были обнаружены осколки керамики позднего периода бронзы и VIII-X вв.

Г р а б у ш и ц е /район Спишска-Нова-Вес/. В урочище "За Бартоша" было отмечено поселение VIII-IX вв., в урочище "Кошариска" были обнаружены объекты и находки культуры каннелированной керамики поздней бронзы и раннего римского периода.

Х р а с т ь - н а д - Г о р н а д о м /район Спишска-Нова-Вес/. Во время осушительных работ в приходской церкви /рис. 1/ осуществились разведки, которые должны были уточнить датировку церкви. Самая старшая часть церкви имеет квадратный неф и четыре апсиды /Pirhalla 1899, с. 39; Vajdovský 1905, с. 9; Špirko 1936, с. 10-11; Mencl 1937, с. 353; Struhár 1971, с. 244, 261; Chalupецký 1967, с. 74-75; Sašky 1974, с. 135; Avenarius 1974, с. 27-28/.

Шурфами I-VII /рис. 2/ были исследованы 46 погребений и прослежены основы всех строительных фаз церкви /рис. 3, 4/. Отметилось, что самая старшая часть церкви датируется периодом до XIII в., перестройки сделаны в XIII и XVIII вв. /рис. 5/. Были обнаружены новые щелевые окошка первоначального сооружения и портал в южной апсиде /рис. 6/.

В урочище "Кропае" была исследована печь для обжигания железной руды.

Л е г н а в а /район Стара-Любовня/. Проследилось урочище, с которым связана традиция о гибели средневекового монастыря.

Л е т а н о в ц е /район Стара-Любовня/. В урочище "За гумнами" были обнаружены осколки керамики раннего периода бронзы.

Л е в о ч а /район Спишска-Нова-Вес/. В урочище "Виница" были исследованы сводчатые глиняные печи позднего периода бронзы. На местонахождении "Цеста слободы" были прослежены погребения раннего периода бронзы /рис. 7/, средневековый ров /Suchý 1974, с. 92/ и ров бойницы перед местонахождением "Кошичка брана" /Suchý 1974, с. 97/.

В урочище "При подкове" были обнаружены черепки поздней линейной керамики, а также черепки славянские IX-X вв., на ул. "Гвездослава", в разрушенном объекте, керамика XIII в.

С м и ж а н и /район Спишска-Нова-Вес/. В урочище Градиско I были прослежены погребения коштыанско-отоманского горизонта /BA₁-BA₂/ и урновое погребение /рис. 8/ отоманско-пилинского горизонта /BB₁/ /Javorský 1980b, с. 131/.

В урочище "Заградки" были в разрушенных объектах обнаружены черепки поздней бронзы и позднеимского периода, в урочище "Смижанска Маха" осколки и иной материал поздней бронзы и позднеимского периода, на местонахождении "Штрковиско IV" были во время охранных раскопок обнаружены кости животных и черепки поздней линейной керамики, керамики желтезовской группы и буковогорской культуры.

С п и ш с к а - Н о в а - В е с. На ул. инж. Кожуха были обнаружены черепки поздней бронзы, на ул. "Фебруарового Витязства" черепки поздней линейной керамики, в урочище "Смижанска ровень" керамический материал буковогорской культуры, на строительном участке городского квартала "Выход на рядке К. Поттвальда" находки XIII в., в урочище "Капустнице I" осколки керамики периода неолита, периода бронзы и славянские VII-IX вв. На ул. "Советской армии" был обнаружен средневековый ров, на дворе Краеведческого музея были прослежены остатки фундаментов более древней архитектуры и была обнаружена керамика XIII-XVIII вв., в урочище "Под Кудловцом" керамика V-VI вв.

С п и ш с к е - В и с т р е /район Попрад/. В урочище "Пуста Уговске" были прослежены остатки погибшего средневекового монастыря.

С п и ш с к е - П о д г р а д ь е /район Спишска-Нова-Вес/. В урочище "Длге" было исследовано селище ранней бронзы и IX в., в пещере "Лядова яскиня" были обнаружены черепки культуры каннелированной керамики и керамики XV в. Исследуя урочище погибшего средневекового поселка /Vencko 1941, с. 326, 327/ на местонахождении "Кобуляни" обнаружили черепки поздней бронзы и средневековья.

С п и ш с к е - Т о м а ш о в ц е /район Спишска-Нова-Вес/. Во время сбора был обнаружен материал IX-XV вв. На местонахождении "Под градиском" была исследована часть селища и фортификации /рис. 9-11/.

С п и ш с к е - В л а х и /район Спишска-Нова-Вес/. На юговосточной окраине города были обнаружены осколки керамики периода неолита и поздней бронзы.

С п и ш с к и - Ш т ь я в н и к /район Попрад/. В саду замка были обнаружены поврежденные архитектурные части монастырской церкви /рис. 12-14/.

С п и ш с к и - Ш т в р т о к /район Спишска-Нова-Вес/. В урочище "Под костолом" был обнаружен материал IX-X вв., "Над широкими луками" материал периода бронзы, в урочище "Нижне Гаргаловске" материал позднего римского периода и периода IX в., на местонахождении "Овсиско" черепки IX в., в урочище "Складзики" острие из роговика и "Под гелендрами" осколки керамики раннеимского периода.

С т а р и н а /район Стара-Любовня/. Были проверены данные, касающиеся погибшей церкви и кладбища нового века.

У д о л /район Стара-Любовня/. Были проверены данные, касающиеся погребения с труположением нового века.

В и к а р т о в ц е /район Попрад/. В урочище "Над циганми" были во время разведок обнаружены черепки позднего периода бронзы.

Б и т к о в ц е /район Спишска-Нова-Вес/. Охранные раскопки в урочище "Турень", вызванные расширением добычи в карьере поблизи местонахождения. Шурфами I-VIII/79 были прослежены селищные условия в поселке, укрепленном валом, основные данные, касающиеся конструкции вала и урбанизма селища. Был обнаружен богатый материал, который вместе с раньше обнаруженным материалом, помещенным в Спишском музее в г. Левоча /Novotný - Novotná 1971, с. 15-28/, являются основой для временной и культурной классификации этого местонахождения.

Селище находится на скалистом отроге над местом слияния реки Горнад и потока "Каменный поток". У внутренней стены были обнаружены объекты, построенные на террасированном известняковом лежащем боку /рис. 15/. В объектах 1 и 3/79 были обнаружены остатки глиняных куполообразных печей /рис. 16, 17/.

Материал, в основном керамический, принадлежит луницкой культуре, находившейся на этом местонахождении под выразительным влиянием гавской культуры. Наряду с керамикой были обнаружены и ткацкие грузила, пряслица, глиняные диски, шпигуты, костяные и бронзовые шпилья, кости животных, каменные точила, плоская глиняная привеска и др. /рис. 18, 19/. Поселение на основе находок датируется периодом ранней и поздней бронзы.

В урочище "Злопи", на котором по историческим документам /Fekete-Nagy 1934, с. 120-121/ установлен погибший средневековый поселок, было прослежено террасирование и был обнаружен большой кусок необработанного железа.

В урочище "Ровнице" шурфовкой проследилось поселение периода ранней бронзы, в урочище "Над Влчим долом" был в разрушенном курганообразном объекте обнаружен кусок бронзы.

В и д р н и к /район Попрад/. В урочище "Под градом" были обнаружены черепки IX-X вв.

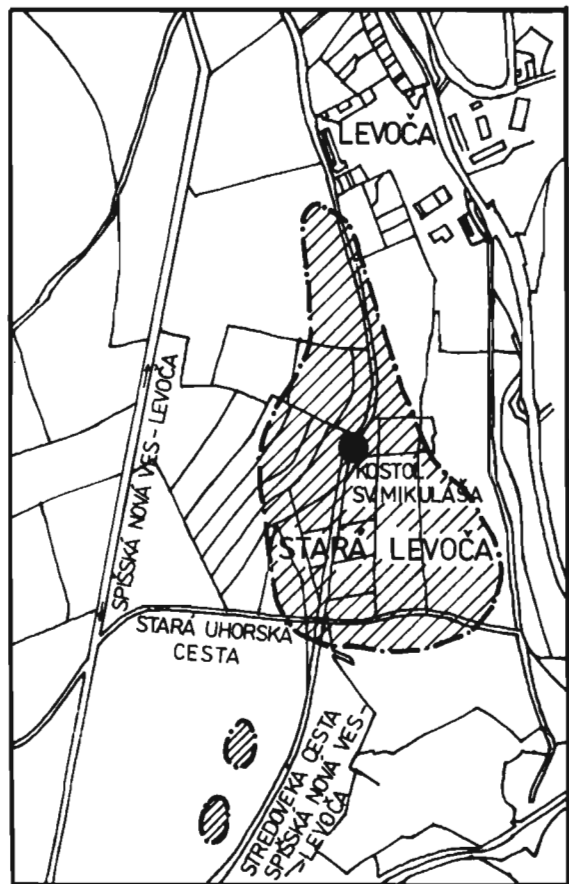
Ж е г р а /район Спишска-Нова-Вес/. В урочище "Над загради" были обнаружены сколы из роговика, черепки периода бронзы и IX-X вв. В урочище "Коньяр-ня" были обнаружены куски необработанного железа, черепки периода бронзы и раннеримского периода. Не исключена возможность, что материал, находящийся в Спишском музее в г. Левоча /Novotný - Novotná 1971, с. 15, 28/ принадлежит к этому местонахождению. Охранные раскопки в урочище "За Древеником", в местах плана постройки зданий карьера было прослежено энеолитическое поселение. При осмотре пещеры "Пуклинова яскиня", частично прослеженной /Bárta 1958, с. 456-457/, но постоянно повреждаемой, были в разрушенном селищном слое обнаружены кости животных и черепки культуры каннелированной керамики.

ZÁCHRANNÝ VÝSKUM ROMÁNSKEHO KOSTOLA PRI LEVOČI

František Javorský

Výstavbou plynovodu medzi mestami Spišská Nová Ves a Levoča sa v roku 1978 narušila časť sídliska v polohe Vojenské cvičisko v katastri Levoče. Lokalita je východne od mesta, na juhovýchodnom okraji kopca Mestský vrch /599,9/. Známa je zo starších prieskumov /Budinský-Krička 1961, s. 350/.

Obhliadka ryhy na plynovodné potrubie ukázala veľkú koncentráciu objektov, ale aj existenciu kostola s cintorínom. Výkop zasiahol 27 objektov. Po dôkladnom prieskume sa určil aj približný rozsah celého sídliska, ktorého kompaktnosť je evidentná v dĺžke nad 500 m v smere J-S a okolo 350 m v smere V-Z. Rozptyl objektov v južnom smere sa zistil do vzdialenosti okolo 500 m od kostola. Sídlisko sa rozkladá na ploche okolo 15-17 000 m² /obr. 1/.

Obr. 1. Levoča. Poloha zaniknutého sídliska Stará Levoča

Šírku 140 cm a len na vrchole zaoblenia apsidy meral 170 cm. V západnej časti lode, kde bol základ v dĺžke 450 cm rozšírený o 50 cm, sa zistili dva základy pod nosné piliere empory /160 x 160 cm/. Šírka nadzákladového múru lode je 100 cm. Víťazný oblúk vystupoval 40 cm do priestoru sanktuária a jeho svetlosť bola 460 cm.

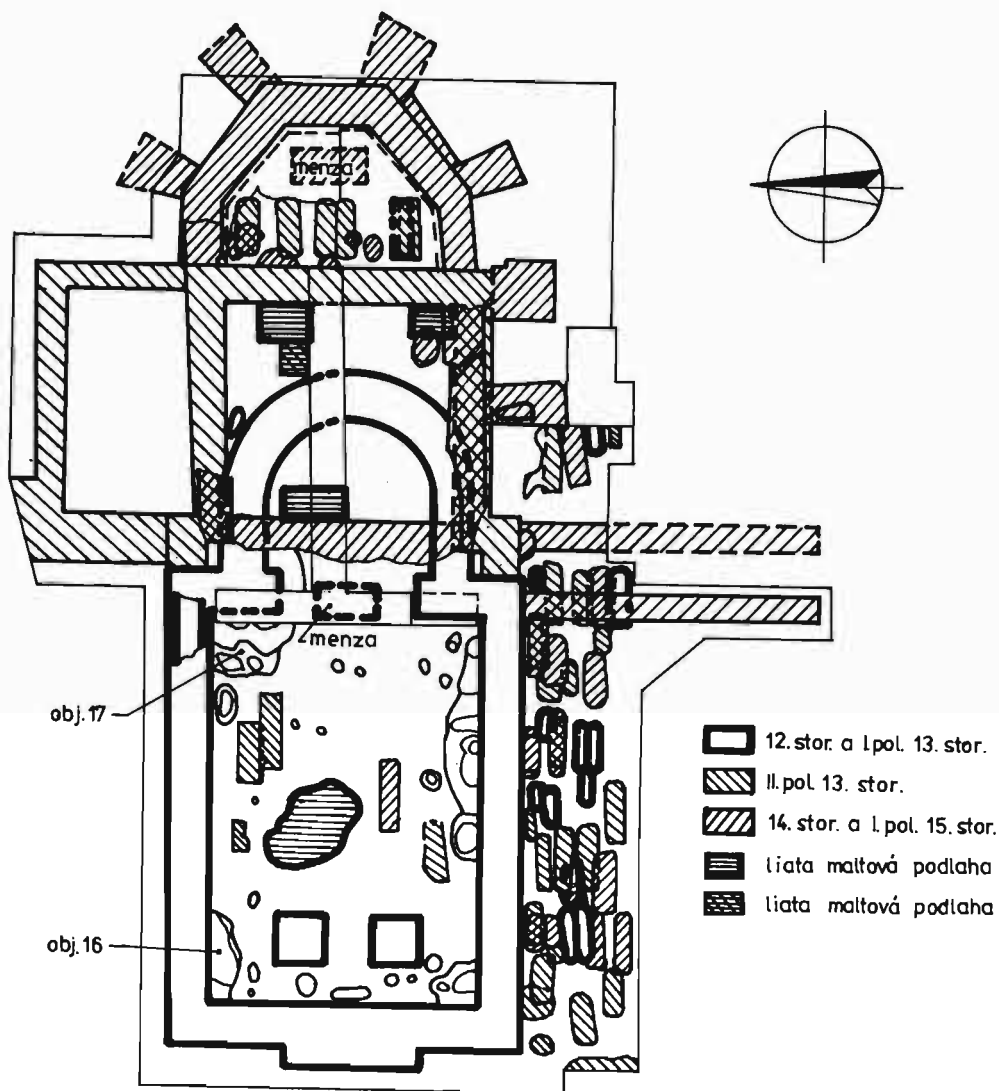
Základ bol vybudovaný v ryhe vyhlúbenej presne na tvar a rozmer celého pôdorysu. V múre boli prevažne lomové pieskovcové kamene rôznej veľkosti, viazané maltou z riečneho piesku, nehaseného vápna a drobných kúskov tehloviny /Ruttkay

Pre ohrozenie lokality sa urobil záchranný výskum, pri ktorom sa preskúmala plocha 600 m². Upriamil sa hlavne na kostol a terén južne od neho. V priebehu troch mesiacov sa odkryl kostol s celkovou dĺžkou 33,4 m a šírkou 12 m /so sakristiou rozmerov 5 x 9 m/ a časť pohrebiska južne od neho. Okrem toho sa preskúmala aj kupolovitá hlinená pec, zemnica zo začiatku 13. storočia a čiastočne aj niekoľko jamových pecí na sprážovanie železnej rudy

Základy kostola sa zachovali takmer v celom pôdoryse a na štyroch miestach bolo aj nadzákladové murivo, takže sme mohli dôkladne sledovať viaceré detaily konštrukcie a rozpoznať jednotlivé stavebné fázy /obr. 2/.

Najstaršou časťou objektu je románsky emporový kostol /kostol I/ s obdĺžnikovou loďou a mierne pretiahnutou polkruhovitou apsidou /obr. 3/. Na preddele lode s apsidou bol víťazný oblúk. Vonkajšia dĺžka tohto kostola je 23,5 m, šírka lode 12 m a šírka apsidy pri lodi 8,3 m. Základový obvodový múr lode mal

1972, s. 136/. Na dne základovej ryhy bola maltová vrstva hrúbky 5 až 10 cm; takáto vrstva bola aj pri stenách. Veľké pieskovcové kamene použité na nárožniach sú čiastočne upravené osekáním. Celý základ predstavuje homogénne murivo

Obr. 2. Levoča. Pôdorys kostola s preskúmanou časťou cintorína

bez mladších zásahov a úprav. Zhodný charakter majú aj základy pod piliere empory. Zistená úroveň spodku základovej ryhy sledovala sklon terénu, na ktorom bol kostol postavený. Severný základ lode porušil dve zemnice /16 a 17/78/ z mladšej doby bronzovej. Úroveň podlahy tohto kostola dokladajú fragmenty liatej maltovej podlahy v sanktuáriu i v lodi. Takouto maltou bol prekrytý do šírky 280 cm aj terén pri vonkajšej stene apsidy.

V úrovni víťazného oblúka sa zachytil v negatívne základ oltárnej menzy. Vnútri kostola, ale aj z vonkajšej strany apsidy, sa našli kolové jamy po lešení a základ schodiska empory. V rozrušenej podlahe bola minca Ondreja II. /1205-1235/.

Poloha vstupného portálu sa nezistila. Nie je však vylúčené, že práve výstupok základu v západnej časti ju môže naznačovať. Rozšírený základ v mieste portálu má veľa románskych kostolov, napr. katedrála v Spišskej Kapitule a kostol v Hamuliakove /Struhár 1977, s. 58; Špirko 1943, s. 12/.

V čase trvania prvej fázy kostola sa v ňom nepochovávalo.

Podľa prepálených zvyškov maltovej podlahy a prepálených kameňov v murive usudzujeme, že zánik kostola I môžeme spojiť s požiarom, pri ktorom bolo pravdepodobne najviac poškodené sanktuárium.

Druhú fázu objektu /kostol II/ reprezentuje charakteristický spišský kostol prechodného románsko-gotického slohu z polovice 13. storočia /Mencl 1968, s. 4; Šašky 1974, s. 136; Špirko 1936, s. 105/. Kostol vznikol tak, že na mieste románskej apsidy bola pristavaná o dva metre loď a sanktuárium štvorcového pôdorysu so sakristiou pri severnej stene. Takto sa pri nezmenenej šírke lode /12 m/ zväčšila dĺžka kostola na 27,3 m. Vnútorné rozmery sanktuária sú 8 x 8 m. Šírka základu prístavby kostola je 120 cm a sakristie 100 cm. /Obr. 2 a 3./

Aj tento základ bol v ryhe vyhlbený do podlažia presne na tvar a šírku prístavby. Ako stavebný materiál sa použil lomový pieskovcový kameň, spájaný maltou z piesku a nehaseného vápna. Malta je aj na dne základovej ryhy a pri jej stenách, ale je menej tvrdá než malta románskej stavby.

V sanktuáriu tohto kostola bola podlaha z liatej malty, hrubá okolo 10 cm, fragmentárne zachovaná na viacerých miestach. Pri vonkajšej stene južného základu lode bola jamová pec na praženie železnej rudy, súčasť ďalšieho objektu na výrobu a spracovanie železa /obr. 4/. Zistenie tohto objektu nás vedie k domnienke, že stavitelia kostola II si výrobu železných klincov, skôb, nástrojov a iných predmetov zabezpečovali výrobou pri stavbe.

V čase existencie tohto kostola sa pochovávalo v lodi i v sanktuáriu.

Podobne ako románsky, aj tento kostol zanikol požiarom. Poškodila sa najmä východná časť objektu. Medzi stavebným materiálom z deštrukcie sa našla strieborná minca Ladislava Kumánskeho /1272-1290/.

Poslednou, najmladšou stavebnou úpravou kostola /kostol III/ sa jeho rozmery ešte zväčšili. Prístavbou sanktuária s polygonálnym uzáverom nadobudol celkovú dĺžku 33,4 m, z čoho sanktuárium malo vnútornú dĺžku 14,5 m a loď 15,5 m /obr. 2 a 5/. Pôdorys tohto kostola naznačuje zmenu jeho funkcie i používateľa, lebo prístavbou dostal tvar kláštorného kostola. K tomuto poznatku nás vedie aj zistenie, že sa nasledovalo zväčšenie priestoru pre veriacich, ako to bolo pri predchádzajúcej úprave, ale zväčšenie sanktuária.

Sanktuárium bolo zaklenuté rebrovou klenbou, čo dokazujú nájdené články rebier, ale aj šesť oporných pilierov na zlomoch polygónu a pri južnej stene sanktuária. Základ tejto prístavby bol postavený na upravenom teréne v širokej ryhe lievikovitého tvaru, a potom obsypaný. Šírka základu je 130 cm a nadzákladového muriva 100 cm. Stavebný materiál bol pieskovcový kameň, ale aj architektonické články z predchádzajúcich stavieb. Kamene boli spájané nekvalitnou mäkkou maltou.

Na predele novej lode a sanktuária sa zachytil hlinou spájaný kamenný múrik a pri južnej stene rozrušený kruhový základ rovnakého charakteru, priemeru 100 cm. Múrik bol pravdepodobne pod základom stupňa vyvýšenej podlahy v sanktuáriu a kruhový základ patrila pod čítací pult. Pri juhovýchodnom okraji lode sa zachytili v dĺžke 10 m základy múrov chodby z kostola k dosiaľ nepreskúmaným objektom. Pri západnom múre chodby sa našla strieborná minca Ondreja III. /1290-1301/.

Obr. 3. Levoča. Románska a včasnogotická časť základov kostola

Obr. 4. Levoča. Jamovitá pec na sprážovanie železnej rudy

Obr. 5. Levoča. Polygonálny uzáver gotického kostola

Obr. 6. Levoča. Hroby pri južnej stene lode kostola

Aj v tomto kostole sa zistila poloha oltárnej menzy. Oltár bol postavený len 100 cm od uzáveru sanktuária. Pred oltárom, pod podlahou pri severnej stene, sa našla rozrušená murovaná skrýša na bohoslužobné predmety. Poloha nájdených fragmentov kružieb gotických okien naznačuje, že v južnej stene sanktuária boli medzi piliermi dve včasnogotické okná.

Veľmi prepálený stavebný materiál potvrdzuje, že aj tento kostol zanikol požiarom. V sutinách bolo veľa menších kúskov omietky s maľovkou, ale aj archeologický materiál. Ojedinele sa našli úštepy a škrabadlá z rohovca a obsidiánu, z horizontu mladšej doby bronzovej je prevažne keramika. Stredoveký inventár tvoria hlavne črepy z nádob z 9. až 15. storočia, väčšie množstvo železných klincov, kliešte, motyka, kosák, kosa, nožíky, podkovy, ostrohy, železné strely do kuše, mazanica, úlomky skla a tehál, železovina a iné.

Súčasne sa skúmala aj časť cintorína v šírke 4 m okolo južnej steny kostola /obr. 6/. Dovedna sa preskúmalo 64 hrobov, z ktorých väčšia časť bola porušená stavebnými úpravami kostola, viacnásobným pochovávaním a bagrovaním ryhy na plynovod.

Okrem jedného hrobu pri základe spomínanej chodby všetky majú orientáciu Z-V. Pozícia jednotlivých hrobov, subpozícia niektorých voči častiam stavby a iným objektom, ale aj polohy kostier a rôzne zvláštnosti umožňujú začleniť niektoré hroby do rámca trvania jednotlivých fáz kostola. Rozpoznali sa štyri základné varianty pochovávania a úpravy hrobov.

Najstaršie hroby, patriace k románskemu kostolu, sú charakterizované tým, že jama mala zaoblené konce a tvar blízky obrysu kostry. Nenachádzajú sa v nich zvyšky truhiel ani stavebný materiál. Kostry sú uložené na chrbte, s rukami vedľa tela.

Další variant pochovávania z tohto obdobia sa líši tým, že hrobová jama má už takmer kolmé steny a je pravouhlá. Kostra, uložená na chrbte, má v niektorých prípadoch pravú ruku v lone. Za hlavou a konča nôh sú postavené ploché pieskovcové kamene, ktoré podopierajú drevenú dosku prekrývajúcu pochovaného. Nad okrajom jám detských hrobov sa zistili jamky po zapichovaní kolíkov s milodarmi.

Niekedy na konci prvej a na začiatku druhej stavebnej fázy nastáva ďalšia zmena v pochovávaní. Hrobové jamy majú kolmé steny a pravouhlé ukončenie. Kostra leží na chrbte, s rukami uloženými do lona alebo až na pás. Pochovaný je už prekrytý dreveným vekom. Zvyšky dosák, poloha klincov a odtlačená spodná hrana veka na dne hrobu to potvrdzujú. V niektorých hroboch z tejto fázy sa našla aj malta z najstaršieho kostola.

Posledný typ pochovávania reprezentujú niektoré hroby patriace ešte k druhej stavebnej fáze kostola a hroby zo 14. a z 15. storočia.

Jamy majú tvar ako predchádzajúce, ale pochovávalo sa už v truhlách. Vo výplni sa nachádzal rôzny úlomkovitý materiál z uvedeného obdobia. Všetky kostry ležali na chrbte, ale niektoré už mali ruky preložené až na hrudníku. Výbava bola veľmi chudobná. Vo výplni jamy 5/78 bol poškodený strieborný štítkový prsteň. V hroboch 3, 31, 35/78 boli železné pracky, ocieľky a kamenné kresadlá, v hrobe 19/78 na pravej ruke bronzový štítkový prsteň a v hrobe 33/78 sa našla v hrudníku pochovaného železná strelka.

Objekty preskúmané v profile ryhy plynovodu ukazujú, že rozsiahle sídlisko je porušené len na juhozápadnom okraji. Poškodené objekty sú prevažne z 13. storočia, takže ich poloha naznačuje, že najrozsiahlejšie osídlenie bolo na lokalite

práve v tomto období. Staršie, veľkomoravské osídlenie sa koncentrovalo v blízkosti potoka a osídlenie v 14. a 15. storočí v okolí kostola.

Zaniknuté sídlisko, kostol, ostatné objekty a hroby už boli predbežne zhodnotené a začlenené do historického rámca /Javorský 1980, s. 124-127/.

Z typologického hľadiska je nesporné, že najstarší kostol na lokalite je z 12. alebo už z konca 11. storočia. Tento románsky kostol má všetky charakteristické znaky dosiaľ stojacich, resp. archeologicky preskúmaných kostolov z tohto obdobia na Slovensku. Chceme upozorniť na určité analógie s kostolmi s pretiahnutou polkruhovou apsidou na Martinskom vrchu v Nitre i Brezovičke /Chropovský 1972, s. 180; Budinský-Krička 1972, s. 197-225; Piffel 1972, s. 227-259; prehľad prameňov k románskym kostolom tohto typu - Krásno, Dražovce, Kolíňany, Čeladice, Párovce atď. - uvádza Súpis pamiatok na Slovensku. 1-3. Bratislava 1967/. Parametrami nemá kostol u nás obdobu. Empora v západnej časti lode rozmerného pôdorysu potvrdzuje splnutie prvkov farského a zemepanského kostola. Mohutné základy pod piliere empory pravdepodobne slúžili aj na nesenie veže, a teda výstupok v základe západnej časti lode nenaznačuje len polohu portálu, ale aj základ pod vežu vyrastajúcu z fasády /Mencl 1956, s. 75/. Keď zoberieme do úvahy polohu základu oltárnej menzy, existenciu víťazného oblúka a kvalitu základového muriva s maltou staršej, ešte predrománskej skladby, môžeme konštatovať, že objekt štýlom i technológiou zapadá do 12. storočia, vrcholného románskeho obdobia /Kovačovičová-Puškárová 1965, s. 267-268/.

Aj spôsob pochovávania pri tomto kostole je rovnaký ako na iných pohrebiskách z tohto obdobia /Krupica 1954, s. 364/. Novým prvkom je len prekrývanie mŕtvych drevenými doskami, ktoré môže dokumentovať zvýšenú kultúru pochovávania väčšou ohľaduplnosťou k mŕtvemu; mohlo však mať aj obdobnú funkciu, ako majú náhrobné kamene na iných súvekých cintorínoch /Ruttkay 1972, s. 136; Krupica 1954, s. 361-368/.

Výskum kostola s centrálnym pôdorysom v Spišskej Kapitule /Fiala - Vallašek 1975, s. 13/, kláštora na Pažici pri Spišskom Podhradí a kamennej architektúry spreď tatárskeho vpádu /1241/ na Spišskom hrade /Fiala - Vallašek 1970, s. 40/, existencia niekoľkých sakrálnych objektov s centrálnym pôdorysom na Spiši /rotunda v Bijacovciach, kaplnky v Lomničke, Podolinci a kostol v Chrasti nad Hornádom/ a napokon aj objavenie tohto kostola nás nútia zamyslieť sa nad únosnosťou názorov, že spišské gotické kostoly so štvorcovou apsidou z obdobia okolo polovice 13. storočia reprezentujú najstaršie farské a súčasne zemepanské kostoly v tomto regióne /Mencl 1956, s. 4/. Najpochybnejšie sa to zdá byť pri kostoloch, o ktorých vieme, že mali alebo ešte majú pôvodnú emporu a niektoré románske prvky sa zachovali na oknách, portáloch a inde /kostoly v Batizovciach, Bijacovciach, Hrabušiciach, Danišovciach, Odoríne, Letanovciach, Mlynici, Vrbove, Ľubici, Spišskom Hrhove a Ď. - Šašky 1974, s. 136/. Len výskumy ukážu, ktoré z týchto kostolov dostali štvorcovú apsidu, podobne ako kostol v Levoči, až pri prestavbe v 13. storočí.

Historikmi všeobecne prijímané časové vymedzenie stavby kostolov so štvorcovou apsidou na Spiši krátko pred polovicu 13. stor. a po nej /prehľad v: Mencl 1933, s. 404; Schürer - Wiese 1938, s. 120-178; Špirko 1936, s. 23-124/, ale aj naše zistenia umožňujú spojiť zánik románskeho kostola s tatárskym vpádom r. 1241. Jeho oprava, teda výstavba nového kostola, nasledovala hneď po tomto vpáde. Zaujímavá je skutočnosť, ktorá zdanlivo odporuje doterajším predstavám o podstat-

nom úbytku obyvateľstva Spiša, zapríčinenom tatárskym vpádom /napr. Varsík 1974, s. 27-32/. Zväčšenie pôvodného kostola pri oprave by mohlo svedčiť skôr o opaku. Len zvýšený počet veriacich mohol byť dôvodom zväčšenia lode. Tento predpoklad bude môcť objasniť iba výskum širších sídliskových vzťahov. Prihliadnuť treba i na eventualitu, že pri obnove života sa skoncentrovalo obyvateľstvo zo zničených osád vo väčších sídelných celkoch.

Pre upresnenie datovania sakrálnych i profánnych stavieb z 13. storočia, ale aj nasledujúcich storočí, je iste rozhodujúca aj samotná technika stavania. Prevažná časť bádateľov predpokladá, že väčšia časť spišských dedinských kostolov so štvorcovou apsidou z 13. storočia je dielom cisterciatskej stavebnej huty v Spišskom Štiavniku, teda môžeme jej pripísať aj stavbu kostola II. Charakteristické je predovšetkým zakladanie základov, teda prvok, ktorý sa v podobe ako pri tomto kostole na stavbách zo začiatku 14. storočia už neobjavuje /Šašky 1974, s. 134-136; Špirko 1936, s. 17-18; Vencko 1927, s. 38-41/.

Všetko nasvedčuje, že kostol II sa nepoužíval dlho, napriek tomu, že v prešľuvanej časti cintorína je najviac hrobov práve z tohto obdobia, v ktorom aj osada dosiahla maximálny rast. Práve naopak, niektoré hroby a deštrukcia kostola v súvisi s požiarom naznačujú, že jeho zánik môžeme spájať s druhým tatárskym vpádom na Spiš roku 1285 /Mencl 1968, s. 6/.

Pri južnej stene kostola, ale aj v jeho lodi boli pochovaní vojaci a jeden z vojakov pochovaných v lodi bol bez hlavy. Výskyt týchto hrobov z poslednej štvrtiny 13. storočia len potvrdzuje uvedený predpoklad o čase a príčine zániku kostola.

Už dnes môžeme predpokladať, že tieto udalosti boli natoľko závažné, že zapríčinili aj postupný zánik významného sídliska.

Posledná stavebná fáza /kostol III/ svojou dispozíciou, pristavanou chodbou a architektonickými článkami zapadá na začiatok 14. storočia. Tvar kružieb okien a profilácia stĺpikov v oknách sú nápadne zhodné s najstaršími časťami farského kostola sv. Jakuba a tzv. starého minoritského kostola v Levoči.

Keď vezmeme do úvahy uvedené štýlové zhody, úpravu farského kostola na kláštorň a údaj o príchode rehoľníkov rádu minoritov do Levoče okolo roku 1305, môžeme predpokladať, že minoriti prišli najskôr na túto lokalitu, a nie priamo do Levoče, a že stavebná huta, ktorá v nasledujúcich desaťročiach stavala oba spomínané kostoly v Levoči, začala svoju činnosť práve tu /Suchý 1974, s. 85-89, tam i ďalšia literatúra/. Podľa Kotrbu /1969, s. 309/ dokončila kláštorň kostol pre minoritov v Levoči až v druhej polovici 14. storočia, nie je preto vylúčené, že v tomto období ešte využívali minoriti tento kostol.

Pre spresnenie datovania definitívneho zániku kostola je dôležitý materiál nájdený v okolí ohniska v sanktuáriu. Bronzová minca Žigmunda Luxemburského /1387-1437/, razená v Bratislave v rokoch 1430-1435, jazdecká ostroha, železné strely do kuše, ale aj tzv. šedá česká keramika, zdobená kolieskom, umožňujú predpokladať zánik tohto kostola v prvej polovici 15. storočia. Je otázne, či ho môžeme spájať s niektorou historicky známou vojenskou výpravou proti Levoči v prvej polovici 15. storočia. Len v jednom prípade, kde je zmienka aj o farskom kostole, sa hovorí o vypálení Levoče a ďalších spôsobených škodách. Ide o vpád husitských vojsk z Poľska na Spiš 1. apríla 1431 /Varsík 1965, s. 61; Špirko 1937, s. 14/. Je veľmi pravdepodobné, že mohlo ísť o vypálenie a zničenie Starej Levoče s jej farským kostolom.

Ruiny objektu boli využité na stavbu kartuziánskeho kláštora v Levoči ešte v 15. storočí /Suchý 1974, s. 89/. Z vybavenia interiéru sa zachovala len gotická plastika patróna kostola zo 14. storočia, neskôr vkomponovaná do terajšieho oltára sv. Mikuláša. Oltár sa do farského kostola sv. Jakuba v Levoči dostal až po roku 1712 /Cidlinská 1969, s. 90/.

Zostáva teda dať odpoveď na otázku, ktorý z troch zaniknutých stredovekých kostolov pri Levoči /sv. Jána, sv. Mikuláša a sv. Alžbety/ sme objavili. Nájsť odpoveď na túto otázku znamená rozpoznať funkciu preskúmaného objektu, reprezentujúceho monumentálnu architektúru mestského typu, a zistiť aj patrocínium, čo však nebude možné bez toho, aby sme aspoň čiastočne neskúmali vzťah tejto lokality k mestu Levoči.

Hlavné v staršej historickej literatúre sa zdôrazňuje, že založenie Levoče, najvýznamnejšieho mesta na Spiši, treba pripísať nemeckým kolonistom po tatárskom vpáde. Nadväzuje to na teórie o neosídlení Spiša pred touto kolonizáciou /Suchý 1974, s. 47 n./. Pri objasňovaní problému sa urobilo dosť záslužnej práce už v minulosti, ale definitívnu odpoveď dávajú až archeologické výskumy posledných rokov. Existencia predveľkomoravského hradiska na Čingove, veľkomoravských hradišiek na Čingove a na Dreveníku i niekoľkých desiatok zaniknutých slovanských osád /Budinský-Krička 1961, s. 348-351; Chropovský 1962, s. 216-217; Javorský 1977, s. 138-166; ten istý 1978, s. 103-119/ a v súvisi s ňou prehodnotenie historických údajov o Slovanoch a slovanských obciach na Spiši v 13. storočí /Varsík 1964, s. 65-68/ robia tieto teórie neúnosnými.

Dnešná Levoča je vybudovaná v polohe, kde je dokázané osídlenie v neolite, eneolite, dobe bronzovej, vo veľkomoravskom i v poreľkomoravskom období /Novotný - Novotná 1971 - s. 8-17; Javorský 1980, s. 124-128/. Veľkomoravské osídlenie je doložené aj na lokalite Vojenské cvičisko. V 9. a 10. storočí žili vedľa seba Slovania v oboch polohách, v ktorých život pretrval i po tatárskom vpáde, keď sa tu usadili aj nemeckí kolonisti.

Podľa dostupných písomných a ikonografických prameňov niektorí bádatelia už vyslovili hypotézy, že na pôde dnešnej Levoče bol kostol sv. Ducha s centrálnym pôdorysom so štyrmi apsidami už pred tatárskym vpádom /Avenarius 1974, s. 26-29; Suchý 1974, s. 41/. Nepoznáme údaj, ktorý by čo len naznačoval, že tento objekt plnil funkciu farského kostola. Pretože iný kostol tam nebol, V. Mencl /1938, s. 111/ predpokladá, že opevnené výšinné sídlisko Stará Levoča bolo pôvodnou Levočou z 13. storočia, na ktorú sa vzťahuje prvá písomná zmienka z roku 1249 /Hradszky 1901-1902, s. 25, pozn. 1/. Do tejto polohy V. Mencl lokalizoval aj farský kostol, ktorého existencia je zrejmá z listiny z roku 1274 /Fejér 1829-1844, s. 177/, spomínajúcej levočského farára.

Zaniknutú Starú Levoču lokalizujú do týchto priestorov nielen staré kroniky /Suchý 1974, s. 45-46/, ale aj mladšie pozemkové knihy mesta, v ktorých sa konkrétne hovorí o pozemkoch v blízkosti Veľkej cesty, vedúcej zo Spišského hradu cez Levoču do Spišského Štvrťka /Hazai okmánytár 1865-1891, s. 200/, neskoršie nazývanej Stará uhorská cesta /Suchý 1974, s. 45-46/. V týchto prameňoch sa uvádzajú vedľa spomínanej cesty dva kostoly, a to kostol sv. Jána a sv. Mikuláša /Suchý 1974, s. 46/. Kostol sv. Jána bol pri nemocnici malomocných v polohe Červená chyžka, kde stál až do 18. storočia /Suchý 1974, s. 89-90/. Z toho vyplýva, že farský kostol zaniknutej Starej Levoče mohol mať len patrocínium sv. Mikuláša. Domnievame sa, že preskúmaním sakrálneho objektu na takom rozsiahlom sídlisku sa nám podarilo lokalizovať zaniknutú Starú Levoču a jej farský kostol sv. Mikuláša.

Postupným zaníkaním sídliska už koncom 13. storočia sa vytvorili predpoklady na výrazný hospodársky vzrast stredovekej osady v miestach dnešnej Levoče. Zároveň vznikli aj podmienky na presun funkcie farského kostola z kostola sv. Mikuláša na terajší farský kostol sv. Jakuba. Prestahovaním sa obyvateľstva z neopevnenej osady na novú lokalitu, ktorá sa aj vďaka výhodným terénnym podmienkam začala opevňovať už po tatárskom vpáde roku 1241 /Suchý 1974, s. 92/, a premiestnením fary i sídla grófa spišských Nemcov sa vytvorili predpoklady /Kotrba 1956, s. 131-133/ na veľkorysú výstavbu mesta, farského kostola a mohutnej murovanej fortifikácie /Kovačovičová - Cidlinská 1956, s. 102-115; Suchý 1974, s. 85 n./. Nie je vylúčené, že preloženie sídla grófov spišských Sasov na susednú lokalitu bolo jednou z príčin sporu medzi Levočou a Spišským Štvrtkom v r. 1358, keď sa štvrtockí občania snažili obráť Levoču o privilégium práva skladu a preniesť sídlo grófa z Levoče do Spišského Štvrťka /Domanovszky 1922, s. 20; Suchý 1962, s. 203-204, 206/.

Pri hodnotení zaniknutého románskeho kostola treba napokon zdôrazniť, že stál v exponovanej oblasti obývanej Slovanmi. Potvrdzujú to archeologické nálezy z tejto lokality, ale aj chotárny názor Windische Seifen, uvádzaný v pozemkových knihách mesta. Kostol pôdorysom nadväzuje na veľkomoravské tradície rozpoznané v kostolíkoch z 11. a 12. storočia, ktoré sa koncentrujú hlavne v nitrianskej oblasti, je teda výrazným dokladom veľkomoravskej stavebnej tradície aj na Spiši. Tento objav pokladáme za najvýraznejší prínos výskumu.

L i t e r a t ú r a

- AVENARIUS, A. 1974: Historické predpoklady predrománskej architektúry /rotúnd/ na Slovensku. *Pamiatky a príroda*, 6, s. 26-29.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1961: Slovanské osídlenie severovýchodného Slovenska. *Slovenská archeológia*, 9, s. 347-390.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1972: Príspevok k výskumu stredovekej výšinnej dediny na východnom Slovensku. In: *Východoslovenský pravek*. 2. Košice, s. 197-225.
- CIDLINSKÁ, L. 1969: Oltár sv. Mikuláša vo farskom kostole v Levoči. In: *Monumentorum tutela*. 5. Bratislava, s. 89-117.
- DOMANOVSZKY, S. 1922: *A szepesi városok árúmegallító joga*. Budapest.
- FEJÉR, G. 1829-1844: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. V/2. Budapest.
- FIALA, A. - VALLAŠEK, A. 1970: Začiatky výskumu na Spišskom hrade. *Vlastivedný časopis*, 19, s. 39-40.
- FIALA, A. - VALLAŠEK, A. 1975: Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly do konca stredoveku. *Vlastivedný časopis*, 3, s. 132-136.
- Hazai okmánytár, 1865-1891. Győr, Budapest, VII, s. 200.
- HRADSZKY, J. 1901-1902: *Initia progressus ac presens status Capituli ad s. Martinum de monte Scepusii*. Spišské Podhradie.
- CHROPOVSKÝ, B. 1962: Slovanské osídlenie na Slovensku a jeho problémy. *Historický časopis*, 10, s. 216-237.
- CHROPOVSKÝ, B. 1972: Príspevok k problematike cirkevnej architektúry a počiatkom kresťanstva na Slovensku. In: *Monumentorum tutela*. 8. Bratislava, s. 173-208.
- JAVORSKÝ, F. 1977: Výsledky archeologického prieskumu v okrese Spišská Nová Ves. Výsledky archeologického výskumu v Slovenskom raji. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1976*. Nitra, s. 138-152, 153-166.

- JAVORSKÝ, F. 1978: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš v okrese Spišská Nová Ves. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1977. Nitra, s. 103-119.
- JAVORSKÝ, F. 1980: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1978. Nitra, s. 124-127.
- KOTRBA, V. 1956: Stredoveká Levoča, jej vznik a pôdorys. Pamiatky a múzeá, 5, s. 131-133.
- KOTRBA, V. 1969: Dvouloďný gotické kostely na Spiši. In: Monumentorum tutela. 5. Bratislava, s. 306-331.
- KOVAČOVIČOVÁ, B. - CIDLINSKÁ, A. 1956: Levoča a jej výtvarné pamiatky. Pamiatky a múzeá, 5, s. 102-115.
- KOVAČOVIČOVÁ-PUŠKÁROVÁ, B. 1965: Príspevok k raným dejinám architektúry na Slovensku. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava, s. 259-276.
- KRUPICA, O. 1954: Výskum v Krásne na Slovensku. Archeologické rozhledy, 6, s. 361-368.
- MENCL, V. 1933: Přehled vývoje středověké architektury na Slovensku. In: Bratislava. 7. Bratislava, s. 398-415.
- MENCL, V. 1938: Středověká města na Slovensku. Bratislava.
- MENCL, V. 1956: Románska architektúra na Slovensku vo svetle nových vykopávk. Pamiatky a múzeá, 5, s. 74-81.
- MENCL, V. 1968: Gotická stavebná kultúra na Spiši. Vlastivedný časopis, 17, s. 3-14.
- NOVOTNÝ, B. - NOVOTNÁ, M. 1971: Katalóg archeologickej zbierky Spišského múzea v Levoči. Bratislava.
- PIFFL, A. 1972: Rekonštrukcia románskej sakrálnej stavby v Brezovičke. In: Východoslovenský pravek. 2. Košice, s. 227-259.
- RUTTKAY, A. 1972: Výskum včasnostredovekého opevneného sídla v Ducovom, okr. Trnava. Archeologické rozhledy, 24, s. 130-139, 217-220.
- SCHÜRER, O. - WIESE, E. 1938: Deutsche Kunst in der Zips. Brno.
- STRUHÁR, A. 1977: Geometrická harmónia historickej architektúry na Slovensku. Bratislava.
- SUCHÝ, M. 1962: Stredoveké právo núteného skladu. Historický časopis, 10, s. 198-215.
- SUCHÝ, M. 1974: Dejiny Levoče. 1. Košice.
- ŠAŠKY, L. 1974: Umenie stredovekého Spiša. In: Spišské mestá v stredoveku. Košice, s. 133-168.
- ŠPIRKO, J. 1936: Umelecko-historické pamiatky na Spiši. Spišská Kapitula.
- ŠPIRKO, J. 1937: Husiti, jiskrovci a bratříci v dejinách Spiša /1431-1462/. Levoča.
- ŠPIRKO, J. 1943: Výtvarné pamiatky Spišskej Kapitulý. Turčiansky Svätý Martin.
- VARSÍK, B. 1964: Osídlenie Košickej kotliny. 1. Bratislava.
- VARSÍK, B. 1965: Husitské revolučné hnutie a Slovensko. Bratislava.
- VARSÍK, B. 1974: Boli Tatári roku 1241 na Spiši? In: Spišské mestá v stredoveku. Košice, s. 27-32.
- VENCKO, J. 1927: Dejiny Štiavnického opátstva na Spiši. Ružomberok.
- NOTGRABUNG IN EINER ROMANISCHEN KIRCHE BEI LEVOČA. Im J. 1978 führte das Archäologische Institut der SAW eine Notgrabung auf der Fundstelle Vojenské cvičisko in Levoča, die als mittelalterliche Ansiedlung bekannt ist, durch /Budinský-Krička 1961, S. 350/.

Die Siedlung erstreckt sich auf einer ungefähr 15-17 000 m² grossen Fläche /Abb. 1/. Man untersuchte eine Fläche von 600 m², wobei eine Kirche mit drei Bauphasen, derer Gesamtlänge 33,4 m und Gesamtbreite 12 m betrug /Abb. 2/, freigelegt wurde. Den ältesten Teil bildete eine romanische Emporenkirche mit einer halbkreisförmigen, leicht gestreckten Apsis /Abb. 3/ von 23,5 m Länge und 12 m Breite. Die Fundamente waren 140 cm breit, nur der Teil der maximalen Abrundung der Apsis betrug 170 cm. Die Pfeilerfundamente der Empore massen 160 x 160 cm. Das nördliche Schiffsfundament verbreiterte sich in seiner 450 cm Länge um 50 cm. Die Sandsteinbrocken waren mit Mörtel aus Flusssand, ungelöschtem Kalk und kleinen Ziegelbruchstücken gefügt. Auf der Sohle wie auch bei den Fundamentwänden befand sich eine ungefähr mächtige Mörtelschicht. Mit ähnlichem Mortel war auch die Sohle der ganzen Kirche verfertigt. Die Mensa befand sich im Niveau des Siegesbogens und das Portal wahrscheinlich in der Westwand, d. h. auf der Stelle der Verbreiterung des Fundamentes. Der Untergang der romanischen Kirche verknüpft sich mit dem Einfall der Tataren im J. 1241.

Den zweiten Bau repräsentiert eine Kirche von romanisch-gotischem Übergangsstil mit quadratischer Apsis und einer Sakristei bei der nördlichen Mauer des Sanktuariums aus der Mitte des 13. Jh. /Mencl 1968, S. 4; Šašky 1974, S. 136; Spirko 1936/. Die Kirche war 27,3 m lang /Abb. 2 und 3/. Aus der Zeit ihres Aufbaus stammt auch ein grubenartiger Ofen zum Rösten des Eisens, der bei der Südwand der Kirche entdeckt wurde /Abb. 4/.

Durch die jüngste Neugestaltung der beschädigten Kirche im gotischen Stil erreichte die Kirche eine Gesamtlänge von 33,4, wovon die innere Länge des Sanktuariums 14,5 m und das Schiff 15,5 m betrug /Abb. 2 und 5/. Durch diese Neugestaltung erhielt die Kirche den Charakter einer Klosterkirche.

In den Trümmern der Kirche fanden sich viele kleine Mauerbewurfstücke mit Resten der Wandmalerei, Abschläge und Kratzer aus Hornstein und Obsidian, jungbronzzeitliche Scherben und jene aus dem 9.-15. Jh., mittelalterliches Material - Eisennägel, Zangen, Sporne, eiserne Pfeilspitzen, Glas- und Ziegelbruchstücke u. a.

Man untersuchte auch einen Teil des Friedhofs /Abb. 6/ - 64 Gräber /Orientierung W-O/, die zu den einzelnen Phasen der Existenz des Objektes gehören. Man erkannte auch vier Grundformen der Bestattung und ihre Intensität in den jeweiligen Zeitepochen. Man untersuchte auch manche Siedlungs- und Produktionsobjekte zumeist aus dem 13. Jh., die vorläufig ausgewertet wurden /Javorský 1980, S. 124-127/.

Die älteste Kirche stammt aus dem 12., schwerlich vom Ende des 11. Jhs., welche auch in anderen Gebieten der Slowakei Analogien aufweist /Nitra-Martinský vrch, Brezovička - Budinský - Krička 1972, S. 197-225; Chropovský 1972, S. 180; Piffl 1972, S. 227-259; Fundorte Krásno, Dražovce, Kolíňany, Čeladice, Párovce - Súpis pamiatok na Slovensku. 1-3. Bratislava 1967/. Ein wichtiges typologisches Element bildet die Lage des Portals und der aus der Fassade gewachsene Turm /Mencel 1956, S. 74-81/, doch auch die Verbindung der Funktion einer Pfarr- mit landesherrlichen Kirche. Technologische und typologische Gesichtspunkte erlauben es, diese Kirche in die kulminierende romanische Epoche des 12. Jh. anzusetzen /Kovačovičová-Puškářová 1965, S. 259-276/. Die Bestattungsweise des Kirchenfriedhofs ähnelt derjenigen auf anderen zeitgleichen Gräberfeldern /Krupica 1954, S. 361-368/. Als Neuheit ist hier die Überdeckung des Bestatteten mit einem Brett zu merken /Krupica 1954, S. 361-368; Ruttkay 1972, S. 136/.

Im Laufe der Grabungsarbeiten zeigte sich die Notwendigkeit, die Ansichten, dass die Zipser Kirchen mit quadratischer Apsis aus der Mitte des 13. Jhs. die älteste sakrale Architektur aus Mauerwerk darstellen, umzuwerten. Eine ältere Steinarchitektur wurde in Spišská Kapitula /Fiala - Vallašek 1975, S. 132-136/, in Pažica bei Spišské Podhradie /Fiala - Vallašek 1970, S. 39-40/, und auf der Zipser Burg festgestellt. Es kommen auch weitere Objekte von zentralem Grundriss vor /Rotunde in Bijacovce, Kapellen in Lomnička, Podolinec und Kirche in Chrást nad Hornádom/, die älter sein können, als die erwähnten Kirchen mit quadratischer Apsis /Mencl 1968, S. 4/. Die Kirchen mit quadratischer Apsis können auch ältere Objekte darstellen /Mencl 1933; Sašky 1974, S. 136; Schürer - Wiese 1938; Spirko 1936/, die nach dem Tatareneinfall im J. 1214 umgebaut wurden /Varsik 1974, S. 27-32/.

Zu wichtigen Erkenntnissen gehört auch die Bauweise des Kirchenfundamentes in den ersten zwei Phasen. In der ersten Phase wurden die Fundamente in der gewünschten Form und Ausmassen in die Unterlage eingetieft und mit Mörtel beworfen. Diese Technik im 14. Jh. nicht mehr vor und sie ist wahrscheinlich für die Zisterzienserbauhütte in der Zips kennzeichnend /Sašky 1974; Spirko 1936; Vencko 1927/.

Die Fundumstände deuten darauf, dass die Kirche mit quadratischer Apsis aus der Mitte des 13. Jh. schon während des zweiten Tatareneinfalls in die Zips im J. 1285 niedergerissen wurde /Mencl 1968, S. 6/. Es ist zu vermuten, dass nach diesem Einfall der allmähliche Untergang dieser Ansiedlung durch Übersiedlung der Bevölkerung in das heutige Levoča /Leutschau/ begann.

Die letzte Bauphase der Kirche entfällt zwischen die Jahre 1305 und 1431. Sie wurde allem Anschein nach von den Mönchen des Minoritenordens, die um 1305 in Levoča kamen, restauriert /Suchý 1974, S. 85-89/. Von diesen wurde die Kirche auch noch in der zweiten Hälfte des 14. Jh. benutzt, als das Kloster zu Levoča gebaut wurde /Kotrba 1969, S. 309/. Der Untergang der Kirche wird mit dem Husiteneinbruch aus Polen in die Zips am 1. April 1431 verbunden /Spirko 1937, S. 14; Varsik 1965, S. 58-62/.

Das aus den Trümmern gewonnene Baumaterial wurde im 15. Jh. für den Bau des Kartusianerklosters in Levoča ausgenutzt /Suchý 1974, S. 89/. Aus der Einrichtung des Interieurs hat sich die Statue des Hl. Nikolaus erhalten /Cidlinská 1969, S. 89 ff/.

Die Untersuchung ermöglichte die Lösung der Frage der Ortbestimmung eines der drei mittelalterlichen Kirchenwüstungen bei Levoča /des Hl. Johannes, Hl. Nikolaus und der Hl. Elisabeth/. Gleichzeitig klärte sie die Beziehungen zwischen der untergegangenen "Alten Leutschau" und der heutigen Stadt Levoča. Sie gibt eine eindeutige Antwort auf die tendenziöse Behauptung über die Nichtbesiedlung dieser Gegend vor der sächsischen Besiedlung der Zips /Suchý 1974, S. 47 ff/. Die Feststellung eines vorgrossmährischen slawischen Burgwalls auf Čingov wie auch grossmährischer Burgwälle auf Čingov und Dreveník und slawischer Siedlungen /Chropovský 1962, S. 216-217/; Javorský 1977, S. 138-166; Javorský 1978, S. 103-119/ widerlegte die obenangeführten Theorien /Varsik 1964/. Das heutige Levoča ist in einer vom Neolithikum bis zur nachgrossmährischen Zeit besiedelten Region situiert /Javorský 1980, S. 124-129; Novotný - Novotná 1971/ und eine ähnliche Situation ist auch auf der untersuchten Fundstelle zu merken. Im Zeitabschnitt vom 9. bis zum 13. Jh. wurden beide Fundorte von den Slawen bewohnt.

In den historischen und ikonographischen Quellen steht, dass in der heutigen Stadt Levoča eine Kirche mit zentraler Disposition und vier Apsiden stand /Avenarius 1974, S. 26-29; Suchý 1974, S. 41/, doch es war keine Pfarrkirche und aus diesem Grunde behauptete V. Mencl bei der Ortbestimmung des untergegangenen "Alten Leutschau", /Mencl 1938, S. 111/ dass sich die Pfarrkirche in dieser Dorfwüstung befand /Fejér 1829-1844, S. 177; Hradsky 1901-1902, S. 25, Anm. 1/. Versuche um ihre Lokalisierung sind in alten Kroniken /Suchý 1974, S. 45-46/ und Grundbüchern /Hazai okmánytár 1865-1891, S. 200; Suchý 1974, S. 45-46/ zu finden, wo auch die Kirchen des Hl. Johannes und Hl. Nikolaus angeführt sind /Suchý 1974, S. 46/. Die Kirche des Hl. Johannes befand sich in der Flur "Červená chyžka" /Suchý 1974, S. 89-90/, die untersuchte Kirche besass also das Patrozinium des Hl. Nikolaus.

Mit der Befestigung der heutigen Levoča begann man nach dem Tatareneinfall im J. 1241 /Suchý 1974, S. 92/, die Bevölkerung übersiedelte aus der nichtbefestigten Ansiedlung in diese befestigte, wobei auch das Pfarrhaus und der Sitz des Grafen der Zipser deutschen Bevölkerung verlegt wurde /Domanovszky 1922, S. 29; Suchý 1962, S. 203-204, 206/. Damit wurden Voraussetzungen für einen grosszügigen Aufbau der Stadt Levoča /Kotrba 1956, S. 131-133/, der neuen Pfarrkirche und der Stadtbefestigung /Kovačovičová-Cidlinská 1956, S. 102-115; Suchý 1974, S. 85 ff/ geschaffen. Die typologische Analyse des Grundrisses der romanischen Kirche bestätigt auch in dieser Gegend die Kontinuität der grossmährischen Tradition in der Baukunst.

ОХРАННЫЕ РАСКОПКИ РОМАНСКОЙ ЦЕРКВИ У Г. ЛЕВОЧА. Археологический институт САН проводил в 1978 г. в г. Левоча, на местонахождении "Военске-цвическо" - известном как поселение средневековое, охранные раскопки /Budinský-Krička 1961 с. 350/. Исследовалась площадь 600 м² и обнаружилась церковь с тремя строительными фазами общей длины 33,4 м, ширины 12 м /рис. 2/. Древнейшей частью сооружения является романская церковь с трифорием и апсидой полукруглой и слегка вытянутой формы /рис. 3/, церковь длиной в 23,5 м, шириной в 12 м. Ширина фундамента 140 см, вершина закругления апсиды - 170 см. Фундаменты опор трифориев - 160 x 160 см. Западный фундамент нефа расширяется на длине 450 см о 50 см. Вутовой песчаниковый камень вязан строительным раствором полученным от смешения речного песка, негашеной извести и мелких кусков кирпича. Строительный раствор толщиной около 10 см был обнаружен на дне, а также на стенках фундамента. Такого рода строительный раствор образовал также и пол церкви. Менса находилась на уровне триумфальной арки, портал был правдоподобно в западной стене, т. е. на месте где фундамент расширялся. Гибель романской церкви связана с татарским нашествием в 1241 г. Второе сооружение - церковь переходного романско-готического стиля с квадратной апсидой и ризницей у северной стены санктуария, датированная половиной XIII в. /Mencl 1968, с. 4; Šašky 1974, с. 136; Špirko 1936/. Церковь была длиной в 27,3 м /рис. 2 и 3/. В период его строительства была построена обнаруженная у южной стены церкви ямообразная печь для обжига железной руды /рис. 4/.

После позднейшей готической перестройки имела церковь общую длину 33,4 м, из этого санктуарий имел внутреннюю длину 14,5 м, неф 15,5 м /рис. 2 и 5/. Она приобрела характер монастырской церкви.

В развалинах церкви обнаружены многочисленные куски обмазки с краской, сколы и скребки из роговика осколки стекла, кирпича и др. Исследовалась также часть кладбища /рис. 6/ - 64 могил /ориентировка З-В/, принадлежащих отдельным фазам существования сооружения. Были назначены 4 основных типа погребального обряда, а также интенсивность хоронения в отдельных периодах.

Исследовались предварительно оцененные производственные объекты, датированные в основном XIII в. Javorský 1980, с. 124-127/.

Древнейшая церковь, даритованная XII или же XI вв. имеет в Словакии аналогии /Nitra - Martinský vrch, Brezovička - Budinský-Krička 1972, с. 197-225; Chropovský 1972, с. 180; Piffel 1972, с. 227-259; местонахождения Красно, Дражовце, Колиндияни, Челадице, Паровце - Súpis pamiatok na Slovensku. 1-3. Братислава 1967/. Важным типологическим элементом является положение портала и башня, выходящая из фасада /Mencel 1956, с. 74-81/, но и факт, что церковь имела одновременно функцию приходской и феодальной церкви. Технологическая и типологическая точки зрения позволяют датировать церковь XII в. - кульмирующим периодом романского стиля /Kovačovičová - Puškárová 1965, с. 259-276/. Способ погребального обряда, применяемого на могильнике близ церкви сходится с погребальным обрядом других одновременных могильников /Krupica 1954, с. 361-368/. Новым элементом считается покрытие захороненного доской. /Krupica 1954, с. 361-368; Ruttkay 1972, с. 136.

Исследования назначили потребность переоценки взглядов на то, что в районе Спиша датированные половиной XIII в. церкви с квадратной апсидой представляют самую раннюю каменную архитектуру. Более ранняя каменная архитектура обнаружилась в Спишской Капитуле /Fiala - Vallašek 1975, с. 132-136/, на местонахождении Пажица у с. Спишске-Подградье /Fiala - Vallašek 1970, с. 30-40/, а также на Спишском замке. Встречаются также другие объекты с центральным планом /ротонда в с. Виацовеце, капеллы в сс. Ломничка и Подолинец и церковь в с. Храсть-над-Горнадом/, которые могут быть более поздние чем вышеупомянутые церкви с квадратной апсидой /Mencel 1968, с. 4/. Такого рода церкви являются иногда более поздними /Mencel 1933; Šašky 1974, с. 136; Schürer - Wiese 1938; Špirko 1936/, перестроенными после татарского нашествия в 1241 г. сооружениями /Varsik 1974, с. 27-32/.

Важным сведением является способ строительства фундаментов церкви в ее первых двух фазах. В первой, также как и во второй строительной фазе был фундамент выкопан в форме и размерах плана и оштукатурен строительным раствором. Такого рода техника в XIV в. уже не встречается и она может являться своеобразным признаком сооружений цистерцианов в районе Спиша /Šašky 1974; Špirko 1936; Vencko 1927/.

Условия находки свидетельствуют о том, что церковь с квадратной апсидой, датированная половиной XIII в. была разрушена во время второго татарского нашествия в Спиш в 1285 г. /Mencel 1968, с. 6/. Можно предполагать, что этим нашествием, а также переселением населения в современный город Левоча начинается постепенная гибель поселения.

Последняя строительная фаза церкви датируется периодом с 1305 до 1431 гг. Церковь правдоподобно реконструировали монахи ордена миноритов, прибывшие в Левочу около 1305 г. /Suchý 1974, с. 85-89/. Минориты пользовались церковью вплоть до второй половины XIV в., во время когда в г. Левоча уже строился монастырь Kotrba 1969, с. 309/.

Гибель церкви связана с нашествием гуситских войск в Спиш из Польши 1-ого апреля 1431 /Špirko 1937, с. 14; Varsík 1965, с. 58-62/.

Строительный материал из развалин церкви был в XV в. использован на строительство в г. Левоча картезианского монастыря /Suchý 1974, с. 89/. Из оснащения интерьера церкви сохранилась только статуя св. Микулаша /Cidlinská 1969, с. 89 и сл./.

Исследования помогли решить вопрос об установлении места одной из трех погибших средневековых церквей у г. Левоча /св. Яна, св. Микулаша, св. Елизаветы/. Одновременно разъяснились отношения погибшей "Древней Левочи" со современным городом Левоча. Исследования однозначно отвечают на тенденциозные утверждения о незаселении этого региона до сосконской колонизации Спиша /Suchý 1974, с. 47 и сл./. Открытое довеликоморавское славянское городище на местонахождении Чингов, а также славянские поселки /Chropovský 1962, с. 216-217; Javorský 1977, с. 138-166; Javorský 1978, с. 103-119/ опровергли вышеупомянутые теории /Varsík 1964/. Современный г. Левоча лежит на местоположении заселенном с неолита вплоть до послевеликоморавского периода /Javorský 1980, с. 124-129; Novotný - Novotná 1971/ - аналогичными условиям встречаемся также на исследованном местонахождении. В период с IX до XIII вв. славяне обитали обе местонахождения.

Исторические и иконографические документы приводят, что в современном городе находилась церковь с центральной диспозицией и четырьмя апсидами /Avenarius 1974, с. 26-29; Suchý 1974, с. 41/, но она не была приходской церковью и поэтому В. Менцл, устанавливая местонахождение погибшей "Древней Левочи" Mencl 1938, с. 111/ утверждал, что приходская церковь находилась на этом погибшем поселении /Fejér 1829-1844, с. 177; Hradský 1901-1902, с. 25, отм. 1/. С попытками установить ее местонахождение встречаемся уже в древних хрониках /Suchý 1974, с. 45-46/ и поземельных книгах /Hazarí okmánytár 1865-1891, с. 200; Suchý 1974, с. 45-46/, в которых упоминаются также церкви св. Яна и св. Микулаша /Suchý 1974, с. 46/. Церковь св. Яна находилась в урочище "Червена-Хижка" /Suchý 1974, с. 89-90/, значит, исследованная церковь имела патроний св. Микулаша.

Современный г. Левоча начал укрепляться лишь после татарского нашествия в 1241 г. /Suchý 1974, с. 92/. Население, живущее на неукрепленном поселке переселилось на это поселение и одновременно были перемещены и дом приходского священника при церкви, а также резиденция графа спишских немцев /Domanovszky 1922, с. 29; Suchý 1962, с. 203-204, 206/, и так были созданы условия для грандиозного строительства города /Kotrba 1956, с. 131-133/, новой приходской церкви и городского укрепления /Kováčovičová - Cidlinská 1956. с. 102-115; Suchý 1974, с. 85 и сл./.

Типологический анализ плана романской церкви подтверждает преемственность великоморавской водческой традиции также в этом регионе.

VÝSLEDKY DOTERAJŠIEHO ARCHEOLOGICKÉHO VÝSKUMU NA SITNE

Jozef Labuda

V letných mesiacoch 1978-79 realizovalo Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici záchranný a zisťovací archeologický výskum na vrchu Sitne pri obci Ilija /okr. Žiar nad Hronom/. Za obidve výskumné etapy boli publikované krátke správy aj s náčrtmi terénnej situácie /Labuda 1980, s. 166 n; 1981, v tlači/.

Sitno /1009 m n. m./ je 7 km juhozápadne od Banskej Štiavnice a tvorí dominantu Štiavnických vrchov. Prvé nálezy pochádzajú z vykopávok A. Kmeťa, ktorý lokalitu opísal /Kmeť 1893/ z hľadiska historického, botanického i turistického. Vykopávky J. Truchlíka v posledných rokoch dali podnet na uskutočnenie zisťovacieho výskumu pri hradnom areáli. Z jeho výsledkov sa dozvedáme, že v 13. stor. stál na východnom ostrohu Sitna hrad, ktorý postavili na valovom násype z mladšej doby bronzovej. V 16. stor. bol hrad prestavaný a až do jeho zániku /r. 1711/ tvoril ochrannú baštu stredoslovenských banských miest.

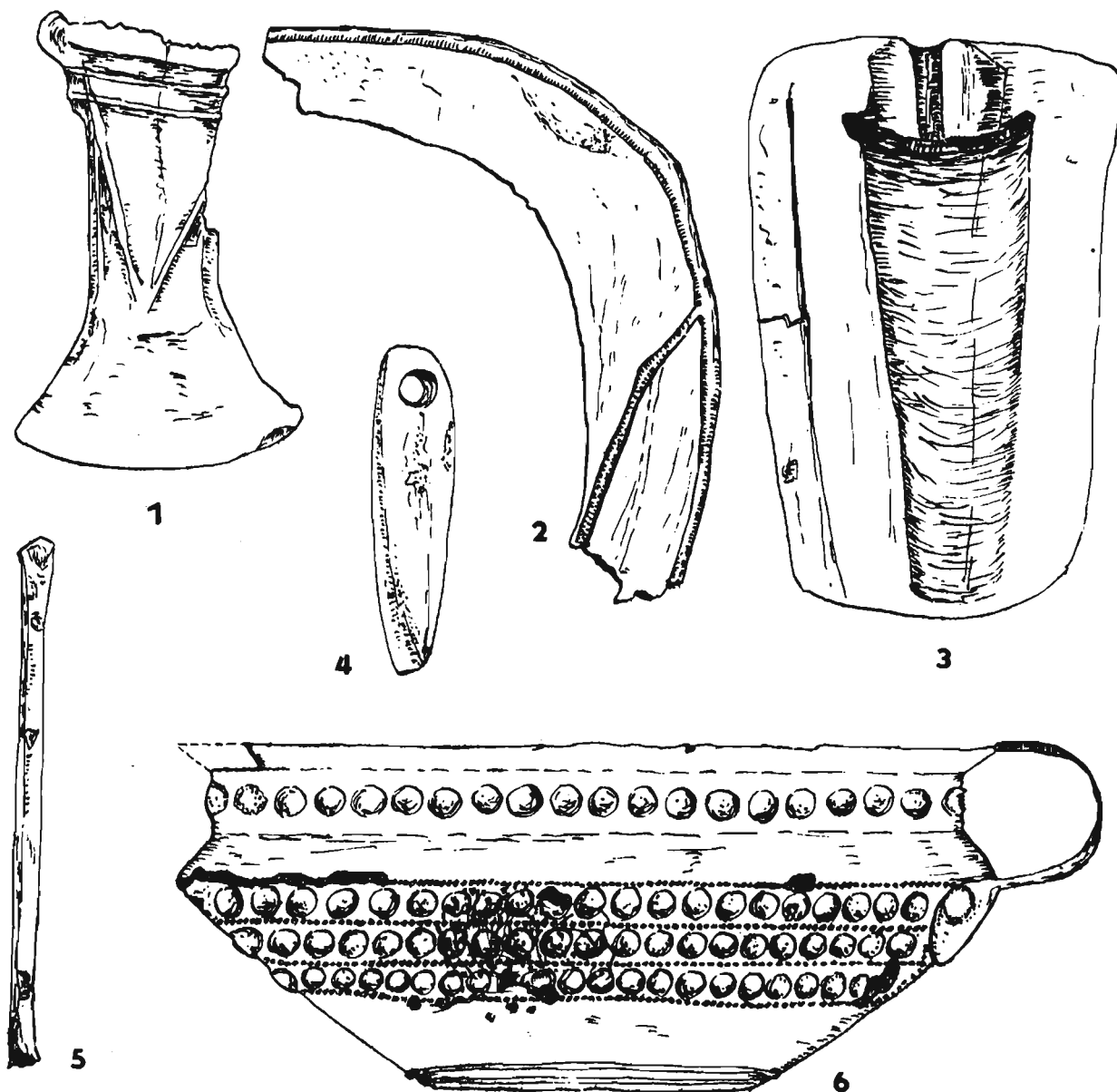
Pozoruhodné poznatky o osídlení Sitna priniesol záchranný výskum pri chate A. Kmeťa v roku 1979. Tieto miesta predstavujú najvyššie plateau vrchu a v dobe bronzovej tvorili akropolu opevneného hradiska. Pri osídľovaní horských oblastí stredného Slovenska si ľud lužickej kultúry všimol strategickú polohu Sitna a v priebehu BD sa tu usídlil. Lokalita je chránená od severu, západu a juhu príkrym svahom a skaliskami. Na jedinej možnej prístupovej strane - od východu - bol vytvorený systém valového opevnenia. Pozostával z vonkajšieho /obvodového/ valu, ktorý sa napájal na skaliská Sitna, a vnútorného /pričného/, oddeľujúceho akropolu. Celý terén terasovite upravili. Vzniklo tak opevnené hradisko s rozlohou asi 16 ha.

O p i s s o n d a o b j e k t o v

Zisťovací výskum v r. 1978 sa upriamil na preskúmanie hradného nádvorja a miest prístupovej cesty do hradu. Mal za cieľ zachytiť prípadné vnútorné opevnenie s bránou bezprostredne pri hrade a zistiť niekdajší terénny profil nádvorja. Túto časť hradného areálu J. Truchlík neskúmal; hlavnú pozornosť venoval bezprostredným stavebným zvyškom hradu a jeho smetisku. Situovanie sondy I vyšlo z potreby overiť funkciu múru vedúceho popri hradnej cisterne na nádvorie, kde sa končil. Vzhľadom na terénnu situáciu na nádvorí /15-200 cm humusovitá vrstva/ mal funkciu oporného múru; deštruovaná časť sa v sonde zachytila. Nemožno totiž predpokladať, že by hradná cisterna nebola začlenená do opevnenej architektúry hradu. Z profilu sondy II vidieť, že reliéf nádvorja vyrovnali zeminou a plochými kameňmi. V týchto miestach sa končila prístupová cesta do hradu. Možno preto predpokladať, že celú plochu nádvorja upravili ako voľné priestranstvo. Materiál z obidvoch sond poukazuje na intenzívne osídlenie tejto časti aj v mladšej dobe bronzovej.

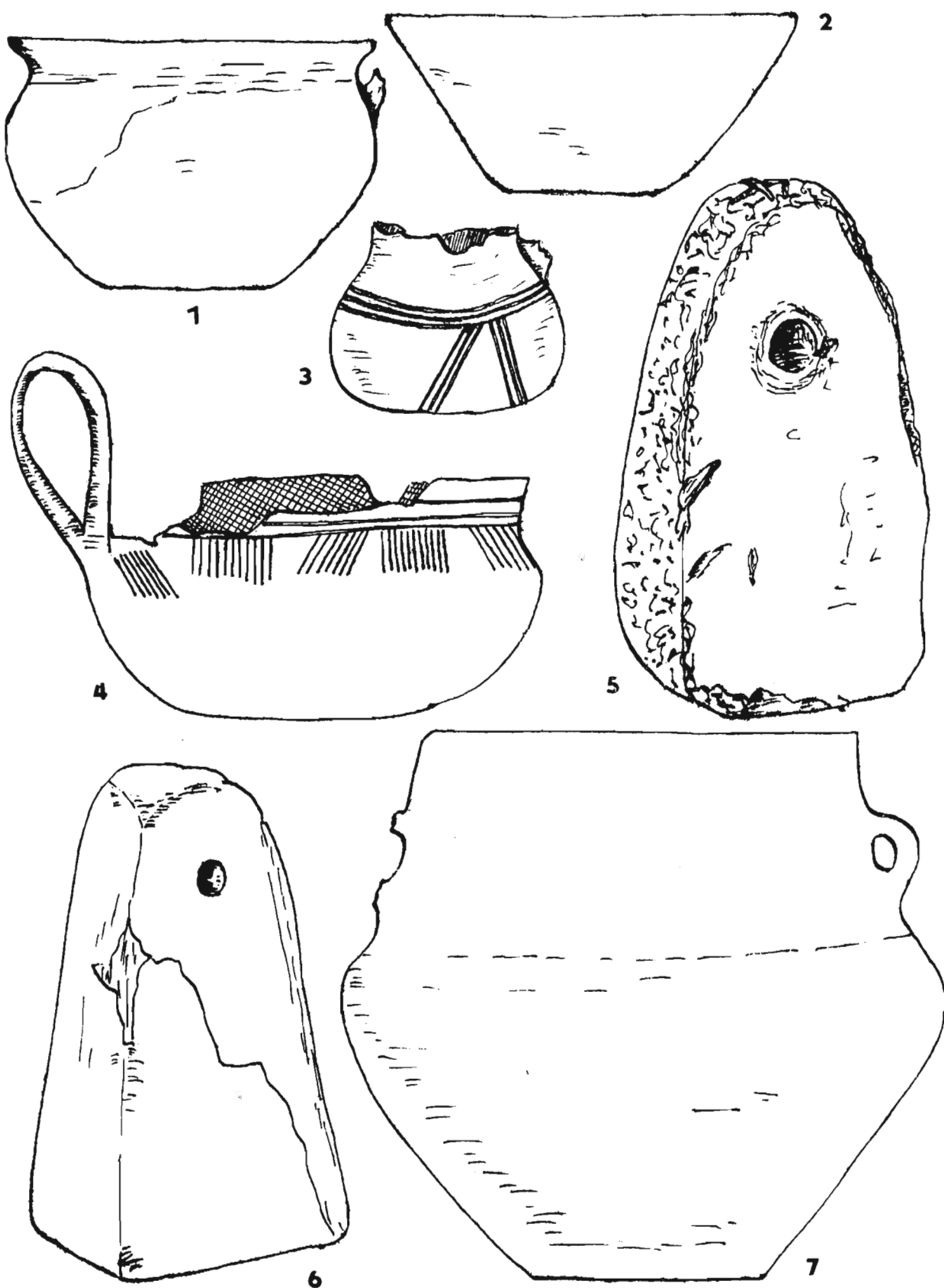
Sondy III, IV a V boli vytýčené v miestach predpokladanej vnútornej brány, ktorá mala chrániť nádvorie s hradom. Sondami III a V sa zachytila suchá priekopa /h. 2,2 m, š. 5,5 m/. Východný profil priekopy v sonde V upravili zasekaním do skaly. Pod humusovitou vrstvou v sonde III sa narazilo na kamenný prstenec polkruhovitého tvaru /Ø 2 m/, ktorého výplň tvorili praveké črepy a materiál z 15.-17. stor. Na dne sondy sa objavila súvislá vrstva vápna, čo dokazuje, že objekt slúžil ako

skladovacia jama na vápno /zapustený bol do hradnej priekopy, ktorej pokračovanie vidieť na profile i v pôdoryse sondy V/. O prestavbách hradnej architektúry svedčí táto jama i fragmenty mnohých architektonických článkov. Vrstva vápna presahovala do sondy IV, v ktorej bolo veľa prevažne pravekých nálezov /črepy, mazanica, kamenné brúsičky, zvyšky ohniska - obr. 4: 2, 4, 7; obr. 5: 1, 6, 7, 9/ dokladajúcich deštrukciu chaty z mladšej doby bronzovej.

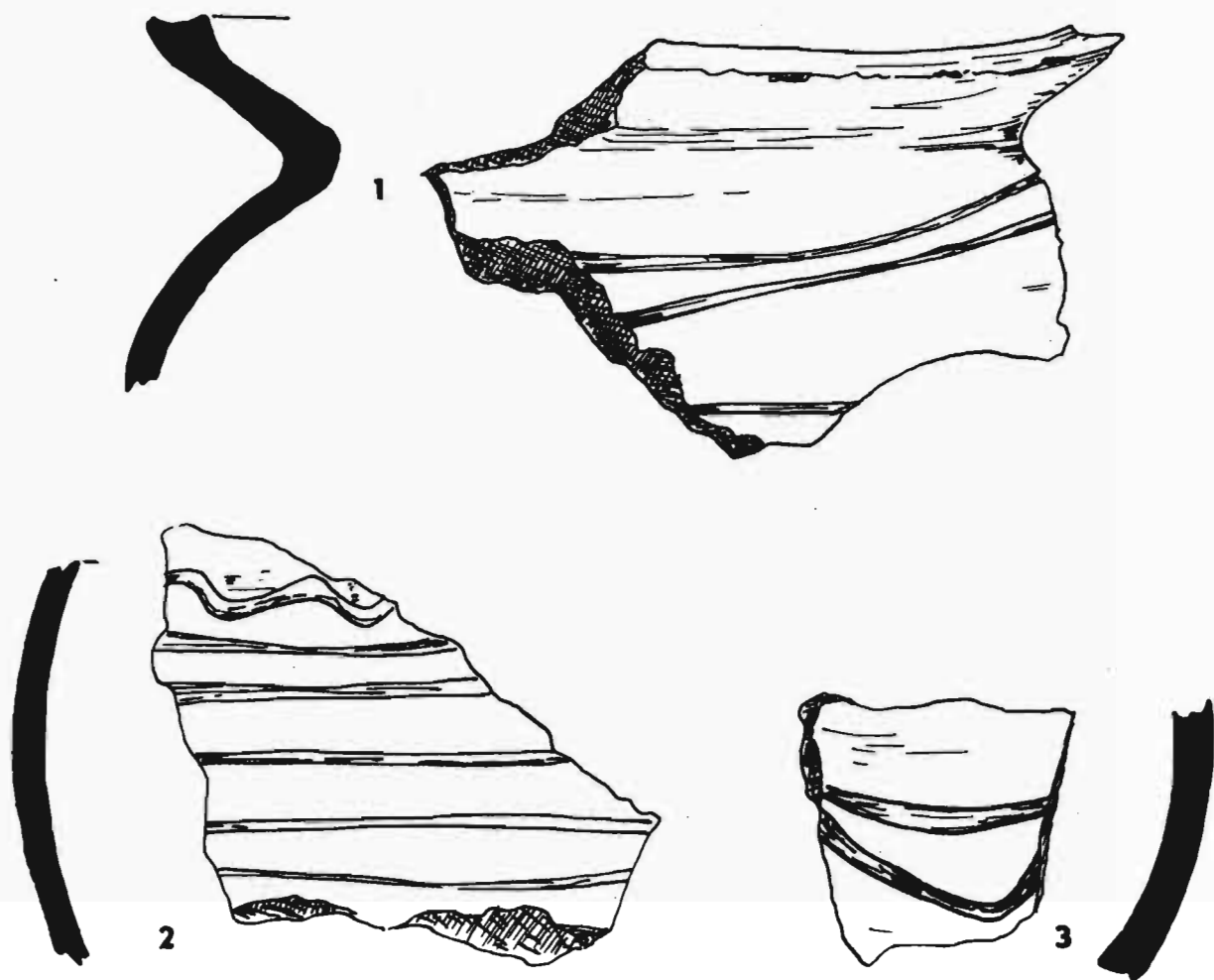

Obr. 1. Ilija /vrch Sitno/. 1, 5 - nálezy z vykopávok A. Kmeťa, 2-4, 6 - nálezy zo sond V/78 a 2/79. Kreslila Z. Liptáková

Počas záchranného výskumu pri retranslačnej stanici boli situované na čast akropolis pravekého hradiska sondy 1-6/79. Objekty sídliskového, príp. výrobného charakteru sa nezachytili, všetky nálezy pochádzajú z vrstvy. Tieto miesta najviac podliehali prírodnej erózii /1000 m n. m./. Sterilné podložie sa objavilo už v hĺbke 40-60 cm. Pod humusovitou vrstvou bola v každej sonde takmer súvislá

Obr. 2. Ilija /vrch Sitno/. 1-6 - výběr nálezů z vykopávek A. Kmeťa, 7 - nádoba z výskumu v roku 1970. Kreslila Z. Liptáková

Obr. 3. Ilija /vrch Sitno/. Výber včasnostredovekých nálezov zo sondy V. Kresli-
la Z. Liptáková

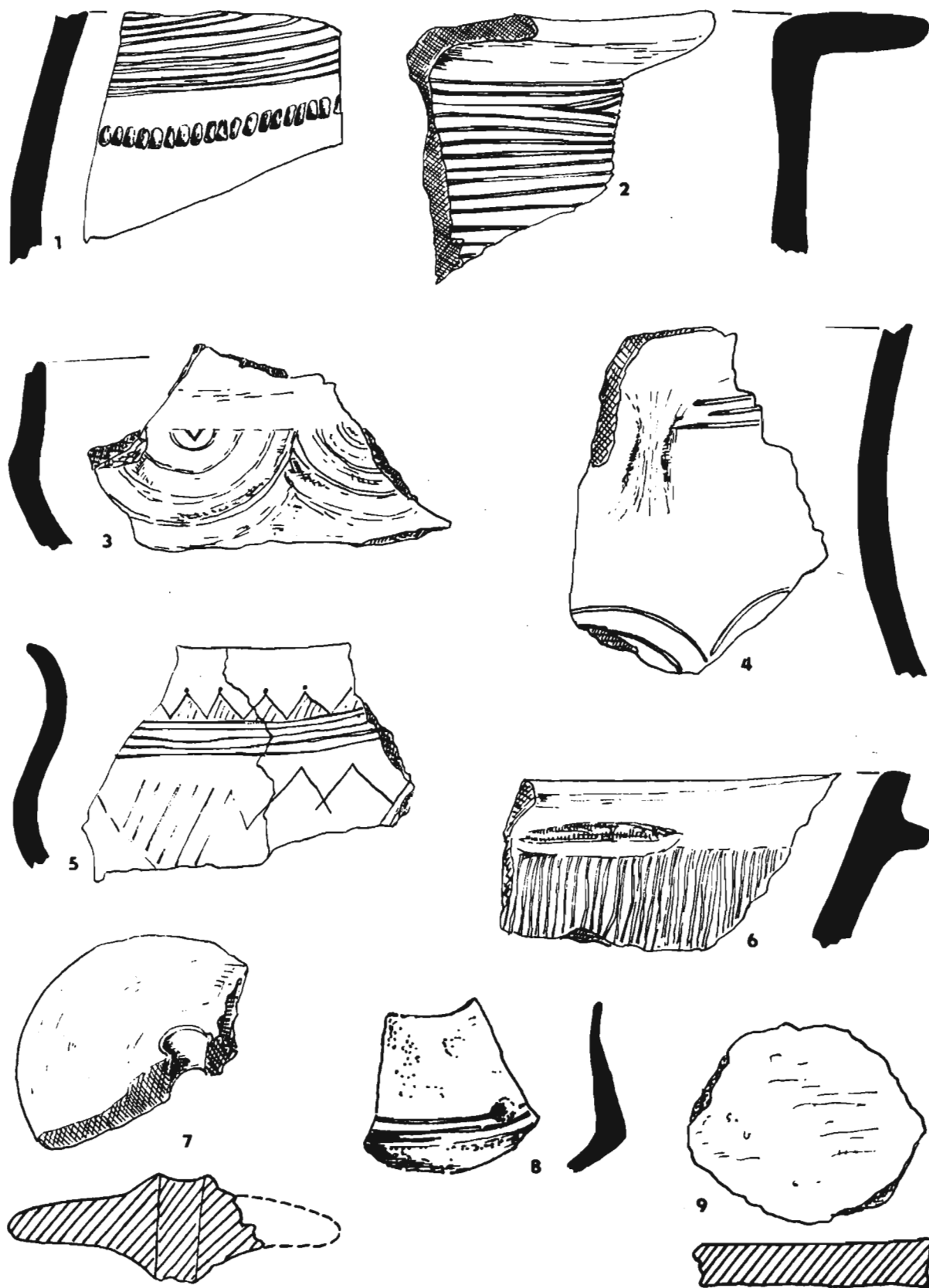
4: 2/. Takto zdobený črep, ktorý sa našiel v sonde V/78, vymedzuje hornú hranicu osídlenia Sitna ľuďom lužickej kultúry.

Z amfor sa vyskytujú dva druhy: a/ amfora s kónickým hrdlom a postrannými uchami v dolnej časti hrdla /obr. 2: 7/, b/ amfora gávského typu s vodorovne žliabkovaným hrdlom a širokým vodorovným okrajom /obr. 5: 2/. Prvý druh patrí k domácej lužickej prostrediu /BD-HA/, druhý dokumentuje styky tejto oblasti s územím severného Potisia. Zrejme tu ide o vplyv kyjatickej kultúry, ktorej kryštalizačné jadro bolo v oblasti Miškolca a príľahlej časti Slovenska /Kemen-
czi 1970, obr. 1/. Objavenie sa kyjatických tvarov na prelome HA/HB aj na po-
hrebiskách zvolenskej skupiny lužickej kultúry /Zvolen-Balkán, Krupina/ je dôka-
zom, že južná časť stredného Slovenska aj v tomto období zohrala medzi juhozápad-
ným Slovenskom a oblasťou Gemera sprostredkujúcu úlohu, akú mala počas existencie
pilinskej kultúry. Kontakty s podolskou kultúrou juhozápadného Slovenska sú po-
zorovateľné na fragmentoch nádob so zvislým žliabkovaním na vydutí /obr. 4: 1/,
časove spadajúcich do stupňa HB.

Osídlenie Sitna ľuďom lužickej kultúry na začiatku doby halštatskej dokla-
dajú okrem iných tvarov aj fragmenty šálok so štylizovanými postavami /obr. 5: 5/.
Vo výzdobnej technike sa na niektorých tvaroch uplatňuje rytie /šikmo šrafované
trojuholníky/, v motívoch často vystupuje girlanda. Tieto prvky patria už do zá-
verečného vývoja doby bronzovej /obr. 5: 3-5/.

Obr. 4. Ilija /vrch Sitno/. Výber nálezov zo sond III-V. Kreslila Z. Liptáková

Obr. 5. Ilíja /vrch Sítno/. Výber nálezov zo sond III-V. Kreslila Z. Liptáková

vrstva malých i väčších kameňov, časť z nich pravdepodobne z konštrukcie objektov /kamenná podmurovka/. Fragmenty nádob i ostatný materiál sa nachádzali v zhlukoch, čo je ďalším dôkazom deštrukcie objektov. Pri lokalizácii výrobných a sídliskových objektov v rámci hradiska vychádzame z výsledkov záchranného a zisťovacieho výskumu, ale aj vykopávok A. Kmeťa.

Nález polovice pieskovcového kadluba na odlievanie bronzových dlátok zo sondy 2/79 /obr. 1: 3/ a celková nálezová situácia v sondách pri retranslačnej stanici umožňujú lokalizovať do týchto miest výrobné objekty hutníckeho charakteru. Asi 100 m južne je zdroj vody, ktorý vzhľadom na svoju nadmorskú výšku 970 metrov je aj v súčasnosti zvláštnosťou. Presnejšia formulácia záverov o osídlení si vyžaduje výskum celej akropoly /doteraz sa preskúmalo 139 m²/.

Ďalšia plocha, na ktorej môžeme rátať s objektmi výrobného charakteru, je tzv. predhradie - dolná časť medzi obvodovým a priečnym valom. Pri predpokladanej vstupnej bráne tu robil už v minulom storočí vykopávky A. Kmeť, ktorý našiel pozostatky tkáčskych dielní /obr. 2: 5, 6/. Z jeho vykopávok a zo sondy IV /deštruovaná chata s ohniskom/ pochádzajú početné sídliskové nálezy /obr. 1: 1, 5; obr. 2: 1-4/. Z uvedených skutočností vyplýva, že výrobné objekty boli umiestnené čiastočne na akropole a čiastočne v dolnej časti tzv. predhradia. Na základe nálezov J. Truchlíka z terasovite upraveného terénu /Kmeťom označované praveké terasy/ a jeho orientácie na juhovýchod uvažujeme o obytných priestoroch v dolnej časti hradiska, tesne nad priečnym valom a pod ním. V tejto súvislosti treba spomenúť, že miesta pravekých terás boli osídlené aj v poveľkomoravskom období a počas takmer celého stredoveku.

K e r a m i c k é t v a r y

Z keramických fragmentov nebolo možné zrekonštruovať ani jednu nádobu. Všetky praveké i stredoveké nálezy pochádzajú z výplne stredovekých objektov, resp. z miest najviac podliehajúcich erózii. V sondách pri hradnom areáli sa našiel materiál dokazujúci existenciu hradu v 13. stor., ale aj z ďalšej etapy jeho vývoja, zo 14.-18. stor. /obr. 3/. Osídlenie pravekých terás v stredoveku dokumentujú nálezy A. Kmeťa a J. Truchlíka, ku ktorým sa priraďujú črepy keramiky zo zisťovacieho výskumu Z. Liptákovej v roku 1970 a záchranného výskumu pri retranslačnej stanici.

Vo výplni stredovekých objektov pri hradnom areáli sa objavili črepy keramiky z mladšej a neskorej doby bronzovej. Nálezy z výplne sond pri hrade a retranslačnej stanici potvrdili osídlenie Sitna ľuďmi lužickej kultúry, ktorej materiálne zastúpenie je najpočetnejšie a reprezentuje v osídlení domáci prvok. Z tvarov sú zastúpené fragmenty hrncovitých nádob s jazykovitými výčnelkami na ústí /obr. 4: 5/, datované na prelom BD/EA. K nim sa priraďujú hrnce s pásikovým uchom na hrdle /obr. 4: 3, 6/. Podobné tvary sú z pohrebísk lužickej kultúry /Bátora 1979, obr. 2: 11; obr. 7 a 8/. Do tohto časového horizontu možno zaradiť aj fragment miniatúrnej dvojkoníckej nádoby /obr. 5: 8/.

Osobitné miesto v rámci keramického materiálu majú miskovité nádoby s fazetovaným okrajom /obr. 4: 8, 9/. Šikmo hranené ústie misiek ako výzdobný prvok sa sem dostalo z prostredia čačianskej kultúry /Paulík 1968, s. 9/. Spomenutý druh výzdoby sa vyskytuje na širokom území rozšírenia lužickej kultúry /Porubský 1958, tab. II: 1; Dohnal 1974, tab. 17: A5/. Perličkové zdobenie misiek v podobe plastic-ky nalepovaných bodiek okolo dna patrí na prelom stupňov HB/HC /Bátora 1979, obr.

B r o n z o v é p r e d m e t y

J. Bátora /1979, s. 76/ v štúdiu o pohrebiskách lužickej kultúry v oblasti Zvolena zdôraznil nevelký výskyt bronzových predmetov v rámci tohto regiónu. Opačnú situáciu možno predpokladať na sídliskách. Z doteraz známych opevnených sídlisk lužickej kultúry napr. vo Zvolene-Pustom hrade a na Sitne sa našli početné bronzové predmety.

Z výplne hradnej priekopy /sonda V/78/ sa získal fragment bronzového kosáka a dlátka /obr. 1: 2, 5/. Je to typ kosáka s rukoväťou a stredovým rebrom, aké sú i v depote z Trenčianskych Bohuslavíc /Novotná 1970a, tab. XIV/. Bronzové dlátko s roztepanými koncami na obidvoch stranách nemožno chronologicky presne zaradiť, pretože sa našlo vo výplni stredovekého objektu. Výskyt dlátok pozorujeme počas celej mladšej doby bronzovej /Kytlicová 1961, s. 242/; v súvislosti s nálezom kosáka možno tento exemplár datovať do stupňa HA.

Dôležitý nález z akropoly hradiska predstavuje polovica pieskovcového kadluba na odlievanie bronzových dlátok /obr. 1: 3/. Doteraz neboli vypracované kritériá pre presné chronologické zaradenie takýchto kadlubov /Novotná 1970b, s. 70/, preto možno len v súvislosti s ostatnými bronzovými predmetmi zaradiť nález do HA.

V súvisi s početnými bronzovými predmetmi zo Zvolena-Pustého hradu sa zdôraznila existencia metalurgickej dielne na tejto lokalite /Furmánek - Kuka 1973, s. 612/. Bronzové predmety zo Sitna a blízkeho okolia, ku ktorým sa priraďujú aj exempláre z vykopávok A. Kmeťa, a rôzna troska zo sondy V dokazujú spolu s polovicou kadluba existenciu metalurgickej dielne aj na Sitne.

Zo starých nálezov bronzových predmetov hodno uviesť fragment sekerky s tulačkou /obr. 1: 1/ a bronzovú šálku kirdendrupského typu z vykopávok A. Kmeťa, ktorá chronologicky spadá na koniec vývoja HB /Novotná 1970b, s. 133/. Do tohto obdobia patrí i depot z Holíka v blízkosti Sitna /rozdelený v depozitoch SNM v Bratislave a SBM v Banskej Štiavnici/, doteraz nesprávne lokalizovaný na vrch Sitno. Počet bronzových predmetov dopĺňa torzo ihlice s odlomenou hlavičkou zo zisťovacieho výskumu Z. Liptákovej v r. 1970 /nálezová správa v dokumentačnom odd. SBM/ a okuliarovitá spona /Eisner 1933, s. 153/.

Z á v e r

Zisťovací archeologický výskum stredovekého hradu na Sitne priniesol dôležité poznatky o jeho existencii v 13. stor. Systém opevnenia hradu vybuďovali súčasne na základoch valu z obdobia lužickej kultúry /BD/HA/. Opevnený bol teda nielen hrad, ale aj celá plocha niekdajšieho pravekého hradiska /16 ha/. Na umelo upravených terasách hradiska z mladšej doby bronzovej sa v poľskomoravskom období usadilo slovanské etnikum. Osídlenie týchto miest v stredoveku dokazujú nálezy z vykopávok J. Truchlíka a analýzy rastlinných makrozvyškov /Hajnalová 1980, s. 98/. Koniec osídlenia Sitna a definitívny zánik hradu možno datovať na začiatok 18. storočia.

Počas výskumu areálu stredovekého hradu, ale najmä akropoly niekdajšieho pravekého hradiska, sa nachádzali fragmenty nádob z mladšej doby bronzovej. Rozbor materiálu ukázal, že ľud lužickej kultúry osídlil tieto miesta na konci stupňa BD. Vtedy na jedinej novej prístupovej strane /od východu/ vybuďoval systém valového opevnenia /vonkajší a priečny val/.

V keramickej náplni badať vplyvy čačianskej a gávskej kultúry zo staršej fázy osídlenia lokality /BD/HA₁/. Sitno stálo na rozhraní týchto dvoch kultúrnych

celkov /Paulík 1963, s. 295, 298/. Lužický charakter osídlenia pretrváva aj v nasledujúcom období /HB/, v ktorom pozorujeme zásahy kyjatickej kultúry. Záver pravekého osídlenia možno podľa niekoľkých bronzových predmetov a keramiky datovať na začiatok stupňa HC /obr. 1: 5; obr. 2: 4/.

Zvláštnu skupinu nálezov tvoria fragmenty kamenných sekeriek, nájdené na terasách J. Truchlíkom, ktoré by poukazovali na osídlenie už v eneolite, avšak na potvrdenie tohto predpokladu chýba keramický materiál. K týmto nálezom možno priradiť kamenné dlátko zo sondy 3/79 /obr. 1: 4/, ktoré malo pri tylovej časti prevŕtaný otvor, teda bolo sekundárne použité ako závesok /amulet?/. Podobný prípad sekundárneho použitia eneolitickej kamennej industrie sa zistil na lužickom pohrebisku Zvolen-Balkán. V súvislosti s týmito predmetmi uvažujeme o ich náhodnom nachádzaní a použití, lebo sa im azda pripisoval magický význam. Tento predpoklad potvrdzujú početné nálezy minerálov vyskytujúcich sa v oblasti Štiavnických vrchov v sondách V a VI /achát, limnokvarcit, jaspis, "holubníkový" kremeň/.

Nález polovice pieskovcového kadluba na odlievanie bronzových dlátok podporuje úvahy o existencii metalurgickej dielne na Sitne. Túto domnienku oprávňuje i lokalizácia Sitna v štiavnicko-špaňodolinskej oblasti, bohatej na farebné kovy, a početnosť bronzových predmetov nájdených na tejto lokalite, resp. v jej blízkom okolí /Holík, Tatárska lúka, Lahotská lúka, Kráľovce-Krnišov, Ladzany a iné/.

V oblasti Štiavnického pohoria sa dosiaľ z mladšej a neskorej doby bronzovej skúmali len pohrebiská zvolenskej skupiny lužickej kultúry /Bátora 1979, s. 57/. Na Sitne sa vlastne robil prvý výskum sídliska v tomto regióne /ak neberieme do úvahy vykopávky A. Kmeťa/. Výsledky týchto prác naznačili potrebu podobných zistení na neopevnených sídliskách, ktoré pri takom množstve pohrebísk musíme predpokladať /napr. novoobjavené sídlisko nížinného charakteru pri Hon-tianskych Nemciach, objavené autorom tohto príspevku; porovnaj mapu pohrebísk - Bátora 1979, obr. 1/.

Rozbor nálezov zo Sitna a geografické rozloženie pohrebísk v rámci štiavnického regiónu ukázali, že v súvislosti s členením lužickej kultúry v horských oblastiach Slovenska budeme musieť počítať s viacerými lokálnymi skupinami. Kryštalizuje sa napr. štiavnická skupina, ktorá geograficky /horský uzáver juhoslovenskej nížiny/ inklinovala k vývoju kultúr juhozápadného Slovenska, resp. oblasti Gemera. Domáci prvok zastupujú v osídlení nálezy lužickej kultúry.

L i t e r a t ú r a

- BÁTORA, J. 1979: Žiarové pohrebiská lužickej kultúry v oblasti Zvolena. Slovenská archeológia, 27, s. 57-86.
- DOHNAL, V. 1974: Die Lausitzer Urnenfelderkultur in Ostmähren. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně. Praha.
- EISNER, J. 1933: Slovensko v pravěku. Bratislava
- FURMÁNEK, V. - KUKA, P. 1973: Bronzový depot piliňské kultury ze Zvolena. Archeologické rozhledy, 6, s. 603-614.
- HAJNALOVÁ, E. 1980: Nálezy a analýza rastlinných makrozvyškov z archeologických výskumov. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1978. Nitra.
- KEMENCZEI, T. 1970: A Kyjaticse kultúra Eszak-Magyarországon. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. 9. Miskolc, s. 17-78.
- KMEŤ, A. 1893: Veleba Sitna. In: Tovaryšstvo. Ružomberok.

- KYTLICOVÁ, O. 1961: Význam dlátok z hromadných nálezů bronzů. Památky archeologické, 52, s. 237-244.
- LABUDA, J. 1980: Archeologický výskum na Sitne. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1978. Nitra, s. 166-169.
- LABUDA, J. 1981: Druhá etapa archeologického výskumu na Sitne a prieskum okolia. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980. Nitra, v tlači.
- NOVOTNÁ, M. 1970a: Die Bronzehortfunde in der Slowakei. Bratislava.
- NOVOTNÁ, M. 1970b: Die Äxte und Beile in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde. IX. 3. München.
- PAULÍK, J. 1963: K problematike čakanskej kultúry v Karpatskej kotline. Slovenská archeológia, 11, s. 269-338.
- PAULÍK, J. 1968: K problematike východného Slovenska v mladšej dobe bronzovej. In: Zborník Slovenského národného múzea. 62. História, 8. Bratislava, s. 3-43.
- PORUBSKÝ, J. 1958: Lužické popelnicové pole v Partizánskom. Slovenská archeológia, 6, s. 82-98.

ERGEBNISSE DER BISHERIGEN ARCHÄOLOGISCHEN GRABUNG AUF SITNO. Im J. 1978 verwirklichte das Slowakische Bergbaumuseum in Banská Štiavnica eine Feststellungsgrabung im Areal der mittelalterlichen Burg auf Sitno bei der Gemeinde Ilija /Bez. Žiar nad Hronom/, an die im J. 1979 eine Rettungsgrabung auf der Baustelle der geplanten Retranslationsstation knüpfte. Der Berg Sitno überragt mit seiner Seehöhe von 1009 m die Štiavnicher Berge.

Die Funde aus den beim Burgareal angelegten Sonden III-IV bestätigen hier die Existenz einer Burg im 13. Jh. Durch die Sonden III, V und VI wurde der Burggraben /T. 2,20 m, Br. 5 m/ erfasst. Sein Südteil wurde beim Umbau der Burg im 16. Jh. als Lagerungsgrube für Kalk verwendet.

In der Füllung des Burggrabens fand sich eine grosse Menge von Scherben und Bronzegegenständen aus jüngerer und später Bronzezeit /Abb. 1: 2,5; Abb. 4 und 5/. Der heimische Besiedlungselement ist durch Funde des Volkes der Lausitzer Kultur vertreten /Abb. 4: 2-7; Abb. 5: 1, 3-9/, das hier an der Wende der Stufen BD/HA einen mächtigen Burgwall mit Wallbefestigung /Aussen- und Querwall/ erbaut hatte. Nach der terrassenartigen Zurichtung des Terrains entstand auf einer Fläche von 16 ha ein mächtiger Burgwall. Im Laufe der jüngeren und späten Bronzezeit strömten hierher Einflüsse der Čaka- /Abb. 4: 8, 9/ und der Podol-Kultur /Abb. 4: 1/ aus dem Gebiet der Südwestslowakei, wie auch Einflüsse der Kyjatice-Kultur aus dem Umkreis von Gemer /Abb. 5: 2/.

Zu wichtigen Funden aus dem J. 1979 gehört die Hälfte einer Sandsteingussform zum Guss von kleinen Bronzemeisseln mit Tülle /Abb. 1: 3/. Dieser Fund und zahlreiche Bronzegegenstände aus Sitno und seiner unmittelbaren Umgebung bestätigen hier die Existenz einer metallurgischen Werkstatt. Die Rohstoffsbasis bildeten reiche Lager an Buntmetalle, die sich im Gebiet von Banská Štiavnica und Spania Dolina befanden. Die Analyse des Fundmaterials aus Sitno und die geographische Ausbreitung der Gräberfelder in der Štiavnicher Region zeigten, dass man im Zusammenhang mit der Aussonderung der einzelnen Gruppen der Lausitzer Kultur mit mehreren Lokalgruppen in der Gebirgsgegend der Slowakei rechnen muss. Es kristallisiert sich hier deutlich die Štiavnicher Gruppe, die durch ihre geographische Lage /im Gebirgsabschluss der südslowakischen Tiefebene/ zur Entwicklung der Kulturen der Südwestslowakei, event. des Umkreises von Gemer inklinierte. Ihren heimischen Besiedlungselement repräsentieren die Funde der Lausitzer Kultur.

РЕЗУЛЬТАТЫ ПРЕДШЕСТВУЮЩИХ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ НА Г. СИТНО. В 1976 г. проводил Словацкий горный музей в г. Банска-Штьявница разведочные раскопки комплекса средневекового замка Ситно близ с. Идия /рай. Жяр-над-Гроном/, которые были продолжением осуществившихся в 1979 г. охранных раскопок на местах предполагаемого строительства ретрансляционной станции. Ситно - высотой 1009 м над уровнем моря является доминантой Штьявницких гор.

Обнаруженные у комплекса замка в шурфах III-VI находки подтвердили существование замка в XIII в. Шурфы III, V и VI затронули вал замка /гл. 2, 20 м, ш. 5 м/. Его южная часть использовалась во время перестройки замка в XVI в. в качестве ямы для хранения извести.

В заполнении вала замка обнаружилось большое количество черепков и бронзовых предметов раннего и позднего периодов бронзы /рис. 1: 2, 5; рис. 4 и 5/. Домашний элемент представлен в заселении относящимися к лужицкой культуре находками /рис. 4: 2-7; рис. 5: 1, 3-9/. На рубеже BD/HA построило здесь население лужицкой культуры крупное городище укрепленное системой валов /внешний и поперечный валы/. После обработки местности террасами возникло на площади 16 га городище. В раннем и позднем периодах бронзы проникали сюда из областей Юго-Восточной Словакии влияния чачьянской /рис. 4: 8, 9/ и подольской культур /рис. 4: 1/, но также из области Гемера влияния киятицкой культуры /рис. 5: 2/.

Из числа обнаруженных в ходе разведочных раскопок в 1979 г. находок, важное значение имеет половина песчаниковой формы для отливания бронзовых долот с втулкой /рис. 1: 3/. Приведенная находка, а также обнаруженные на замке Ситно и его непосредственных окрестностях многочисленные бронзовые предметы дают возможность установить здесь место нахождения металлургической мастерской. Сырьевую базу представляли находящиеся в области Банска-Штьявница - Шпанья-Долина богатые залежи цветных металлов.

Анализ обнаруженного на замке Ситно материала, а также географическое размещение могильников в рамках штьявницкого региона показали, что в связи с определением групп лужицкой культуры в горных областях Словакии нужно предполагать несколько местных групп. Очевидно кристаллизуется штьявницкая группа, проявляющая своим географическим положением /горный затвор югословацкой низменности/ склонность к развитию культур Юго-Западной Словакии, или же региона Гемер. Домашний элемент заселения группы представлен находками лужицкой культуры.

PRÍSPEVOK K NIEKTORÝM OTÁZKAM METÓDY TERÉNNEHO VÝSKUMU

Anton Točík

S výstavbou socializmu na Slovensku súvisia obrovské zemné práce, na ktoré nadviazali aj archeologické výskumy. Už v päťdesiatych rokoch sa začali budovať archeologické expedície /Nitra, Košice, Veľký Grob a Šarovce/. Pri ich zakladaní sa vychádzalo zo snahy náležite finančne a personálne výskum zabezpečiť a už v teréne zvládnuť náročné dokumentačné úlohy. Súčasne sa sledovalo, aby pred začatím ďalšej výskumnej sezóny boli v ažurite dokumentačné práce z predchádzajúcej etapy. Žiaľ, pre objektívne príčiny sa toto nie vždy plnilo. Ani ďalšia požiadavka - urýchlená konfrontácia výsledkov jednej sezóny s úlohami nasledujúcej - sa nedodržovala. Súviselo to so skutočnosťou, že zaostávali dokumentačné práce. Tieto chronické nedostatky existujú doteraz a v súvisi s náročnými úlohami vyplývajúcimi zo záchranu archeologických pamiatok na stavbách socializmu budú zrejme pretrvávať.

V snahe o urýchlenie spracovania terénnej dokumentácie treba uvítať reálne experimenty, ako napr. fotogrametriu /švédske veže, letecké modely/ a pod.

Už v päťdesiatych rokoch sa začala na terénnych výskumoch využívať interdisciplinárna spolupráca. Teamový výskum sa robil na niektorých paleolitických lokalitách, napr. v Gánovciach, kde sa v teréne podieľali na práci odborníci z týchto disciplín: archeológia, paleozoológia, paleobotanika a pedológia. Postupne sa teamová spolupráca rozpadla a začala sa využívať iba expertíza. V šesťdesiatych rokoch sa zaužívala medzinárodná expertíza najmä pri výskume počiatkov metalurgie. Kolektívy E. Sangmeistera v Štutgarte a I. R. Selimchanova v Baku svojou pomocou urýchlili bádanie na tomto úseku u nás.

O terénnej dokumentácii sa ešte zmienim. Chcem iba zdôrazniť, že na jej rozvoj pozitívne vplývala výmena skúseností so zahraničím a účasť našich bádateľov na zahraničných výskumoch. Pre zdokonalenie terénneho výskumu však mala najväčší význam každoročná konfrontácia výsledkov bádania na konferenciách v Libliciach, poriadaných z iniciatívy J. Böhma, kde si často vymieňali názory dve archeologické generácie.

Vyzdvihnúť treba experimenty, ktoré sa robili na lokalite Stará Kouřim /fosfátová metóda/, na neolitickom sídlisku v Bylanoch /štatisticko-matematická metóda v dokumentácii aj interpretácii/ a teoretické experimenty v expedícii v Moste /E. Neustupný/. Diskusie o týchto metódach nesporne urýchlili aj vývoj bádania na Slovensku. Metódy, ktoré sa dnes už bežne využívajú, pred dvadsiatimi rokmi boli na Slovensku použité iba zriedkavo /napr. na výskume v Arдове a Domici/.

I. K problematike metódy výskumu pohrebísk z predveľkomoravského obdobia /6.-8. stor./

Výskum pohrebísk z tohto obdobia sa v Karpatskej kotline začal v polovici 19. stor. Dodnes sa odkrylo vyše 25 000 hrobov. Počtom prekonávajú množstvo hrobov zo všetkých pravekých i historických období. Bohaté nálezy z hrobov z predveľkomoravského obdobia /avarská ríša/ lákali v minulosti amatérov a neskôr aj neodborníkov pracovníkov múzeí a vlastivedných inštitúcií. Bohaté zbierky múzeí i

početné príspevky v časopisoch, monografiách a zborníkoch svedčia o intenzite bádania. Žiaľ, základné nálezové okolnosti zväčša chýbajú. Odkrývka pohrebísk z tohto obdobia pokračovala aj po prvej svetovej vojne, keď sa na výskume podieľali všetky múzeá a najmä Maďarské národné múzeum v Budapešti. Na výskume sa zúčastňovali archeológovia, antropológovia i etnografovia. V tomto období sa pozornosť sústredila na nálezy a ich uloženie v hrobe a úplne sa zanedbalo sledovanie hrobových jám a drevených konštrukcií. Odkrývanie až po úroveň kostry sa prejavilo v nedostačujúcom rozpoznaní detailov, ktoré súviseli s obradmi pri pochovávaní a so sekundárnymi zásahmi po zasypaní jamy. Na zjednodušenie terénnej dokumentácie boli vytlačené plány kostier, do ktorých sa mechanicky zakresľovali nálezy a zaznamenávali údaje o orientácii. Pretože aj antropológické bádanie sa sústreďovalo na etnické otázky, menej pozornosti sa venovalo zisteniu demografických a morfológických údajov. Pre tento dôvod chýbajú napr. aj v takej závažnej práci, ako je o pohrebisku v Alattyáni, v ktorej sa riešili základné problémy stratigrafie a chronológie, dáta nevyhnutné ku štúdiu pohrebného rítu a pod. Táto skutočnosť sa odzrkadľuje aj v ďalších publikáciách, a to nielen v Maďarsku, ale aj v Juhoslávii a Rakúsku.

Prelom znamenali výskumy J. Eisnera a V. Budinského-Kričku v medzivojnovom období. Odkrytie pohrebiska v Devínskej Novej Vsi, napriek tomu, že sa robilo za veľmi ťažkých materiálnych podmienok a v zložitých pôdnych pomeroch, prinieslo viacero prekvapujúcich výsledkov. Zásluhou vyspelej terénnej metódy J. Eisnera sme boli upozornení na potrebu starostlivého odkrývania a dokumentácie hrovej jamy už od zistenia jej povrchových obrysů a dôkladného sledovania zasypania jamy a okolia kostry. J. Eisner prvý zistil kladenie rituálnych ohňov, hádzanie zvyškov karovej hostiny do zasypania i budovanie drevených krytov a obloženia. Pretože na pohrebisku v Devínskej Novej Vsi boli takmer všetky organické látky v hroboch v štrku strávené, nemohol J. Eisner priniesť nič objavné pre štúdium pohrebného rítu. Plošná odkrývka mu neposkytovala nič pre riešenie otázok stratigrafie žiarových a kostrových hrobov na tomto pohrebisku. Dodatočne vznikli i problémy okolo vzťahu pohrebiska z doby predveľkomoravskej k radovému pohrebisku z 11. stor.

V šlapajach J. Eisnera pokračoval V. Budinský-Krička, ktorý za podobných podmienok ako v Devínskej Novej Vsi odkrýval zvyšky pohrebiska v Žitavskej Tóni. Príkladná práca J. Eisnera a V. Budinského-Kričku v teréne, a najmä dôkladná dokumentácia sa odzrkadľovali aj v publikáciách. Spôsobom práce v teréne môžu títo bádatelia slúžiť ako príklad aj súčasnému výskumu. Na ich precízne metódy bezprostredne nadväzovali aj výskumy veľkomoravských pohrebísk z 9. a 10. stor. na Morave a v Čechách a pohrebísk zo 7. a 8. stor. na Slovensku. Aj neskôr slovenská archeológia dosiahla pozoruhodné výsledky. Prekvapujúce poznatky, ktoré sa získali, boli závislé od nových metód použitých na týchto výskumoch. Istá nedôvera vznikla voči využívaniu ťažkých mechanizmov pri odkrývaní plochy veľkých pohrebísk. Na výskumoch v Nových Zámkoch a Želovciach boli ťažké mechanizmy použité až po ručnej odkrývke aspoň tretiny plochy pohrebiska a vychádzalo sa z poznatkov získaných pri ručnej odkrývke. Musíme však pripustiť, že pri práci s mechanizmami niektoré detaily unikli. Napriek tomu, že sa na výskumoch používali zväčša bežné klasické metódy, podarilo sa slovenskej archeológii urobiť významný kus práce pri skúmaní pohrebného rítu, spôsobe hĺbenia jám a budovania konštrukcií /Ľ. Kraskovská, Z. Čilinská, A. Točík/. Uvedené detailné pozorovania

umožňujú riešiť viacero problémov v nadstavbe i otázok kontinuity vývoja v 7. a 8. stor. na území Slovenska, Moravy a Maďarska. Súčasne však treba konštatovať, že povojnový výskum pohrebísk až donedávna trpel jednostrannosťou a nedostačujúcim využitím základných pomocných disciplín. Negatívne sa na Slovensku prejavila aj neúčasť antropológov na práci v teréne, a to v takých prípadoch, kde len priamo na mieste sa dajú riešiť niektoré problémy, napr. zistenie sekundárneho zásahu do hrobu, porušenie kostry, deformácia kostí a pod.

Hoci výskumné metódy sa skvalitnili tak, že sme vedeli zaregistrovať nové fakty, zaostáva interpretácia, a to často základných faktov. K tomu, aby sa tieto problémy riešili, je bezpodmienečne nutná spolupráca niekoľkých disciplín, pričom napr. antropológia je niekedy kompetentnejšia ako archeológia /problémy populácie a demografie/. Hlavnú príčinu stagnácie progresu treba vidieť v zaostávaní rozvoja metód terénneho výskumu a zľahčovaní problematiky metódy bádania samotnými odborníkmi. Vychádzam z konkrétnej situácie a na vysvetlenie uvádzam skutočnosti, ktoré sme doteraz nevedeli interpretovať. Napr. na tom istom pohrebisku konštatujeme za rovnakých podmienok zachovanie kostry veľmi dobré, dobré, zlé, prípadne strávenie kostry. Medzi pohrebiskami z rovnakého obdobia sú pomerne blízko seba pohrebiská s vykradnutými a porušenými hrobmi a pohrebiská s neporušenými hrobmi. Na tom istom pohrebisku sú hroby s premiestnenými kosťami a hroby s neporušenými kostrami, inokedy zas kostry so stlačenými lebkami i polámanými kosťami a hroby s kostrami v pôvodnej polohe. Zodpovedané nie sú ani otázky týkajúce sa rozmiestnenia výstroja, výzbroje a milodarov. Je to napr. umiestnenie nádob na kostre a nachádzanie nádob rozbitých intencionalne, prípadne pri zrútení dreveného krytu. Problematické je uloženie nálezov v inej než pôvodnej polohe. Doteraz sme nevedeli vysvetliť, prečo napr. kovanie vedierka nachádzame niekedy v polohe sledujúcej jeho pôvodný tvar, inokedy iba na hromádke. Naďalej si nevieme vysvetliť zásahy do hrobu pripisované vampirizmu /premiestnenie lebky v hrobe, prípadne jej vyzdvihnutie a preloženie do iného hrobu/.

Toto všetko sme doterajšími metódami konštatovali, ale iba v zriedkavých prípadoch interpretovali. Neuvedomovali sme si, že všetky uvedené abnormálnosti sú výsledkom zmien, ktoré nastali až po uložení mŕtveho do hrobu a po zasypaní jamy. Kladieme si otázku, čo spôsobilo tieto zmeny. V zriedkavých prípadoch môžeme dokázať zásah hľodavcov. Časť zmien môže byť výsledkom sekundárneho zásahu človeka /vykrádanie, vampirizmus/, ale prevažnú väčšinu spôsobili skutočnosti, ktoré chcem v ďalšom vysvetliť.

Slovenská archeológia prispela veľkou mierou k objasňovaniu problémov týkajúcich sa hĺbenia jám a budovania konštrukcií. V dobrých pôdnych podmienkach sa podarilo zistiť rôzne tvary vydrevenia, ktoré malo vytvoriť prázdny priestor nad pochovaným. Súviselo to s názorom na posmrtný život. Tento zvyk dodnes pretrváva v niektorých oblastiach Slovenska /Novohrad, Gemer/ a zrejme má veľmi starý pôvod. Nazýva sa roštovanie.

Na pohrebiskách z predveľkomoravskej doby /bez časového spresnenia/ poznáme podľa roštovania:

a/ obojstranne stupňovite zúžené jamy a jednostranne zúžené jamy s podĺžnym žľabom,

b/ jamy s kolmými stenami a pozdĺžnymi žľabmi,

c/ jamy s kolmi v rohoch, niekedy i v strede dlhších stien,

d/ jamy so 4-6 kolmi zapustenými do dna s odstupom od stien.

Najpočetnejšia je skupina b. Pri plošnej odkrývke v zložitejších pôdnych podmienkach sú však obrysy prečnievajúce steny hrobovej jamy ťažko zistiteľné.

Kryty nad pochovaným sa zásadne robili z dreva, a ako ukazujú rozmery žlabov a zvyškov dreva, konštrukcie boli veľmi silné. Opracované brvná a hrubé dosky boli často spájané konármi a lístím. Kryt nad mŕtvym je v rôznych výškach. Na tom záleží aj výška rovu. Od použitého materiálu je závislý od času, za ktorý kryt spráchnivel a zásyp sa zrútil do jamy. Zo skúseností na novovekých cintorínoch vieme, že tento proces trvá 80-100 rokov. V hrobe s dreveným krytom prebiehalo strávenie ľudského tela úplne odlišne ako v jame, kde bolo telo zasypané priamo. Ak sa hlodavec dostal na dno jamy, mohol v prázdnom priestore kosti popresúvať v oveľa väčšej miere ako v jame, kde bol pochovaný zasypaný hlinou. V prázdnom priestore sa aj predmety z organických i anorganických látok uchováli ináč ako tam, kde boli od začiatku v kontakte s pôdou. Deformácie kostier, prehádzanie predmetov, prelámanie kostí i predmetov, a najmä stlačenie lebiek, súvisia so silným tlakom, ktorý vznikol pri zosuve a prepadnutí zeminy po spráchnivení krytu nad pochovaným.

Ďalší problém, ktorý nás eminentne zaujíma, je sekundárny zásah do hrobu, a to vampirizmus a vykrádanie. Zistenie týchto skutočností je spoločnou úlohou archeológie, antropológie a archeozoológie, a to hlavne priamo na výskume.

Ak chceme riešiť otázku vampirizmu, musíme v zásype jám prísne sledovať premiestnenie lebky v hrobe, resp. jej preloženie do iného hrobu. Ak zásah do jamy nezistíme, môžeme sa právom domnievať, že lebka bola oddelená od tela a premiestnená pri pochovávaní. Rozhodujúce je pozorovanie väzby stavcov priamo pri odkrývaní kostry.

Na predveľkomoravských pohrebiskách je pomerne častý zásah vykrádačov do hrobov. Sústredený je na hornú časť kostry, hoci nechýbajú ani prípady úplného porušenia. Všeobecne sa uznáva, že hroby boli označené, preto zásah zvyčajne sledoval hornú časť kostry. Vykrádané sú prevažne hroby, v ktorých boli garnitúry opaskov. Vynára sa otázka, kedy sa takto surovo porušovala pieta k zosnulým a k akej populácii vykrádači patrili. Aj pri riešení týchto problémov môže pomôcť iba starostlivé a presné sledovanie zásypu hrobovej jamy už od zistenia jej obrysov. Podmienkou určenia etnicity vykrádačov je stanovenie obdobia vykradnutia. Ak k zásahu došlo krátko po pochovaní, t. j. keď sa ešte neskončil rozkladný proces a uvoľnenie väziva /najlepšie môže určiť len antropológ/, kostra by mala byť pomerne nepoškodená.

Namiesto tradičnej plošnej odkrývky by sa pri výskume pohrebiska mala kombinovať plošná a vertikálna /rezy/ odkrývka. Veľká časť jám mala jednoduchú nosnú konštrukciu krytu, preto treba odkryť aspoň polovicu jamy tak, aby sa rozšírením do bokov dali rozoznať horizontálne zapustené žlaby, prípadne rúrovité zahĺbenia súbežné s kratšími stenami. Na zistenie spráchniveného hrobového krytu a posunu celej kubatúry zeminy po prepadnutí sa odporúča robiť aj pozdĺžne rezy zásypu a všímať si možné zásahy. Pretože pri spráchnivení dreveného krytu sa nevytvárali uhlíky, ale tzv. plesnivé pásy, treba pri výskume odoberať vzorky aj z nich.

Doterajšími metódami terénneho výskumu sa nedala riešiť časť problémov súvisiacich so zmenami v hroboch a v ich obsahu po skončení pohrebných obrádov. Dnes niektoré úkazy dávame do súvisu s rôznymi procesmi pri deštrukcii drevených konštrukcií. Rozpoznaním stratigrafie týchto deštrukcií možno stanoviť aj chro-

nológiu sekundárnych zásahov do hrobov. Pri určovaní etnicity vykrádačov je obzvlášť dôležitá spolupráca s antropológom, archeozoológom a paleobotanikom. Spôsob hĺbenia jamy a budovania krytu treba sledovať aj rezmi, a to tak, že pozdĺž dlhších stien jamy sa odkrývka plošne rozšíri a potom sa urobí kolmý rez. Pozdĺž dlhších stien by sa mali robiť kolmé rezy aj preto, aby sa rozpoznal zosuv zásypu, resp. sekundárny zásah človeka.

II. K metóde výskumu viacvrstvého sídliska

Hneď v úvode považujem za potrebné objasniť termín viacvrstvé sídlisko. Pod týmto pojmom rozumiem sídlisko s kultúrnymi vrstvami, ktoré vznikli v priebehu väčšinou nepretržitého osídlenia ľudu tej istej kultúry, prípadne kultúr nasledujúcich po sebe. Len tieto viacvrstvé sídliská môžeme stotožniť s tellmi-formáciami na Balkáne, resp. na Strednom východe. Iného typu sú lokality, na ktorých síce máme doložených viacero fáz osídlenia, ale nevytvárajú taký konglomerát a súvrstvie takej hrúbky ako na telloch.

Na území ČSSR /s výnimkou ojedinelých lokalít v neolite a eneolite: Nitriansky Hrádok - štvorfázové osídlenie ľudu s lengyelskou kultúrou, Jevišovica - eneolit/ sa tellový typ sídlisk vyvinul v staršej a strednej dobe bronzovej. Obyvatelia týchto osád patrili v západnej časti Karpatskej kotliny ku skupine Kosihy-Čaka, maďarovskej, hatvanskej, severopanónskej a veteřovskej kultúre, na východnom Slovensku k fűzesabonskej a na juhu stredného Slovenska hatvanskej kultúre. Viacvrstvé osady z tohto obdobia sú spravidla opevnené a využívajú strategickú polohu /ostrohy, ostrovy, vyvýšeniny, polostrovy/. Líšia sa od neopevnených roľníckych osád, ktoré susedia s tellmi, a ešte výraznejšie od otvorených osád s jednofázovým osídlením. Striedanie miesta na osídlenie súviselo u roľníkov s cyklickým využívaním pôdy na obrábanie. Koncentrácia nálezov na viacvrstvových sídliskách zo staršej doby bronzovej nielen u nás, ale aj na území juhovýchodnej Európy priťahovala pozornosť bádateľov už v minulom storočí. Medzinárodný kongres v Budapešti v r. 1876 po prvý raz upozornil na opevnené sídliská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Účastníci kongresu si prezreli už vtedy dobre známu lokalitu Nad Búrom v Maďarovciach /teraz Santovka/ a ďalšie lokality na Pohroní a Poipľi /Bíňa, Kamenín, Malé Kosihy/. Pri príležitosti tohto kongresu začali bratislavský rodák F. Rómer a E. Csetneki-Jelenik výskum v polohe Laposhalom v Tószegu. Z druhej polovice 19. stor. sú známe aj výskumy na ďalších lokalitách z tohto obdobia. Nemožno podceňovať ani prácu B. Millekera, ktorý vo Vatine-Vršaci zachránil materiál základného významu, žiaľ, bez bližších nálezových okolností. Súčasne musíme konštatovať, že tie výskumy, ktoré na území Uhorska robili v 19. stor. pracovníci z humanitných odborov /profesori, učitelia, kňazi/, neboli náležite dokumentačne spracované a materiál z nich je dnes použiteľný len na formálnu interpretáciu. Vysoko treba vyzdvihnúť prácu technikov, lesníkov a aktívnych i penzionovaných vojakov /J. Neudeck, E. Hoenig a Ď./, ktorí na veľkých komunikačných, opevňovacích, melioračných a geodetických akciách zistili početné lokality, a tak zanechali dokumentačný odkaz, ktorý aj dnes znesie prísnu kritiku.

Po viacerých nevydarených výskumoch na začiatku tohto storočia ujíma sa výskumu viacvrstvého sídliska v Tószegu L. Márton a na území dnešného Rumunska M. Róska. Treba konštatovať, že L. Márton k tomuto výskumu i ďalším pristúpil veľmi dobre teoreticky i prakticky pripravený. Jeho výskumy však neboli v dostaču-

júcej miere dokumentačne spracované. Súvisí to s tým, že v Uhorsku neboli zabezpečené zo všetkých stránok, ale najmä personálne /technici, kresliči, dokumentátori/. L. Márton, ako to sám napísal, si bol vedomý, že výskumom sa každá lokalita zničí. Preto bádateľ, skôr ako ho začne, musí teoreticky zvládnuť problematiku zastúpenej kultúry, resp. kultúr. Lokalitu musí skúmať a dokumentovať tak, aby vedel rekonštruovať každú situáciu. L. Márton pristúpil s vedomím tejto zodpovednosti k veľmi náročnému štúdiu kompletného materiálu z tejto lokality a iných súčasných. Preštudoval materiál vo všetkých múzeách. Ako píše, boli to nálezy z Tószegu, uložené v rôznych múzeách, ktoré ho vyprovokovali obrátiť svoju pozornosť na Balkán. Išiel na skusy tam, kde mal výskum dobrú tradíciu. Z metodologickej stránky získal veľa poznatkov k určení terénnej metódy na Laposhalome na návšteve lokalít typu Terramare v Taliansku. Týkalo sa to odkrývania chat, pecí, ohnísk a ostatných sídliskových zvyškov. Aj študijná cesta do Bosny, kde viacvrstvové sídliská z neolitu, eneolitu a staršej doby bronzovej skúmal bádateľ Č. Truhelka, znamenala pre blízkosť problematiky s Tószegom veľký prínos.

L. Márton s väčšími-menšími prestávkami skúmal až do vypuknutia prvej svetovej vojny. Ako môžeme usúdiť z čiastočne zachovaného archívneho i publikovaného materiálu, v teréne pracoval veľmi dobre. Žiaľ, bohaté poznatky, a najmä rozpoznanie sídliskových vrstiev a kultúrnych horizontov včítane pôdorysov chat neboli dokumentačne dostačujúco zachytené. Napriek snahe, ktorú vyvinuli J. Banner a I. Bóna, z jeho výskumov sa zachovalo iba torzo náleзов i dokumentácie a až do roku 1950, keď sa ich títo bádatelia ujali, z odbornej stránky sa z nich ťažilo minimum.

Veľmi stručne chcem charakterizovať terénnu výskumnú metódu, ktorú použil L. Márton v Tószegu.

a/ Bol si vedomý významu profilu pre plošnú odkrývku a prv než ju začal, skúmal zisťovacou sondou.

b/ Podľa stratigrafických poznatkov začal s plošnou odkrývkou najskôr po rovnakých hĺbkach /zvyčajne po "štichoch"/. Keď narazil na sídliskový horizont, sledoval ho bez ohľadu na hĺbku.

c/ Pôdorysy zameriaval a robil tzv. horizontálne profily.

d/ Odhliadnuc od relatívne dobre zachovaných zvyškov pecí, kozubov a ohnísk, chaty identifikoval podľa kolových jám. Nemal ich doložené dlážkami - ubitou zemou. Nezachytával ani deštrukciu omietky. Pre staršiu dobu bronzovú rozpoznal veľké chaty s dĺžkou 15-20 m.

e/ Pretože nenechával kontrolné bloky, nemal zachytené profily, sídliskové horizonty neboli súvislé a často sa mu strácali stopy.

f/ Vytrácanie sídliskových horizontov spôsobilo, že s absolútnymi hĺbkami a sídliskovými horizontmi niekedy nemal náležite zladený inventár. Nezrovnalosti v materiáli znemožnili neskôr J. Bannerovi a I. Bónovi pri spracúvaní jeho pozostalosti rozpoznať v keramike vývojové stupne.

Na výskume v Tószegu pracovali po prvej svetovej vojne pod vedením L. Mártona aj bádatelia svetového mena G. Childe a J. van Giffen. Childe ťažil na výskume prevažne v teoretickej oblasti a poznatky o stratigrafii zužitkoval vo svojej práci o praveku Dunaja /The Danube in Prehistory. Oxford 1929/, J. van Giffen sa sústredil na metódu a metodiku terénneho výskumu a získané poznatky znamenite využil na svojich výskumoch v Holandsku.

S odstupom času však musíme konštatovať, že ani prítomnosť zahraničných bádateľov na výskume v Tószegu neposunula dopredu metódu terénneho bádania a dosiahnuté výsledky neumožnili riešiť viaceré sídliskové problémy. Hlavný nedostatok vidíme v tom, že dokumentácia nebola na takej úrovni, aby zachytila spoň optické pozorovania v teréne. Nedostačujúca evidencia spôsobila, že po čase sa nedali identifikovať a využiť najmä na riešenie chronologických otázok. S tým súvisí aj skutočnosť, že jednotlivé výskumné kampane neboli pred začatím novej sezóny dokumentačne spracované. To, čo po ňom spracovali a publikovali J. Banner a I. Bóna, je len torzo.

Výskumy na viacvrstvových opevnených sídliskách zo staršej doby bronzovej pokračovali aj po prvej svetovej vojne. Okrem sondovania na viacerých lokalitách v Potisí /Ószentiván, Szolnok, Hatvan, Tiszafüred/ pokračovalo sa aj vo výskume klasickej lokality Laposhalom v Tószegu. Výskumy viedol F. Tompa z Budapešti. Pokiaľ môžeme usúdiť z torzovitých správ, jeho terénne metódy sa neodlišovali od práce L. Mártona a získané terénne poznatky sa nijako nerozšírili. Ako vyplýva z Tompovho prehľadu dvadsaťpäťročného bádania v Maďarsku, v pomerne krátkom čase realizoval veľa výskumov. Boli to náročné výskumy sídlisk, ktoré však ani metodicky ani dokumentačne nezvládol. Len časť dokumentácie z týchto jeho sídliskových výskumov sa dala použiť. F. Tompa na základe stratigrafie v Tószegu vypracoval novú chronológiu doby bronzovej v Karpatskej kotline, ktorá temer na jedno štvrtstoročie negatívne ovplyvnila vývoj maďarskej archeológie. Napriek tomu, že preskúmal okrem sídlisk stovky hrobov z doby bronzovej a mal k dispozícii veľmi bohatý porovnávací materiál, nesprávne povýšil stratigrafické poznatky z Tószegu nad stredoeurópsku chronológiu doby bronzovej, ktorú vypracoval P. Reinecke. Súčasne s F. Tompom, ale v oblasti Szegedu, pracoval J. Banner so svojou školou v ťažších podmienkach a oveľa systematickejšie. Výsledky bádania, publikované v časopise Dolgozatok a v regionálnych publikáciách, istý čas zaznávané, boli čiastočne rehabilitované historickou prácou V. Milojčića, prednesenou na archeologickom kongrese v Zürichu.

V priebehu druhej svetovej vojny urobil J. Tompa menší plošný výskum aj na fűzesabonskom sídlisku v Barci. Zhodou okolností ho uskutočnil na zvyškoch valu a zistená konštrukcia zviedla spoluautora výskumu L. Varghu k mylným záverom. Kolové jamy valu rekonštruoval ako chatu.

Skôr ako sa budem zaoberať výskumami viacvrstvových sídlisk po druhej svetovej vojne, stručne sa zmienim o lokalitách na terajšom území Rumunska. Medzi najvýznamnejšie patria Pécska-Pecica a Gyulavársánd. Výskumy, ktoré sa tam robili, mali zisťovací charakter, zamerali sa najmä na stratografiu. Menej pozornosti venovali sídliskovej problematike. Ako ukázal neskorší výskum v Pécske-Pecici, táto lokalita pripomína fűzesabonské sídlisko v Barci.

Po druhej svetovej vojne sa začal v Karpatskej kotline a na Balkáne výskum viacvrstvových sídlisk prudko rozvíjať. Na Balkáne sa upriamil na neolit a eneolit, na strednom Dunaji na dobu bronzovú. V Maďarsku výskum A. Mozsolicsovej a D. Csallánya na Laposhalome v Tószegu revidoval niektoré závery F. Tompu. Nedostatok finančných prostriedkov omedzil prácu maďarských kolegov na iných lokalitách len na sondovanie, ktoré, aj keď bolo pomerne rozsiahle, sledovalo viac-menej stratografiu a profily. Pomerne úzkymi sondami sa získali prekvapujúce poznatky. Napríklad na lokalite Békés sa riešil problém opevnenia vodnými priekopami, bez valov, a vzťah k neopevneným sídliskám. Nedostatok väčších plošných výskumov spôsobil aj

isté omyly v interpretácii, napr. pripisovanie malých fortifikácií vyššie postavenej vrstve - "aristokracii".

Najväčšie výskumy z tohto obdobia sa po druhej svetovej vojne robili v ČSSR /Nitriansky Hrádok, Veselé, Blučina, Kroměříž, Malé Kosihy, Barca, Spišský Štvrtok/. Na základe skúseností z niektorých týchto výskumov zaujmem stanovisko k metóde terénnych prác. Pre každý výskum platia všeobecné zásady, ako je napr. základná požiadavka ovládania problematiky a súčasného stavu bádania. Treba však vypracovať "projekt", v ktorom musí byť zladená metóda odkryvky a dokumentácia. Odborná úroveň je priamo závislá od organizácie a prípravy výskumu, t. j. vybavenia odbornými silami, technikmi, mechanizmami a nutným materiálom. K tomu patrí aj stály káder zapracovaných robotníkov. V tejto súvislosti je dôležitý aj teamový prístup k výskumu. Žiaduca by bola účasť pracovníkov z pomocných vied na terénnom výskume priamo i na zhodnotení nálezov a terénnych výsledkov. Podľa našich skúseností vieme, že aby sa team skutočne podieľal na terénnom výskume, musia mať aj pomocné disciplíny vypracované terénne metódy. Nestačí, aby im archeológ poskytoval informácie o nálezových okolnostiach. Zdôrazňujem to preto, lebo archeológ vie zistiť len fragment toho, čo pomocné disciplíny z terénu potrebujú získať.

Ideálny postup pri výskume viacvrstvových sídlisk a vypracovanie projektu sú tieto:

Výškové a polohopisné zameranie lokality. Na pláne, ktorý by mal byť orientovaný S-J, umiestniť lokalitu do ideálneho štvorca, resp. obdĺžnika tak, aby sa dala vypracovať sieťovnica. Sieťovnica je dôležitá preto, lebo do nej sa budú pri systematickom výskume situovať sondy a fixovať všetky odkryté objekty a nálezy. Na sieťovnicu sa napojí výskum podľa sektorov. Projekt výskumu a metóda odkryvky vychádzajú z konkrétnych poznatkov o lokalite. Ak nie je k dispozícii vertikálny profil náleziska, treba ho získať, a to najčastejšie skúšobnou sondou. Odporúča sa vypracovať dva paralelné profily s odstupom 3-5 metrov. V skúšobnej sonde, ktorá by mala lokalitu preťať po celej dĺžke alebo šírke, sa má zásadne kombinovať vertikálna a horizontálna odkryvka. Takto získame poznatky o viacnásobnosti /superpozícii/ kultúrnych vrstiev, ich štruktúre a o sídliskových fázach. Len po dôkladnom spracovaní terénnych poznatkov a nálezov a ich zhodnotení možno pristúpiť k vypracovaniu projektu a po jeho prediskutovaní k systematickému výskumu. Odporúča sa dodržať najmenej ročný odstup medzi realizovaním zisťovacej sondy a začatím systematického výskumu.

Zatiaľ, čo pre výskum pohrebísk existuje istá metodická šablóna, nemôžeme to tvrdiť o skúmaní sídlisk. Výskum viacvrstvových sídlisk zo staršej doby bronzovej je determinovaný ich polohou, zložením pôdy a predovšetkým sídliskovým charakterom, preto si každá lokalita vyžaduje samostatný projekt a metódu výskumu. Podľa štruktúry kultúrnych vrstiev rozdeľujeme opevnené sídliská na dve skupiny: na západnom Slovensku s kultúrnymi jamami, na východnom Slovensku s deštrukciou chat, bez kultúrnych jám. Druhý typ zasahuje aj na dolný Hron a Poipлие /Malé Kosihy/. Po dlhoročných skúsenostiach získaných na výskume fúzesabonských opevnených sídlisk sa neodporúča preťať celú lokalitu tam, kde kultúrne vrstvy nedosahujú niekolo metrov. Niekedy stačí overiť si malou sondou stratigrafiu a môže sa začať plošná odkryvka.

Základnou zložkou výskumného projektu je metóda odkryvky lokality. Najčastejši je plošný výskum, a to tam, kde je situácia pomerne jednoduchá a úprava

terénu v jednotlivých fázach osídlenia nebola príliš rušivá. Takáto situácia bola napr. na opevnenom sídlisku v Barci a v Spišskom Štvrtku. V porovnaní s potiskými lokalitami je situácia kultúrnych vrstiev jednoduchá. Nevzťahuje sa to však na hornú vrstvu, ktorá bola v oboch prípadoch porušená orbou. Na týchto lokalitách by k objasneniu situácie bolo prispelo detailnejšie triedenie materiálu, a to najmä keramiky. Ani v Barci nie je celkom jasná stratigrafia troch fáz osídlenia v rámci horizontu Barca II. Pre výlučné použitie plošnej metódy a nedostačujúce využitie porovnávacieho materiálu zostáva neriešená otázka vzťahu komunikácií troj- a dvojdielných chát a chát opačne orientovaných so zreteľom na celkové urbanistické usporiadanie. Kombinácia plošnej a kolmej odkrývky s prípadnými kontrolnými blokmi by bola pomohla riešiť aj za cenu úniku niektorých detailov ďalšie chronologické vzťahy, napr. pomer medzi staršou a mladšou fortifikáciou /val a priekopy/, problémy súvisiace s komunikáciami a ich pomerom k chatám. Podobné problémy sa vyskytli aj na výskume v Spišskom Štvrtku.

Úplne odlišná je situácia na viacvrstvových sídliskách ľudu s maďarovskou kultúrou, kde planírka deštruovaných chát a objektov nezostáva na úrovni okolitého terénu, ale zväčša sa dostáva do pomerne objemných exploatačných jám. Jamy súvisia so stavebnou činnosťou v jednotlivých sídliskových fázach. Ich časové postavenie je dané vertikálnou stratigrafiou. Jamy sa často pretínajú, a keď sú mladšie, pretínajú aj staršie sídliskové vrstvy. Pretože planírka na mnohých miestach chýba, prekrývajú sa a režu sa aj sídliskové objekty, napr. pece, predpiecky, kolové jamy, estrichy a pod. Presné rozpoznanie sídliskových objektov, ich vzájomného súvisu a z toho vyplývajúcej stratigrafie nie je možné bez sledovania kontrolných blokov a bez kontrolných blokov je sťažená evidencia nálezov a terénna dokumentácia. Aby sa dala rekonštruovať pôvodná situácia a terénne plány /pôdorysy i profily/ dodatočne zakomponovať do celkovej situácie, nutne musíme použiť sektorový systém odkrývania plochy. Metóda odkrývky so štyrmi profilmi sa výborne osvedčila na Zámečku v Nitrianskom Hrádku. Kontrolné bloky neumožňujú pri veľkoplošnej odkrývke získať celkový dojem, avšak spojením profilov a kombináciou podľa horizontálnych plánov možno dosiahnuť pri rekonštrukcii optimum. Pri použití sektorovej metódy sa dali nálezy presne lokalizovať a hoci dodatočne zakomponovať do dokumentačne zrekonštruovaných sídliskových objektov. Na ploche ohrozennej rozmermi sektora /možno voliť rôzne dimenzie/ sa dá profilmi kontrolných blokov neustále sledovať stratigrafia a priamo na mieste možno riešiť problémy s ňou súvisiace. Metóda je nesmierne náročná na dokumentáciu, ale za terajších podmienok je jediná vhodná na výskum viacvrstvových sídlisk maďarovskej kultúry.

Výskum zo staršej doby bronzovej v západnej časti Karpatskej kotliny a na prilahlom území sa bez interpretácie chronológie a funkcie kultúrnych jám nedá ani predstaviť. Veľká koncentrácia kultúrnych jám na sídliskách maďarovskej kultúry, napr. vo Veselom alebo v Blučine vzbudzuje dojem, že nositelia tejto kultúry nepoznali chaty vybudované na úrovni terénu, ba viacerí bádatelia vyslovili domnienku o bývaní v hlbokých členitých jamách. Preto treba na týchto sídliskách vypracovať jednotlivé horizonty a zaradiť do nich kultúrne jamy. Vedúci výskumu musí na mieste rozhodnúť, aké rezy robiť, aby zistil "stárie" pretínajúcich sa jám, prípadne pomocou profilov v kontrolných blokoch riešiť časové vzťahy. Rezmi a profilmi kultúrnych jám a priamym sledovaním ich obsahu /surová omietka, prepálená omietka, popol, uhľíky, zvieracie kosti a pod./ možno zistiť nielen pôvodnú funkciu jamy, ale aj charakter sídliskového objektu, ktorého deštrukcia sa dostala

do jamy. Mechanicky vyberať kultúrnu jamu znamená zbaviť ju vypovedacej schopnosti. Len v teréne sa dá rozpoznať pôdorys chaty, a to starostlivým sledovaním terénnych detailov. V tejto súvislosti vystupuje ďalšia úloha, a to interpretácia priamo v teréne. Zanedbanie povinnosti interpretácie na lokalite spôsobilo, že na Zámečku v Nitrianskom Hrádku sme popreli opevnenie v mladšej fáze maďarovského osídlenia. Po desiatich rokoch sme tento omyl korigovali, riešenie problému však bolo možné už v priebehu výskumu.

Nútený som stručne sa dotknúť aj dokumentácie nálezov a ďalšej manipulácie s nimi. Masa nálezov si vyžaduje v projekte výskumu vypracovať typologickú tabuľku, podľa ktorej sa bude robiť nielen stručná evidencia, ale aj skartácia. So zreteľom na predpokladané deponovanie materiálu do múzeí treba rešpektovať aj muzeálne kritériá katalogizácie. Výskum maďarovských sídlisk patrí k najnáročnejším vôbec, vypracovanie dokumentácie je však ešte náročnejšie. Pre tento dôvod musí projekt výskumu tieto otázky riešiť v predstihu. Na dokumentáciu nadväzuje aj finálny produkt, t. j. interpretácia a publikovanie materiálu. Obrovský rozmach archeológie a s ním spojené narastanie nálezov, avšak i súčasná kapacita tlačiarenskej výroby nútia zamyslieť sa, a to už v teréne, nad vypracovaním kódu keramického materiálu. Aj toto patrí do problematiky projektu a metodiky výskumov.

Zo stručne zhrnutých poznatkov vyplýva, že výskum viacvrstvových sídlisk zo staršej doby bronzovej je samostatnou kategóriou základného výskumu.

V poslednom desaťročí sa realizovali v Karpatskej kotline výskumy na prv skúmaných i dovtedy neskúmaných opevnených sídliskách zo staršej doby bronzovej. Dosiahnuté výsledky, zatiaľ len predbežne publikované /Gomolja, Jászdózsa, Tószeg a ď./, svedčia o tom, že boli uplatnené moderné a dokonalé metódy.

Tento príspevok, obmedzený len na relatívne krátke obdobie pravekého a včasnodejinného osídlenia, je úvodom a podnetom k širšej diskusii, v ktorej by v súvisi s veľkými predstihovými výskumami mala byť najaktuálnejšia problematika metódy záchranných výskumov.

L i t e r a t ú r a

- BANNER, J. 1929: Az őszentiváni bronzkori telep és temető. Dolgozatok, 5, s. 52-81.
- BANNER, J. 1955: Bronzkori házak a békési Várdombon. Archaeologiai Értesítő, 82, s. 143-150.
- BANNER, J. - BÓNA, I. 1974: Mittelbronzezeitliche Tell-Siedlung bei Békés. Budapest.
- BANNER, J. - BÓNA, I. - MÁRTON, L. 1957: Die Ausgrabungen von L. Márton in Tószeg I. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. 9. Budapest, s. 1-87.
- BÓNA, I. 1980: Tószeg Laposhalom /1876-1976/. In: A szolnok megyei múzeumok évkönyve 1970-1980. Szolnok 1980, s. 83-107.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1956: Pohrebiskô z neskorej doby avarskej v Žitavskej Tôni na Slovensku. Slovenská archeológia, 4, s. 5-131.
- CSALOG, J. 1952a: Őskori földvár-kutatásunk. Archaeologiai Értesítő, 79, s. 91-93.
- CSALOG, J. 1952b: Die Ausgrabungen in Tószeg im Jahre 1948. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 2, s. 19-33.

- CILINSKÁ, Z. 1966: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava.
- CILINSKÁ, Z. 1973: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava.
- EISNER, J. 1952: Devínska Nová Ves. Bratislava.
- HÁJEK, L. 1961: Zur relativen Chronologie des Äneolithikum und der Bronzezeit in der Ostslowakei. In: Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit, Nitra 1958. Bratislava, s. 59-76.
- HRUBÝ, V. 1955: Staré Město. Praha.
- KABÁT, J. 1955: Otomanská osada v Barci u Košic. Archeologické rozhledy, 7, s. 594-600.
- KALICZ, N. 1968: Die Frühbronzezeit in Nordostungarn. Archaeologia Hungarica, 45. Budapest.
- KOVRIG, I. 1963: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. Budapest.
- MILLEKER, B. 1905: A vattinai őstelep. Temesvár.
- MILOJČIĆ, V. 1953: Zur Frage der Chronologie der frühen und mittleren Bronzezeit in Ostungarn. Actes de la IIIe Session, Zürich 1950. Zürich, s. 256-278.
- PATAY, P. 1938: Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. Dissertationes Pannonicae. II/13, Budapest.
- POULÍK, J. 1948: Staroslovanská Morava. Praha.
- RÖMER, F. F. 1878: Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie. Budapest, s. 23 n.
- RÓSKA, M. 1912: Ásatás a pécska-szemlaki határbanlevő Nagy Sándron. Dolgozatok, 3, s. 1-73.
- STANCZIK, I. 1980: Az 1973-74 évi tószegi ásatások. In: A szolnok megyei múzeumok évkönyve 1970-1980. Szolnok, s. 63-81.
- TIHELKA, K. 1949: Blučina u Židlochovic, opevněná osada z doby bronzové. Archeologické rozhledy, 1, s. 55-59.
- TOČÍK, A. 1961: Stratigraphie der befestigten Ansiedlung in Malé Kosihy. In: Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit, Nitra 1958. Bratislava, s. 17-38.
- TOČÍK, A. 1964: Opevněná osada z doby bronzové v Veselom. Bratislava.
- TOČÍK, A. 1970: Pohrební rítus na včasnostredovekých pohrebiskách v Holiaroch a Stúrove. Slovenská archeológia, 18, s. 29-56.
- TOMPA, F. 1935: Bronzkori lakótelep Hatvanban. Archaeologiai Értesítő, 48, s. 16-36.
- TOMPA, F. 1936: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 1912-1936. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 24/25, 1934/35, s. 27-127.
- VARGHA, L. 1955: A barcai bronzkori bakóház. Archaeologiai Értesítő, 82, s. 48-56.
- VLADÁR, J. 1976: Komplexný výskum opevneného sídliska otomanskej kultúry v Spišskom Štvrtku. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1975. Nitra, s. 215-223.
- BEITRAG ZU EINIGEN FRAGEN DER GRABUNGSMETHODE. In der Einleitung bringt der Autor die Entwicklung der archäologischen Forschung in der Slowakei nach dem J. 1948, als man im Zusammenhang mit den grossen Bauten des Sozialismus mit Voruntersuchungen und Rettungsgrabungen begann, in Erwähnung. Diese Grabungen wurden durch die Expedition von Nitra /Archäologisches Institut zu Martin/ und von Košice /Archäologisches Institut zu Prag/ sowie durch die Grabungsstationen zu Veľký

Grob und Sarovce durchgeführt. Schon in den 50er Jahren wurde dabei die interdisziplinäre Zusammenarbeit ausgenutzt. Die grossen paläolithischen Grabungen z. B. diejenige in Gánovce, trugen den Charakter von Gruppenarbeit /Geologie, Anthropologie, Paläozoologie, Paläobotanik und Pedologie/. Um den fachlichen Anstieg der slowakischen archäologischen Geländeforschung hatte sich die tschechische Archäologie mit J. Böhm an der Spitze verdient gemacht. Im Rahmen der Problematik der Grabungsmethode werden zwei Zeitepochen analysiert, und zwar die Erforschung der vorgrossmährischen Gräberfelder aus dem 6.-8. Jh. und die Untersuchung der bronzezeitlichen mehrschichtigen Siedlungen.

Die Untersuchung der vorgrossmährischen Gräberfelder aus der Epoche des AWARENREICHES beschränkte sich früher nur auf die Dokumentation des Skelettes und der Beigaben. Damit hängen die vorgedruckten Skelettpläne, auf denen die Funde eingezeichnet wurden, zusammen. Zum Beispiel in der vorzüglichen Monographie über das Gräberfeld in Alattány in Ungarn wendet man dem Bestattungsritus und der Grubenkonstruktion wenig Aufmerksamkeit zu, denn es fehlte dazu die Dokumentation. Nach 1948 gelangten J. Eisner und V. Budinský-Krička /Ausgrabungen auf den Gräberfeldern in Devínska Nová Ves und Žitavská Tůň/ und andere Forscher bei der Untersuchung des Bestattungsrites, der Vertiefungsweise von Grabgruben und der Bauweise von Holzkonstruktionen auf den Gräberfeldern des 6.-8. Jhs. in der Südwestslowakei, wie auch auf den grossmährischen Gräberfeldern in Südmähren /Staré Město/ zu bemerkenswerten Resultaten. Die Nachkriegsforschung litt in der Slowakei unter ungenügender Ausnutzung von Hilfswissenschaften, vor allem der Anthropologie, Paläozoologie und Paläobotanik. Der Autor macht besonders auf die Veränderungen im Grab nach der Grablegung des Toten und der Zuschüttung des Grabes aufmerksam. Es handelt sich z. B. um verschiedenartige Deformationen, Knochenbrüche und Verlegung der Knochen, um Zerschörung der Gefässe und Änderung ihrer Lage, was alles mit dem Einsturz des Schüttbodens nach Vermoderung des über dem Skelett liegenden Holzdeckels zusammenhängt. Bei der Untersuchung der Skelettgräber aus dem 6.-8. Jh. wird die detaillierte Ausarbeitung der Holzkonstruktion der Gräber als eine der Hauptforderungen angesehen. Dies ist jedoch nur mit Hilfe von Längs- und Querschnitten in den Grabgruben und ihrer Umgebung in etwa 20-40 cm Breite möglich.

Im Kapitel "Zur Grabungsmethode in der bronzezeitlichen mehrschichtigen Siedlung" bringt der Autor die Definition der mehrschichtigen Siedlung und danach die kurze Geschichte der Erforschung von bronzezeitlichen mehrschichtigen Siedlungen im Karpatenbecken, wobei er in erster Linie auf die Untersuchung der Siedlung von Laposhalom in Tószeg im oberen Theissgebiet sein Augenmerk richtet. Von den Grabungen in der Slowakei, doch besonders von jener in der Siedlung des Volkes der Maďarovce-Kultur in der Flur Zámeček in Nitriansky Hrádok und jener in der Siedlung des Volkes der Füzesabony-Kultur in Barca bei Košice ausgehend, konfrontiert der Autor die bei uns und in Ungarn angewandten Methoden. Er hebt besonders die J. Banners Schule in Szeged hervor, die nicht nur auf äneolithischen Siedlungen arbeitete, sondern sich auch bei der Untersuchung der älterbronzezeitlichen Siedlung in Békés vorzüglich bewährte. Die in Békés angewandte kombinierte Methode des Schnittes und der Flächenabdeckung hat sich später bei einer Kontrollgrabung in Tószeg-Laposhalom und in Jászdózsa vervollkommen. Der Autor ist der Meinung, dass es nicht möglich ist, für die Untersuchung von mehrschichtigen Siedlungen dieselbe Schablone anzuwenden. Im Westteil des Karpatenbeckens, wo

Siedlungen mit einer grossen Anzahl von mehrschichtigen, sich schneidenden Kulturgruben und nur schwer erkennbaren Siedlungshorizonten überwiegen, ist die Grabung nur mit der Anwendung von Kontrollblöcken innerhalb des Netzes möglich /z. B. Nitriansky Hrádok/. Bei den mehrschichtigen Siedlungen des Theissgebietes mit gut erhaltenen Hüttenfussböden und kontinuierlichen Planierungen gilt demgegenüber die Flächenabdeckung als die bewährteste Methode, bei der nach Bedarf auch Orientierungs-Kontrollblöcke benutzt werden können. Die Kontrollblöcke sind mit ihren Profils für die Datierung der einzelnen Fortifikationsphasen notwendig.

Zur Methode der Geländeforschung auf bronzezeitlichen mehrschichtigen Siedlungen gehört zweifellos auch die Dokumentation einer riesengrossen Anzahl von Funden und das damit verbundene Problem der Publikation. Der Autor empfiehlt daher bereits im Terrain mit dem Kod für keramisches Material zu arbeiten. Aus dieser kurzen Übersicht ergibt sich, dass es für jede Grabung auf mehrschichtiger bronzezeitlicher Siedlung nötig ist, ein Projekt und eine Methodik auszuarbeiten was allein als selbständige Kategorie der Grundlageforschung gilt.

ЗАМЕТКИ К НЕКОТОРЫМ ВОПРОСАМ О МЕТОДЕ ПОЛЕВЫХ РАСКОПОК. В введении автор упомянул о развитии археологических исследований в Словакии после 1948 г., когда в связи с крупными стройками социализма проводились предварительные охранные раскопки. Эти исследования организовали экспедиции в гг. Нитра /Институт археологии в г. Мартин/ и Кошице /Институт археологии в Праге/, а также исследовательские станции в гг. Вельки-Гроб и Шаровце. Уже во время пятидесятих годов применялся метод междисциплинарного сотрудничества. Групповой характер имели исследования крупного масштаба на палеолитических местонахождениях, напр. в с. Гановце /геология, антропология, палеозоология, палеоботаника и почвоведение/. Росту высокого профессионального уровня полевых раскопок в Словакии способствовала чешская археология во главе с Я. Вемом. Рассматривая проблемы метода полевых раскопок, обсуждаются два периода: исследование довеликоморавских могильников VI-VIII вв. и исследования многослойных поселений периода бронзы.

Исследование довеликоморавских могильников периода аварского каганата в прошлом ограничивалось лишь на документацию скелетов и сопровождающих их находок. Следствием того, находки наносились в напечатанные чертежи скелетов. Напр. в посвященной могильнику на местонахождении Алатань в Венгрии замечательной монографии уделяется небольшое внимание погребальному обряду и конструкциям, так как они нуждались в документации. Й. Айснер и В. Вудински-Кричка /исследование могильников в сс. Девинска-Нова-Вес и Житавска-Туонь/, а также другие исследователи добились в ходе осуществившихся после 1948 г. исследований могильников в Юго-Западной Словакии и великоморавских могильников в Южной Моравии /Старе-Место/ замечательных результатов при обследовании погребального обряда, способа углубления погребальных ям и строительства деревянных конструкций. Послевоенные исследования в Словакии нуждались в недостаточном применении вспомогательных наук, в основном антропологии, палеозоологии и палеоботаники. Автор уделяет внимание изменениям погребений после уложения мертвого и его засыпания. Речь идет о разного рода деформациях, переломах и перемещениях костей, разбитых сосудах, изменениях их положения, в связи с провалом заполнения ямы после падения трухлявой деревянной крышки над скелетом. Сосредоточить внимание на деталях деревянных конструкций исследуя погребения с труположением VI-VII вв. является одним из основных требований. Того можно достичь только продольными

и поперечными разрезами погребальных ям с окружностей шириной в 20-40 см.

В главе "К методу исследований многослойного поселения периода бронзы", после того как автор определяет термин многослойное поселение, он кратко излагает историю исследования многослойных поселений периода бронзы в Карпатской котловине, в основном поселения Лапошхалом на местонахождении Тосег на Верхней Тиссе. Опираясь на осуществившиеся в Словакии археологические исследования, главным образом на исследования поселка мадяровской культуры на местонахождении Замечек в с. Нитрянски-Градок, а также поселка фьвешабоньской культуры в с. Варца близ г. Кошице, автор сопоставляет методы полевых раскопок у нас и в Венгрии. Он подчеркивает значение школы Й. Баннера в Сегеде, внимание которой сосредоточилось на исследование не только энеолитических поселений, но оно уделялось также поселениям раннего периода бронзы в с. Бекеш. Комбинированный метод разреза и раскопок широкой площадью, которые были на местонахождении Бекеш применены, усовершенствовались в ходе проверочных исследований на местонахождениях Тосег-Лапошхалом и Ясдожа. Автор предполагает, что в ходе исследований многослойных поселений нельзя применить тот же самый шаблон. К западной части Карпатской котловины, где преобладают поселения с множеством многократно пересекающихся культурных ям, и только трудно отличительных селитных горизонтов, исследования можно осуществить лишь при использовании контрольных бровок, вписанных в сетку /напр. Нитрянски-Градок/. Наоборот, в районе Потисья испытанным методом на многослойных поселениях с хорошо уцелевшими полами жилищ и однородной разровненной землей является метод раскопок широкой площадью с употреблением по потребности ориентировочных контрольных бровок. Контрольные бровки с профилями необходимы при датировке отдельных фаз фортификации.

К методу полевых раскопок многослойных поселений периода бронзы бесспорно относится также документация большого количества находок вместе с вызванными при их опубликовании затруднениями. Автор советует прямо в ходе полевых раскопок работать с кодом керамического материала. Из данного короткого обзора вытекает, что нужно разработать для каждого определенного исследования многослойного поселения периода бронзы план и методику исследований, являющихся самими по себе самостоятельной категорией элементарного исследования.

ZÁVEREČNÁ SPRÁVA ZO ZÁCHRANNÉHO VÝSKUMU V KOMJATICIACH V ROKOCH 1977 A 1979

Anton Točík

Chotár obce Komjatice /okr. Nové Zámky/ patrí k najlepšie preskúmaným archeologickým mikrorajónom na Slovensku. Za spolupráce S. Podhorca, J. Čériho a J. Kelemenca sa sledovalo budovanie závlahových systémov, skrývka na ploche temer. 50 ha pri rozširovaní štrkoviska, stavba ropovodu a rôzne zemné práce včítane občianskej výstavby. Závažné poznatky priniesli výskumy, ktoré tu robili Slovenské národné múzeum v Bratislave /tehelňa/ a Archeologický ústav SAV v Nitre /Argentína, Hajdenovie, Blatnica, Štrkáreň a záchranné výskumy v roku 1977-79 na terase rieky v dĺžke 2 km - Točík 1978, 1980/. Poznatky získané o pravekom a včasnodojinnom osídlení možno zovšeobecniť prinajmenšom na údolie rieky Nitry od Šurian po Nitru.

Osídlenie v neolite bolo sporadické. Zatiaľ chýba osídlenie v staršom neolite. Relatívne najstaršia je osihotená jama v polohe Mandáčka, ktorá korešponduje s lokalitou Kelemenka v chotári Milanoviec, asi 2 km severne. Do mladšieho stupňa kultúry s lineárnou keramikou patria ojedinelé kultúrne jamy na nálezisku Kňazova jama. Doteraz nie sú v Komjaticiach zastúpené staršie fázy lengyelskej maľovanej keramiky /I-II/. Sídliisko odkryté v r. 1977 a 1979 v polohe Tomášove A/I má zatiaľ jedinečné postavenie v chotári Komjatíc i na južnom Slovensku vôbec. Zistil sa na ňom zatiaľ neznámy typ jamového domu so zachovanou súvislou vrstvou omietky. Získaný materiál vrhá nové svetlo na obdobie prechodu od maľovanej keramiky k nemaľovanej /stupeň III-IV/, pre ktoré sa navrhuje pomenovanie skupina Szob-Topolčany. Časť nálezov /keramika a kultové predmety/ ukazuje na vzťahy k juhovýchodu.

Oveľa väčší je rozptyl osídlenia v stupňoch nemaľovanej keramiky lengyelskej kultúry, t. j. Brodzany-Nitra a Ludanice. Do IV. stupňa patrí sporadické osídlenie zistené v roku 1977 a 1979 v polohe Hajdenovie, Legionárske, Kňazova jama a Mandáčka, do vyznievania V. stupňa hromadný nález na lokalite Legionárske /sektor CC/. Zatiaľ nevieme spresniť rozsah sídlisk na dunách Homoky, Toroslín, Blatnica, Homolka ani hrobov za Hviezdoslavovou ulicou. Podrobný prieskum naznačil lengyelské osídlenie temer na všetkých dunách, a to nielen v bezprostrednej blízkosti vodných tokov. Na úseku skoro dvoch kilometrov, skúmanom v r. 1977 a 1979, chýba osídlenie skupiny Bajč-Retz napriek tomu, že v polohe Homoky v Komjaticiach i na Homokoch v Ondrochove sa sporadické osídlenie zistilo. Nie je vylúčené, že v tomto mikrorajóne sa viaže na piesčitý charakter pôdy, i keď 10 km južne, na Zámečku v Nitrianskom Hrádku, sú kultúrne jamy skupiny Bajč-Retz na sprašovom ostrohu. Zatiaľ ťažko rozhodnúť, do akej miery možno intenzitu osídlenia jednotlivých stupňov kultúry s kanelovanou keramikou /KKK/ spájať s dĺžkou osídlenia. Bolerázska skupina /BS/ sa sústreďuje na polohu Kňazova jama, kde zvyšky osídlenia zaberajú zatiaľ ca 300 x 60 m a nevylučujú sa tu ani rozsiahlejšie osady. Sporadické osídlenie pod vrstvou s klasickou fázou KKK je aj v polohe Legionárske. Podobná štruktúra je i na Vysokom brehu v Nitrianskom Hrádku, kde na rozsiahle sídliisko nadväzujú menšie útvary v polohách Vinohrady a Diely. Napriek tomu, že v Nitrianskom Hrádku nebola urobená porovnávacia ana-

líza objektov, zo zberového materiálu vyplýva, že rozsiahlosť osady je výsledkom dlhotrvajúceho osídlenia; prejavuje sa to i v odlišnej skladbe uzavretých nálezo-
vých celkov. Toto platí aj o sídlisku BS v polohe Kňazova jama v Komjaticiach, kde sa obsah jednotlivých jám skladbou od seba dosť odlišuje. Z metodologickej strán-
ky sú tieto poznatky veľmi dôležité najmä pre štúdium vývoja tejto kultúry, pre-
tože doteraz sa robili závery len na základe vytrhnutých objektov z jednotli-
vých lokalít, a tam, kde boli k dispozícii veľké uzavreté súbory, sa vnútorná
analýza nerobila. Množstvo zvieracích kostí na sídlisku BS v Komjaticiach nás
núti uvažovať aj o charaktere zamestnania obyvateľstva, pretože taká vysoká spo-
treba mäsa hovädzieho dobytku, kozí, oviec i koňa môže súvisieť jedine s chovom
dobytku a súčasne s domestikáciou koňa. Zmena základného zamestnania, t. j. pre-
chod od roľníctva k prevažnému chovu dobytku, nás núti uvažovať nielen o prílive
nového obyvateľstva, ale aj o jej rozhodujúcom podiele na vzniku BS.

V katastri obce Komjatice nesporne najintenzívnejšie praveké osídlenie re-
prezentuje staršia i mladšia fáza klasického stupňa KKK. Vedľa centrálnej osady
v polohe Legionárske na ploche 700 x 60 m boli ca 2 km severne v polohe Homoky
a asi 2 km južne v Ondrochove väčšie koncentrácie obydľí a okolo nich menšie,
resp. krátkodobé osady. Na osídlenie reprezentované niekoľkými kultúrnymi jama-
mi sa narazilo i v polohách Tomášove, Kňazova jama, Mandáčka, Toroslín, Blatni-
ca, Vicena, Homolka, Hajdenovie.

Centrálna osada v polohe Legionárske sa delila na južnú, výrobnú časť s ba-
tériou veľkých pecí s klenbou, zrejme na pálenie keramiky, a severnú, ktorú cha-
rakterizujú veľké hliniská, kultúrne jamy a chaty budované na úrovni terénu. Po-
dobne bola členená osada, dlhá ca 1 km, v Jelšovciach, okres Nitra, kde sa obja-
vila pri hĺbení odpadového kanála hydrocentrály na jej severnom okraji podobná
batéria pecí; v južnej časti boli hliniská a kultúrne jamy. Pomerne dlhé trvanie
osady v polohe Legionárske je stratigraficky doložené pretínajúcimi sa kultúrny-
mi jamami i superpozíciou kultúrnych vrstiev. Okrem sporadických objektov BS sa
dá vyčleniť aj staršia i mladšia fáza klasického stupňa KKK. V staršej fáze chý-
bajú také výrazné prvky, ako sú výčnelky nad uchami šálok a džbáňkov a charakte-
ristická rytá i plastická výzdoba. Nálezy na sídliskách v polohe Legionárske ko-
rešpondujú s opevnenou osadou na Zámečku v Nitrianskom Hrádku, v Komjaticiach je
však výraznejšie zastúpená staršia fáza, na Zámečku mladšia. Pre aké príčiny za-
nikajú osady BS a vznikajú nové v tom istom rajóne, ale na iných miestach, za-
tiaľ nevieme vysvetliť. Premiestnenie osady sa zistilo aj v Nitrianskom Hrádku
/Vysoký breh, Zámeček/, Ondrochove /Homoky, Mlyn/, Bajči-Vlkanove /Za majerom -
tehelňa/ a Kameníne /Várhegy/. Domnievame sa, že za týmto javom sa skrývajú pre-
vratnejšie zmeny, ako sa doteraz predpokladalo. Zmenšenie počtu zvieracích kostí
na sídliskách klasického stupňa KKK zaiste súvisí s ťažiskom zamestnania v poľ-
nohospodárstve a s náznakom deľby práce. Myslím, že ani vo vývoji keramiky, jej
tvarov a výzdoby nemožno hovoriť o evolúcii. Len stručne sa dotknem nálezov
z nadstavby, ktoré odrážajú jej zmeny. V r. 1979 sme získali z uzavretých nále-
zových celkov výtvary z hliny, aké sa objavujú na širšom území. Sú to tzv. pe-
čatidlá a idoly, ktoré nepretrvávajú BS. Schematizované hlinené idoly a symbo-
lické rytiny na keramike sú časovo fixované zatiaľ iba na staršiu fázu klasické-
ho stupňa KKK. Fragment veľkého, len na jednej strane zdobeného idolu a rytá
schematizovaná postava muža držiaceho jednou rukou žrebca a druhou kobyľu, je
z lokality Legionárske /obr. 22: 3/, ďalšia kresba dvoch štylizovaných postáv je
na črepe zo Zámečka v Nitrianskom Hrádku /obr. 22: 2/.

V polohe Kňazova jama sa našli roztrúsené v povrchovej vrstve črepy kostolackej a bošáckej skupiny. Zistila sa tu aj kultúrna jama skupiny Kosihy-Čaka. Vychádzajúc z poznatkov na iných lokalitách južného Slovenska /Čaka-Diely, Malé Kosihy/, aj v Komjaticiach možno očakávať ďalšie objekty na vyšších miestach dún, a to ďalej od riek.

Z katastra Komjatic sú doteraz známe tri pohrebiská ľudu s nitrianskou kultúrou, čo ukazuje na dosť intenzívne osídlenie. Sídliško sa zatiaľ nezistilo. To isté platí aj o únětickej kultúre /tri pohrebiská bez sídliska/. Rovnaké skúsenosti sú z územia celého Slovenska.

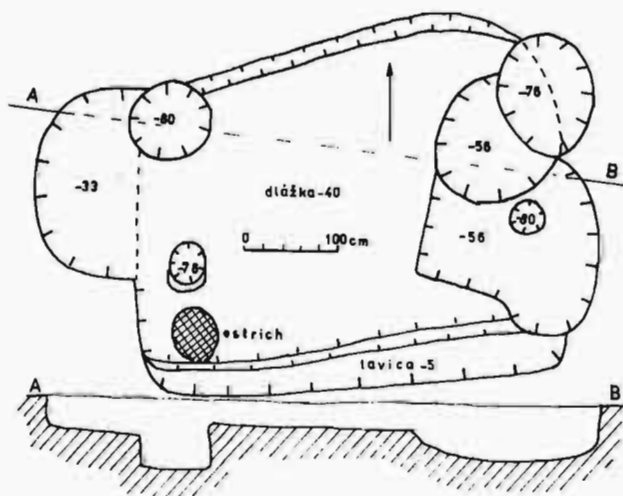
Nositelia maďarovskej kultúry vyhľadávali v údolí rieky Nitry predovšetkým vyššie položené lokality na oboch terasách Starej a Novej Nitry, a preto nás v Komjaticiach neprekvapuje zatiaľ len jedna lokalita na dune Mandáčka. Sporadické sú aj stopy osídlenia ľuďom karpatskej mohylovej kultúry. Ojedinelé nálezy sú v polohe Legionárske.

Pomerne intenzívne bolo na skúmanej ploche osídlenie čačianskej kultúry. Doložené je na náleziskách Tomášove a Kňazova jama hliniskami a kultúrnymi jamami so stopami kovoliectva. Relatívne sporadické sú doklady osídlenia s podolskou a so skýtsko-tráckou kultúrou. Zatiaľ čo v polohe Kňazova jama sa odkryla keltská osada so 6-7 chatami z 2. stor. pred n. l., z polôh Tomášove, Legionárske, Hajdenovie je laténska kultúra známa len zo zberov. Pohrebisko odkryté na piesočnej dune Talloszér, asi 4 km južne, patrí k sídlisku v polohe Homoky v Ondrochove. S pohrebiskami tejto kultúry treba rátať i na dunách v chotári Komjatic. Pohrebisko na pravej terase Starej Nitry, v hliníku tehelne, nadväzuje na ďalšie v neďalekých Milanovciach, Branči, Ivanke, Šuranoch.

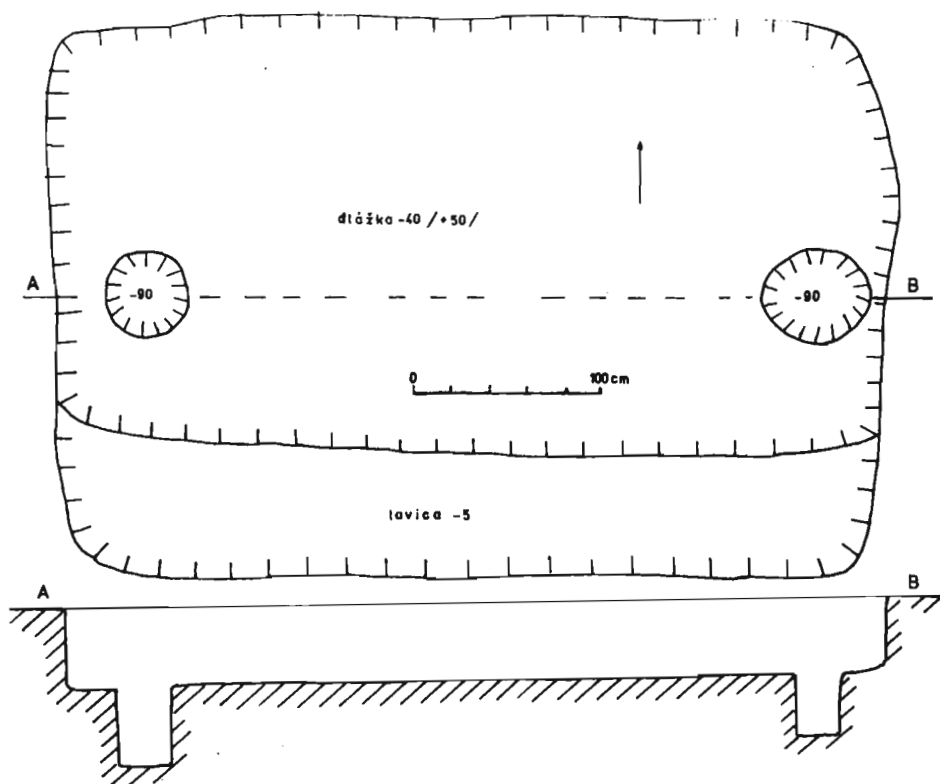
Vo všetkých laténskych chatách odkrytých v r. 1979 boli pôvodne lavice /obr. 1-4/. Časť chát časom pretvorili na výrobné zariadenia, lavice zlikvidovali a na výrobné účely sekundárne vyhlúbili do stien výklenky. V chate VI/79 na nálezisku Kňazova jama je toto prebudovanie doložené aj dvoma nálezovými horizontmi. Starší patrí do 2. stor. pred n. l. /LC/, v mladšom horizonte je už v rukách hnetená dácka keramika zo stupňa LD, t. j. z 1. storočia pred n. l. Do

tohto horizontu môže patriť aj kultúrna jama 5a, sekundárne zahĺbená do hliniska z neskej doby bronzovej, s pozoruhodnou keramikou zdobenou mrežovým ornamentom a koncentrickými krúžkami.

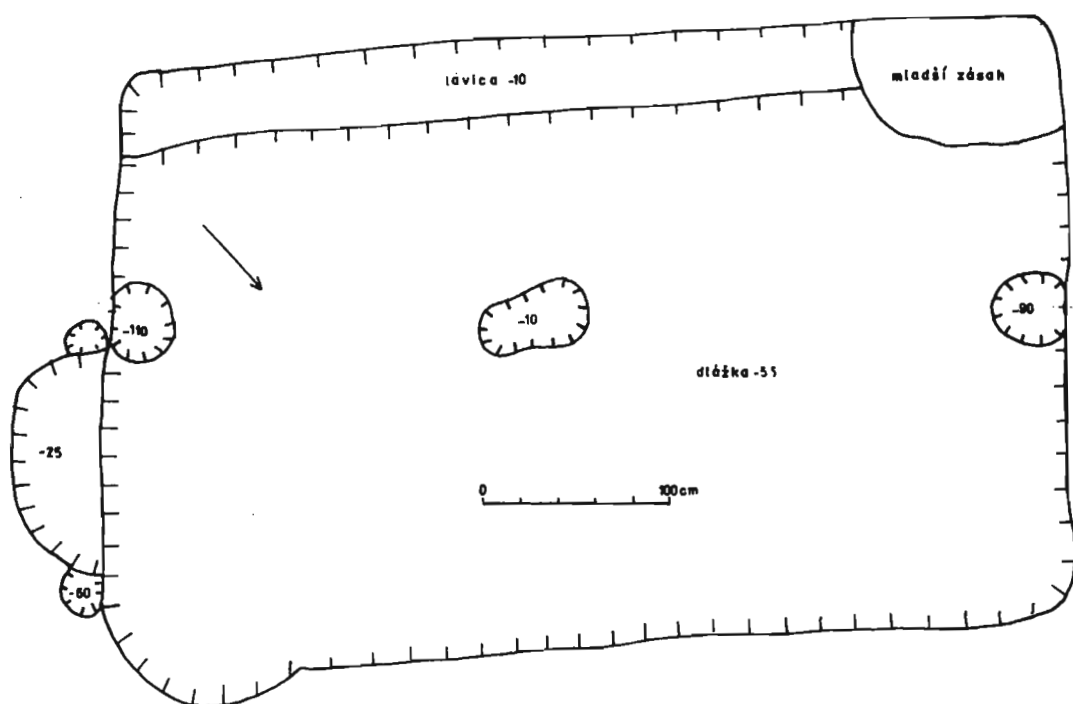
Zatiaľ je medzi keltsko-dáckym a germánskym osídlením najmenej storočný hiát. V dobe rímskej boli takisto osídlené terasy Starej a Novej Nitry i duny v inundácii medzi nimi. Poznatky k osídleniu z tohto obdobia, získané na veľkých výskumoch v Branči a Nitre-Chrenovej, sa potvrdili aj v Komjaticiach. Vyše 50 zistených chát z toho tridsať preskúmaných /obr. 5-9/, sa podstatne nelíši od konštrukčnej schémy vypracovanej T. Kolníkom.

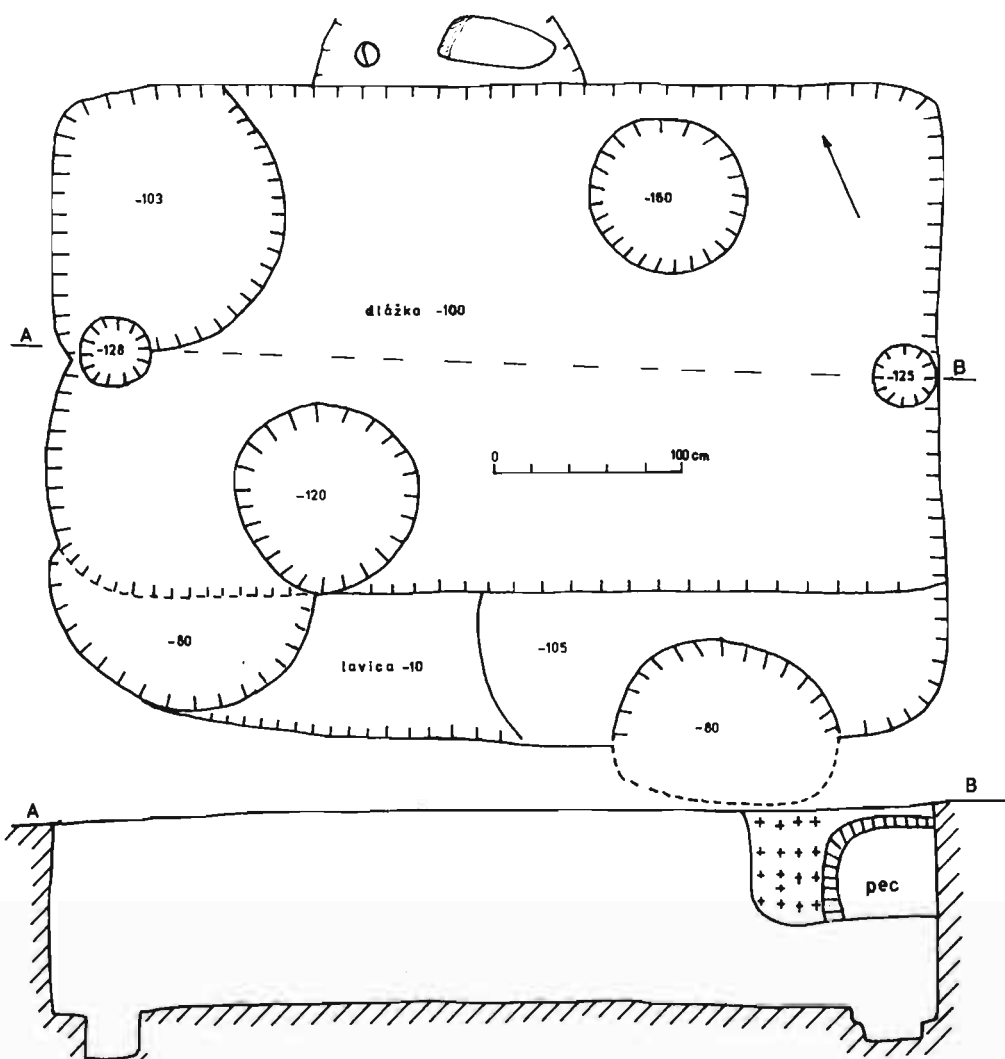
Obr. 1. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 87, chata, doba laténska

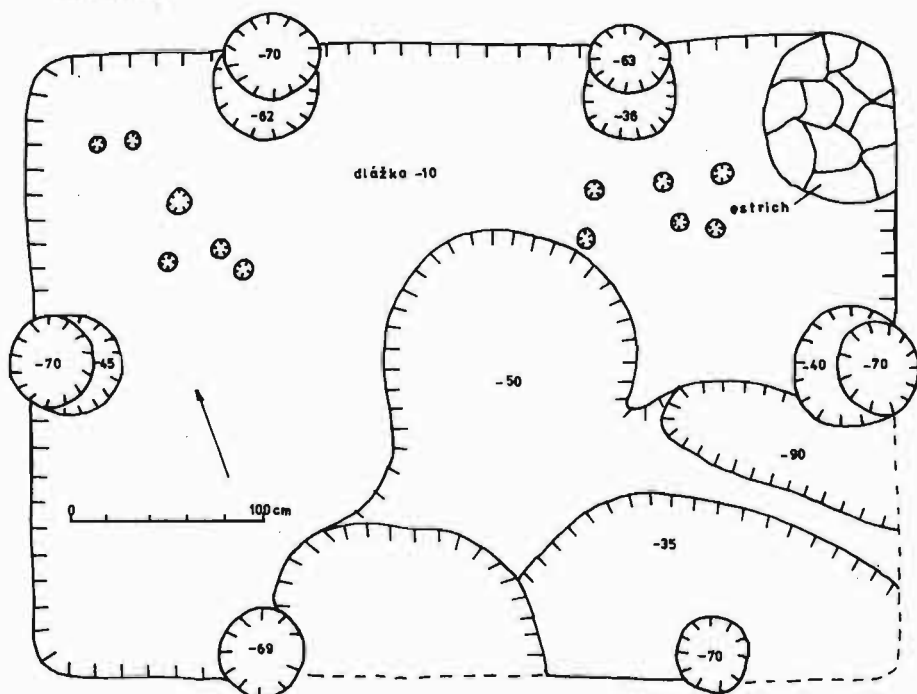
Obr. 2. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt XI, chata, doba laténska

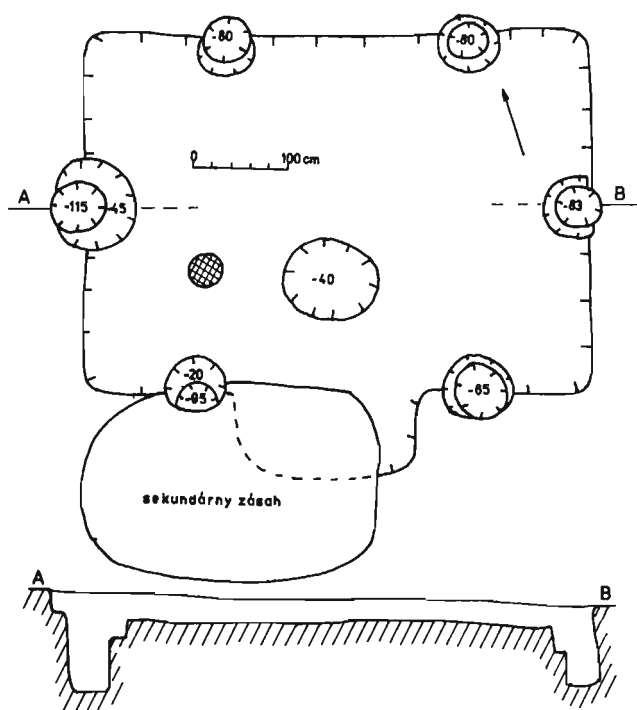
Obr. 3. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 173, chata, doba laténska

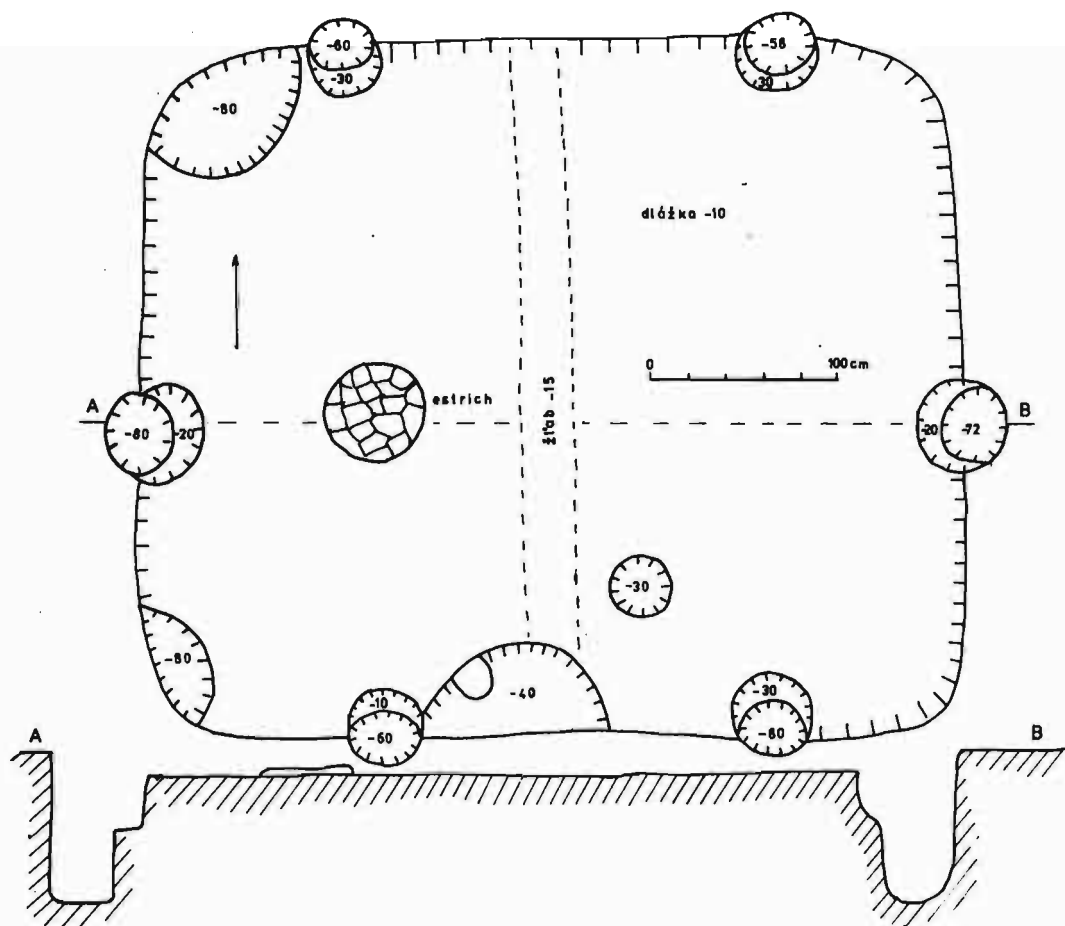
Obr. 4. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt VI, chata, doba laténska

Obr. 5. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 77, chata, doba rímska

Obr. 6. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 93, chata, doba rímska

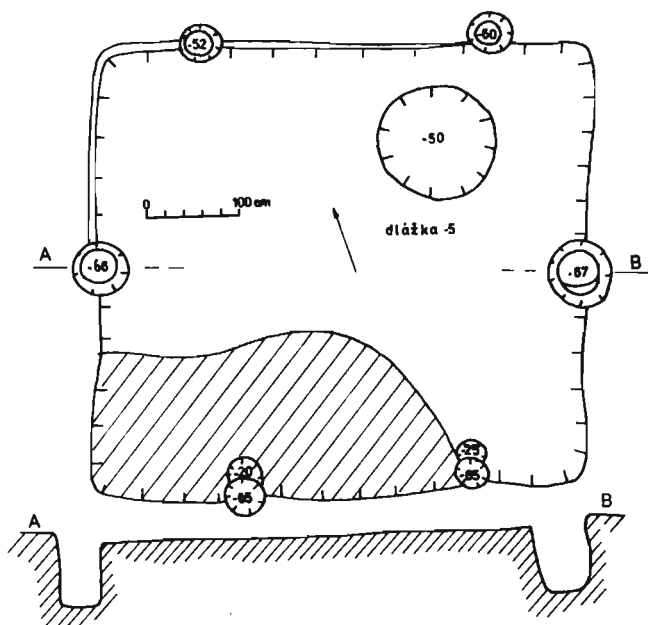

Obr. 7. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 43, chata, doba rímska

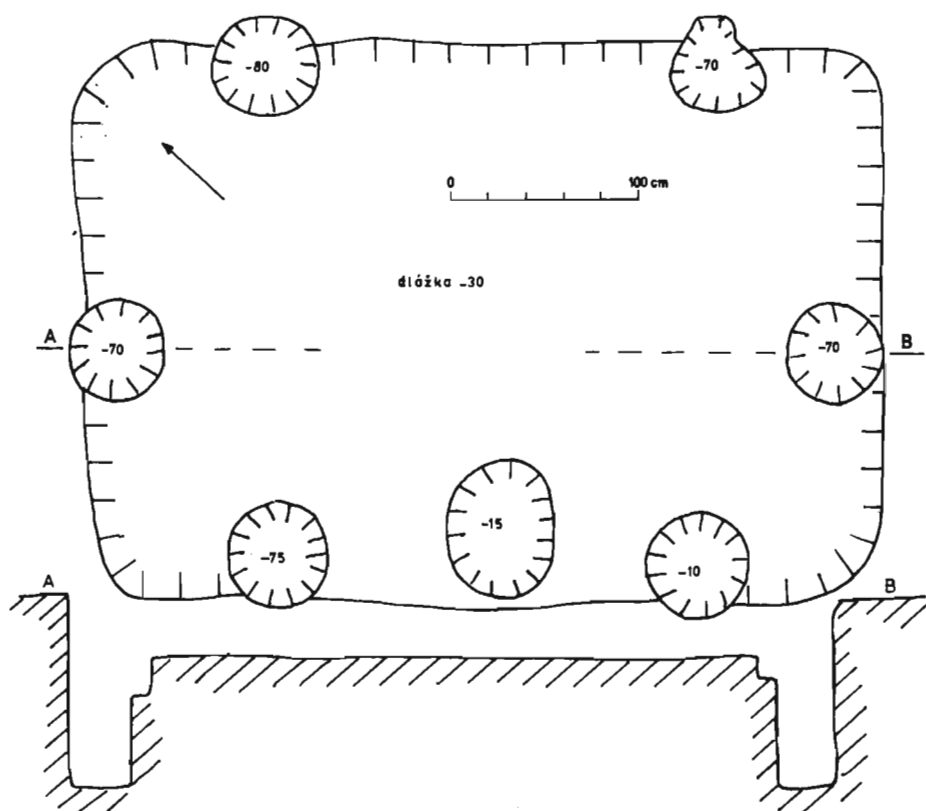
Azda môžeme zapochybovať o existencii chát vybudovaných na úrovni terénu, pretože doteraz sa neskúmala ani jedna chata v intaktnom teréne. Ide o veľmi plytko zapustené chaty, ktoré sa zachovali len v ojedinelých prípadoch. Osobitnú pozornosť si zasluhujú v Komjaticiach dva objekty. Prvým je kultový objekt oktogón s nálezom misy /Dragendorf 39, obr. 22: 4/, importovanej tenkostennej raetskej keramiky a barbarskej keramiky zdobenej ozubeným kolieskom, ktoré stavbu datujú do 2. stor. n. l. Na lokalite Tomášove A/I, z ktorej je zo sekundárnej polohy rímska minca z polovice 3. stor. n. l., našli sa v odpadových jamách fragmenty rímskych tehál a tegúl. Okrem jamových chát sa tu odkryli rotundovité základy neznámej stavby predstavujúcej druhý najpozoruhodnejší objekt z doby rímskej. Rímske tehly zrejme pochádzajú zo stavby, ktorá bola opustená a deštruovaná v markomanských vojnách. Nález mince umožňuje túto lokalitu datovať najskôr do polovice 3. storočia.

Rozsiahla germánska osada sa rozprestierala na sprašovej dune v polohe Kňazova jama. Jej stred bol mimo skúmanej plochy, odkryla sa len časť západného a východného úseku osady. O tom, že osada pokračovala smerom na sever, svedčia nálezy chát na mieste zaniknutých stavieb teľatníka JRD. Vznik tejto osady s chatami, pecami, dvoma studňami a početnými kultúrnymi jamami môžeme datovať podľa výrazných keramických tvarov a nepoužívanej mince cisára Hadriána do prvej polovice 2. stor. Jej trvanie neprekročilo začiatok 3. stor. Na ľavom brehu rieky Nitry sa preskúmala v polohe Blatnica malá plocha so stopami železiarskej činnosti od mladšej doby rímskej /3. stor. n. l./ do 13. stor. Spracúvala sa tu bahenná ruda miestneho pôvodu a doklady o jej spracovaní, t.j. hutnení, predstavujú okrem nálezov lupy a železnej trosky aj zvyšky pražiacich pecí.

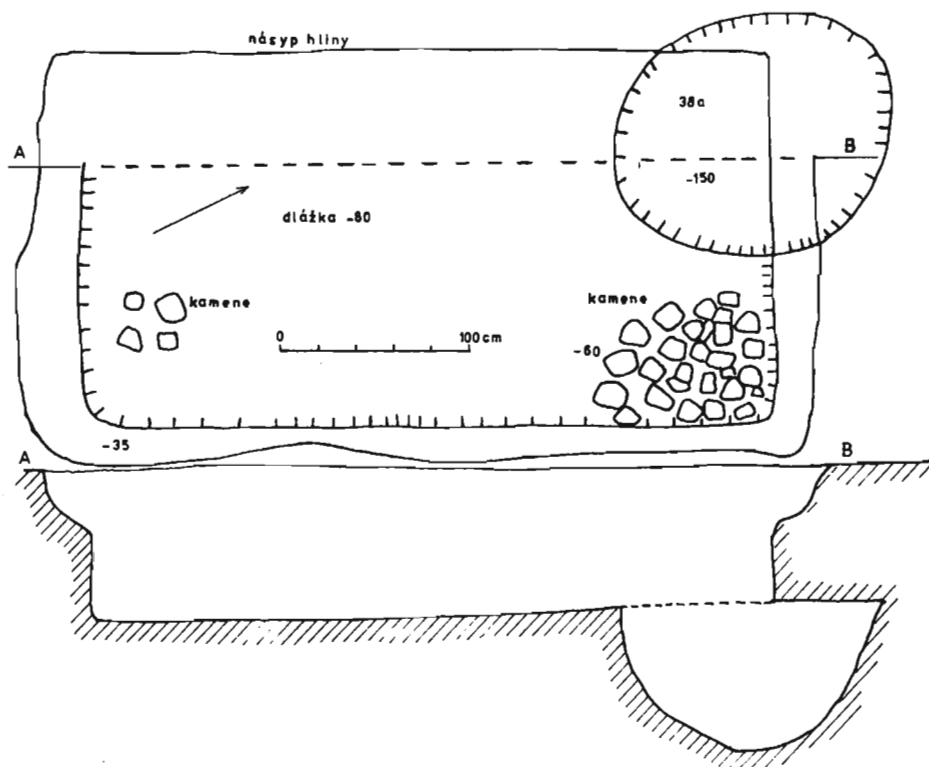
Na pravom brehu zaniknutého koryta Nitry je kontinuita osídlenia od 9. do 13. storočia dokázateľná horizontálnou i vertikálnou stratigrafiou. Časť osady z 9. a 10. stor. s dvoma horizontmi bola zničená v štrkovisku na Homokoch; v r. 1979 sa preskúmali zvyšky dvoch jamových chát. Možno vysloviť domnienku, že pravý breh zaniknutého koryta rieky Nitry bol na celom 2 km dlhom úseku osídlený striedavo na rôznych miestach. Musíme však priznať, že na základe keramiky nevieme spresniť datovanie chát do 9. alebo 10. storočia. Väčšina stredovekých chát na lokalite Legionárske bola zničená, pretože buldozér odhrnul zeminu do hĺbky 150 cm. Podarilo sa odkryť dve chaty z 9. stor. Z chát vybudovaných v 12. stor. na úrovni terénu sa zachytili len estrichy pecí. V polohe Tomášove A/I bola nad objektmi z doby rímskej menšia stredoveká osada s chatami.

Obr. 8. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 119, chata, doba rímska

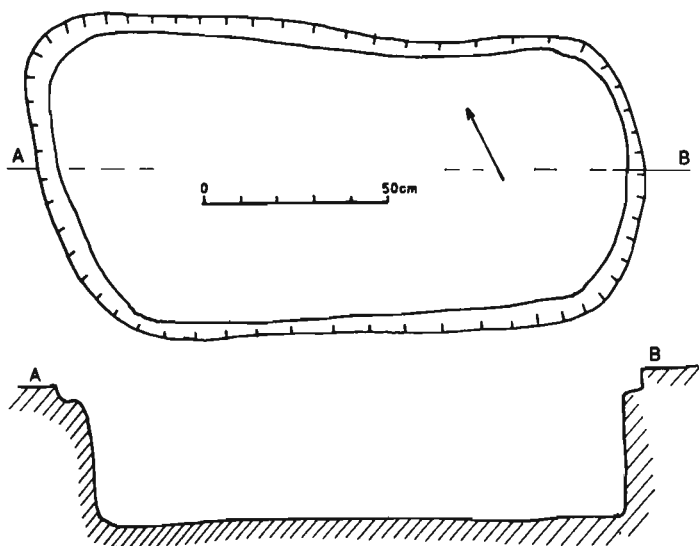

Obr. 9. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 153, chata, doba rímska

Obr. 10. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 38, kultúrna jama a chata, 9. a 10. stor.

Intenzívne osídlenie z 9.-10. stor. na náleziskách Tomášove A. A/II a Kňazova jama /najmenej 30 chát rozličných typov a funkcií - obr. 10, 12, 14, 15 - a pecí - obr. 13/ bolo prekryté osadou z 11.-12. stor. /obr. 16-21/. Mladšie

Obr. 11. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 6, predhrievacia jama, 9. stor.

osídlenie so zahĺbenými objektmi, azda hnojovými jamami, je z 15. stor. Na lokalite Kňazova jama prekvitalo železiarstvo /obr. 11/. Najlepším dôkazom toho je časť chát s nálezmi lupy a železnej trosky a depónia vápenca na redukcii bahennej železnej rudy. S touto činnosťou súvisí aj hromadný nález železných poľnohospodárskych nástrojov v štrkovisku v polohe Homoky. Jedinečným nálezom, dôležitým pre datovanie, je krížové kovanie blatnicko-mikulčického typu /kultúrna jama 38a, obr. 10, obr. 22: 1/, ktoré pochádza zo začiatku 9. stor.

Obraz stredovekého osídlenia v Komjaticiach do istej miery mení doterajší pohľad na dedinu slovenského juhu v 9. až 13. storočí a výrazne vypĺňa medzeru v bádani o slovenskom stredoveku.

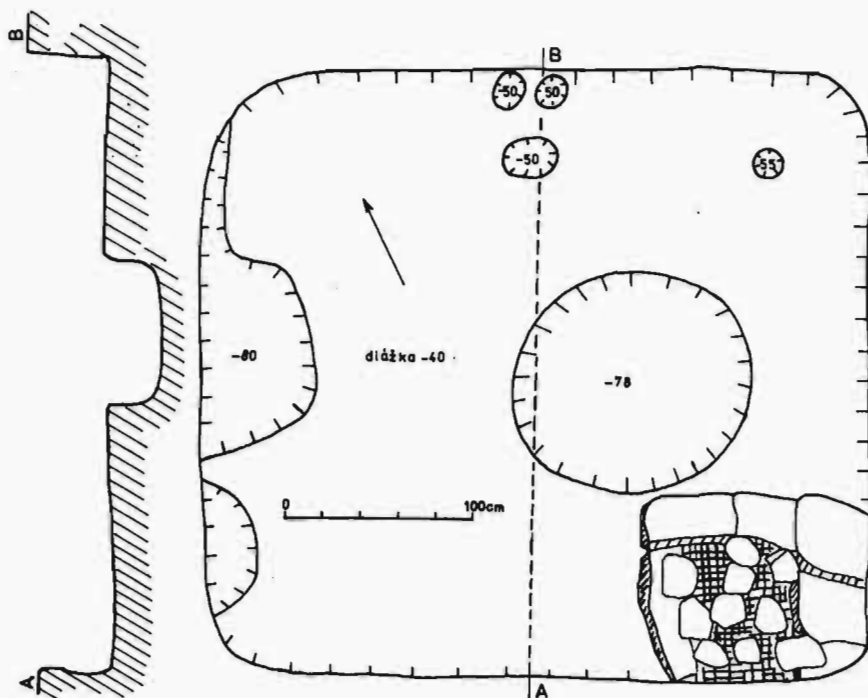
L i t e r a t ú r a

- TOČÍK, A. 1978: Záchranný výskum v Komjaticiach. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1977. Nitra, s. 246-272.
- TOČÍK, A. 1980: Pokračovanie výskumu v polohe Kňazova jama v Komjaticiach, s. 215-229. Záchranný výskum na lokalite Tomášove v Komjaticiach, s. 229-232. Záchranný výskum v štrkovisku v Komjaticiach, s. 232-238. Všetko in: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1979, Nitra.

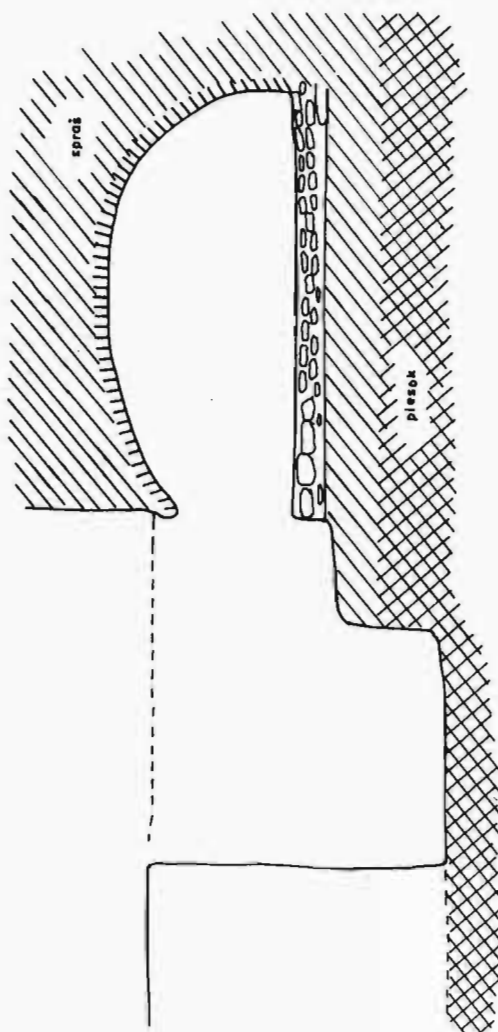
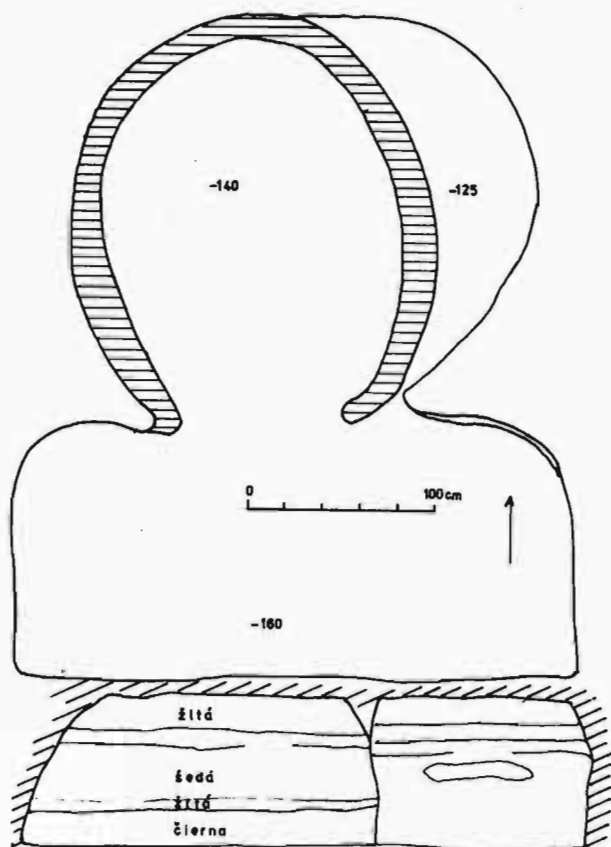
SCHLUSSBERICHT AUS DER RETTUNGSGRABUNG IN KOMJATICE IN DEN J. 1977 UND 1979. Das Katastergebiet der Gemeinde Komjatice /Bez. Nové Zámky/ gehört zu den am besten durchforschten Mikroregionen der Slowakei. Es grenzt an die Gemeinden Milanovce und Lipová-Ondrochov, wo ebenfalls systematische Grabungen und Begehungen verwirklicht wurden.

Im Rahmen einer umfangreichen Bodenrekultivierung wurden in den J. 1977 und 1979 auf dem Terrassenufer des Nitra-Altwassers in einer Länge von ca. 2 km und einer durchschnittlichen Breite von 60-80 m, d. h. auf einer 12 ha grossen Fläche archäologische Objekte verfolgt und möglicherweise auch untersucht. Die über die urzeitliche und frühgeschichtliche Besiedlung gewonnenen Kenntnisse können zumindest für das Gebiet des sich von Nitra bis Šurany erstreckenden Tales verallgemeinert werden. Man untersuchte die Fluren Štrkovisko, Toroslín, Mandáčka, Kňazova jama, Tomášove, Legionárske, Hajdenovie und Blatnica; sie liegen alle mit Ausnahme von Blatnica am rechten Ufer des Nitra-Flusses.

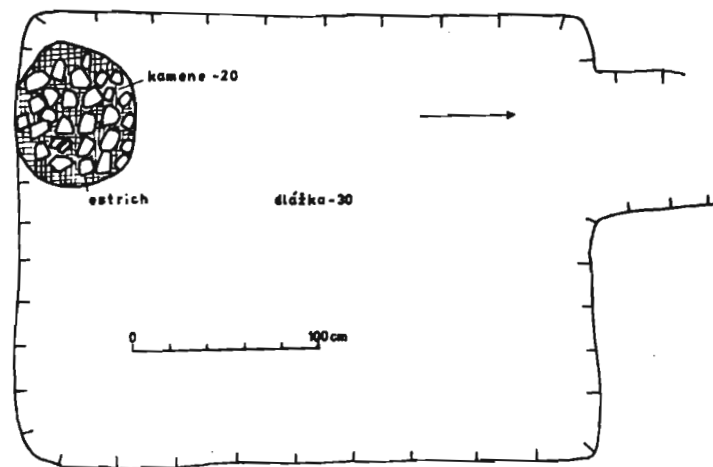
In einem ziemlich langen Terrassenabschnitt überrascht eine sporadische neolithische Besiedlung. Eine eigenständige Grube der Kultur mit Linearkeramik in

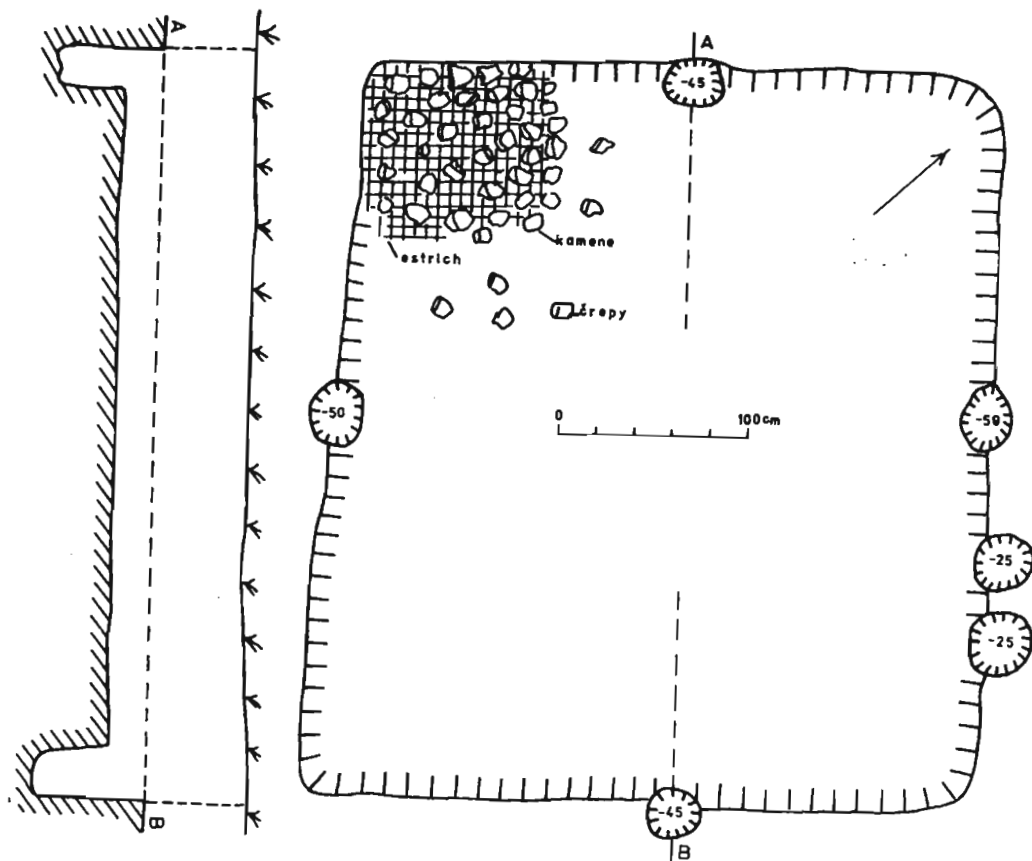
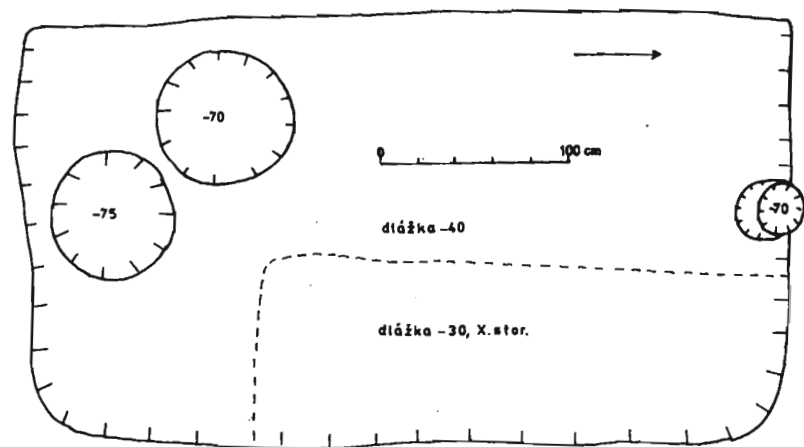
Obr. 12. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 69, chata, 9.-10. stor.

Obr. 13. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 70, pec s predpieckovou jamou, 9. stor

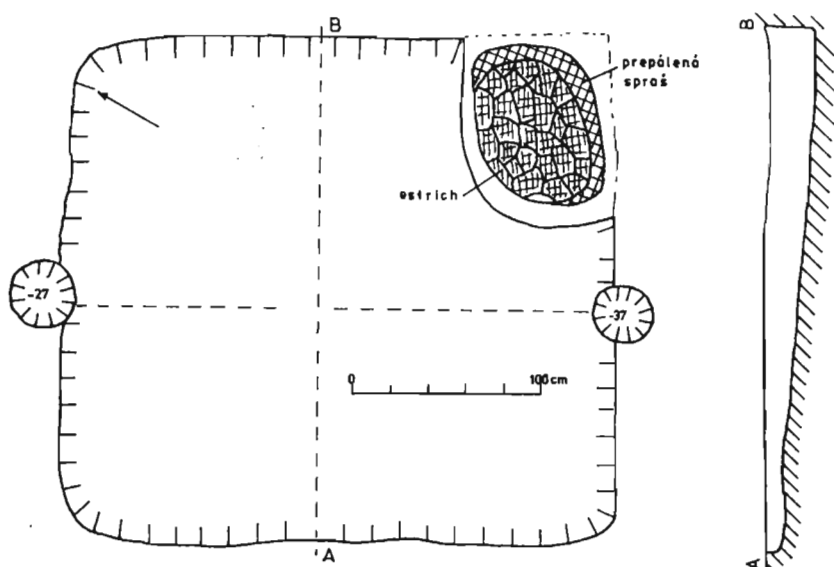

Obr. 14. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 52, chata, 9.-10. stor.

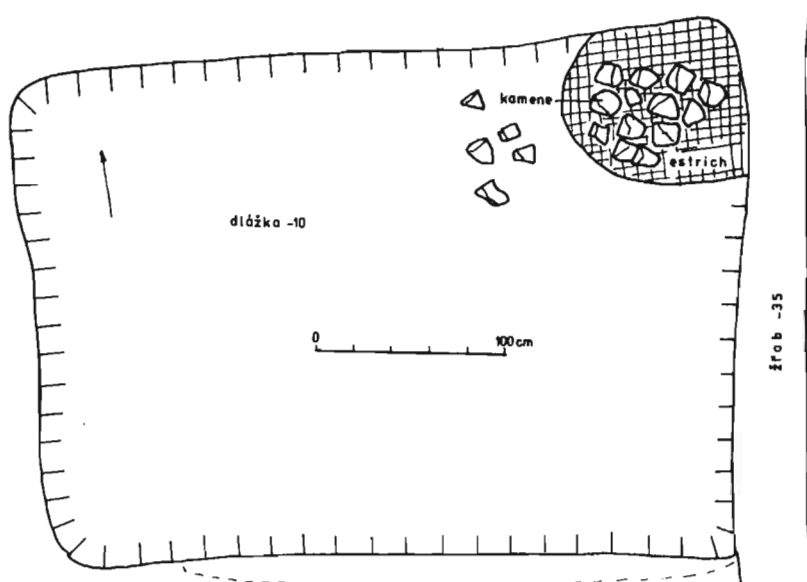
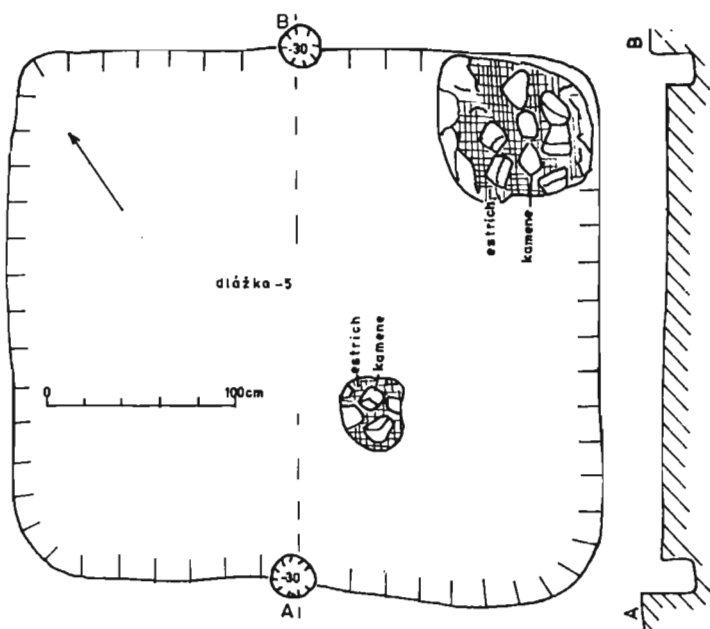
Obr. 15. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt XII, chata, 9. stor.

Obr. 16. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 92, chata, stredovek

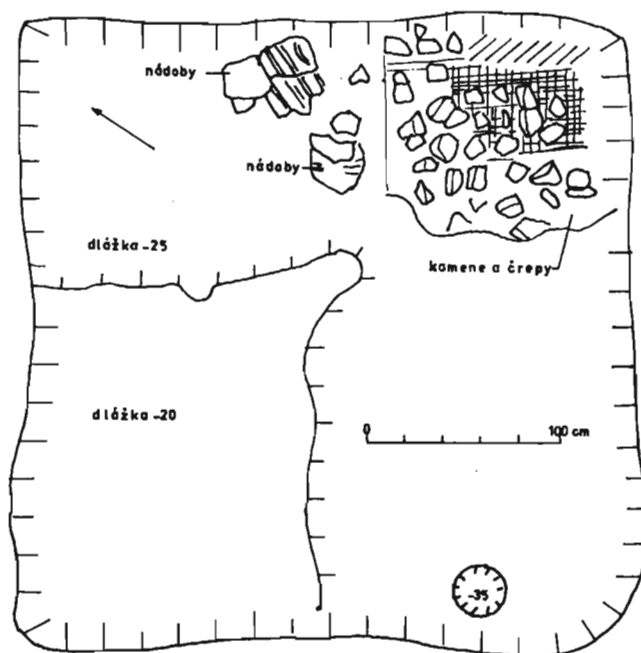

Obr. 17. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 112, chata, stredovek

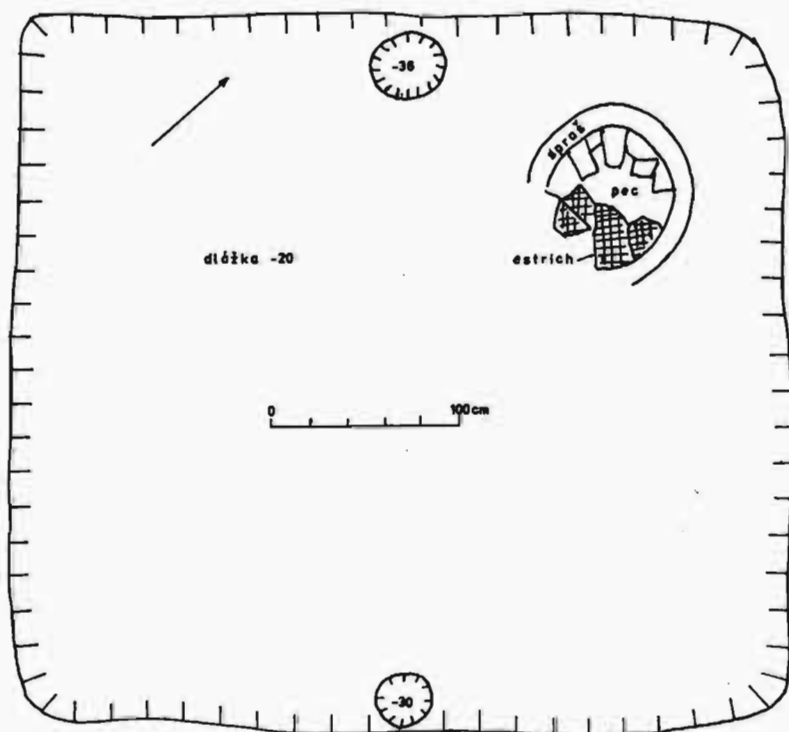
Obr. 18. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 111, chata, stredovek

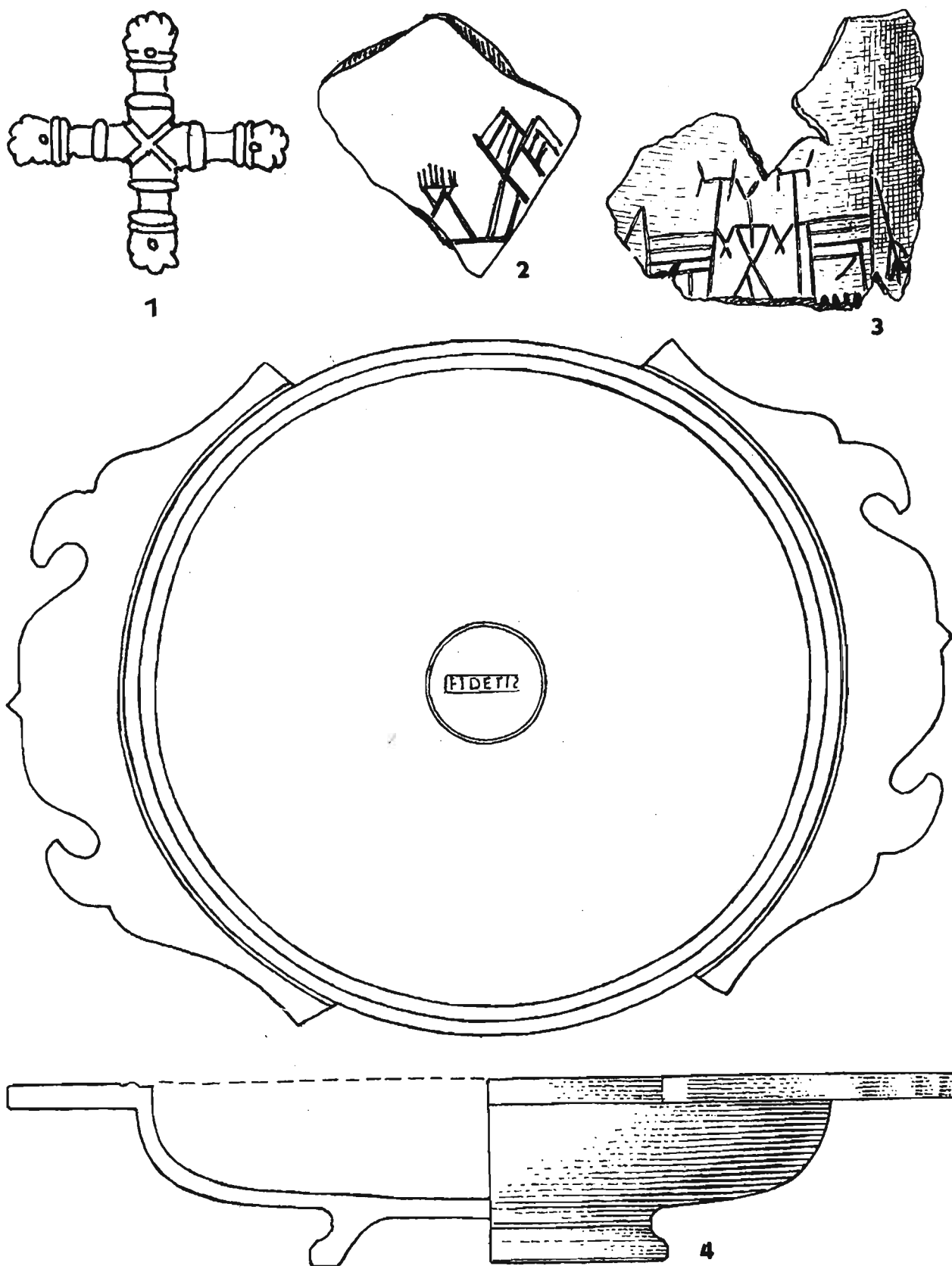
Obr. 19. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 156, chata, stredovek

Obr. 20. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 150, chata, stredovek

Obr. 21. Komjatice /Kňazova jama/. Objekt 144, chata, stredovek

Obr. 22. 1 - Komjatice /Kňazova jama/, krížové kovanie /1 : 1/, kultúrna jama 38a, 9. stor.; 2 - Nitriansky Hrádok /Zámeček/, črep s rytou výzdobou /1 : 1/, kultúra s kanelovanou keramikou; 3 - Komjatice /Legionárske/, črep s rytou výzdobou /1 : 1/, kultúra s kanelovanou keramikou; 4 - Komjatice /Legionárske/, miska typu Dragendorf 39 /1 : 2/, 2. stor. n. l.

der Flur Mandáčka meldet sich in die mittlere Stufe der genannten Kultur, in die jüngere Stufe werden die in der Flur Kňazova jama erschlossenen Gruben angesetzt. Es fehlt vollkommen an Besiedlungsspuren aus den älteren Stufen /I-III/ der Lengyel-Kultur, demgegenüber ist die Besiedlung der jüngeren Stufen /IV-V/ verhältnismässig intensiv, und zwar nicht nur auf dem in den J. 1977 und 1979 untersuchten Gebiet, sondern auch im gesamten Katastergebiet von Komjatice. In der Entwicklung der Lengyel-Kultur nimmt eine einzigartige Stellung die verhältnismässig grosse Siedlung aus der Flur Tomášove /A/1/ ein, die den Zeitraum des Überganges von bemalter zu unbemalter Keramik /Stufe III-IV/ ins neue Licht setzt. Das betrifft sowohl die einzelnen Siedlungsformen /Hütten, Lehmgruben, Kulturgruben/, als auch die materielle und geistliche Kultur. Aus der erwähnten Übergangsstufe /Topoľčany-Szob/ stammt ausser zahlreichen Kultur- und Lehmgruben der unbekannte Typ eines Grubenhauses mit kontinuierlicher Wandverputzschicht. Man gewann zahlreiche keramisches Material mit Plastikfragmenten, das die bisher ziemlich unbekannte Übergangsstufe der Lengyel-Kultur auszuarbeiten erlaubt.

In den Fluren Kňazova jama, Legionárske, Mandáčka und Hajdenovie ist eine verhältnismässig starke Besiedlungsstreuung in der IV. und V. Stufe der Lengyel-Kultur zu beobachten; bemerkenswert ist das reiche geschlossene Keramikfund mit einer zweihenkeligen Schale und einer fazetierten Hammeraxt aus der Flur Legionárske. Dieser Fund ist an die Neige der Stufe V der Lengyel-Kultur gewiesen worden. Die horizontale und teilweise auch die vertikale Stratigraphie der Badener Kultur verhilft vor allem in ihrem älteren Zeitabschnitt zur Lösung chronologischer Fragen. In der Flur Kňazova jama wurde eine ausgedehnte Siedlung der Boleráz-Gruppe ausschliesslich mit Gruben unregelmässiger rechteckiger Form, die neben Keramik auch eine grosse Menge Tierknochen /Schaf, Ziege, Vieh, Pferd/ und Flussmuscheln enthielten, entdeckt. Die vorläufige Materialanalyse verweist auf eine längere Besiedlung, mit den auch eine bemerkliche Entwicklung von Keramikformen und deren Verzierung zusammenhängt. In den Fluren Legionárske und Hajdenovie, die etwa 1,5 km südlich von Kňazova jama in Superposition mit sporadischer Besiedlung der Boleráz-Gruppe liegen, erstreckt sich auf einer Fläche von ungefähr 500 x 100 m eine grosse Siedlung aus der älteren Phase der klassischen Stufe der Badener Kultur. Im Südteil dieser Ansiedlung wurden Batterien von Töpferöfen vernichtet, im Nordteil konzentrierten sich bis 12 m lange rechteckige Lehmgruben und zahlreiche Kulturgruben, diesen schlossen sich freie Flächen an, auf denen man auf dem Geländeniveau liegende Hütten vermutet. Die Aufarbeitung der Funde nimmt viel Zeit in Anspruch, doch es muss schon jetzt darauf hingewiesen werden, dass die für die einzelnen Entwicklungsstufen der Keramik und für die gesamte Badener Kultur ausgearbeiteten Kriterien neu bearbeitet und ergänzt werden müssen. Das betrifft z. B. die Datierung der inneren Riefelung der Gefässe, der Buckel oberhalb der Gefässhenkel und nicht zuletzt auch die Entwicklung der Plastik; es seien nur die in der Flur Legionárske gefundenen ziemlich grossen zweiteiligen Schüsseln mit geriefelter Innenseite erwähnt. Einzigartig ist der Fund des Fragments eines grossen Kruges, der an beiden Seiten des Henkels das geritzte Motiv einer stylisierten Figur mit je einem Pferd an ihren beiden Seiten trägt.

Nicht grössere Bedeutung wird der sporadischen Besiedlung der Kostolac-Bošaca-Gruppe aus der Flur Kňazova jama, der ausgedehnten Siedlung der Maďarovce-Kultur aus der Flur Mandáčka, den sporadischen Funden der mittelbronzezeitlichen Karpatischen Hügelgraberkultur, der spätbronzezeitlichen Čaka-Kultur und der hallstatt-

zeitlichen Podol-Kultur bzw. den vereinzelt Objekten mit Funden der skythisch-thrakischen Keramik für die Problematik der urzeitlichen Entwicklung beigelegt.

Die latènezeitliche Besiedlung mit Hütten konzentrierte sich in der Flur Kňazova jama, wo eine Ansiedlung mit 6 resp. 7 Hütten freigelegt wurde. Alle waren grubenartig und besaßen ursprünglich Bänke. Einige Hütten wurden nach und nach in Produktionsobjekte umgebaut, in ihre Boden wurden Produktionsgruben eingetieft und in die Wände Vertiefungen gemacht. In einer Hütte /VI/79/ wurden zwei Zeithorizonte nachgewiesen; der ältere ist aus dem 2. Jh. v. u. Z., der jüngere mit Funden von dakischer handgefertigter Keramik aus der zweiten Hälfte des 1. Jh. u. Z.

Auf den Terrassenufer des Nitra-Altwassers, und zwar nicht nur auf der in den J. 1977 und 1979 untersuchten Fläche, sondern auch im angrenzenden Gemeinderotter von Lipová-Ondrochov wurde eine ausgedehnte und intensive münzdatierte römische Siedlung etwa aus dem 2. und 3. Jh. erschlossen. Von mehr als 50 festgestellten Hütten wurden 30 untersucht. Ihre Konstruktionsschemen entfallen in den von T. Kolník ausgearbeiteten Rahmen. Besondere Aufmerksamkeit gebührt zwei Objekten, und zwar einer aus der Flur Legionárske, wo eine durch barbarische Keramik aus dem 2. Jh. mit Zahnrädchenverzierung datierte oktogone Hütte abgedeckt wurde. Zu den Einzelfunden zählt die Schüssel /Dragendorf 39/ mit dem Stempel FELICIUS F, die vorderhand keine Analogien in der Slowakei besitzt. Zur importierter Ware gehört die rätische dünnwandige Keramik und Scherben von Terra sigillata. Während die Achteckform in der Flur Legionárske eigenständig ist, gehören die in der Flur Tomašove entdeckten rotundenförmigen Fundamente eines unbekannten Baues in das System von Siedlungsobjekten, Hütten und Kulturgruben, das durch eine Münze in das 3. Jh. datiert ist. Aus dieser Flur stammen auch römische Tegula- und Ziegelfragmente, die aus der nahen Umgebung, und zwar aus einem während des Markomannenkrieges vernichteten römischen Bau hergeliefert wurden/wie auch nach Michalovce/. In der Flur Kňazova jama und zum Teil auch in Tomašove erstreckte sich eine ausgedehnte germanische Niederlassung mit Hütten, Kulturgruben und zwei Brunnen. An Hand von zahlreicher Keramik und einer Münze des Kaisers Hadrian wird sie in das 2. Jh. u. Z. bzw. ihr Ende in den Anfang des 3. Jh. u. Z. gewiesen.

Auf dem Terrassenufer des Nitra-Altwassers sowie in der Flur Blatnice am linken Ufer wurde im 2 km langen Abschnitt der untersuchten Fläche eine Siedlung aus der Zeitspanne vom 6. bis 15. Jh. entdeckt. Die ältesten Spuren von slawischer Besiedlung aus dem 6. Jh. wurden auch in der Flur Blatnica nachgewiesen, wo eine kontinuierliche Besiedlung mit Eisenverhüttung und Röstarbeit bis zum 13. Jh. belegt wurde. Neben Keramik des Prager Typus von altertümlichem Charakter und einem einseitigen Kamm aus dem 6. und 7. Jh. lieferte diese Flur auch Reste von Renn- und Röstöfen mit Funden von Eisenschlacken, Eisenluppen - Eisenkuchen und Eisengegenständen /Spornfragmente, Messer, Hechler/ sowie mit zahlreicher Keramik, die in die Zeitspanne vom 9. bis 13. Jh. datiert werden.

Metallurgie und Eisenfabrikation wurde auch in der Flur Kňazova jama belegt, wo sich eine grosse quadratische Halbgrubenhütte mit Funden von Eisenbarren, Messern, Luppen und Schlacke befindet, die in die erste Hälfte des 9. Jhs. datiert ist. In dieselbe Zeitepoche werden auch die Kreuzbeschläge angesetzt, die aus der Kulturbrube 38a, über die eine mittelalterliche Hütte lag, stammen.

Eine mittelalterliche Streusiedlung aus dem 9.-13. Jh. mit Hütten, Kulturgruben und Öfen wurden in den Fluren Legionárske, Tomášove und Mandáčka erschlossen, eine grössere Besiedlungskonzentration wurde in der Flur Kňazova jama festgestellt, wo 30 Hütten und eine ganze Reihe weiterer Objekte abgedeckt wurden. In einer Kiesgrube in der Flur Homoky gab es zwei Hüttenhorizonte, und zwar ein aus dem 9. Jh. mit einem Eisendepotfund, der vom zweiten aus dem 10. bzw. 11. Jh. stammenden Hüttenhorizont überdeckt war. Die in den J. 1977 und 1979 durchgeführte Grabung in Komjatice veränderte wesentlich unseren Blick auf die Besiedlung der Südslowakei im 6.-13. Jh. und trug zur Lösung der Frage der Besiedlungskonzentration bei.

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЙ ОТЧЕТ О ОХРАННЫХ РАСКОПКАХ В С. КОМЬЯТИЦЕ В 1977 И 1979 ГГ. Кадастр с. Комьятице /рай. Нове-Замки/ принадлежит к числу наилучше исследованных микрорайонов в Словакии. Оно прилегает к сс. Милановце и Липова-Ондрохов, где также проводились систематические разведки и раскопки.

В ходе осуществившихся в 1977-1979 гг. землеустроительных работ, исследовались и по возможности обнаруживались археологические объекты на террасе слепого рукава р. Нитра на дл. около 2 км и ш. в среднем 60-80 см, значит на площади около 12 га. Полученные о доисторическом и раннеисторическом заселениях сведения можно обобщить по крайней мере на территорию долины от г. Нитра по г. Шурани. Разведки велись в урочищах "Штрковиско", "Торослин", "Мандачка", "Князова-Яма", "Томашов", "Легионарске", "Хайденовье" и "Влатница"; за исключением урочища "Влатница" все они расположены на правом берегу р. Нитра.

На сравнительно длинном участке террасы удивляет спорадическое заселение в период неолита. Единичная яма культуры линейной керамики относится к средней степени приведенной культуры, к поздней степени относятся ямы, обнаруженные в урочище "Князова-Яма". Совсем не хватает доказательств о заселении в ранние степени /I-III/ лендельской культуры, с другой стороны довольно интенсивным является не только на исследованной в 1977 и 1979 гг. территории, но на целом кадастре с. Комьятице заселение поздних степеней /IV-V/. Единичным в развитии лендельской культуры положением характерно довольно большое поселение в урочище "Томашов" /A/1/, освещающее период перехода от некрашенной керамики к керамике крашенной /степени III-IV/. Дело касается селищных форм /хаты, глиняные карьеры, культурные ямы/, а также материальной и духовной культур. К обнаруженным и относящимся к переходной степени /Топольчани-Соб/ типам принадлежит помимо многочисленных ям, а также глиняных карьеров обнаруженный в этой культуре донные неизвестный тип ямового жилища со сплошным слоем штукатурки. Вместе с фрагментами пластика обнаружился многочисленный керамический материал, который дал возможность разработать донные почти неизвестную переходную степень лендельской культуры.

В урочищах "Князова-Яма", "Легионарске", "Мандачка" и "Хайденовье" встречается довольно большое заселения в IV и V степенях лендельской культуры. Вниманию заслуживает обнаруженная в урочище "Легионарске" закрытая массовая находка керамики с чашкой с двумя ручками и фасетированным топором-молотом. Находка в целом датируется концом степени V лендельской культуры. Готизованная и частично также вертикальная стратиграфия баденской культуры на исследованной территории способствуют решению вопроса хронологии, особенно в ее раннем периоде. В урочище "Князова-Яма" обследовалось большое поселение болеразской группы

с ямами только неправильных прямоугольных форм, которые помимо керамики содержали большое количество зверьих костей /овца, коза, говяжий скот и лошадь/, а также речных ракушек. Предварительный анализ материала подтверждает более длительное заселение, и с ним связанное наблюдаемое развитие форм и украшения керамики. В урочищах "Легионарске" и "Хайденовье", лежащих около 1,5 км на Ю от урочища "Княззова-Яма", на площади около 500 x 100 м в суперпозиции над спорадическим заселением болеразской группы встречается большое заселение ранней фазы классической степени баденской культуры. В южной части этого поселения баденской культуры обнаружены разрушенные батареи гончарных печей, в северной части были сосредоточены прямоугольные глиняные карьеры дл. в 12 м, а также многочисленные культурные ямы: рядом с ними располагалась свободная площадь с предполагаемыми хатами на уровне местности. Обработка потребует определенного времени, но уже в настоящее время нужно обратить внимание на то, что критерии, разработанные для отдельных степеней развития керамики и одновременно также баденской культуры в целом необходимо переработать и дополнить. Это касается напр. датировки внутренних желобков сосудов, выступов над ручками, а также развития пластик. Достаточно привести напр. обнаруженные в урочище "Легионарске" довольно большие двусоставные миски с желобчатой внутренней стороной. Уникальной является находка фрагмента большого кувшина с граненым украшением - мотивом стилизованной фигуры, держащей лошади - по обеим сторонам ручки.

Спорадическое заселение костолацко-бошацкой группы в урочище "Княззова-Яма", большое заселение мадяровской культуры в урочище "Мандачка", немногочисленные находки карпатской культуры курганных погребений среднего периода бронзы, культуры Чака, позднего периода бронзы, а также подольской культуры периода гальштатта, или же единичных объектов с находками скифийско-фракийской керамики не имеют при решении вопроса доисторического развития определенного значения.

Латенское заселение с хатами было на исследованной местности сосредоточено в урочище "Княззова-Яма", где обнаружился поселок с шестью или же семью хатами. Все имели характер ям, с находящимися в них /первоначально/ скамейками. Часть хат была постепенно переработана на производственные объекты, в дно которых были запущены производственные ямы и в стенки углубления. В одной из хат встретились доказательства двух горизонтов времени /хата VI/79/; ранний относится к II в. до н. э., поздний, с находками дакийской, вручную разминенной керамики, второй половиной I в.

На террасе слепого рукава р. Нитра, а именно не только на исследованной в 1977 и 1979 гг. площади, но также на угодьях соседнего села Липова-Ондрехов обнаружилось большое и интенсивное, датированное монетами II и III вв. заселение римского периода. Из числа 50 обнаруженных хат 30 исследовалось; их конструктивные схемы не выходят за рамки схем разработанных Т. Колником. Особое внимание заслуживают 2 объекта; один из них обнаружился в урочище "Легионарске", где вскрылась восьмиугольная хата с двумя рядами столбов, датированная варварской керамикой украшенной зубчатым колесиком II в. н. э. Единичная находка миски /Dragendorf 39/ с гербовой маркой FELICIUS F, не имеет донны в Словакии аналогий. Ретская тонкостенная керамика и черепки терры сигиллаты также импортированные. В то время как восьмиугольная хата в урочище "Легионарске" одинокая, фундамент неизвестного сооружения в виде ротонды, в урочище "Томашов", относятся к системе селищных объектов, хат и культурных ям датированных монетой III в. В этом урочище обнаружались также фрагменты римского кирпича и тегулей,

привезенных из близких окрестностей /также как в с. Милановце/ из разрушенного в период маркоманских войн римского сооружения. Большой германский поселок с хатами, культурными ямами и двумя колодцами располагались в урочище "Князова-Яма", отчасти также в урочище "Томашов". На основе многочисленной керамики и монеты императора Хадриана поселок датируется II в. н. э., или же его гибель началом III в. н. э.

На террасе слепого рукава реки и в урочище "Влатница" на левом берегу реки было на 2 км исследованной площади отмечено заселение с VI до XV вв.

Древнейшие следы славянского заселения VI в. обнаружили также в урочище "Влатница", где встречается непрерывное заселение, а также металлургия и обжигание руды в период до XIII в. Помимо керамики пражского типа древнего характера и одностороннего /ребра VI и VII вв., обнаружили в этом урочище остатки кричнорудных и обжигательных печей с находками железного и доменного шлаков - железных пирогов, и предметов /фрагменты стрелок, ножики, чесалки/, а также многочисленной керамики датированной с IX до XIII в.

Следы металлургического производства встречаются также в урочище "Князова-Яма", где большая квадратная полуземлянка с располагающейся над ней средневековой хатой и находками железных гривен, ножики, доменного и железного шлаков датируется первой половиной IX в., аналогично крестовым оковкам, обнаруженным в культурной яме 38а.

Рассеянное средневековое заселение IX-XIII в. с хатами, культурными ямами и печами отмечилось в урочище "Легионарске", "Томашов" и "Мандачка"; большая концентрация сосредоточилась в урочище "Князова-Яма", где обнаружилось 30 хат, а также другие объекты. В урочище "Гомоки", в гравийном карьере вскрылись два горизонта хат, а именно горизонт IX в. с массовой находкой железных предметов, перекрытый горизонтом хат X, или же XI вв. Осуществившиеся в 1977 и 1979 г. исследования существенно изменили взгляды на заселение Южной Словакии в период от VI до XIII вв. и способствовали решению вопроса о непрерывности заселения.

KOSTROVÉ POHREBISKO Z OBDOBIA AVARSKEJ RÍŠE V KOMÁRNE

Alexander Trugly

V lete 1977 sa pokračovalo vo výskume pohrebiska z doby avarskej ríše v Robotníckej štvrti II-IBV v Komárne. Lokalita sa nachádza na západnom okraji mesta, po pravej strane štátnej cesty Komárno-Bratislava. V roku 1976 sa tu preskúmalo deväť hrobov /Trugly 1977/.

Časť preskúmaná v r. 1977 je oproti kilometrovníku 97, medzi cestou a vi-nohradom, na ploche asi 13 x 18 m a predstavuje už severozápadný koniec piesko-vej vyvýšeniny. V troch sondách sa odkrylo dvadsaťštyri hrobov, z toho štyri detské /15, 20, 22, 27/ a päť jazdeckých /10, 19, 23, 28, 32/. Väčšina hrobov bola porušená /16 hrobov/ a spozorovalo sa viac spôsobov vykradnutia. Vo väčšine prípadov boli hrobové jamy hlboké od 180 do 290 cm a mali obdĺžnikový tvar so zaoblenými rohmi /16 hrobov/. V niektorých sa zistili stopy drevených konštrukcií. Orientácia bo-la väčšinou ZSZ-VJV /hlavou na ZSZ/.

Jazdecký hrob 10 /230 x 120 x 225 cm/ bol vykradnutý, v hornej časti zásypu sa črtala okrúhla jama. Pravdepodobne to bola šachta, ktorou sa dostali do hrobu vykrádači. V jame ležala na pravej strane ľudská kostra, na ľavej kostra koňa. Ľudské kosti i kosti koňa boli rozhádzané a pomiešané. V porušenej hornej časti sa našli železné predmety: obrúče z vedierka, pracka, strelka a kresadlo. Odliš-ne sfarbená pôda naznačuje výskyt koženého predmetu. V hrobe 19 sa našla železná sekera a železné strelky. V porušených jazdeckých hroboch sa neobjavili strmene ani zubadlá. V hrobe 23 sa našli kovania konského postroja, vylisované zo strie-borných platničiek.

V ženských hroboch boli v dvoch prípadoch hrozienkovité náušnice /hrob 14, 22/; našli sa i farebné koráliky zo skla a sklenej pasty, duté strieborné korá-liky, bikónické prasleny, nádoby a železné nože. V ženskom hrobe 26 bola pod leb-kou okrúhla ozdoba z neznámej hmoty, asi na zdobenie vlasov.

Zaujímavá je sivočierna guľovitá nádobka z hrobu 33. Má nízke hrdlo a mierne vyhnutý okraj zdobený ôsmimi výčnelkami; v. 10 cm, $\varnothing$ ústia 8,4 cm, $\varnothing$ dna 5,5 cm /obr. 1/.

Obr. 1. Komárno /Robotnícka štvrť/. Nádobka z hrobu 33. Obdobie avarskej ríše

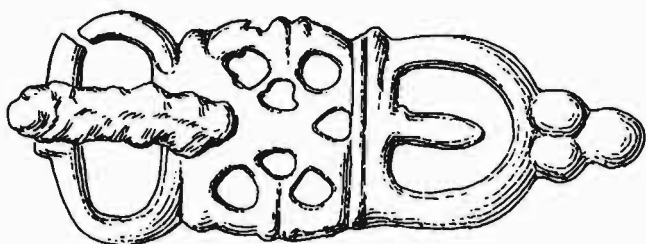
Na panvovej kosti pochovaného v hrobe 12 sa našla bronzová byzantská pracka, zdobená v strede prelamovanou výzdobou; d. 7,8 cm /obr. 2/. Druhá bronzová pracka /zlomená; d. 4,4 cm/ je z hrobu 19 a má analógiu v náleze z Devínskej Novej Vsi /Eisner 1952, obr. 108/.

Detské hroby boli neporušené, ale chudob-né. Nachádzala sa v nich nádoba, ulity mäkkýšov a kamienky; niektoré boli bez nálezov.

V početných hroboch sa našli kosti z hy-diny a škrupiny vajíčka.

Podľa nálezov z pohrebiska predpokladáme, že pri Dunaji žilo v prvej polovici 7. storočia vidiecke obyvateľstvo. Ženy pracovali v osade,

domu. Muži lovili, zaoberali sa rybárstvom a bojovali. K hustému osídleniu územia Komárna prispela priaznivá geografická a strategická poloha, ako i dobré podmienky na obchod /Čilinská 1975; 1977/.

Obr. 2. Komárno /Robotnícka štvrť/.
Bronzová byzantská pracka z hrobu 12.
Obdobie avarskej ríše

L i t e r a t ú r a

ČILINSKÁ, Z. 1975: Predveľkomoravské kostrové pohrebisko v Komárne. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1974. Nitra, s. 43-45.

ČILINSKÁ, Z. 1977: Kostrové pohrebisko z 8. storočia v Komárne. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1976. Nitra, s. 99-102.

EISNER, J. 1952: Devínska Nová Ves. Bratislava.

TRUGLY, A. 1977: Záchranný výskum pohrebiska z doby avarskej ríše v Komárne.

In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1976. Nitra, s. 293-294.

AWARENZEITLICHES SKELETTGRÄBERFELD IN KOMÁRNO. Im J. 1977 setzte die Untersuchung des awarenzeitlichen Skelettgräberfeldes im Stadtviertel Robotnícka štvrť II-IBV zu Komárno fort. Es wurden 24 Gräber, davon 4 Kinder- /15, 20, 22, 27/ und 5 Reitergräber /10, 19, 23, 28, 32/ freigelegt. Die meisten Gräber /16/ waren gestört und man konnte mehrere Weisen von Grabplünderung feststellen. Die Grabgruben waren meistens von 180 bis 290 cm tief, sie hatten rechteckige Form mit abgerundeten Ecken /16 Gräber/. In einigen stellte man Spuren von Holzkonstruktionen fest. Die Skelette waren grösstenteils WNW-OSO orientiert.

Das Reitergrab 10 /230 x 120 x 225 cm/ war ausgeraubt. Im Grab lag rechts ein Menschen-, links ein Pferdeskelett. Im gestörten oberen Teil fanden sich Eisengegenstände; Reifen von einem Eimerchen, eine Gürtelschnalle, eine Pfeilspitze und ein Feuerzünder. Im Grab 19 wurde ein Eisenbeil sowie eiserne Pfeilspitzen entdeckt. In den Reitergräbern fanden sich keine Steigbügel und Trensen /sie waren gestört/. Die Frauengräber lieferten traubenförmige Ohrringe /Grab 14, 22/, bunte Perlen aus Glas und Glasmasse, hohle Silberkorallen, bikonische Tonwirtel, Eisenmesser und ein kugelförmiges Gefäse aus dem Grab 33, dessen Rand mit acht Buckeln verziert ist /Abb. 1/. Bemerkenswert ist die in der Mitte durchbronchierte bronzene byzantinische Gürtelschnalle aus dem Grab 12. Eine andere bronzene Gürtelschnalle /gebrochen/ stammt aus dem Grab 19 und weist Analogien in Devínska Nová Ves auf /Eisner 1952, Abb. 108/. Die Kindergräber blieben ungestört, sie waren jedoch fundarm /ein Gefäss, Molluskenschalen und Steinchen/. In zahlreichen Gräbern fanden sich Geflügelknochen und Eierschalen.

МОГИЛЬНИКИ С ТРУПОПОЛОЖЕНИЯМИ ПЕРИОДА АВАРСКОЙ ДЕРЖАВЫ В Г. КОМАРНО. В 1977 г. продолжалось исследование могильника периода аварской державы в части Роботни́чка штрвть г. Комарно.

Было обнаружено 24 погребения, в том числе 4 детских /№ 15, 20, 27/ и 5 погребения всадников /№ 10, 19, 23, 28, 32/. Большинство погребений было на-

рушено /№ 16/ и разными способами ограблено. Могильные ямы глубокие от 180 до 290 см имели прямоугольную форму и закругленные углы /16 погребений/. В некоторых из них были обнаружены следы деревянных конструкций. Ориентировка скелетов на большей части на ЗСЗ - ВЮВ. Погребение всадника № 10 /230 x 120 x 225 см/ было ограблено. В яме лежал направо скелет человека, налево скелет коня. В разрушенной верхней части были обнаружены следующие железные предметы: обруч ведерка, пряжка, стрелка и огниво. В погребении № 19 найдены: железный топор и железная стрелка. В погребениях всадников не встретились стремя и удила.

В погребениях женщины были грозневидные серьги /погребение № 14, 22/, цветные бусы из стекла и смальты, дутые бусы из серебра, биконические пряслица, сосуды и железные ножи. Маленький шарообразный сосуд имеет по краям 8 выступов /рис. 1/. Замечательная бронзовая византийская пряжка из погребения № 12 украшена посередине прорезным узором /рис. 2/. Следующая пряжка принадлежит погребению № 19, она аналогична пряжке из с. Девинска-Нова-Вес /Эйснер 1952, рис. 108/.

Хотя и детские погребения не нарушены, они скудны находками /сосуд, молотковые раковины и камешки/. В многочисленных погребениях найдены кости домашних птиц и яичные скорлупы.

STUDIJNÉ ZVESTI ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

19

Vedecký redaktor univ. prof. PhDr. Bohuslav Chropovský, DrSc.

Zodpovedný redaktor PhDr. Alexander Ruttkay, CSc.

Výkonná redaktorka Helena Bublová

Technická redaktorka Melánia Líšková

Nemecký preklad Klára Hauliková a Berta Nieburová

Ruský preklad Hviezdoslava Ďurčeková

Vydal Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Náklad 500 výtlačkov

161 strán, 98 obrázkov